Biekorf. Jaargang 41

bron
Biekorf. Jaargang 41. A. Van Poelvoorde, Brugge 1935

Zie voor verantwoording: https://www.dbnl.org/tekst/_bie001193501_01/colofon.php

Let op: boeken en tijdschriftjaargangen die korter dan 140 jaar geleden verschenen zijn, kunnen auteursrechtelijk beschermd zijn. Welke vormen van gebruik zijn toegestaan voor dit werk of delen ervan, lees je in de gebruiksvoorwaarden.

dbnl digitale bibliotheek voor de Nederlandse letteren i.s.m. BIEKORF

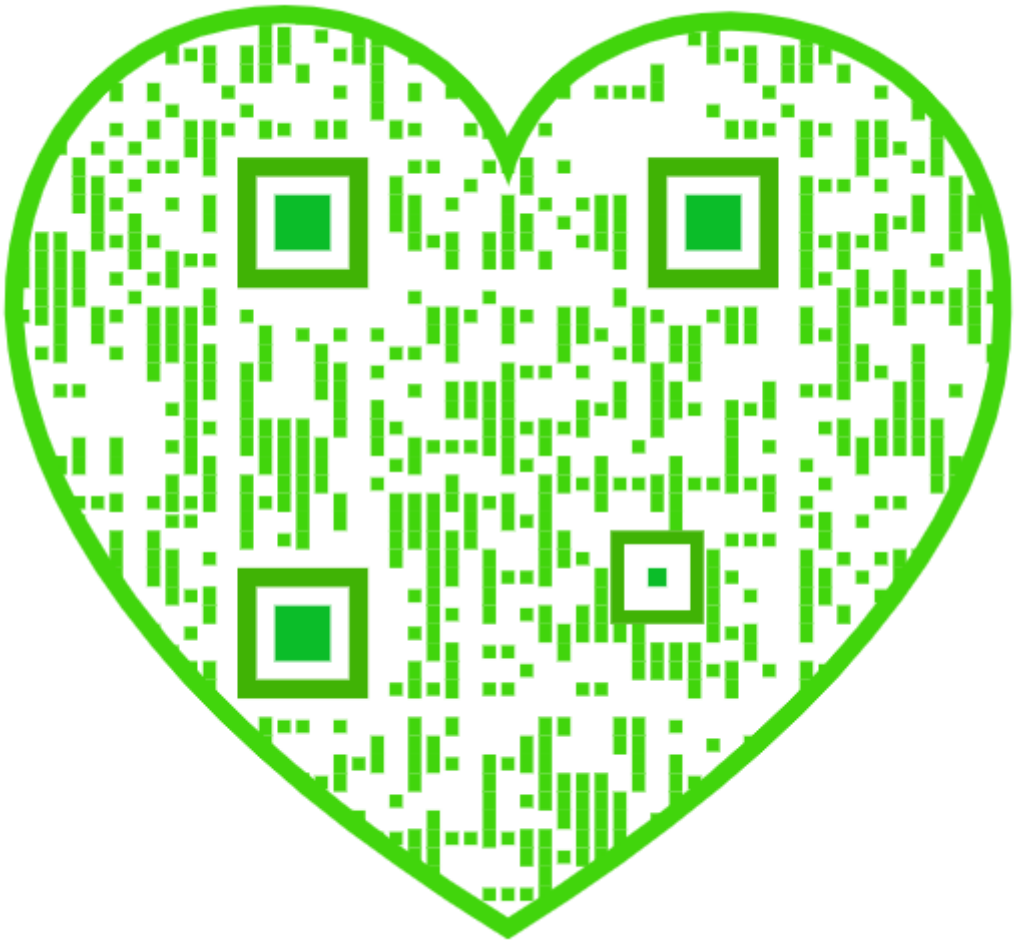

(Bijblad van Biekorf, 1935 tk 12)

Bladwijzer van Biekorf 1935

A. Opstellen

Nieuwe (oudheidkundige) ontdekkingen te Steendam bij Nieuwpoort	R. DUMON	1 en 67
Bijnamen van misdadigers uit de XVIe eeuw	J.D.S.	12
Methela, de oude busschen van Oyghem	P.D.B.	18
Les Mayens	J.D.W.	21-23
Het klooster van Hemelsdale, 1559-1623	A. VIAENE	23
De beiaard van Nieuwpoort	J. FILLIAERT	33
Het Oude Zwijn	J. DE LANGHE	38
Cruyt-hof der Kerk-cerimoniën	(JAN DAVID)	52 en 107
Brieven van Guido Gezelle aan Karel de Flou	J. DE SMET	67
Losse aanteekeningen over Sint-Andries	M. ENGLISH	73, 89 en 225
Loterij en Volksleven	E.N.	81
De openbaring van Sinte Brigitta	E. NEYLANTS	84
Vertraagd Vormsel in den Franschen tijd	V.	86
Klein Reigaarsvliet	J. DE LANGHE	94
Vinkkoorden	R.S., V., J.D.W.	87, 105
Dodoens over Vinkkoorde of Maagdenkruid	J. DE LANGHE	164
Vlaamsche IJslandvaarders	J. FILLIAERT	113 en 145
De Oranjemolen en de Plaatsemolen te Oedelen in de 18^{e} eeuw	J.D.S.	135

Pijlsteert of Djude	J. De Langhe, J. Filliaert	166 en 193
‘Bruylofts-liedt’ van P. Matthias Pauli	A. Viaene	183
Rond Napoleons veldtocht tegen Rusland, 1812-1813, drie soldatenbrieven	J.D.S.	187
Het Stadhuis van Damme	A.V.	191

Een Vlaamsche klok in Denemarken	A. VIAENE	194
Onze Lieve Vrouw van Wynendale	E.N.	197
De male van Nieuwpoort, 1619-1726	R. DUMON	201
De Europische Mercurius	J.D.H. VAN UDEN	214
Volkszeg over dorp en steê	P. ALLOSSERY	248
Plaatsnamen te Knokke: De Koolschaarde, het Sloe.	J. DE LANGHE	253
Het Fransch Kerkhof te Nieupoort	J. FILLIAERT	259
De Yperleet	K. LOPPENS	281
Vijftig jaar korrebreister	B.	287
Pestlijders te Poperinge	OSC. FIERS	301
Het Bondelke Myrrhe, dat zijn Taal- en Letterkundige Wetensweerdigheden	L. VLAMINCX	303
Een soldatenbrief uit Spanje, 1810	P.D.D.	306
De klok van het Toreken te Gent	V.	311
TESTAMENT RHETORICAEL VAN EDUARD DE DENE		
Inleiding	K. DE WOLF	123

Ontleding en Teksten, 126:

Aanroeping, 126. Ontwaken en overweging der uitersten, 127. Referein over de afgestorven Brugsche Rederijkers, 129. Begrafenis, 172. Jaargetijde, 174. Aflaatbrieven, 174. Erflating aan zijn pastoor, 175. - Aan de vier *Bedelorden*: Grauwbroeders, Predikheeren, 176. Augustijnen. 177. Carmers, 178. - Aan de *parochiekerken*: SINT-DONAAS, 272. Sint Bazelis, Schepenhuis en Vrije, 273. Sint-Pieters, Sint-Jans, Sint-Christoffelskerke, 274. Sint-Joriskapel, 275. SINT-SALVATORS, 275. Zusters van het Helich Geesthuus, 276. Sint-Amandskapel, Schilderskapel, Pijperskapel, 277. Sint-Elooisgasthuis, Sint-Juliens, de Madeleene, 278. Sint-Eewoudsgilde, 280.

B. Vertellingen

KAREL DE WOLF

Van de oude Brugsche Bleekers	5 en 41
Eentje van den Zwarten Busschere	100
Blance Bonfleers	158
Colettenunnetjes	210
Napoleon van uit Brugge bekeken	235
Berengeertje Boogaerd	289

B. DE LANGHE

Van den Hond die rond de Wereld liep 57

M.D.L.C. [A.V.]

Van een Lokerschen Schaper 169

C. Gedichten

A. MERVILLIE.

Mijn herte jaagt! 17. - Ik ben de Weg, 49 - Dierbaar Kind (J. Dambre), 96. - Noëlla (Schotte), 97. - Dante, 98. - Zoekt! 98. - Mijn herte gaat open! 132 - Schrijver-A, 154. - Trap, 155. - Alom verspreid, 156. - Schrijver-B, 181. - 'k Ben verrezen, 182. - Als priester, 182. - Zonne, 245. - Welgekomen, 246 - Kruisen, 246. - Astrid, 270.

F.D. Op Oudenburg Markt.

D. Zakenwijzer op de opstellen en mengelmaren.

Plaatselijke Geschiedenis.

Sint-Andries, 73, 89, 225. Bellegem, 199. Beveren (op de Leie), 86. Coxyde, 114, 153, 184. Damme, 191. Deerlijk, 86. De Panne, 114. Diksmuide, 27. Eessen, 28. Gistel, 153. Harelbeke, 86. Kaaskerke, 28. Kortrijk, 32, 86, 198. Loker, 198. Lombartzyde, 114. Nieupoort, 1, 27, 33, 114, 153, 201, 259. Ooigem, 18. Oostduinkerke, 114. Oostende, 202. Tielen (Turnhout), 25. Torhout, 27. Veurne, 153. Waregem, 86. Werken, 23, 28. Wynendale, 197. Zwevegem, 198. Yperleet (rivier), 281.

Kloosters en abdijen: Sint Anna-ter-Woestinen (Karthuizerinnen op St. Andries), 228. Beaupré (Geersbergen O. Cist.), 23. Duinenabdij, 24, 184. Hemelsdale (O. Cist.), 23. Roosendael (St. Kathelijne Waver O. Cist.), 24. Ten Rozen (Aalst O. Cist.), 24.

Plaatsnamen.

Allaertshuizen, 67. Klein Reigaarsvliet, 94. Koolschaarde (op Knokke), 253. Leenbusch (Ooigem), 20. Manestraat-Maeden (Loo), 55. Meetkerke, 51. Methela (Ooigem), 18. Het Sloe, 255. Schapersgat, 39.

Hofsteden: Hof ter Hee (Eessen), 28. Goed ter Keinghe (Kaaskerke), 28. Hof ter Walle (Werken), 28.

Waterloopen: Hoostwatergang, 40. Het Oude Zwijn, 38. Vuile Vaart, 39. Yperleet, 281.

Schorren te Knokke, 253.

De Spie, een kleilaag te Steendam (Nieupoort), 2.

Folklore.

Ajuinbedden belezen tegen de wormen, 288. Beiaardspel te Nieupoort, 34. Bedevaart naar Sint-Janskerk te Brugge, 274. Huurkoetsiers te Brugge, 47. Mes breekt vriendschap, 31. Kop en gat in 't ganzenspel, 200. Loterij en Volksleven, 81. Pijlsteertolie tegen kwetsing, verstuiking, reumatiek, 167. Schaperskunsten, 169, 308. Versiering van Soldatenkerkhof (Nieupoort), 260, 262.

Liederen: Er waren eens twee Fransche kameraden, 41. Napoleon waar zijt gij gekomen, 243. Liedje van den Duitschen Schaper, 308.

Heiligenvereering en -verbeelding.

Onze Lieve Vrouw van Lombartzyde, 152, 154. - van Wynendale, 197. Nood Gods te Nieupoort, 153, 154. H e i l i g e n : Agatha, 54. Agnes, 54. Andries, 227. Anna, 81, 82, 225-234. Antonius abt, 53. Apollonia, 54. Brigitta, 84. Dimas (de goede moordenaar), 108. Dorothea, 54. Eewoud, 280. Elooi, 196, 278. Geertruide, 107. Godelieve te Gistel, 153. Gregorius, 107. Gudula, 52. Idesbald te Coxyde, 153, 184. Jan den Dooper, 274. Jan Guldenmond, 54. Joris, 108. Jozef, 108. Maria van Egypte, 108. Paulus de Eremijt, 52. Quintinus, 278. Sebastiaan, 53. Victor, 278. Willem, 55.

Volkszeg over dorp en steê.

Aarseele, Amengijs, Anzegem, Astene, Baarle, Bachte-Maria-Leerne, Berchem, Beselare, Brugge, Damme, Deinze, Dentergem, Drongen, Geel, Geluwe, Gent, Gistel, Ingooigem, Kachtem, Klerken, Kooigem, Kortrijk, Loochristi, Mardycke, Mechelen, Nukerke, Ooigem, Ootegem, Ronse, Rozenaken, Tiegem, Vinkt, Wakken, Zevekote, Zulzeke: 248-252. Vgl. Bossuyt, Ootegem, 256.

Kinderrijmkes.

't Was eene man, en een brave man..., 87. - Ciesje Bailleul [= Meneere den Baljuw] è zijn hondje verloren, 87 en 287. - 't Kwam daar een meiske van Amsterdam, 199. - Lange, lange reke / van hier tot Harelbeke, 199. - Zwarte Katrijne (Kaatsbal-liedje), 222. - Achter de groene poorte....; Achter den meulen... (Aftelrijmkes), 223. Iepen, esschen, eeken hout (telrijmke), 256. Perdjieke perdjakke de Schelde (Liedje van de Renne), 286.

Taalkennis.
Uit den ouden taalschat.

Crunelettre, 180. Droge, 55. Leyleck evel, 281. Maertsbier (= Martiaen nat), 280. Mayen, made, 21. Mollengys legher, 130, 131 (vgl. 71). Schaerde, 254. Slake, sloe, 255. Vynke, vincoorde, 87, 105, 164, 280. Waghebaert (bier), 180. Metter warmer handt geven, 180. Bijnamen van misdadigers uit de 16e eeuw, 12-14.

Vaktaal.
Bedrijf der Brugsche Bleekers:

Stikkebleekers. Lijnwaad touwen met touwhamers, 5. Waschtebleekers, 6. De waschte: soorten, 6. Waschgoed: soorten en bewerking, 10-11. Bleeken, 42. Spoelen, 43. Blauwen en stijven, 44. Rekken en strijken, 45. Getuig: droogtouwen, gieters, stekken, trezen, 46. Peerdebleekers en hondebleekers, 47.

Uit de Visscherij:

Garnaalkruiers, hoekjevisschers, 115.

IJslandvaarders, 113. Blijven op IJsland, 152, Deelvisch, 118. Monstergeld, 117. 't Park passeeren. 116. Pluizak, 117. Zootje visch, 117.

Pijlsteert (een soort roche), 166, 193. Scherpsteert, 194. Een dju vangen, 194. Schijtjager-Zeestekker, 223, 310. Korre, korijzer, korreboom, 194; korrebreister, korrestoel, 287 (met prent buiten tekst).

M o l e n b e d r i j f : Vakwoorden in de 18e eeuw te Oedelem, 138-142.

Zantekoorn.

Zeispreuken (Vgl. Biek. 1934, bl. 149 en de vorigen) 16, 111, 167, 312.

Woorden en Wendingen: Casketpen - pen van de casket, 31. Geen boeken breken, 32. Droog rijden, 55. Den berg Libanus oprijen. Met geen Spaansch peerd ontrijen. Lijk een duivel in 'n gershutje. Veroorloogd. Een harden terd hebben, 56. Slipteele. Duim in d'hand. Halve man. Gekend lijk 'n ouden bouw, 56. Werkschuw zijn, 62. Kreeken. Slooi-peren, 88, 110. Met luizen achter zijn ooren zitten. Loopen als een henne in een hagelvlage. Karre en peerd uitspannen. 't Been in de kouse steken, 88. Den hane van de kerke schieten, 104. Een sterke smoorder. Een Rijkaard, 111. Goed trouwen. Elk zijn kot. Ge kunt het niet al hên..., 111. Is 't didde niet, 't is dat. Jongens die bloemen dragen. Loopen en verkoopen. Kinders van Ons Heere zijn. Onze Vrouwe zien door een perelare. In iemands herte gesloten zijn. Draaien op een taljoore. Dweers in de zak zijn. Zandeters. Voetelinge, 112. Plammakker. Mouweelen. Getie. 't Komt al te gare lijk te Nieupoort aan de kaaie, 131. Foore-feeste. Zintje, 144. Luizedreve. Klein loon. Glazen panne. Heerecompanjen. Entwaar deugd doen. 't Meugt vergif zijn da'k drinke te vieren, 157. Bonfleers, 158. Vleesch van de fletse, 160. Hemelsch geweld. Top en eers. Kop en gat. Afloeren, 200. Latijnsche spreuk (*Omnis commoditas*...) in 't Vlaamsch berijmd, 209. Schijtjager, 223, 310 (Zeestekker). Koolschaarde, 224. De luys in d'oore hebben, 224. Aan 't dorp zijn, 237. De goeze krijgen. Gat en scharre liggen, 239. Van Jantje doen, 242. Comparitie, 244. Stampkarre (een taalvonke), 247. Schoolgebeden, 255. Kletserskloefen. Geen weere gelijk t'Ootegem. 't Is kermis te Bossuyt, 256. Beetekruinen, Beetekoppen, 258. Koude voeten. Schuifelethout. Slijp-

steen van de vriendschap. Toebakkoorde-machienekoorde, 288. Een barretje fruitertjes. Doozemelk. Gewijdtje. Sjoerelen. Manekind. Vieskorporaal. Gebeerd zijn. Barbeltjes. Porrelinge. Breuze. Buskopspillen. Ronde en Scherpe paplepels. Kasperolie, 300. Kaleerze. De ‘memorie’ die slaat. Knozzedrager, 301. Polkabrood, 311.

Moedertaal en Boekentaal, 303.

Wantaal: 88 (Blok), 99 (Laat-avondselectie), 200 (Dagblad op 11 Juli), 256 (doen aan... vgl. Biek. 1933 bl. 315), 302.

Doodmare: Cyriel Ampe, 224.

VAN 'T BEREK: De Inteekeningen vernieuwen, 257.

Boekennieuws:

Der Grosse Herder (30, 83, 220, 286). J. DENUCÉ. Brieven.... betreffende Jan Breugel (83). M. VAN COPPENOLLE. Geschiedenis der Sint-Baafsparochie (84). U. VAN DE VOORDE. Ruusbroec en de Geest der Mystiek (142). Brugge Kunststad, 2e uitgave (143). K. DE FLOU. Promenades autour de Bruges (143). L. BITTREMIEUX. Mayombsche Namen (143). J. ARNOLD FLEMING. Flemish Influence in Britain (219). ZEELAND door de Eeuwen Heen. 10e en 11e aflevering (221). G. WALSCHAP. De Vierde Koning (285).

Prenten:

Plattegrond van de oude abdijkerk van St. Andries, 78. De Oranjemolen te Oedelem, 136.

Buiten den tekst: De Kerk van Sint Andries in 1814-17, rechtover bl. 92. De Christus van 't Fransch Kerkhof te Nieupoort, drie prenten op één blad, rechtover bl. 262. Korrebreister vôór heuren korrestoel, rechtover bl, 287.

Zangwijzen:

Er waren eens twee fransche kameraden, 41.
Napoleon, waar zijt gij gekomen, 243.

Zetfouten en vergissingen te verbeteren:

Blz.	Regel	Instee van:	Stelt:
27	Nota (1)	Rond 1592	Na 1595
69	20	te weege	te wege
94	13	Sectie n^{r} 155	Sectie C. n^{r} 155
95	29	Westakpelle	Westkapelle
106	34	1° 5°	1^{e} eeuw
106	35	5° 2°	2^{e} eeuw
123	3 (van onder)	dwaesheden	dwaasheden
131	5	op den ‘stock’:	op den ‘stock’;

AANVULLING. Bl. 284 Nota (1): De vaarweg tusschen Yper en Nieuwpoort-Brugge is vooral bekend uit de oorkonden der stad Yper, in het werk van J.L.A. Diegerick. Inventaire des archives de la ville d'Ypres. Brugge 1853 vv.

[Nummer 1]

Nieuwe ontdekkingen te Steendam bij Nieuwpoort.

IN vroegere mededeelingen hebben wij alhier de verschillende oudheidkundige ontdekkingen besproken die men in de laatste jaren te Steendam uit den grond gehaald heeft; zie Biekorf 1933, bl. 65 en 103; 1934, bl. 17 en 39 vgl.

Er is intusschen nog meer aan het licht gekomen waarvan hier bijzonderheden volgen.

Het Gallo-Romeinsch vlek met zijn rijken schat van Samiaansch vaatwerk werd in den loop van den winter 1933-34 op een paar punten nader onderzocht door de zorgen van den Heer Florizoone, eigenaar der steenbakkerij.

Men zal zich herinneren dat dit vlek eene zandkobbe vormt en dat de Samiaansche vondsten er aan het licht kwamen bij het wegnemen der klei.

De nieuwe opzoekingen werden ondernomen langs

den westkant en tevens langs den oostkant dezer zandkobbe.

De westkant bracht merkwaardige potscherven voor den dag. Zij moeten behoord hebben bij een pot of kruik van ongewone afmetingen, een echten reus. Een der scherven was met een handvat voorzien. De potaarde is rooskleurig, met een geelachtige tint. Te veel brokken ontbreken nog om den vorm er van met zekerheid te kunnen vaststellen. Gezien de aanwezigheid der Sigillata op dit punt, behoort het vat ongetwijfeld tot den Romeinschen tijd.

Aschhoudende centra werden ook aangestipt alsmede enkele klompjes klei die sporen dragen van aantasting door het vuur.

Langs den oostkant heeft men den grond omroerd op eene oppervlakte van ongeveer zes vierkante meters. Hier stiet de spade op een rijken schat van Sigillata, doorgaans uit de tweede eeuw. Geen enkele vaas of bol was geheel. Het is evenwel mogelijk gebleken drie of vier zulke vazen, met scherven die op twee of drie stappen van elkaar lagen, alsook met vroeger opgeraapte brokken, opnieuw ineen te zetten. Een merkwaardige Deversorium, met leeuwenkop en spoelgat - thans op het Museum van Oostduinkerke - verdient hier eene bijzondere vermelding.

Zulke hersamenstelling heeft haar belang. Vermits de afgebroken stukken niet bijeen lagen, moet het breken gebeurd zijn vooraleer de klei gevormd werd. Aangezien deze brokken ook maar op enkele meters van elkaar verwijderd waren, moeten zij gebroken geweest zijn ter plaatse of in den onmiddellijken omtrek. Het is dus geen aanspoeling die ze te Steendam heeft gebracht.

Wij dienen ook aan te teekenen dat al de scherven tijdens deze bijzondere opgravingen langs beide zijden der zandkobbe gevonden, berustend waren in hetgeen men noemt: de SPIE.

De Spie, een mengsel van blauwachtige klei en zand, vormt op zekere plaatsen den vloer der kleilagen. Dat de scherven hier gevonden werden IN de Spie is waar-

schijnlijk toe te schrijven aan de eerste aanspoelingen. De scherven moeten versmeten geweest zijn door het water en het slijk om tegen den zandhil te komen rusten. Daar brokkelde het zand van den duinwand af onder den invloed van het mergelend water en viel op de scherven en het slijk. Men is er immers op den zoom der zandkobbe en ongeveer 2 m. beneden het grondpeil.

***

Nu laten wij dit Gallo-Romeinsch vlek achter den rug en verplaatsen ons ongeveer honderd meters zuidwaarts.

Wij zijn nog op dezelfde zandkobbe. Deze is immers ongeveer 150 m. lang, is eivormig en spreidt zich uit langsheen en gelijkloopend met de Rommelaere-vaart. Het Gallo-Romeinsch vlek vormt den noordhoek er van.

Toen men in den zomer van 1933 de klei van den zuidhoek begon weg te nemen, botste men op ontdekkingen van een gansch anderen aard, iets nieuws voor Steendam. Men bracht er allerhande scherven van zwarte en donker-grauwe potten voor den dag. Hun getal was eerder beperkt en de afwerking ruw. Maar meestal die scherven waren opgesmukt met ruitvormige versieringen, op den buitenwand ingerold, naar het zoogenaamd 'Kerbschnitt' model. Asch en roet kleefde aan die buitenwanden, getuigende van hun gebruik boven het open vuur.

Zulke potten behooren tot den tijd die men in België gewoonlijk bestempelt als Frankisch. De 'Kerbschnitt' - versieringen komen voor in de Karolingische tijden. Onze potten kunnen dus bij de negende of de tiende eeuw gerekend worden.

Andere potten, eenigszins van denzelfden aard, doch effen langs buiten, soms gegeuld langs binnen, en veelal voorzien van een rand die de elfde of de twaalfde eeuw laat vermoeden, kwamen insgelijks te voorschijn[1].

Deze laatste waren doorgaans zeer wel bewaard,

(1) De heeren Breuer van het Jubelpark Museum te Brussel, en Hawkes van het British Museum te Londen, hebben ons hierover welwillend hun meening medegedeeld.

weinig of niet geschonden. Zij waren gevuld met klei of kleiachtige aarde. In den beginne vermoedden de arbeiders dat er iets aantrekkelijkers dan klei had kunnen insteken. Om deze reden was de spade er niet te vriendelijk mede en menig ongeschonden pot vloog in scherven.

Te midden van potten en scherven werden gedeelten van een menschengeraamte aangetroffen.

In den winter 1933-34 kwam allengskens gansch de zandkobbe bloot. Deze ontblooting van den geheelen zuidkant bracht een groot aantal potten aan het licht van denzelfden aard als de voorgaande. Zij waren meestal in goeden staat van bewaring, gewoonlijk effen, met hier en daar toch nog een 'Kerbschnitt' model. Al deze potten bevinden zich thans te Oostduinkerke.

Er dient opgemerkt te worden dat, in tegenstrijd met hetgeen vastgesteld werd in den Gallo-Romeinschen hoek, bijna alle potten en scherven te vinden waren op de kruin der kobbe. Langs de helling tegen den top kon men er wel enkele oprapen, doch geene in de diepte er nevens.

Een voet klei bedekte de kruin die hier ongeveer 30 m. breed is. Het is onder deze klei dat de vondsten aan het licht kwamen. Zij lagen er uitgespreid op het zand. Aschhoudende centra werden op verscheidene punten waargenomen met enkele mosselschelpen erbij.

Het belang dezer ontdekking zal aan niemand ontsnappen. Deze zandheuvel van Steendam weerstond eeuwen lang aan de overstroomingen. Hij schijnt enkel bezweken te zijn toen de ontpolderingen reeds aan den gang waren in de elfde of de twaalfde eeuw. Toen de bewoonbaarheid er ophield, waren andere gronden reeds beschikbaar. Hierdoor ontstaat het vraagstuk der bestendigheid in de bewoonbaarheid der vlakte, want het geval van Steendam zal wel geene uitzondering zijn. Te Steendam zelf hebben wij ten andere reeds een tweede geval kunnen waarnemen.

Newcastle on Tyne.

(*Slot volgt*)

RENÉ DUMON.

Van de oude Brugsche bleekers.

OVER dertig-veertig jaar waren ze nog in volle roere - in hunder ‘illement’, lijk of me zeg' - en daar waren er danig vele, bijzonderlijk al de Reie, 't krioelde al die kanten. Wel Heere, die oude doeninge is weg en deure; een g'heel leven is verdwenen, en medeen een g'heele reesem woorden die we nooit meer tegenkomen, die 't jong geslacht nooit gehoord 'n heeft en nooit 'n zal gebruiken. Ge 'n ziet nu geen bleekers en geen karren meer; 't gaat nu al in 't heimelijke en 't gedokene, met stoom, zoef en schijver... en 't en is da' niet, 't en trekt op niemendalle meer. La blanchisserie Mon Desir, en Le Soleil! Op wat gelijkt dat? Die namen alleene! En die uitzendbriefjes met: lavage à neuf et à l'électricité... Dat 't zwijns waren, 'k stak ze toch met liefde de kele af. Vreemdelingen zijn hier komen de eerste fluite spelen, en 't eigene brugsche schilderachtige schoone is naar de knoppen!

Over een honderd jaar of zoo waren het hier ter stede allemale *stikkebleekers*. Van al 't Kortrijksche kwamen hier, op z'n g'heelen, stukken lijnwaad aan van tzestigtzeventig meter lang, min of meer bemokkeld en onziende, grauw en grijsde, alleszins nog niet om in winkels verkocht te worden. Aldus wierden ze *op den bleek* geleid, opengerold op 't gers, bespeersd, bespetterd, aantijden gekeerd, alzoo twee maanden lang. Dan begon dat goed al een kleen beetje aan e' mensch te gelijken; maar om het melk- of sneeuwwit te krijgen, ‘zoo wit als schuim van zuivel en van zilver’, moest men het *touwen*: 't lijnwaad op een arduinen tafel of *touwsteen* openspreiden en met *touwhamers* of *hout*(en)*hamers* plat kloppen, net lijk of ze 't leêr touwden in den tijde. Die ‘cerremonnie’ begost in lentemaand, niet eerder. 's Winters leefden de stikke- of stukkebleekers van de liefde en den hemelschen dauw.

Dat was zoo gezeid: het steentijdperk; de nijverheid heeft dat doodgeleid. We weten dat door overleveringe en apostelijke tradities.

Baas Raddere - we gaan ‘da' gast’ verder nog wel tegenkomen - had in eens z'n bekomste van dat *stikkebleeken*, en hij stak hem *waschte-* of *nattewaschtebleeker*, den eersten van dat slag in g'heel Brugge. Ge moet weten 't volgende: de menschen kenden voordien nog 't spreekwoord: ‘Wasch'-jen vuile slunsen zelve’; ze 'n liepen daar niet meê te koope 'lijk nu. Moeder De Vrouwe *sloeg* heur waschte thuis; en waren 't maar een deel doekskens of schrootjes van e' kind, entwat van niet veie, m' heette dat e' *kattewaschtje*; e' beetje meer van goed: 'en broek of twee en 'en hemde, dat zou al *'en kletsuiaschte* geweest zijn; nieuwgoed nog levende versen: e' zakdoekstje of 't een of 't ander prulletje dat nog te schoone was om in *de kuipe te steken*, dat was *e' koekewaschtje* en dat wierd *geslobberd* in e' schoon-lauwwarm-wit zeepzoptje. Maar alle veertien dagen-drie weken, kwam Liza helpen, Liza Clicteur de *wasschesse*, om de *groote waschte* te doen. Met dat de moeders in dien tijd nog niet benauwd 'n waren van kinders te kweeken, was het ten minste de moeite weerd om de kuipen en den koperen *waschketel* uit den kelder naar boven te sleuren en 't fernoois te ontsteken. Men *lag* toen *aan de waschte* voor een gesiegene weke.

En g'hadt toen e'ja van die menschen van kleene festooze die 't algelijk niet breed 'n hadden en niet meer 'n bezaten dan ‘een-af en een-aan’, dat volk zat vaneigen alle weke gestropt, in 't schuim en in 't zweet met die *eeuwige waschte*.

't Eene gezeid lijk het andere: dat was e' groot slameur voor alleman, je ziet dat van hier! *Wasschen en plasschen* 'n was nog nieten, maar 't was van al dat bleeken! Voor die maar 'en achteruitje 'n ‘hade’ van 'en schorte groot, ge kunt peizen hoe die menschen moesten kramen soms. En toen dat eeuwigmenschens drogen! dat was nog meest van al t'ontziene. Daar 'n waren geen tafels, geen stoelen, geen stanen genoeg...;

en die beslotene lucht, die gemeene fleeuwsche reuke van vuil zeepzop: geheel het gebuurte was er meê begaan.

- Vrouwe, riepen ze van over 't muurtje, j' he' wêre 't vetje vast, ei?

- E' wa' wi'-je, antwoordde moeder met 't zweet op heur aanzichte, 't moet ook gedoon zijn, ei mensch?

Als nu dat *wasschebleeken* opkwam, iedereen wiesch wel lijk van te voren, maar Baas Rudders kwam om de *natte waschten*, spoelde en bleekte het *waschgoed* en bracht het ongestreken naar huis. Rudders' klanten waren ten uiterste voldaan van die nieuwigheid; en 't en viel van niet hooge, kijkt e' keer: voor een zware *waschmande* van vijftig kilo, een *bollemande*, spoelen, bleeken, besproeien, halen en brengen, weet je wat dat hij daarvoren kreeg?... drie g'heele stuivers, Menheere!

De andere bleekers, de stikkebleekers nog alsan, hadden nu e' keer de meeste leute van de wereld. Maar Baas Rudders kreeg stilletjes pianewijsweg zoodanig veel aftrek, dat ze na drie jaar allemale deden gelijk hij: waschtebleeken. Te meer dat Rudders' vrouw bij heuren wettelijken niet 'n wilde achterblijven en dat ze 't zij hem in 't pijpen van de witte mutsen smeet. Rijk en arm droeg toen ten tijde nog 'en kappemantel met e' proper wit pijpemutstje. Begint nu 'en keer!... 't vrouwvolk zou in ze' graf kruipen van schaamte! En 't was nochtans zoo deftig, zoo zedig en zoo edel van dracht! Maar... te Parijs 'n is 't de mode niet...

Zoodat 'k zegge: Bazinne Rudders was stijf handig in 't *plooien* en 't *pijpen*; en als ze met heur *tuuteplooier* 'en geslegen ure op 'en mutse gezweet had, 't mensch had toen 'en stuiver gewonnen! nog geen g'heele kluite... maar daarom was 't ook nog het steentijdperk.

In de jaren veertig waschten de menschen nog weinig zelve; en 't goed, lijk of het was en lijk of z' het aflieten t.t.z. vuil, *gaven ze in de waschte*, niet meer aan stukkebleekers, maar, aan de *waschtebleekers* in de *wasscherijen*.

Onze laatste *bleekers*, den name weerdig, noemde men

Bazen, nooit anders. 't Waren burgemeesters op hun hof, mannen met baarden, mannen met gezag. Ze 'n wrochten niet om dood, de vrouwe en 't werkvolk waren mansch genoeg daarvoren. De bleekersbaas, doorgaans met e' goe' buikske, wandelde rond op hooge witte *wulvekloefen* (in wilgenhout), een paar lange *vette zokken*, in groeve bleeke sijette, tot t'halven z'n billen; en 's winters en mutse met oorlappen, of 's zomers een zunnenhoed in strooi met en groote vooie, op z'n kop. Rullen en ronddretsen, in den weg loopen en pijpen smooren met 'en truis, dat was al verre z'n bijzonderste ‘ambocht’.

M' had daar Baas Bessier en Baas Van Doorn, alle twee uit de Calvariebergstrate; Van Hulle's van ‘achter’ de Potteriereie; Baas Kerckhove uit de ‘Schraversstroote’; de drie Bazen Ketelaere, Boereboom en Rudders, (opvolger van Caeiseele geweest) al gebuurs van al de ‘Petersalliestroote’; Baas Bekeman van aan 't Coegat - ginder aan 't Eiland tenden de West-Meersch -; en Baas Crawat uit ‘'t Land van Belofte’. 't Volk 'n zei nooit geen Crawat, men zei altijd en overal ‘Den Buskop’! Hoe hij aan dien schoonen name gerocht was, was hier deure gekomen: 's nuchtends vroeg, nog eer dat er een ander bleeker de zunne zag, had die kerel nog al dikwijls de gewente dievelinge weg z'n waschte te gaan bezegenen, met 'en grooten kwispel in... bleekwater gedopt; en van daar z'n doorluchtige hoogweerdigheid van Buskop te zijne.

Getrouwd of niet getrouwd, de *bleekerinnen* waren *Ieffrouwen*. Dat klonk ...rijke en deftig! 't Zijn nu al madams dat de klokke slaat; en Rosane-Ambroise-Francine (Rozijne-Frambroois-Appelsine, zegt heur grootmoeder), de dochter van en metsenaarsdiener die geld won, zegt nu ook madam, weet-je aan wien? - Aan Cordula heur geernaarswuuf!!... Zou me' niet doodvallen?

Zei men overal Ieffrouwe, bij Baas Rudders nochtans was dat een uitzonderinge, dààr was het: *Bazinne* Rudders! omdat 't zulk e' groot, pront en snel

vro'mensch was. Bazinne Rudders! Dat was gelijk een bezegelinge van weerde en van gezag!

Tusschen haakskens: ge weet, 't was op de bleekerij van Baas Rudders dat Centen De Groef, God wille z'n ziele gedenken, van z'n parten speelde, met z'n ‘vlieger’ ommers[1], en dat al dat beenen had te Brugge op de Kruisveste over den ‘vestegracht’ stond of lag te kijken.

Overouds mieken de Bruggelingen van: de bleekerij van Rudders 'en tuimelwoord of anagramme, en dat wanneer het geviel dat ze iemand tegenkwamen die e' beetje meer opgezet en uitgeklopt was dan naar gewoonte, met e' proper halfhemdetje aan bijvoorbeeld ('en drogen haring, zeggen ze te Brugge, of 'en brugsche verschooninge), 'en halzeband en 'en hondekot:

- Wal! Wal! plocht men te zeggen, e' je kom' lijk van de Rudderij van Bleekers!

Om voort te doen, die Ieffrouwen waren: Ieffrouw Bieze en Sarlotte De Breuck van achter de Reye; Mathilde Druck, uit den Ouden Gentweg, al jonge dochters; Ieffrouwtje Wielandt van uit de Meersch; Amelie Isselée, de ‘Weve Isselei da' me zei’, ook van langs de Reye, en de Ieffrouwen Boeteman. 't Kan wel gebeuren dat er nog waren, die me nu ontvliegen.

Enwel, als moeder zaliger heur lijnwaad *in de waschte gaf* bij Bessier's, dat ging alzoo: ‘Dizerei kaamp’’ om 't *vuil goed* met een lange vierkantte steekkarre en een grooten bliksem van een trekhond van onder. De meid liep de trappen op naar 't *vuillijnwaadkamertje* en kwam met arms vol omleege.

- Jonge dochter, 'k peize dat 't go kattejongen braken en 'k hên de *kappe upgedoon*.

- J' hé wal gedoon, vint, 't is 'en dundervlage tewege. Kijk', da' pakstje is 't *ou-bakken* ('t oudbakken was 't geen dat niet haastig 'n moest wederkeeren en meer dan één weke op de bleekerij mocht blijven),

(1) Vgl. - Biekorf XXIII, (1912), 33 en XXIV. (1913), 190.

mor dat's hier *'t we gelijk*, dat zou 'k zooterdagavond ten langsten moeten wêre hên.

- Zonder faute, dochter! Goed verstoon.

't Waschgoed in lakens gebonden, vloog op de karre, en Dizerei, met 'en hand aan de trame, ter hoogte van z'n hoofd, en de hond met zijn tonge uit de muile, trokken naar huis... altijd op e' looptje. 'k Zie 't nog gebeuren: een bleekerskarre dat was 'en 'figeure' op strate.

In 't *poortegat* gekomen hong Diserei de kappe aan den haak; lei den hond aan den keten en voerde de *waschte* naar 't *vuilgoedkot*. 't Vrouwvolk moest dààr alles *uitscheên* (uiteenscheiden): 't *vóórgoed* of 't *witgoed*; 't *achtergoed* of 't *gekleurd*. Dan 't *fijngoed*: kragen, hemdebanden of manchetten, hemden en opperhemden; 't *platgoed*: handdoeken en lakens en 't *dobbelgoed*, 't is te zeggen al dat zak is, gelijk flowijnen b.v. en overtrekken van polten. Een polte is een dikke gewolde sprei in een lijnwaden zak of overtrek geschoven en hier en daar met een steke vaste gemaakt tegen het verschuiven.

Al die verschillende hooptjes goed wierden naar 't *waschhuis* gedregen om *gevuilzopt* te worden. Wat er in de *loo*(*g*)*kuipe* mocht, wierd voor twee uren *te trekken gezet*. Daar was ook goed dat geen looge 'n vermocht en maar 't water 'n zag in een *trekstande*, dat was 't goed van den *waterbleek*. Men gebruikte ook *sel de sou*(de) = $Na_2\ Co_3$, *bruine zeep* en voor *vergronde plekken* of *oude zonden*, die met de eerste waschte niet weg 'n waren, zou men wel 'n keer durven *bleekerskalk* gebruikt hebben, of *bleekpoejer* = *kladeure* = (chlorure de chaux) - $Ca\ Cl_2\ O_2 + Ca\ Cl_2 + {}_2H_2\ O$ en *bleekwater* = $K\ Cl\ O + K\ Cl + H^2\ O$ tegen *ijzermaal*-, *spot*- en *boeneplekken*-

- Dat zijn prutsers die blikpoeier en blikwooter bezigen, dat brandt, zei Baas Bessier; os je ton 'en hemde of 'en broek he 't, en 't volt dor ton e' gat uut... je stoot dor ton me' jen beschaamde kaken.

Achter dat *te weeke steken*, dat eerste *verzop* of die

eerste *weekte*, lijk of je 't hebben wilt, kwam Dizerei afgestoken met den *trekstok*, een rechten esschen stok van een meter en half lang, en polsdikke. Daarmede *trok* hij 't goed op het *peerd* om te *verleken*. Dat peerd was een hooge schrage die scherlings over de loo'- kuipe stond. Als ze wel *verleekt* waren, gingen de *stikken* 't *fernoois* in om te laten koken.

De bleekersknecht kroop in den *oêrpit* om vier te bezorgen. Die oêrpit, oenger- of oender- of onderput was een diepte flak vóór de *ovenmuile*, waar de stoker in rechte stond.

Het waschgoed bleef alzoo een vollen nacht trekken in den *kookketel*, en werd er 's nuchtends wederom met den trekstok uit gehaald. 't Eene ging in de waschkuipe, in een eerste *zeepzop* van witte marseilsche zeepe, om met de hand, of met een borstel, op een planke gefrot en gewasschen te worden. 't Andere, 't platgoed b.v. smeet men, in 't *schommelhuis*, in de *keern* om weg en weder geklutst te worden.

In 't eerste gebeurde dat keernen of klutsen in een slag van petrolvat, tot dat op zekeren keer Koptje Dessein daar z'n haak insloeg.

Alleman zei: Koptje! Maar... 't was kerel van twee meter twintig, en met en hoofd voor z'n leven! Hij was van de familie van 't Zienelijk Hoofd en woonde daar in ‘'t Wap'makersstretje’, rechts als ge van de ‘Slipstokstroote’ komt, daar waar vrouwe weduwe Rahier nu spekken verkoopt. 't Was lijk de zot van de strate dat Koptje! Juultje, van nevens de deure, die alle dage en beetje kwam op de zulle spelen in 't zunnetje, en aan Koptje z'n nieuwen eersten broek kwam toogen, zou 'en kluute krijgen was 't bijaldien dat hij hem 'en keer goed kon vullen. Die kluute stak Juultje's z'n oogen uit, en - zonder dat gij 't kwalijk neemt - Juultje deed z'n beste... stak en steende... en 't ging goed!... Hij kreeg z'n kluute, en hij naar huis, over van geluk en met 'en herte lijk e' brood naar moeders!!... Maar de leute was seffens tenden... ge ziet van hier wat 'en ‘pestakel’!...

Zoo, dat zelfste Koptje Dessein miek dus voor Bessier's een stande in zink, en dat was de(n) hemel op de wereld! Tusschen alzoo 'en beetje op je gemak staan klutsen ....of jen handen in stukken frotten, 't is nog al een verschil.

(*'t Vervolgt*).

K. DE WOLF.

Bijnamen van misdadigers uit de XVIe eeuw.

IN de papieren van K. de Flou vond ik een lijstje met de bijnamen van misdadigers die te Brugge gestraft werden in de XVIe eeuw, en die vermeld staan in de twee Verluvdboeken die op het stadsarchief bewaard worden; het eerste loopt over de jaren 1490 tot 1537 en het tweede van 1537 tot 1555.

We vinden er prachtige namen: de moordenaar Jan Voet was herdoopt tot *'t roode Jueykin* ('t roode Joodke), Maerten de Haene was *Goed Myns* (Goed Mensch) en Adriaen Jacopsys droeg den deftigen titel van *Mynheere*. De dief Boudin de Maecht had het zoover niet gebracht en was maar *Hutsepot*.

Coppin Godtsvriendt, een bedelaar die voorzeker putten in de eerde kloeg om geld uit de zakken van de menschen te kloppen, was *de Crysghere*,(1) terwijl zijn makkers Maertin Willemzuene en Daneel Aerts het maar tot *Rabbault* (deugniet) en *Clerck* gebracht hadden.

Twee tuischers die samen gestraft waren: Maertin van Gionselt en Maertin van Arent moesten toch een zekere tegenstelling vormen, aangezien de eerste voor *Scoon Maertin* en de andere voor *Pestilende* doorgingen.

De dief Jan Govaerts was voorzeker aan zijn proefstuk niet en had waarschijnlijk kerkdieften op zijn geweten, want hij heette *Cazuul* (kazuifel); een andere dief, Thuentkin Matthys, heette *Lecker Bertkin*.

Dat de tuischer Joos Hubrechts meer dan eens twee van de tien geboden Gods onder de voeten trad, bewijst zijn naam *Amoureux Jooskin*.

De landlooper Roelandt Moens had wel de kneep weg om menschen te bedriegen, want hij heette *Tuc* (= list).

Iemand die zijn naam niet gestolen had was de dief Christiaen Danckaert alias *Cleen Proffit*.

(1) Zou *krijscher* hier niet beteekenen: oproermaker? Muytmaker bij Kiliaan en E. Gailliard.

De heiligste van al deze misdadigers was zeker de beurze snijder Willem Peerinan Janszuene alias *Bruun Jezus*.

De bedelaar Adriaen Olbout, alias *Cas* (ofte geldzak), was voorzeker een gierige vrek.

Dat er toen evenals nu geld te verdienen was met den valschen zieke te spelen, bewijst de naam *Fautelezieken* waarmede de beurzesnijder Jacop Christoffels Varleye begiftigd was.

Hoe de dief Willem vander Haghe aan zijn twee namen *Hannen de Rappere* en *Reveduusch* (= Revelduitsch of Duitsch raveel) geraakt is, heb ik niet kunnen achterhalen.

Dat de dief Maertin Andries *Quaet Cruut* was, zal niemand verwonderen.

Er waren zelfs heel poezelige namen zooals *Catkin Myncken* waarop de roover Hanskin Noppe, alias Vanden Coutre, antwoordde. Een andere roover Franchoys van Ghenouchte alias *Crychsman*, was een weggeloopen soldaat. De kerkroover Jeroon van Neren was wel uit het prinsbisdom Luik afkomstig, want hij heette *Luuxsche Guut*.

De gewapende bedelaar Jan de Smet was *de rycke pachtere*.

Kerkdieften werden vroeger aanzien als de grootste misdaden; om dit wel te doen uitkomen hadden de trawanten van den kerkroover Jan Pieterszuene hem herdoopt tot *de rechvaerdeghe Jan*.

Pauwels van Stercsele en Pieter Speilhuus waren samen veroordeeld wegens moordaanslag, de eerste die wat zwaarlijvig was, heette *Vette Pau* en de andere, die uit Denemarken stamde, was *Cuenync van Denemarcken*.

Er waren er zelf die drie bijnamen hadden, de dief Antoine dela Rue uit Doornik heette *Second brulé, Loeul van Doornicke*, en ook, daar hij zich voor Spaanschen don uitgegeven had. *Lambert faucq don George*; een andere dief Mattheeus van Deynse had het gebracht tot *Glasecackere, Stroowischeeken* en *Cappeau* (= Chapeau), terwijl de kerkroover Gilles Willemszone van Cappelle het nog verder gebracht had, namelijk tot *Clomkin* (kloefke), *Quaet Gillekin*, en vooral *Al Willems Quaet*; deze laatste naam is te vergelijken met *Jonc Bedorven* (de dief Symoen van der Port).

De laber en buitendrinker Loys Goossin moest een zeker aanzien verworven hebben te oordeelen naar zijn deftigen naam van *Burchmeestre*; de landlooper Jehan de Brabant alias *Meester Jan*, was niet min gewichtig.

Jan Andries, een dief, was herdoopt tot *Hannen de Ghec* en *Hannen Bessem* (bezem).

Dat de dieven vroeger evenmin als nu hun gestolen geld

konden behouden, bewijst Cornelis Jooszone, alias *Quistcghelt*.

We vinden zelfs lustige gezellen onder onze veroordeelden zooals Colijn du Flou uit Doornik alias *Lesbane* (Fr. le joyeux).

Maar ze waren allen zoo lustig niet, te oordeelen naar de namen van *Quaede Gille* (de moordenaar Gillis Muelenysere), *Quade Nete* (de overspeler Adriaen Ysenbaert), *Quade Willekin* (de dief Willem Reyters) en *Dulle Maertin* (de messevechter en dronkaard Maertin de Ryckere).

We vinden er nog een *Oomkin* (de dief Ommaer vanden Ryne), een *Coezynkin* (de dief Cornelis de Hamere) en een *Cousin* ook nog *Gillot* genaamd (Guillaume Soret, beschuldigd van moordaanslag).

De gestalte, de kleur van het haar en andere kenmerken, telden ook mede voor het geven van bijnamen: ten bewijze, *Groote Coppin* (Jacop Janszuene van Agghere, zanger van slechte liedjes en valsche schipbreukeling), *Zwarte Jan* (de tuischer Jan Geerts), *Grand Jehan* (Urbain Jolyt, valsche soldaat en bedelaar), *Cleen Hanskin* (de dief Hanskin van Utrecht), *Cleyn Heynkìn* (de dief Gille Vynders), *Calecop* (de beurzesnijder Dieric Janszuene), *Groz Né* (de dief Niclo Pasquye), *Zwartkin* (de messevechter Willem de Donckere), *Petit Garson* (de dief Syinoen Muretz uit Doornik), *Zwarten Hans* (de twister en buitendrinker Jan de Smet), *Petyt Qnenot* (de dief Quesno du Boys), *Roussel* (de dief Jan Vileyn), *Rousseau* (de dief Hacquino le Fevre uit Doornik).

Buiten het *Catkin Myncken* hierboven vermeld waren er nog talrijke andere diernamen: *Vyncxkin* (de moordenaar Willem Borlet), *Kiecxkin* (de straatroover Adriaen Goeghebuer, en de sodomiet Jan Kickin), *de Bliec* (de kerkroover Christoffels Coopman, en de dief Michiel Herckelbout), *Puut* (de beurzesnijder Coppin Gilleinan), *Rattekin* (de beurzesnijder Hanskin Wouters), *Dries de Wulf ook Jonc Bedorven* (de dief Symoen vander Port), *Jaquet des Ours* (de messevechter Jaques de Layens) en *Peerdekin* (de beurzesnijder Hannin Weyns).

Andere werden herdoopt volgens het ambacht dat ze uitoefenden: *Maertin Cafcoenvaeghere* (= Schouwvager, de moordenaar Maertin Govaerts), *Backerkin* (Aernout de Backere, hier eenvoudig zijn familienaam), *Backere* (de landlooper en tuischer Jan Roelofzuene, en Baltin van Heze, vervolgd wegens banbraak), *Tripier* (= pensverkooper, de bedelaar en dief Hannin Bodelehayne), *France de Cupere* (de kerkroover Franchoys Reyngoedt), *de Masghelaere* (metselaar, de bedelaar Pieter van Hulsbussche), *Tromslare* (wel een gewezen trommelaar van het leger, de beurzesnijder Hanskin de Voocht), *Packenare* (Fr.,

emballeur, de beurzesnijder Ghileyn Cane), *Pelskin* (een andere misschien was hij geen pelsmaker, maar droeg alleen een pelsrok), *Boursselot* (de beurzenmaker Jan de Buyre uit Damare in Frankrijk, veroordeeld wegens diefte), *Havercoopere* (de dief Cornelis Zegherssone), *Arnekin Spellekin* ook *Jonghen* (de kerkroover en spellenmakere Adriaen Heyndrixzuene), *de Cramere* (Jan de bastaardzoon van Aert van Heldere, die zich aan veelwijverij bezondigd had), *Smekin* (de tuischer Jan Reys), *Carre* (de dief Hande de Rycke, die misschien wagenmaker was), *Costerikin* (de twister Coppin Knapelinc), *Ramon* (= bezem, de dief Hacquinot Cristien), *Hannen Bessem* (= bezem, de dief Jan Andries), *Mytein* (de landlooper Jehan Roegier, die wantmaker was, ofwel eenvoudig wanten droeg), *Jacquet le Brasseur* (Jaquet Martel, veroordeeld wegens gewelddaden), *Dobblyebackere* (= ouwelbakker, de tuischer Joos Avegheer), *Cammerkin* (de twister en dronkaard Heindric de Cammere), en twee herders: *Bregier* (Fr. berger, de beurzesnijder Hacquin Pluvier) en *Bregierin* (de kerkroover Vaskin de la Plancke uit Pont Atreschin tusschen Rijsei en Doornik).

Vele misdadigers werden nog bijgenaamd naar de plaats of streek van waar ze stamden: *Pantin van Breda* (de dief Jan Basteyns), *Hanskin van Gorckem* (= Gorkuin, de valsche soldaat en bedelaar Hanskin van Eede), *Spyn van Haerlem* (de landlooper Jacob Clayszuene), *Hubrecht Scotman* (de dief Coppin Hubrechtszuene), *Brugghelinc* (de tuischer Jan Costyn), *Joorin van Andworpen* (de dief Joorin Gilleinan, hij was nochtans uit Ieper), *Hans de Duudsche* (de dief Phelips van Assevelt uit Darmstadt), *Vantricht* (= van Maastricht, de messevechter en godslasteraar Jan vander Mote), *Brabanders* (de bedelaar Jan van Meensele uit Antwerpen), *Luuxsche Guul* (de dief en kerkroover Jeroon van Neren), *Hanskin van Audenaerde* (de tuischer Jan Rycquaerts), *Loeul van Doornicke* (de dief Anthoine dela Rue), *Cuenync van Denemarcken* (de moordenaar Pieter Speilhuus), (de dief Pieter Willemszuene), *Franskin van Sicken* (= Sichem of Sichen, de dief Fransoys Ghovaert), *Alonche de Naverre* (de dief Francisco Lopes de Gastro Cerez).

Er blijven nog een reeks andere namen over: *Rootvaenkin* (Cornelis Corneliszuene, een zanger van slechte liederen en valsche schipbreukeling), *Bekelare* (de twister en dief Heindric de Clerc), *Stroykin* (de vrouwen verkrachter Cristiaen van Heerdsroode), *Hoykin* (de dief Andries Ghevaerts), *Perreman* (de kerkroover Heindric van Hende), *Nicodemus* (Lievin Wemaere, die

zich schuldig gemaakt had aan opstand tegen de schadebeletters), *Coppin Gohle* (of wijdemond = de dief Jacop van Wommen), *de Smelsere* (Hans Bal, die leden van het armbestuur beschimpt en geslagen had), *Kerstkin* (de beurzesnijder Michiel de bastaardzoon van Aerts Scroots), *de Moor* (de tuischer Anthuenis de Vestele), *van Neste* (de moordenaar en dief Pieter van Colen), *Trompes* (de twister en dief Coppin van de Cole), *Pieter in de Coorneblome* (de twister en landlooper Pieter Thys), *Troete* (de dief Maximiliaen Zwepaert), *Bolle* (de landlooper Claeis van Aps), *Cencier* (= cijnspachter, de moordenaar Jacquet de Prez uit Doornik), *Montreneel* (de landlooper Percheval de Scot), en *de Melckere* (de sodomiet Inghele Heindricx).

We vinden ook nog vele voornamen:

Noulel (de tuischer Jan Gille), *Hannekin* (de landlooper en overspeler Jan Hermarijn), *Christiaentkin* (de bedelaar en landlooper Willekin Valcke), *Mondekin* (de dief Simoen Janszuene), *Valentyn* (de beurzesnijder Jooris Danneels), *Blaeu Simoenskin* (de overspeler Symoen vander Muelene), *Ghielkin* (de beurzesnijder Michiel Danneelszuene), *Vasquelette* (de dief Pasquo Brida uit Neufville in Henegouwen) en *Walkin* (de vrouwenverkrachter Walrave Carbon).

Er zijn niet te veel vrouwen onder de misdadigers, ziehier hun bijnamen:

Ampluenie 't wijf van Gillis Coopman, die ‘haer zelven overghegheven hadde den viandt vander helle’ heete *Pluene Bate*, te vergelijken met *Cleen Proffyt*; Cornelie Wouters, veroordeeld voor kerkdieften, heette *Nele Buels* (= Boele). Enkele vrouwen droegen namen van lichtekooien: *Jennyn Ninon* (de dievegge Florence van Boloingne), *Matte* (de dievegge Mechelyne, de weduwe van Jan Zaman), *Lucretie* (de bordeelhoudster Aleydis de Vriese, beschuldigd van medeplichtigheid aan moord). Er was zelf een dief Thys Zegher, die als bijnaam, de naam van een lichtekooi droeg: *Lyskin* (diminutief van Elisabeth).

J.D.S.

Zei-spreuken. - *Zie Biek. 1934 bl. 149 en de vorigen.*

- 't Is net, zei de wagenmaker tegen den smid, en het waren twee mooschers.

- Betrouwt er u op, man, - zei Sint Huibrecht - en hij ging met zijn kraam loopen.

Mijn herte jaagt!

Mijn herte jaagt, en 't duistert in mijn ziele,
bij 't voelen en bij 't zien, o God,
van al da 'k u misdaan heb!
FIAT LUX!...
o licht dat 't eerste duister wegdreeft,
't eerste beeld wierdt van Gods aanschijn!
licht waar d'eerste bronne ontsprong van
blijdschap en van leven!
o licht van 't goddelijk welbehagen,
omstraalt, deurstraalt met uwen gloed
al 't donkerzijn van mijn gemoed!...
Genade o God!
en helpt den schamelen sterveling,
bij 't hemelsch 't deugddoen,
van uw zaligend zonnegesching!

.....

Qui Mariam absoloisti, - Jesus!
et latronem exaudisti, - Jesus!
mihi quoque spem dedisti![1]
liefde, goedheid, macht van Jesus!...

.....

Helpt, o God!...
waarom, bij 't helpen, moet ge soms
zoo diepe o God!
zoo diepe... diepe... reeken[2]? ach!
't is dat mijn hand, met schuld belaad,
niet *hoog genoeg* naar u 'n gaat,
o God!

A. MERVILLIE.

(1) Uit DIES IRAE:
Gij die Maria (Magdalena) van heur zonden ontsloegt,
Gij die aan 't Kruin den moordenaar verhoordet,
Mij ook, hebt ge weêr hope gegeven!

(2) reeken - reiken.

Methela.
De oude Busschen van Oyghem.

DE oudste stukken waarin er van een woud, 'Methela' genaamd, sprake is, zijn bewaard in de Staatshand vesten te Gent, onder de oorkonden van St Pietersabdij, die ontleed en uitgegeven zijn geweest door Fayen, Van Lokeren en Van de Putte[1]. Al deze oorkonden bevatten giften gedaan door de Graven van Vlaanderen aan gemelde abdij; de eerste waarin het Methela-woud genoemd wordt, dagteekent van 22 Februari 964 en bevat de melding dat er in dien busch een duizendtal verkens konden gekweekt worden[2].

Wegens deze gifte moeten er moeilijkheden gerezen zijn tusschen den Graaf van Vlaanderen en den eigenaar der aanpalende gronden; waarschijnlijk dat deze twisten door Baudewijn V, gezeid van Rijsel, vereffend zijn geweest. In 1035 immers verleende deze vorst eene oorkonde aan St Pietersabdij, binst dat zijn vader (Baudewijn Schoonbaard) nog leefde, waarbij de Methelabusch teruggegeven wierd, daar hij, in den loop der tijden, aan de abdij onrechtveerdiglijk ontvreemd was geweest. De Graaf wilde niet dat er nog iemand in

(1) Zie Biekorf XVII, bl. 32; XX, bl. 75 en 123.

(2) 'Baldwinus... cognomento Baldzo... dedit... res suas in pago Curtracinse secus fluviam Legia, Beverna cum aecclesia et alia Beverna et Handelingahim et Teppengihem et Thrassaldingehem cum aecclesia et Stenbecaet Tatingehem cum aecclesia et Potingehem secus fluviolum Vive et forestum METHELA ubi possunt saginari mille porei, et Sausele ubi CCCC. et Frigelingehim quam vendidit ei abba, et in foresto Feret silvam juxta fluviolum Fifta, ubi CCCC. '- Biekorf XX, t.a.p. De vermelde uitgaven zijn: Annales Abbatiae Sancti-Petri Blandiniensis, bl. 93 (Gent, 1842; uitg. in de reeks Monasticon Flandriae van de Soc. d'Emulation); A. Van Lokeren, Chartes et Documents de l'abbaye de Saint-Pierre (Gent, 1868); A. Fayen. Liber Traditionum Sancti Petri Blandiniensis (Gent, 1906).

dien busch ging hout kappen of verkens wachten, zonder toelating van den Abt en de monniken.(1)

Van dergelijke moeilijkheden vindt men in de Geschiedenis menigvuldige voorbeelden voorbelden: Walter I van Dendermonde had het derde deel van zijn vrij erfgoed van Belle aan de Abdij van Afflighem geschonken. Deze gifte wierd door zijn zoon, Walter II, in 1176, volgeerne ingewilligd, voor wat de landen en meerschen betrof; maar hij beweerde dat de bosschen onontbeerlijk waren tot bewaring van zijn eigene goederen, en diensvolgens gemeen moesten blijven onder zijn laten en deze der abdij, dewelke, als vergelding, andere landen verkreeg.(2)

In de bovengemelde oorkonde van 1035 wordt er gezeid dat het Methelawoud bij of op de parochiën Beveren en Desselghem lag: 'Silvam, Methela dictam, que conjacet ville Thraslingim et Beverne...' Van de Putte heeft verstaan dat dit woud *op* de parochiën moest liggen; want hij voegt, in nota, bij zijne aanhaling: 'II n'existe plus aucun vestige de cette forêt, entre Desselghem et Beveren.' De Heer Adzo (Biek. XX. 123) heeft verstaan dat 'het woud Methela strekte *langs* Desselghem en Beveren.'

Aan beide beteekenissen beantwoorden de uitgestrekte Oyghem-busschen, die over de Leie groeiden, tegen de twee gemelde parochiën, waarvan zij in dien tijd, deel uitmaakten.

In de onmiddellijke nabijheid van deze busschen lag het vrij erfgoed, het oud allodiaal goed van Oyghem, dat onvermijdelijk, in zijn woesten, wilden staat, nooit

(1) Anno Verbi Incarnati MXXXIV. Item memoratus marchysus cum Adela conjuge sua, adhuc vivente patre suo, restituit sancto Petro silvam Methela dictam, quoe conjacet villoe Thraslingim et Beverne. Ablata enim fuit sancto Petro, per injusticiam multis diebus, sed ipse adhuc juvenis pro animi benignitate sancto Petro reddidit, cum omni integritate, ita ut nullus licentiam habeat in ea incidendi, vel porcos pascendi, sine consensu Abbatis et Fratrum. Actum 3^{c} Nonas Julii, in villa Harlebeke dicta. Vrande Putte, a.w. bl. 121.

(2) Alph. L. de Vlaminck. De Stad en Heerlijkheid van Dendermonde. VIIe deel bl. 147.

juist afgepaald was geweest. Om het geschil te vereffenen zal Baudewijn van Rijsel een deel van het woud, als allodiaal goed, aan de heerlijkheid van Oyghem gelaten hebben; terwijl het ander deel, aan de abdij ten geschenke kwam. Bij dit laatste deel was de tegenwoordige Leembusch begrepen, in al de oude geschriften 'Leenbusch' genaamd, waar dat er zelfs een leenboom stond, zijnde '*eene groote upgaande eecke*', die op tweeden paaschdag, 24^{n} April 1606, '*bij seker tempeest van winde... ...anden top ende croone geschuert hadde...*' en openbaar verkocht wie rd voor 44 ponden en 10 schellingen parisis(1).

Doch het was niet alleen mogelijk en waarschijnlijk dat met de benaming 'Methela' de Oyghem-busschen aangewezen waren.

Een oorkonde van het jaar 1037 geeft daar een treffender bewijs van: Hendrik I, koning van Frankrijk, bevestigt de giften voorgaandelijk aan de abdij gedaan, en wel namelijk, van Desselghem en Beveren met hunne kerken, van de kerk en aanhoorigheden van ONUGAHEM, en den Methelabusch(2). Dit is de laatste oorkonde waarin het Methelawoud genoemd wordt, en de eerste waarin de plaatsnaam Oyghem, - onder een barbaarschen vorm, - verschijnt. Deze schrijfwijze is voorzeker gevloeid uit de pen van een onkundigen afschrijver; het is de eenige maal dat die vorm voorkomt; later schreef men altijd Odenghem, Odengem, Ogengem, Odenghem, Odengien, Oyengem, Oyeghem, Oyghem, enz... op alle mogelijke spellingen.

In al de volgende stukken heeft de plaatsnaam *Oyghem* den naam van *Methela* vervangen, welk woud nooit meer genoemd wordt.

P.D.B.

(1) Biekorf 1931, bl. 126.

(2) In pago quippe Curtracensi, super fluvium Legia, villam Traslingehem cum ecclesia, et Beverna cum ecclesia, itemque ecclesiam appendiciaque Onugahem et forestum Methela... Actum Corbeie A^{o} Verbi Incarnati MXXXVII^{o}. Van Lokeren. bl. 83-84. Stuk 119.

Les mayens.

IN 't Fransche Wallis (Valais, Zwitserland) hoort ge dagelijks spreken van ‘les mayens’ om de grasweiden te beduiden die tusschen de beboschte berghellingen en beneden de kalere bergtoppen van de Alpen gelegen zijn.

MAYEN is een van de vele Germaansche woorden alhier gebruikt, hetzelfde woord (*maaie, maaiweide) dat verlengd werd tot mndl. mndd. made, mede, maet, meet, oudsas. (ondd.) mada, ofri. mede, ohd. mato-, nhd. matte, ags. maed(we), eng. mead, meadow, ‘weiland, hooiland’.

Het woord hoort met oorbeteekenis *maai-de, maaite, maaiing bij *maaien*, mndl. mayen en meyen. De grondbeteekenis van Germ. en Idg. wortel *mê* ‘maaien’ is niet ‘verzamelen’ lijk Franck dacht[1], maar wel: afslaan, zwaaiend of plettend slaan. Het woord is oud, ook met zijn th-uitbouw, en Plinius spreekt reeds van een Germ. woord *metuo*(*nis*) = weideland, met een Germ. verlenging: math-wa, meth-wa (vgl. ook ags. mead-we en bv. Lat. vid-u-us, ndl. wed-uwe) bij matha = made.

In 't Dietsch hebben we (sedert een 300 jaar?) ons w. made, mede, maaie verloren, doch het leeft voort in oordnamen als *Meetkerke*, in de 10e eeuw als Madkerka geboekt: de kerke ter maden, in de maaimeerschen. Hiervan zal K. de Flou in zijn Wdb. der Toponymie nog wel andere voorbeelden melden?[2]

Het hd. heeft zijn *matte* = weide bewaard, in de gewone taal en ook in oordnamen. Aldus in de Wallische

(1) J. Franck. Etymologisch Woordenboek der Ned. Taal. Den Haag, 1892.

(2) J.V. in Biekorf 1920, bl 137 en 160 vermeldt verscheidene matte-namen (om ze met Matrona in verband te brengen) uit oude liggers en ommeloopers gezocht: de matte, de groote en cleene Matte, den grooten en cleenen Matterijck, de Mattewee, de Mete, Metterijck, Mettenhof, Meetkerke, de Maede. - B.

Alpen: *Zermatt* = ter Maden, het beroemde dorp aan den voet van den *Matterhorn* (Mont Cervin) d.i. bergkop boven de maaiweiden; Winkelmatten boven Zermatt, Andermatt in Uri, Flühmatt bij Engelberg, Carlimatten boven Davos. Ook in Wallische geslachtnamen: *von Riedmatten* ‘van Rietweiden’ (= Ruisbroek, Roeselare, Biesebrouck); *von Kalbermatten* ‘uit de kalverweiden’: de kalvers worden 's zomers op afzonderlike maden geweid; een Kälbermatt ligt op den weg van Zermatt naar de Schoenbühl-hutte).

In 't Fransch Wallis nu, zegt men *mayen* voor ‘maaiweide’, Dietsch made, hd. matte; vgl. o.m. bij Förstermann-Jellinghaus den oordnaam *Maybach* (B.A. Schweinfurt) dat Madibah hiet in 791, d.i. ‘weidebeek’.

Naast maai(en) komt ook de (gewone a-o) omklank *mooi(en) voor. Vgl. eng. *mow*, meng. mowen, naast ags. mawan ‘maaien’; eng. mow ‘hoop hooi’. De Moder (bijvloed van den Rijn) in Elzaten, hiet Matra in de 10^{e} eeuw (= matt-ara, weide water).

Bij *mooien ‘maaien, afslaan’ zetten we ndl. *mooi* met oorbeteekenis ‘fijngekapt, geschaafd’; vgl. beschaving en 't Lat. pulcher (mooi) en politus (beschaafd) bij polire ‘lijken, schaven’.

Het Fransch heeft a- en o- klank allebei: *maie, moie* ‘hooimijt, schoof, bundel, zwad hooi of garve’; de kleingedaante *moyette* in denzelfden zin (zie Larousse en Littré).

Evenals zwitsersch-fransch *mayen* ‘hooi- of weiland’ hooren ook *maie* en *moie* bij germ. maaien, *mooi-en ‘afslaan (o.a. van hooi)’; hierbij ook, met dezelfde grondbet. Fr. *moie, moye* ‘steenbrokkeling (in de groeven)’ *moyer* ‘steen kappen, splijten, afslaan’; ook fr. *moyère* ‘rietmeersch’ (vgl. hd. rietmatte hierboven): waar men riet afmaait of *mooit.

Een rondkoppige berg in Wallis, boven Val d'Hérens, heet ‘la Maya’ d.i. hooiopper, immers om zijn gedaante van hooimijt - fr. maie. Hetzelfde geldt waarschijnlijk voor (Larousse) la *Meye* ‘montagne des Alpes

françaises en Dauphiné' vgl. met mndl. meyen = mayen.

Heeft Karel de Flou geen voorbeelden van Vlaamsche oordnamen met maye, meye, voor made, mede?(1)

Lens in Wallis.

J.D.W.

Het klooster van Hemelsdale te Wercken, Nieupoort en Dixmude. 1559 - 1623

DE edele vrouw Elisabeth, weduwe van den ridderheer Boudewijn van Steenvoorde, stichtte in 1237 een vrouwenklooster te Eessen. De Zusters verhuisden in 1270 naar Zillebeke bij Yper; als dochters van den H. Bernard ('die de dalen beminde') noemden zij die plaats *Hemelsdale*. In 1295 ging de kloostergemeente naar Wercken over, waar zij tot in de 16e eeuw een stil en ongestoord leven leidde.

Een zuster uit het klooster Beaupré (bij Geeraarsbergen), Cristoffelijne Barbanson, was abdis van het klooster van Groeninghe geworden en verkreeg daarbij in 1515 het bestuur van Hemelsdale. Deze overste was nalatig en zorgeloos; vooral Hemelsdale leed onder een gemis aan deugdelijke leiding.

In de jaren 1520-1550 ontstond er in de talrijke Nederlandsche vrouwenkloosters der orde van Citeaux een beweging tot hervorming van de regeltucht.(2) De nieuwe geest duldde niet langer den 'cumul' van de abdis Barbanson die in 1535 haar titels over Hemelsdale moest neerleggen.

(1) Ja toch een heele reesem: zie Maaibilk en vv.; Mooi en Mai en Medebrouc en Biekorf 1920 hierboven vermeld.

(2) In de Waalsche en Fransche Cisterciënser-kloosters werd de hervorming der tucht op het einde der 15e en het begin der 16e eeuw bijna algemeen doorgevoerd. Alleen de zusters van Marquette bij Rijsel boden een taaien weerstand. De hervorming van onze Vlaamsche kloosters blijkt vanuit de Waalsch-Brabantsche kloosters te zijn uitgegaan. Zie Handelingen van den Geschied- en Oudheidkundigen Kring van Kortrijk, 1930, bl. 136-137.

De nieuwe abdis was een zuster uit het klooster Ten Rozen (O. Cist.) bij Aalst: Clemence van den Voorspoele. Bij haar overlijden in 1559 getuigen de zusters eensgezind dat zij, gedurende haar 24-jarig bestuur, het klooster geestelijk en stoffelijk heeft vooruitgeholpen. Zij hield de zusters 'lovelick.... inde goede monastique institutie....; (zij heeft) de goederen van den cloostere meer ghebetert dan in state ghehouden. Oock heeft se groote refectie ghedaen an d'edificiën; maer es noch *de gheheele kercke ruyneus ende caduc*, zo datse noodzakelick dient gheheel vernieut. Ende alsnu de choor der priesteren, omme pericle t'eviteren, es afghebroken'.(1)

Het klooster van Hemelsdale stond gewoonlijk onder het geestelijk toezicht van de Duinenabdij. Vanaf het jaar 1545 of daaromtrent was het Jean Rosette (alias Jean Rosa), abt van Va ucelles (bij Kamerijk) en van Le Jardinet (bij Walcourt, prov. Namen), die 'pater abbas' van Hemelsdale was. Een monnik van Le Jardinet, D. Benedictus Colaert, verbleef sedert 1547 in het klooster te Wercken als kapelaan en ontvanger (procurator) en naderhand als biechtvader.(2)

Omtrent nieuwjaar 1558 onderhandelden de kanselier Viglius ab Aytta en de secretaris De Langhe om de abdis Vanden Voorspoele in die waardigheid naar het klooster van Roosendael (op Sinte Kathelijne-Waver) over te plaatsen. De abdis wees zelfs zuster Anna Stormers als hare wenschelijke opvolgster aan. Deze schikking bleef haperen en de abdis Vanden Voorspoele overleed te Wercken in November 1559.

Enkele weken later, den 18 December, kwamen naar het klooster te Wercken: Carolus vander Elst, proost

(1) ARB. n. 901, f. 61-62.

(2) ARB. n. 901, f. 61. - D. Benedictus Colaert overleed te Brugge in 1594. Zie Chronique et Cartulaire de l'abbaye de Hemelsdale bl. 44 en 151 vv. (Brugge, 1858). - De abdij van Groeninghe stond in die jaren en tot 1560 onder toezicht van de Waalsche abdij van Boneffe (prov. Namen): zie Biekorf, 1929, bl. 116. - Over Jean Rosette zie U. Berlière, Monasticon Belge, I, bl. 79-80 en J.M. Canivez, L'Ordre de Citeaux en Belgique, bl. 352.

van het klooster van Loo, en Nicasius Grisel, officiaal van het bisschoppelijk hof van Terwanen verblijvende te Yper. Als afgevaardigde van den koning moesten zij het voorbereidend onderzoek tot de verkiezing van een nieuwe abdis leiden. Het klooster telde alsdan twaalf zusters die op de volgende orde hun stem uitbrachten:

1. Colyne de Mey 48-35, prieuse sedert 15 jaar.
2. Franchyne vander Gracht 47-33. ‘supprieuse ende cantereghe’ sedert 10 jaar.
3. Anna Storms 30 14, ‘capelaenesse van Mevrauwe overleden ende kelewaerdresse vanden doestere’.
4. Potenciana de Muenick, 33-18, ‘costreghe’.
5. Anastasia vanden Berghe, 37.
6. Margareta vanden Berghe, 28-16, zuster der voorgaande.
7. Jossyne vanden Berghe, 26-10.
8. Margareta van Levendale, 30-7; nicht van de overleden abdis vanden Voorspoele en dochter van den heer van Thielen bij Turnhout in de Kempen.
9. Anna Kerremans, 21-2.
10. Margriete Tasse, 26-2.
11. Jossine vande Capelle, 21-2.
12. Franchyne Liebaert 23-2.

Deze kleine gemeente was voor de verkiezing driftig verdeeld. De ‘sanior pars’ der oudere zusters stemden voor kapelanes Anna Stormers (alias Storms) die het ordelijk beheer en de herstelde regeltucht wilde handhaven; de jongere zusters vormden een meerderheid rond de priores Colyne de Mey die hun verzuchtingen naar de lieve vrijheid beloofde te voldoen.

De oudere zusters getuigen dat Anna Stormers wil ‘gheheel onderhouden de economie ende institutie zo wel in tgheestelicke als in twerlicke van mevrauwe overleden’. De kapelanes getuigt zelf over de priores ‘dat zu [Colyne de Mey] es van cleenen verstande in temporeele zaken ende veele toeghevende de jonghe religieusen inder liberteyt, zo dat mevrauwe overleden dicwyls in meninghe was heur af te stellen vanden prieusescepe. Ende, zo zy deposante verstaen heeft, zoude de religieusen toegheseyt hebben liberteyt in

t'reysen ende spreken met manspersonen ende elcke religieuse huer proffyt laten doen indien zu abdesse wierde. Twelcke de deposante dinct te wesen contrarie der goeder observacie vander religioene daerinne mevrauwe overleden huere religieusen wel ghestilleert heeft ten grooten proffyte vande zielen ende der temporaliteit vanden cloostere'.(1)

De afgevaardigden stelden in hun verslag Anna Stormers als 'candidate' voor; wel had zij minder stemmen dan de priores doch (voegen de heeren er uitdrukkelijk bij) zij heeft de stemmen 'van de ghone die schynen minst uut affectie ende passie ghedeposeert hebbende'.

Anna Stormers, door het Hof tot abdis benoemd, werd in 1560 geïnstalleerd. Zij moet de herstelling van de kloosterkerk voltooid hebben, aangezien de bisschop van Brugge den 6 Juli 1571 het hoogaltaar aldaar kwam wijden(2). Zij liet door den Brugschen schilder Pieter Pourbus in 1564 de groote luiktafel afwerken die nu in de Sint-Gilliskerk te Brugge het O.L. Vrouwaltaar versiert; zij zelf is op het eerste luik aan den linkerkant afgebeeld in knielende houding met den zwarten hoofdsluier en den breeden witten koormantel der Cisterciënser-nonnen(3).

Onder het Calvinistisch bestuur werd het klooster te Wercken geplunderd en afgebroken (1578). De abdis en de zusters vluchtten naar Brugge waar zij, bij de Sint-Salvatorskerk, een huis aankochten. Daar hebben zij 'hueren cost moeten winnen met naeyen, spinnen ende dierghelicke vrauwen handwerck' tot na de beroerten.

(1) ARB. n. 901, f. 57-61. - Verdacht is de tusschenkomst van den heerschzuchtigen abt Rosette van Vaucelles-Le Jardinet: bij het overlijden der abdis zond hij zijn supprior naar Wercken om de zusters aan te zetten de priores tot overste te verkiezen met de belofte dat hij dan als 'pater abbas' zeer meegaande en toegevend zou zijn. ARB. n. 901 f. 58 en 61 v.

(2) A.C. De Schrevel in de Aunales de la Soc. d'Emulation, dl. 46 (1896), bl. 451.

(3) E. Rembry. De bekende pastors van Sint-Gillis, bl. 378 vlg. De abt van Duinen, Antonius Wydoot, die op den rechterkant afgebeeld is, zal een goed deel van het stuk van Pourbus bekostigd hebben.

De zusters van Wercken verbleven te Brugge en Torhout tot omtrent 1592: de abt van Duinen liet hen rond dezen tijd het Duinhuis van Nieupoort betrekken[1]. De kleine gemeente leidde aidaar een schamel bestaan. De abdis werd oud en versleten en onbekwaam om nieuw leven te steken in haar zestal geestelijke dochters; het voorloopig verblijf te Nieupoort scheen te zullen bestendig worden; Hemelsdale was aan 't uitsterven. De abt van Clairvaux stelde echter rond 1606 een nieuwe priores aan: een kloostervrouw in den bloei der jaren, gekozen uit de abdij van Aunay in Normandië, Marie De Ville. Deze moest Hemelsdale herinrichten.

De abdis Stormers bood weldra haar ontslag aan; samen met de zusters verzocht zij het Hof te Brussel de priores tot abdis of ten minste tot coadjutrix aan te stellen. De abt van de Duinenabdij, Andreas Du Chesne, kwam in April 1607 samen met den pensionaris van Veurne, Vicior Blomme, naar Nieupoort om in het Duinhuis aldaar de gebruikelijke informatie in te stellen.

De zeven zusters: Jehanne de le Court, subpriores, Josyne Van den Berghe, Catherine De Champs, Josyne Stalen, Cornelie De Wilde, cantores, Michiele Vanden Dale en Marie Van Belle, stemmen eensgezind voor de priores Marie De Ville die weldra hare benoeming tot abdis uit Brussel ontving[2]. Een paar maanden later, nog in 1607, verhuisden de zusters naar Dixmude.

(1) In 't jaar 1591 voerde de abt van Duinen drukke onderhandelingen om zijn Duinhuis van Nieupoort uit te wisselen tegen het naburige klooster der Grauwe Zusters: hier zou hij een nieuw klooster geoouwd hebben, doch zijn pogingen mislukten. Rond 1592 verhuisden de Duinheeren van Nieupoort naar den Bogaerde bij Veurne. Hierover een bundel bescheiden in het Archief van het Seminarie, fonds Duinenabdij, Titel West, Rubr. Nieupoort.

(2) ARB. n. 921. f. 286-288. De aftredende abdis Anna Stormer overleed te Dixmude den 5 Juni 1609. - Sedert de bevrediging alhier zijn het weer Duiaheeren die als biechtvaders Hemelsdale bedienen. In allerlei stukxen vonden we vermeld:
DD. Judocus Dyckere, 1606; Steven Vander Plancke, 1607; Passchier Du Jardin, 1610; Benedictus Vander Vynckt, 1612; Theodor Pybes, 1617; Jan Vanden Berghe, 1621-28.

Het klooster had alsdan groote schulden. De inkomsten van hofsteden en landerijen beliepen 2173 ponden par.; samen met 158 p. rentegeld bereikten zij 2331 pond. Daarentegen moest het klooster 177 pond jaarlijksch rentegeld uitbetalen en 9568 pond uitkeeren voor achterstallige renten en voor de herstelling van de verwoeste hofsteden. Aan de wateringen van Gistel en Zevecote was het klooster 288 pond schuldig

De bijzonderste goederen van Hemelsdale lagen:

Op WERCKEN: het hof *ter Walle*, 46 gemete groot; het beluik van het verlaten klooster, omtrent 12 gemete groot, was in 1607 verpacht aan Antheunis Drudsart; op EESSEN: het hof *ter Hee* van 66 gemete; op CASEKENSKERCKE: het goed ter Keinghe van 97 gemete; verder op Lampernesse, Stuvekenskercke, Beoosterpoort, Steenkerke, Keyem en Beerst, Sint-Pieterscapelle, Gistel en Zevecote, Woumen, Yper, Cortemarck en Zonnebeke; ten slotte het wijkhuis bij Sint-Salvators te Brugge. De zusters hadden dit huis aan een schoolmeester verpacht die vertrokken was ‘met den lanteern aan den dissel’ en hun honderd guldens pachtgeld schuldig bleef[1].

De nieuwe abdis werkte ijverig aan de oprichting van het klooster te Dixmude. Zij kocht huizen en erven in de stad, en ging aan 't bouwen: een volledig klooster met pand en kerk. Zij overleed den 9 Mei 1623 en werd begraven voor het hoogaltaar in de kerk die zij had doen bouwen[2].

A. VIAENE.

(1) Volgens de oorspronkelijke bescheiden in ARB. n. 921, f. 282-295. - De afkorting ARB wijst naar het Algemeen Rijksarchief te Brussel, Fonds: Papiers d'Etat et de l'Audience. - De beide getallen nevens den naam der zusters beteekenen: den ouderdom en de jaren kloosterleven.

(2) In Oogst 1671 moesten de nonnen van Hemelsdale hun klooster te Dixmude ruimen, daar het in den nieuwen omtrek van de Spaansche vestingwerken begrepen was en moest afgebroken worden. De zusters verhuisden naar Brugge en bouwden een nieuw klooster in de Sinte-Clarastraat, waar nu de Militaire Bakkerij is.

Op Oudenburg markt.

Der Boomen Claghe[1].

Och arme, gij die daar zoo rap
voorbij wilt in die koude dagen
en loopt schier, om met snellen stap
den winter af te jagen.

Och! staat een stonde, en ziet ons hier,
wij dutsen, rond de markt, drie reken,
nu stakestijf w'en kun' geen zier
verroeren zonder breken.

Het bloed dat vroeger heel ons lijf
vervroomde, is in ons teen gekropen
en 't duikt hem om, niet al te stijf,
nog eens te kunnen loopen.

We weerdden ons hier jaar op jaar
en kletsten met ons gildige armen:
zoo kosten we nog daar of daar
ons stramme leên verwarmen.

Maar nu, wel Heere, schuwe Pier,
ne Samson, sloeg ons, zonder herte,
ons arrems af, en dierf nog schier
al greiten, ons beterden.

Een schande is 't! Ziet ons hier nu staan
beschaamd lijk Adam na de zonde,
met hier en daar 'nen knuist nog aan.
Waar met ons end' belonden?

(1) Te Oudenburg op de Markt staan er drie reken linden in nen driehoek. Al hun gewas is nu afgekapt en ze staan daar lijk wangedrochten, met leelijke knuisten, kaal en glad geschoren.

Tot jongens toe die heel het jaar
ons schauwte toch zoo geren zochten,
ze schelden nu: Gij kletskop, daar!
O! dat we maar en mochten.

We steken wel bedreigend uit
ons houten vuisten, boksenveerdig,
maar niets en baat: de minste guit
hij spot nog met ons knuisten.

- Geduld, mijn goede vrienden, ah!
'k versta ten beste uw droevig klagen.
Ge zijt nu schamel dutsen, ja
maar 't komen beter' dagen!

Lijk Samson eens zijn haren weer
op zijn kalen kop zag groeien
zoo zult ge uw bloote knuisten, eer
acht maanden, weer zien bloeien.

F.D.

Boekennieuws.

Der Grosse Herder. Bd. VIII (Maschona-Osma) - Freiburg-im- Breisgau, Herder, 1934 = RW. 34.50.

Zooals zijn voorgangers (Biekorf 1934, bl. 142 en de vorigen) beantwoordt Deel VIII van den G. II. volkomen aan onze voorstelling van *de* Encyclopaedie. Met zijn 850 blz. tekst en zijn talrijke illustratie-bijlagen geeft het een klaar beeld van 's menschen weten en denken op alle gebied.

In dat boek bracht het alfabetisch toeval een paar zeer belangrijke artikels over staatkundige vraagstukken. Wij vernoemen alleen ‘Nationalisme’ (2 blz.), ‘Minderheden’ (2 blz.), ‘Midden-Europa’ (7 blz. met versch. kaarten). Van bizonder gewicht, gezien de hedendaagsche gebeurtenissen, is de bijdrage ‘Nationaal-Socialisme’, waaraan 8 blz. gewijd worden. Ook voor andere vakken wordt natuurlijk plaats ingeruimd. Wat de kunst betreft zijn wij Vlamingen goed bedeeld in ‘Nederlandsche kunst’ (6 kol., 23 plaatjes) en in ‘Nederlandsche Literatuur’ (4 kol.), ‘Muziek’ krijgt 10 kol. vooral geschiedenis.

Zeer goed geslaagd op wijsgeerig-historisch gebied, zijn de artikelen over de Middeleeuwen (4 kol.) en de XIXe eeuw (6 kol): beide geven een synthetisch-klaren kijk op het wereldgebeuren. De gezonde opvatting van den G.H. blijkt tenslotte uit het art. ‘Nachschlagewerke’ dat 5 kol. boekenopgaven geeft over alle mogelijke wetenschappen. Een Encyclopaedie moet verdere studie vergemakkelijken: de lezer moet daarom weten waar hij daartoe gelegenheid heeft.

Met dit overzicht heeft men slechts een onvolledig gedacht van den overvloed van den G.H. die nu de twee derden van zijn omvang bereikt heeft. Wij verwachten met belangstelling Bdn IX-XII van dit schoone werk.

J.-A.V.H.

Mengelmaren.

Een mes breekt de vriendschap.

De Franschen zullen nooit een mes als geschenk geven, of ge moet hun een muntstuk - al ware het een oude *cent* - in ruil geven: alzoo geven ze aan de gifte het aanzichte van een koop. En de reden: Couteau rompt l'amitié! *Geeft* gij aan iemand een mes, dan zal de vriendschap niet lang meer duren.

Deze bijgeloovige meening bestaat ook in Engeland. Den 5 Juli laatstleden ging de hertogin van York naar de feesten van Sheffield, de stad van de messenmakers. Zij werd plechtig ontvangen op het stadhuis en de burgemeester overhandigde haar verschillende geschenken, waaronder een gouden zakmes voor den hertog die te Londen weerhouden was. Terwijl hij het mes toereikte, zei de Lord Mayor: ‘Er bestaat een oud bijgeloof, bijzonder hier te Sheffield, dat alwie een mes krijgt, een klein muntstuk daarvoor in de plaats geeft. Ik was van zin den hertog daaraan te herinneren en hem te vragen het Noodlot te bevredigen, ware hij hier aanwezig geweest’. De hertogin wendde zich aanstonds naar beur eeredame en overhandigde glimlachend een hapening [halve stuiver, *half penny*] aan den Lord Mayor.

(Daily Telegraph van 6 Juli 1934).

Ik heb nooit gehoord dat zulk een bijgeloof alhier in Vlaanderen bestond. Is het ook bij ons bekend?

V.

Pen van de casket.

Eertijds was, te Arneke (Fransch-Vlaanderen) en ommelands, het hoofddeksel ‘pet’ (klak of muts in West-Vlaanderen) enkel genoemd ‘casket’ van 't Fr. casquette. En de klep heette ‘peu’. Zoodat men sprak van *casketpen* of de *pen van de casket*.

Als een vader om zijn jongen te kastijden, zijn casket ge-

bruikte, dan duchtte de jongen maar voor de ‘pen’ die uit leder was en hard op 't vel!
R.S.

Vikingers te Kortrijk.

In Juli 879 ontscheepten de gevreesde Vikingers op de kust bij Kales; zij staken 't vuur in de bisschopsstad Terwanen en de Sint-Bertinus-abdij en vestigden zich te Gent gedurende den winter 879-880. De Sint Pieters- en Sint Baafs-abdijen bleven heel den zomer hun kwartier; van daaruit bestreken hun rooftochten heel de streek van de Schelde, de Oise en de Aisne. In November 880 verlieten de Noormannen Gent en kwamen zich te Kortrijk vastzetten. Nog in December ondernamen zij van hieruit rooftochten naar Atrecht, Kamerijk en Péronne. In Februari 881 vertrok uit Kortrijk een heel leger Noormannen over Terwanen naar de streek van Boonen (Boulogne), en verder over Saint-Valéry op de Somme naar Amiens dat heel platgebrand werd; over Corbie, Kamerijk, keerden zij met hun buit naar Kortrijk weer. - Volgens de Jaarboeken van het Sint-Vaastklooster (Annales Vedastini) medegedeeld in Revue Beige de Philologie et d'Histoire, XIII, bl. 751.

Geen boeken breken.

- Hij is een jaar te Jemappes op schole geweest, en hij heeft daar ook geen boeken gebroken! d.i. niet aangepakt in 't leeren. Geh. Roeselare.

[Nummer 2]

De beiaard van Nieuwpoort.

DE zeer eigenaardige kerketoren van Nieuwpoort was, vóór den oorlog, heel West-Vlaanderen door bekend. Onder zijn kappe - in den volksmond '*den hoed*' of '*de lanteern*' genoemd - hing het befaamde beiaardspel. Langs een trapladder klom men van het platform, waar de groote klokken geborgen waren, naar de beiaardkluis. Dat was lijk een duivekot. In een hoek en overwerreld met schraagbalken stond het beiaardklavier met de houten toetsen. De draden klommen door de planken zoldering naar de verschillende klokken en de beiaardier moest lederen pijwanten aandoen om dat getuig te behameren.

Die beiaard was een van de schoonste van 't land. Hij was een jaar vóór Maria-Theresia, in 1739, ingehuldigd, bestond uit veertig kleine en groote klokken en had dertig duizend florijnen gekost. Het plaatsen en schikken duurde een paar jaren. Immers een pas

ontdekte oorkonde van 1736 leert ons dat in dit jaar tien klokken naar Nieuwpoort verzonden werden ‘tot vervullynghe van t'nieuw clockspeel’. Deze klokken waren gegoten te Leuven; het getuigschrift der wetheeren van Nieuwpoort moest de vrijheid van tol en octrooi verzekeren bij het vervoer van de klokken. Het stuk luidt als volgt:

‘Burghmeesters ende Schepenen der stede ende port van Nieuport attesteren ende certifieren dees de thien locken t'samen weghende, volghens het schael ghewighte ende de waeghe der stadt Loven, seven duysent ses hondert drye en veertigh ponden brabant ghewighte, gheteeckent met het waepen deser stede ende port van t'selve Nieuport, soo oock de daertoe noodighe ysere dippels, de welcke uyt de stadt Loven naer de gonne van Nieuport worden toeghestiert ende ghesonden, syn ghedestineert tot vervullynghe van t'nieuw clockspeel van t'selve Nieuport; ende oversulex heel de Provincie van Vlaenderen door syn vry ende exempt van alle tollen, passagie ende andre ongelden volghens de concessien ende privelegien van de graven en de gravynnen van Vlaenderen aen de voorzeyde stadt Nieuport toegestaen. In kennisse der waerheyt hebben wy dese ghedaen expedieren onder de contre-zeghel van saecken dezer voornoemde stede ende port ende teeckenen door onsen Eersten Raedt ende Greffier desen XI^{en} Xbre XVIIe ses en dertig, toorconde. J. Van Vossem.’[1]

De beiaard werd bespeeld op zon- en feestdagen; gedurende de kermis-week van Sint Jan die begon met den eersten Zondag na Sint-Jan den Dooper, 24 Juni; in de kermisweek van Sint-Michiel, die begon den 29 September; en op de marktdagen d.i. den dinsdag en den vrijdag van iedere week.

***

De bijzonderste herstellingen aan den beiaard werden uitgevoerd in de jaren 1839-1880, door de klokkengieterij

(1) Dit stuk, op verzegeld papier (19 x 32 cm.) geschreven, berust op het Stadsarchief van Nieuwpoort, samen met de andere benuttigde bescheiden.

Van Aerschodt van Leuven.[1] Een eerste rekening in 1845 door A.L.J. Van Aerschodt zelf opgemaakt en onderteekend, luidt:

'Debet het bestier der stad Nieuport aen mij A.L.J. Van Aerschodt, klokgieter Loven, over vergieting van *drie byaerdkloken* (sic) voor gemelde stadt, te weten:

Gewicht der oude klokken: n. 1, 166 Kilos; n. 2, 46 K. en n. 3, 31 K.: te zamen 243 K. of 518 14/16 Pond brabants ende naer 25^{n} aftrek versmelting, rest zuver 493 dito pond à 10 stuyvers courant pond. C. 246.10 of francs 447.13.

En 22 ponden nieuwe klokespyse is fr. 72.

Reyse naer Nieuport op verzoek van gemelde Heeren, fr. 25.'

Deze voorloopige kwitantie is afgegeven geweest bij den heer Louis De Roo, lid van den gemeenteraad, die den 4 Januari 1845 de rekening per mandaat betaalde en den klokgieter in postscriptum herinnerde aan de 'belle' die hem voor present beloofd was.[2]

In Januari 1871 leverde het huis Van Aerschodt drie nieuwe beiaardklokken en hergoot een oude; in Maart 1879 werden vijf klokken naar Leuven gezonden; blijkens de rekening van den klokgieter waren zij tegen Juli van hetzelfde jaar tot vier nieuwe hergoten.[3]

***

Door groot en klein was ons beiaardspel steeds gegeerd; 't was met het leven van de stad vergroeid. Het wekkerde en klonk over de huizen driemaal te weke, nog in de jaren vóór den oorlog: den dinsdag en den vrijdag; dit waren de aloud beschreven marktdagen, en alhoewel er werkelijk maar den vrijdag markt gehouden werd, toch was het spel op den dinsdag behou-

(1) De naam van de gieterij was eigenlijk: L'Ancienne Fonderie de Cloches A.L.J. Van Aerschodt, aîné, successeur de A.L. Van der Gheyn, 125, Rue de Namur, Louvain.

(2) De kwitantie is geschreven op de rugzijde van een convocatiebrief van den gemeenteraad in 1839 aan De Roo gericht.

(3) In tegenstelling met de rekening van 1845, zijn deze van 1871 en 1879 in het Fransch opgesteld.

den, lijk in den ouden tijd. Op deze dagen speelde de beiaard een half uur vóór noen; 's zondags zong hij na de h oogmis en na den noen van een en half tot twee uur, naar gelang de klokkenist goesting en... inspiratie had.

Er waren twee beiaardiers door de stad bezoldigd; de eene trok 175 frank en de opperbeiaardier 200 frank per jaar. Zij wisselden malkaar af. Ook waren de uitvoeringen van ongelijk gehalte. Men kon in stad dadelijk vermonden wie er op het klavier hamerde. De opperbeiaardier Deschieter was een handig en beslagen speler. Hij speelde liefst van al volksliedjes. Achtmaal op tien begon hij zijn concert met: ‘Als vader Adam nog 'n jonkman was, En speelde op viole en op contre bas....’. Het trippelwijsje sprenkelde blij en helder boven de stad open. Heel de reeks volksliedjes: Het Looze Visschertje, Pierlala e.a. werd erdoor geslagen en den zondag achternoen zaten de menschen dan, 's zomers, tegen de gevels geleund of luierden op hun achterplekske en horkten naar die weelde van klanken die over de stad neerrammelden en in de schoone ruimte opensprongen lijk glanzende zeepbellen.

In de jaren 1909-1910, toen de strijd gevoerd werd voor de vervlaamsching van de Gentsche Hoogeschool, werd ook in den gemeenteraad van Nieuwpoort een wensch tot vervlaamsching gestemd. Sedertdien werd de beiaard op 11 Juli bespeeld; toen klonken ook voor de eerste maal boven de stad: Mijn Vlaanderen heb ik hartelijk lief - Omdat ik Vlaming ben - Waar Maas en Schelde vloeien - en de Vlaamsche Leeuw. Meer en meer kwamen die liederen vooi in het spel van feest- en kermisdagen.

***

Op zaterdag 17 October 1914, in den vooravond rond vijf uur, werd de beiaard vernield. De Belgische Legerstaf bevond dat de kerktoren een mikpunt was voor het vijandelijk geschut. Onze genie deed het bovenste gedeelte van den toren met dynamiet springen

en heel 't gevaarte stortte in een donderend gedruisch en met geklingel en getinkel van bellen en klokken naar beneden. Zoo was onze geliefde toren van zijn ‘hoed’ beroofd; de schoone beiaard lag onder en tusschen dien akeligen hoop steenen gespleten en geborsten; gedurende de oorlogsjaren hebben de soldaten duizende en duizende ringen uit het verhakkelde brons gevijld.

In Maart 1915 kwam een Engelsche officier van het *Royal Naval Aeroplane Squadron*, Sir George Paxton, naar Nieuwpoort op onderzoek en vond bij en rond den toren een bende soldaten aan 't plunderen. Den 23 Maart 1915 schreef hij aan den burgemeester van Nieuwpoort een brief waarin o.m. voorkomt: (ik vertaal vrijelijk):

‘Ik bezocht heden de puinen uwer ongelukkige stad en stelde vast dat nagenoeg alle voorwerpen van waarde uit de schoone kerk verdwenen waren; eveneens de beiaardklokken. Ik ontmoette twee Belgische soldaten met een klok beladen. Ik heb die klok afgenomen en ze op een veilige plaats geborgen. Als deze gruwelijke oorlog zal ten einde zijn, zullen uwe stad en uwe kerk ongetwijfeld heropgebouwd worden en 't zal voor u een voldoening zijn die klok weer in den nieuwen beiaard te hooren spelen.’

Hierbij geeft de edelvoelende officier zijn adres en zegt dat, moest hij zelf in den oorlog bezwijken, men met een zijner onderhoorigen die over de zaak ingelicht was, in briefwisseling zou kunnen treden. Na den oorlog werd de klok door den Engelschman aan de stad Nieuwpoort teruggeschonken.

Er werd nog een tweede klok te Nieuwpoort teruggevonden, doch men betwijfelt of ze van den beiaard voortkomt; 't kan wel een van de vele kleine klokjes uit een kerk of kapel van de stad zijn.

Dit is in alle geval het eenige dat nog heden ten dage van den vermaarden beiaard van Nieuwpoort overblijft.

J. FILLIAERT.

Het oude zwijn.

WANNEER we de ommeloopers der 16e en 17e E. der parochies van Westkapelle en Sint Anna ter Muiden en der wateringen van Greveninge en Groot Reigarsvliet overloopen, dan kunnen we licht verward geraken in de verschillende waterloopen die *Zwijn, Zwene, Oude Zwijn* genaamd worden.

Het is nochtans voor de geschiedkundige topographie en de toponymie der streek van het grootste belang deze verschillende waterloopen uit elkaar te houden. Dit is, wegens de groote veranderingen die de streek in de loop der tijden heeft ondergaan, niet altijd gemakkelijk en vergt een nauwgezet onderzoek van de oude kaarten, oorkonden en huidige topografische gegevens.

Aldus zijn er twee waterloopen die van oudsher *Oude Zwijn* genaamd worden: ten eerste het kanaal dat Brugge verbond met de zee, en ten tweede de krinkelende watergang in den Greveningspolder, voormalig gescheed van Westkapelle en Sint Anna ter Muiden. Wij zullen in deze bijdrage alleen over deze laatsten watergang handelen.

VERMELDINGEN.

1. - Dischommelooper van Westkapelle van 1553 (parochiaal archief):

‘10e Begin van Greveninge: ... streckende metten oosthende upden *waterganck ofte Ztoene*...’

2. - Ommelooper der Wateringe van Greveninge van 1602 (Staatsarchief Brugge, Fonds Jonckheere, nr 3655):

‘10e Beg. Grev.: ... een ander ader ende *thoude swin* ande noortoostzyde.

13e Beg. Grev.: ... tusschen mijn hre van querques wtwech (= huidige Marrouxdreve) ande noortwestze een ander adere ende *thoude swin* beede ande suutoostzyde.’

3. - Ommelooper van Westkapelle van 1674 (Staatsarchief Brugge, aanwinst nr 3590):

‘10e Beg. Grev.: ... *toude swin* ande noordoostsyde.

18e Beg. Grev.: ... *toude swim* ande noortoostsyde.’

4. - Register der renten der abdij van Sint Kwintens ten Eilande in Vermandois, 1680 (Staatsarchief Brugge, kerkelijk archief n^{r} 416):

ouden oostdycq[(1)]... tirant avecq le bout de oost au russeau dit *zwin* conter la dixme du cure de St Anne ter muyde.

BESLUIT.

Wanneer wij op de wateringkaart den bovenvermelden watergang opzoeken, dan vinden wij hem krinkelend tusschen het 8^{e}, 10^{e}, 13^{e} en 28^{e} begin van Greveninge eenerzijds en het 28^{e} begin van 's Heer Baselishoek en het 3^{e}, 7^{e}, 21^{e}, 20^{e}, 18^{e} en 33^{e} begin van Greveninge anderzijds.

Deze waterloop ligt dus gansch in de watering van Greveninge, begint aan den Blooloozendijk en loopt zeer krom en krinkelend naar de Groote Geule van Reigarsvliet. Het stuk van deze Geule, waarin dit Oude Zwijn vroeger uitmondde, werd door de Spanjaarden verdonkerd[(2)]. Het noordelijk gedeelte van dezen waterloop wordt thans *Vuile Vaart* genaamd.

Het lijdt geen twijfel dat wij hier te doen hebben met een oude, breede kreek in het voormalige schorrenland, dat reeds in de 13^{e} eeuw door het aanleggen van den Greveningedijk is ingepolderd geworden. *Op het nieuwe polderland ontstond er een parochie, Sint Anna ter Muiden, begrensd eenerzijds door den Greveningedijk en anderzijds door het vermelde Oude Zwijn. Deze Waterloop vormde tot in 1652 de natuurlijke grens tusschen Westkapelle en Sint Anna ter Muiden*, zooals de ommeloopers (Greveninge 1602, Sint Anna 1573-77) het ons leeren.[(3)]

Het *Schapersgat* is de plaats waar het oude Zwijn of Vuile Vaart door den Greveningedijk loopt. *Gat* be-

(1) Ouden oostdijk = tiendehoek op Westkapelle, omvattende het 8^{e}, 9^{e}, 10^{e}, 11^{e}, 12^{e}, 13^{e}, 14^{e} en 15^{e} Begin van Greveninge - Wateringe.

(2) Over deze Groote Geule van Reigarsvliet bestaat er veel verwarring. Wij beschikken over de gegevens om dit vraagstuk bij gelegenheid op te lossen.

(3) Ommelooper van Sint Anna ter Muiden, 1573-77. Staatsarchief Brugge, aanwinst n^{r} 3554.

teekent hier *sluis*. Door het aanleggen van de lijn van Cantelmo door de Spanjaarden in 1641 werd er een stuk van het Oude Zwijn afgesneden en gedeeltelijk verdonkerd. Achter de lijn werd het Oude Zwijn $rech_t$ getrokken.

Oorspronkelijk werd deze natuurlijke waterloop gebruikt voor de afwatering der watering van Greveninge en van een deel van Groot Reigarsvliet in de Groote Geule van Reigarsvliet. Later toen het Nieuwe Zwijn (huidige Hoekevaart) gebruikt werd voor de afwatering van Groot Reigarsvliet, werd ook het Oude Zwijn bij middel van een watergang en sluis in verbinding met dit Nieuwe Zwijn gesteld. Deze watergang, genaamd *hoostwatergang van Greveninge en Groot-Reigarsvliet* (hoosten = afwateren) ligt tusschen het 6^e en 7^e begin van Grev. eenerzijds en het 5^e en 21^e begin van Grev. anderzijds, en loopt vervolgens aan den noordkant van den Greveningedijk, tot aan het oude sluizeken aan het Nieuwe Zwijn. Deze sluis vinden we op verschillende plaatsen vermeld, zooals b.v.

in 't 3^e Begin Grev.: 'tgat daer *de oude sluyse* plach te liggen van reygarsvliet'. (Omm. Westk. 1674).

Nauwkeurige ligging van deze sluis: Z.O. hoek van den Hoogen Bilk (= nr 480 kadastr. Sectie D Westkapelle). Zij mag dus niet verward worden met de 200 m. vandaar verwijderde, jongere *Zwarte Sluis*, ter plaatse waar het Nieuwe Zwijn door den Greveningedijk loopt.

Deze *hoostwatergang* wordt op verschillende plaatsen *hooft*watergang geschreven. Dat berust zonder twijfel op verkeerde lezing van voorgaande bronnen. Immers de oudere bronnen, zooals b.v. de Ommelooper van Sint Anne (1573-77) en deze van Greveninge (1602) schrijven steeds zeer duidelijk: hoostwatergang. Wij zullen de verschillende teksten hier niet vermelden.

Wij zien dus dat de studie van het vroegere afwateringsstelsel der polders van het Noorden tot belangwekkende bevindingen leidt, die van groot nut zijn voor de geschiedenis en de toponymie dezer streek.

JOZEF DE LANGHE.

Van de oude Brugsche bleekers.

(*Vervolg en Slot van blz. 12*.)

AAN die eigenste stande (van Koptje Dessein) heeft Fijne Jackx, de dochter van Louise, al keernen heur schoonste dagen versleten. Dat was heur werk, ze was daar preusch op; en ze zong daarbij dat 't snaarde: 't liedje van ROMAAN DEN PROVISOIREN PRISONNIER! 't Was eentje van ‘'t oukt attiek’ (den ouden antiek) maar de oude liedjes zijn de beste, en zingen verlichtte den arbeid en gaf daarbij den zwaai en de mate.

Er waren eens twee fransche kame-roo-den, de
zaloeschheid die was voor hen te groot. Op zekren dag hin
ze malkoor vrooden, de oprecht liefde 'n kent geen ka-me-
rood Op-rechte liefde 'n hen geen ka-me-rood!.....

Er waren eens twee fransche kame-roo-den, de
zaloeschheid die was voor hen te groot. Op zekren dag hin
ze malkoor vrooden, de oprecht liefde 'n kent geen ka-me-
rood Op-rechte liefde 'n hen geen ka-me-rood!.....

In een speelhuus wor ze samen verkeerden,
wor da' Romaan zijn trouw had toegestoon
aan eene meid die hij oprecht vereerde,
doch voor zijn vriend had zij hem looten stoon.

Romaan die heeft zijn kamerood deursteiken,
tot dat hij gansch versmoord lag in zijn bloed.
Mo' seffens wierd hij in 't prison gesteiken.
Adieu, jonkheid! 't is nu gedoon voorgoed!

Romaan z'n moeder liet heur troonen leiken,
en ze is nog eens naar het prison gegoon,
wor da' ze vroeg om heuren zoon te spreiken,
ze zei: ‘menheer, 'k heb een knievol gedoon’.

En dan is zij bij heuren zoon gelooten,
Romaan die vloog zijn moeder aan den hols...
mor ol heur troonen konden niet meer booten,
hij werd gebracht al voor een dood spinaal,(1)

Hij wierd verblend, en kon nu niet meer spreiken,
zijn moeder riep: 't is den goddelijken wil!
och kind! ik voel voorgoed mijn herte breiken!
Romaan zijn bloed stond in zijn aders stil...

't Kommando k' aam, dat ze nu mosten schieten;
er kwam gereên 'en fransche zinnerol...
hij riep hun toe: je moe gin bloed vergieten!
hij krijg' pardon! 't is vergeiven ollemol!...

Vraag' nu aan God voor moeder een lang leiven.
Bidt voor den Keuning en zijne mazesteit!
door moeders troonen bejoudt je je' joenk leiven,
en ook daarbij jen volle liberteit!!...

En als ze aan dien liii.... berteit kwam, ze schuddebolde met heur hoofd lijk e' keun dat den kop ingeslegen wordt! jamaar... 't zat zooveel gevoel in heur zang!

't Witgoed moest nu weder in 't fernoois: in 't *wit zop* als *tweede zoptje*. Dat witzop 'n was maar klaar spoelwater. 't Achtergoed, met hier en daar 'en *lek zeepe* aan de *randen*, ging intusschen in 't eerste bad dat voor 't klaargoed al gediend had.

En 't was toen van:

- Diizerei, je go nog meugen *leggen* van den avond!

De man voerde met den kordewagen al dat er wit was naar 't gers om te *gaan bleeken*. Wat op den *bleek lag* 'n mocht nooit droge liggen, moest dus aantijden *begoten* worden met 't water uit de grachten. De knecht, daar-

(1) *Spinaal* is pekdraad of grof garen. Wat het hier te beduiden heeft, 'n versta ik niet, en: dood spinaal toen nog...?

mede gelast, gebruikte daarvoor houten *gieters* of scheppers, gelijk langwijsde bootjes van een halven meter, met nog een veel langeren steert. Hij smeet 't water met die lepels, 't was geestig om ziene, juiste van passe verre genoeg, geen voetje verder: een echte kunste!

Maar als het gebeurde dat de wind scheef zat, en de kave van ‘Verstraeten's Stokery, Spoel en Draf’ (nu Nederl. Gist- en Spiritusfabriek), als die kave, zeg ik, al z'n bitter uitspoog!

- Menschen! tjoutte Maria! Onze Vrouwe! schruwelden ze met tienen-twintigen te gelijk. Zou'-je 't toch nie' verpijpen(1). Kijk' nu e'ki nè... en al ons schoon werk!.., Alla giet maar! Water, water! Die nu wil' gieten, heeft nu de keure: zoo'n giet je niet, zoo 'n he' je niet!

Dat gieten hielp wel een beetje maar ‘'t en was toch dadde niet’. En in de roste mane *bleeken* 'n was ook maar om ‘azzo’ te laten. 't Moesten van die klinkendeklare nachten zijn met schoon openeerdig weêre. 's Winters als de deure sleepte, waren de *waschwijven* uitgelaten van geluk:

- De zille slipt, zeiden ze, me gon vos hên van den nach', 't go' nijpen.(2) Goed gevlogen!

En 's nuchtends stonden ze, d'handen op d'heupen, met voldoeninge naar de stukken te kijken

- 't Blikt dat 't schreeuwt!

Achter dat ‘schreeuwen’ wierd het boeltje vierkantte opgepakt, nog eens met den kordewagen weggevoerd, en naar 't *spoelkot* gedaan. Dat was een echte waterhalle met een watergangske van een meter diepe, dat er te midden kwam doorgespo eld. Men heette dat de *spoelpit*. Reize en reize met 't water lag er een *spoelbak*, te weten: een lange houten bak waarin de knecht hem uitstrekte, plat op z'n buik. Flak vóór hem stond er een planke, van 'en voet hooge, boutrechte; met z'n herte over die borstwere geleund, sleepte hij een houten

(1) *Verpiipen* - ii kort uitgesproken. Vervloeken.
(2) De zulle sleept, we gaan vorst hebben van dezen nacht, 't gaat vriezen.

trommel weg-end-weder in 't water. Binnenin dien trommel zat het goed geborgen, en 't water spoelde door gaten lijk peerdoogen van grootte.

Als de spoelinge gedaan was moest er *geblauwd* worden, met *bolletjes-blauw* - kleene blauwe marbeltjes - of met *bleekblauw* in poeder, gesmolten in water. Al *'t wit* mocht er in.

Om te *pappen* gebruikte men *stijfblomme* en ze smeeten er nog een *oordje-keestjen* in, of *e' keestji van e' cens* dat is 't zelfste. 't Lijnwaad blonk schoone daarvan, en nog 't strijkijzer gletste toen beter. Schorten, kragen, handdwalen, hemdeborsten, flowijnen en lakens wierden gepapt; en sommigen zouden de neusdoeken ook in de pap gestoken hebben, maar hebt ge toen 'en neusvallinge en ge moet dan tiene-twintig keeren op 'en dag van de neute geven... met dat bard vóór jen neuze, wat is 't dan? En ze zouden e'mensch z'n hemdeslippen ook wel durven *stijven* hebben... steekt toen 'en keer al die planken in jen broek!

G'heel de kluts kwam nu al door den *wringer* naar buiten en rechte naar de *droogstoken*: rechtstaande stokken met *waschtouwen* bespannen. Als 't nu al schoone en wel *opgehangen* was: de lakens één beetje in fronsjes om geen steerten te hebben, de broeken schoone-wijdopen, de hemden met de sleppen omhooge, enzoovoorts, dan kwam er in der eeuwigheid-altijd een vuile vlage voor den dag.

- Nul de djakke! kermde Roozetje vol hertebrake, weer'-je jongers! Och weer'-je toch! 't zijn dreupels lijk lijsterscheten!!...

Al dat beenen had stoof buiten bleek van verschot: de twee eerste trokken overhands een *stekke* uit, de volgende, met de dood overgoten, sleurden 't al van de touwen, en kwamen, zijpende nat, met bergen van goed den *droogzolder* binnengespotterd.

Als 't nu schoone *strijkdroge* gerocht, me' zou peizen ze gaan 't droge laten?... Ja-jaa-je, je zij' zoete! 't moest nu *gedampt* worden in den *dampketel* of bespetterd en bespeersd worden met den *dampborstel*. Lakens,

handdoeken, ammelakens moesten ze daarbij nog *rekken* opdat ze geen *steerten* zouden krijgen.

De jonge springers *rokken* en *trokken* geren, ze zouden malkaar over schreve getrokken hebben.... en de lakens in slunsen. Zwijg' van droeve jongens!

Handdwalen, handdoeken en lakens wierden *gemangeld* in 't *mangelhuis* met den *mangelbak* Dat was een bak van twee meter en half lang en gevuld met zware arduinblokken. Met de wrange rolde men gheel dat geloove weg en weder, op dikke houten rolstokken en zoodoende was 't goed dat er van onder uit kwam, al half gestreken. Mangelen was lastig, 't was peerdewerk.

Eindelijk trok men met de verhaarzelde(1) of droge waschte naar de *strijktafel*; daar zaten ze erop met *strijkijzers*: *blinkijzers, rondijzers, puupijzers* om de witte mutsen in pijptjes te leggen, en *boefijzers* om blazetjes en bubbelingstjes uit te steken op d'halve hemdetjes.

Alles wierd dan propertjes in z'n *voudetjes* opgeplooid, *gescheed* en in de waschmande geleid, men hiet dat: *inleggen*. Nu naar huis met 't *verschoon*, nog eens met hond en karre of, 's winters als er sneeuw lag, met een *krekel*: platte slede met planken vloer, twee drieduims als schenen en twee tramen. En lingeling!..

- A' Diiserei, zij'-je dor? Is 't wal jaa 't?
- Kijkt e ki', vrouwe, 't lacht no' je, 't is de liefde! Alles krakende net, 't *vloeit*...!
- Jamaar! 't Is schoon lijnwaad ook; *'t wascht* zoo schoone.

We moeten er nu om wel te zijn nog 't een en 't ander bijvoegen. Van *waschware* gesproken b.v.: in de loogkuipe gebruikte men eertijds *houten asschen*. Karremannen liepen daarmeê rond van den eenen bleeker naar den anderen, tot dat er op zekeren keer een Hollander afgestoken kwam, een pronte vent, die *bijtenden potasch* (Kaliumhydroxyde, KOH) aanbood. Dat was een nieuwigheid, en de houten asschen had gedaan met zaaien. Die Hollander verkocht ook *sel-de-sou*'

(1) *verhaarzelde*: intensief van haren, drogen, zelfs verschroeien.

(Natrium Carbonaat, Na 2 Co 3 + 10 H ^{2} O) en goe' vet *bleekblauw*, 'en kilo voor 'en frank. Gustje Ramaut, een Wervikenaartje en een eerste dronkaardtje, - 't had altijd een half stuksken aan - zorgde voor *schorteblauw*, dat was lakmoes en geen bleekblauw.

Lowagie van uit de Vlamingstrate en Timmerman van uit de Langestrate, leverden de bruine zeepe in vattjes, twee honderd frank de duist kilo, maar je kreeg' twee stuivers weder voor 't leêg vatje.

De *stijfblomme* kwam van Deinze. van de Gekinders Van der Meersch: een nuldedjaksche zage, hersenszuiger, en voorzitter van 't Armbestier te Deinze.

De strooien hoeden en de *droogtouwen* kocht men bij ‘Boos L*a*rou’ (eigentlijk L*e*rou maar iedereen zei, en zegt nu nog, Larou) voorbij Den Osse, op de Duinebrugge, negen frank d'honderd meter, gedraaid in d'Oliebane. Pieto Saecke van uit de Ezelstrate, had ook goede touwen. Pieto's bane strekte van aan de Ezelpoorte tot aan 't Blokstraatje. Dat was daar een uitnemend schoone einde vesting met prachtige zware hooge boomen. De Bruggelingen wandelden daaronder lijk onder de beuken van 'en kerke, ze deden dan ‘e' kir e' beenerekkingstje in hunder hemdemauwen, up de Donkere Veste’. 'k Spreke van over vichtig jaar; hoevele Bruggelingen weten er nog van ‘De Donkere Veste’ te spreken?

De beste *gieters* kwamen van Stekene.

De *stekken* mieken de bleekersknechten en de bazen zelf: e' geestig werkske voor 's winters. Dat moest gekapt zijn tegen draad, de fabriekenbucht van nu is *met* draad en splijt gemakkelijk. Diizerei heeft nu nog stekken in gebruik die ze' vader zaliger over tzestig jaar gemaakt heeft eigenhandig. De *netten* breide men ook zelf: tnegentig *mooschen* (mazen of maaschen) lang op drie en dertig breed, en op pezen gespannen. Dat miek een zak waarin men goed stak om in den vijver weg en weder gespoeld te worden. Later wierd dat net vervangen door een houten bak met groote openingen: den spoelbak dien men zei.

De groote leveranciers van *trezen*(1) waren de Capucientjes, hunne versleten bruine kleêren waren nog altijd goed genoeg om er *strijkvodden* van te maken. Bleekers en Capucienen kwamen danigwel overeen. Gheel de paterswaschte wierd verdeeld, de eene bleeker zorgde voor dit, de andere voor dat, en nog een andere voor de snuifzakneusdoeken; de patertjes betaalden met gebeden, en, in den tijd van 't fruit, kwam broeder Felix rond met 'en paandertjen appels met ‘nanneteks’ in.

Een buitenkanstje voor de bleekers was 't ijs van de grachten 's winters: de spijshuizen liepen daarmeê weg. Maar 't moest vriezen daarvoren, daar 'n bestonden toen ten tijde geen ijskassen en ijsfabrieken lijk nu. Om hun pap te koelen moesten ze 's zomers maar 'en beetje blazen

Op H. Bloeddag kregen de knechten vijf frank, om naar de Pand te gaan op de brugsche kermesse; en dat op afkorting van de zakken gers die ze af te maaien hadden voor de peerden van de brugsche huurkoetsiers. Ge moet weten: alle jare, met de Meie, vóór of na ure deden de knechten 't gers af, en, in zakken van een meter en half hooge, verkocht men dat aan Baas Craeye van aan de Zwarte Nunnen; aan Jantje Saeys den huurkoetsier van uit de Naaldenstrate en aan Busschers van den Ouden Gentweg. De knechten trokken een halven stuiver den zak en de baas vijf stuivers. Dat duurde alzoo 'en goe' veertien dagen, de peerden vaarden er wel meê, 't was een jaarlijksche gezonde kuischinge voor die beesten; en je zag dat langs de strate: 't was lijk spinazie!

De bleekers kwamen onder hen gheel goed overeen; daar 'n zat maar één doorn in hunder voet. Buiten drie-vier bazen, gelijk Caeiseele en Rudders en Boeteman, die een peerd voerden en *peerdelbleekers* waren, al de andere waren *hondebleekers*; maar 't schoonste van al:

(1) *Trees* - *trezen* = vierkantte vodde of lap waarmede men de gloeiende ijzers vastpakt.

de eerste, de peerdemannen en dus de rijkste, 'n betaalden maar een halven frank *keuningsgeld* - nu zou men zeggen: ‘Conterbucies’ - en d'hondeliefhebbers, de minst bemiddelde, stonden verschat tegen vijf frank! Van daar, natuurlijk e' bitje babbelinge en *bollewasschinge*, maar den lierenare bleef algelijk schoone op zak.

En wat betaalden de menschen als *waschteschuld*?

Enwel luistert: voor een krage of een handdoek was 't een halven stuiver de beeste; voor een ‘poor manssetten’, een handdwale, een flowijne of een pijpemutse was het eender: een stuiver of een kluite; een broek of een vrouwhemde ging een stuiver en half; een laken deed twee stuivers en half; een slaapkleed of nachtkeerle drie stuivers en een witte rok een halven frank.

't Werkvolk won als daghure:

de *vulle strijksters* of *vulle strijkigen*, de ‘volleerde’ dus die alles streeken wat vóór hun kwam, en krepei gaven van ten achten tot ten achten: zestien-en-halven, 't is te zeggen zestien-en-half stuivers of fr. 1.50 daags. Ze kregen voor overwerk een stuiver ter ure meer;

de *leermeistjes* hadden een halven frank te weke. 'k Spreke alsan van over vijftig jaar;

- een *tweede strijkige* kreeg elf stuivers daags, 't zij negen-en-negentig centiemen, maar alla ze gaven e' frank rond in godsname;

de *waschvrouwen, wasschessen, wasschigen, wasschegen* trokken zestien-en-halven, en 't was van ten zevenen 's nuchtends tot ten achten-half 's avonds:

- 't Klokstje van ‘'t Simmenooriehuus’ klipt, 'k gon der van deure! Dat was de spreuke.

De bleekersknecht 'n had geen ure van beginnen of uitscheên en won negen frank te weke.

Daar 'n was geen sprake van méér te kunnen geven, de bleekers zelve 'n wonnen 't niet, en *zaten* doorgaans *gewasschen* met hunder ‘kot vul joengers’. Geen een 'n is er rijke van geworden, uitgenomen Baas Caeiseele, oude knecht van 't Simmenooriehuus, en die van z'n leven nog getrouwd is met de ‘Wéve’ Boereboom.

Maar is hij rijke geworden 't en was, jandorie, niet met bleeken maar wel met ‘ballezeeken’. Zoo doen de uitgekochte ‘laaiers’ die op openbare verkoopingen de weerde opjagen, gelijk vier doen ‘oplaaien’, en den instelpenning opstrijken[1].

Neen, bleeker spelen 'n was maar goed om zuinig, spaarzaam en stilletjes door de wereld te krasselen.

- Die ze' vooder en ze' moeder vermoord hei't, plocht Roozetje Bessier te zeggen, is nog te goed om bleeker te zijn! Je zou' beter in Sampóniën[2] zitten!!...

K. DE WOLF.

Ik ben de weg....[3]

O 't goddelijk woord!
Ik ben de WEG, de WAARHEID en het LEVEN!
Beminden broeder, beste neef,
dien *weg* hebt gij bewandeld,
die *waarheid* was uw zonne,
dat *leven* wierd uw leven!

***

g'Hebt God gedrukt in 't herte van uw kinders,
de blijde jeugd, die uit uw woord
Gods woord vernam,
in d'helderheid van uw oogen
Gods beeld zag blinken,
God dierbaar wierd, en God beminde!

***

(1) Vgl. Biek. XXXII-142.
(2) *Sampóniën* = Japan. Is 't daar oprecht beter? 't Onbekende was voor Roozetje... 't beminde.
(3) Bij 't Huwelijk van Heer Frans Ramon, onderwijzer te *Aertrycke*, met Jufvr. Marie De Coussemabcker, onderwijzeresse te *Thorout*, 13 VIII-1932. - Namens zijn 2 zusters, in 't klooster van *Hoogstade*, en zijn 2 tanten in 't klooster van *Aertrycke* en H. Berchmansschole op *3 Koningen*, (Aertrycke-Thorhout).

g'hebt God doen zinderen ringsom u,
in 't kristen vlaamschzijn van ons volk,
en ook
in 't kristenworden van de streken,
die verre en wijd, deur 't duisterend heidendom,
uit hemelschen dageraad. Gods licht zien breken!
.....
God en 't goed,
dat is en blijft de zucht van uw gemoed,
't gestraal van uwen geest,
de glans op al uw doen en laten!

***

Ik ben de WEG, de WAARHEID en het LEVEN:
en langst dien weg, hebt gij ne schat gevonden,
dat hert, dat lijk uw hert, van God verkoren.
met 't *uwe*, Frans,
verbonden wordt, en zal *één* herte uitmaken,
O blijft *tweevoudig* en maar *één*!
de liefde als weêrsching van Gods liefde,
de liefde moet dat hert bereiden,
dat zalig en *tweevuldig één*,
om later nimmer, nimmer meer te scheiden!

***

Beminden broeder, beste neef,
hoe menigmaal 'n hebt gons niet,
voor spel en lied,
zoo minzaam uit den nood geholpen!
geen wonder dat g'in onzen mond
vandage ons dankbaar dichtje vondt!

***

Drie Koningen schonken eens
hun uitgelezen hulde!...
goud... o dat 'n hebben we niet!
wierook... dat 'n geven we niet!
myrrhe... dat 'n groeit hier niet!
we junnen u

't gebed dat uit ons herte welt,
aanveerdt et, Frans, 't is *kloostergeld*!

***

Beminden broeder, beste neef,
zijt drijmaal KONING!
Koning eerst als *kristen*,
Koning ook als *echtgenoot* en *vader*!
en drijmaal KONINGINNE,
zoo blijft Marie de schat van God gegeven,
zoo blijft uw vrouwe, Frans,
de steun, de vreugde van uw leven!

***

g'hebt, o Frans, den zegen ontvangen
van uw goede uw dierbare MOEDER,
den oude vlaamsche '*God beware u*',
die zal meêgaan
lijk de zegen van God zelve!...
Frans, g'ontvingt den minnenden groet ook
van uw ZUSTER, van uw TANTE,
d'huisgenooten in die weunste,
waar ge maanden, jaren lang, voor
God gewrocht hebt!
in die weunste,
waar uw beeld, bij 't zoet onthouden,
altijd zal aanwezig blijven,
voort zal roeren,
altijd voort van u zal spreken
met èn stemme, die ongehoord,
zooveel te dieper 't hert zal raken!

***

Met de Koningen, met de Wijzen uit 't Oosten,
en dragend, als gifte,
den heerlijken blomkrans van uw kinderen,
zoo gaat ge, Frans en Marie,
Van 't AERTRIJCKE hier beneên, naar
d'*hooge stede*, 't HOOGSTADE van hierboven!

Kortrijk, Verruelaan, 39.
A. MERVILLIE.

Cruyt-hof der kerck-cerimonien.

PATER Jan David van Kortrijk is een van de eersten geweest die de kerkelijke gebruiken voor het volk heeft beschreven. In 1607 liet hij te Antwerpen een boekje drukken dat in 1622 een tweede uitgave beleefde:

DEN CRUYT-HOF der Kerckelicker Traditien ende Cerimonien. Begrijpende in Vragen ende Andwoorden dat aengaet de besondere Hoochtijden, Feestdagen, ende beelden der Heijligen. Door P.J. David, Priester der Soc. Jesu. Van nieus oversien, ende de Godt-vruchtighe Ionckheyt toeghevoeght.

T'Handtwerpen, By Jan Cnobbaert, by het Professenhuys der Soc. Jesu in S. Peeter, Anno 1622.

Met gratie ende Privilegie.

In het Cap. XXXVIII. handelt hij ‘Van het besonder maecksel der heyligher beelden, ende elcks bediedt.’ 't Is uit dezen eigenaardigen en zeldzamen Catechismus dat we voor iedere maand eenige Vragen en Antwoorden mededeelen.[(1)].

Januarius.

Sinte G o e l e . 8 Januari.

V. - Waerom schildert men Sinte Gudula oft S. Goele, met den lanterne, ende den vijandt daer by?

A. - Omdat den vijandt [de duivel] hare keersse uyt blies, als sy 's nachts hare devotie ghingh doen: ende sy ontstack-se wederom door haer ghebedt.

Sint Pauwels eerste Eremijt. 15 Januari.

V. - Wat beteeckenet, dat men Sinte Pauwels den

(1) P. David vond niet altijd het juiste antwoord; hij liet de verbeelding aanvullen waar de wetenschap te kort schoot. Het eenige goede werk over de Iconographie der Heiligen waarover hij beschikte, was J. Molanus' Historia SS. Imaginum in 1594 te Leuven bij Jan Bogaert uitgegeven. 't Is dit Latijnsche werk (nl. f. 107 vlg.) dat P. David in zijn keuze en uitleg getrouw volgt.

eersten Eremijt schildert met eenen rock van bladeren ghevlochten, ende eene rave boven hem?

A. - Dien rock hadde hy selfs ghemaeckt van palmtackskens ende bladeren gevlochten, daer hij in penitentie mede leefde; ende eene rave brocht hem, daghelicks een half broodeken: ende den palmboom gaf hem daden [dadels]; ende eene fonteynken daer neffens, te drincken.

Sint A n t e u n i s . 17 Januari.

V. - Waerom schildert men Sint Anteunis met een vercken by hem?

A. - Omdat men by experientie bevonden heeft, dat de beesten door sijne verdiensten van plagen ontslagen ende bevrijt wierden; ende omdat den vijandt hem somtijdts onder de ghedaente van een vuyl vercken ghetenteert heeft: ghelijck den onsuyveren gheest in de swijnen, als onsuyvere beesten, begheerde te gaen, ende versmoorde se al in de zee.

V. - Wat beteeckent het kruysken, in een teecken van *Tau*, op zijn kleedt?

A. - Dat hy door het teecken des H. Kruys den vijandt verwonnen heeft.

V. - Wat beteeckent het belleken, dat men hem oock altijdt toeschikt?

A. - Als men de Heylighen erghens besoeckt, soo brenght men ghemeynelick eenich teecken van devotie t'huyswaerdt. Soo plegen de menschen bellekens t'huys te brenghen van daer sy Sint Anteunis besocht hadden, ende hongen die hunnen swijnen oft andere beesten aen, om door de hulpe van Sint Anteunis bevrijt te wesen.[1]

Sinte S e b a s t i a e n . 20 Januari.

V. - Waerom schildert men Sinte Sebastiaen met pijl ende boghe?

(1) De Tau is de kruk en het belleke is het varkensklokje: beide kenmerken waren eigen aan de kloosterbroeders van Sint-Antonius in Dauphiné. De kruk wijst op de kranken verpleging, het klokje op het voorrecht der Sint Antoniusvarkens. De beide kenmerken zijn in den loop der Middeleeuwen met de voorstelling van Sint Antonius vergroeid.

A. - Omdat hij voor 't gheloove Christi, met pijlen doorschoten is gheweest.

Sint A g n e e t . 21 Januari.

V. - Waarom schildert men Sint Agneet met een lammeken neffens haar?

A. - Omdat sy haer aen hare ouders in 't ghebedt vertoont heeft met een wit lammeken neffens haer: 't welck oock haren naem ende onnooselheyt te kennen gaf: *Agnes*, reyn ende suyver; ende *Agnus*, een lammeken.

Sint J a n G u l d e n m o n d t . 27 Januari.

V. - Wat bediedet, dat men Sint Jan Chrysostomum Guldenmondt heet?

A. - Dit geschiedt om sijne welsprekentheydt: als oft hy met eenen gulden mondt gulde woorden ghesproken hadde.

V. - Waerom stelt men neffens hem het beeldt eender Keyserinne op eene colomne?

A. - Omdat hy der Keyserinne vromelick wederstondt, ende verboodt de spelen die men voor haer beeldt op de merckt speelde, meest ten tijdt van den dienst Godts in de kercke, 't volck daermede aftreckende: want Sint Jan Guldenmondt predickte daer teghen, ende belettedet.

Februarius.

Sinte A g a t h a . 5 Febr.

V. - Waerom schildert men Sinte Agatham met haren boesem in de handt?

A. - Om datmen haer, onder veel andere tormenten, oock eenen boesem afghesneden heeft: waerom sy oock teghen de seerige boesems ghedient wordt.

Sinte D o r o t h e a . 6 Febr.

V. - Wat bedieden de roosen ende appelen, die Sinte Dorothea oft Rosania heeft?

A. - Die brocht een kindeken 's winter-tijdts uyt het Paradijs, soo sy dat belooft hadde, als sy ter doodt bereydt was: tot versterckinghe van ons gheloove, 't welck sy oock beleedt, ende daervoor stierf.

Sint A p o l l o n i a . 9 Febr.

V. - Waerom heeft Sint Apollonia eene trecktanghe

in haer handt, met eenen tandt daer in ghenepen?

A. - Omdat haer de tanden uyt gheslaeghen ende ghetrocken waren, ende sy om den naem Christi levende verbrandt.

Sinte W i l h e m . 10 Febr.

V. - Waerom schildert men Sinte Wilhem met een harnas ende standaerdt?

A. - Omdat hy eenen Hertoch ende vroom oorlooghsman is gheweest: ende tot een teecken dat hy de wapenen op sijn bloot lijf uyt penitentie ghedraghen heeft.

Mengelmaren.

Droog rijden.

Op den boemeltrein Gent-Brugge, stapten te Hansbeke twee buitenmenschen op: het schenen handelaars. Onmiddellijk vielen ze aan het kaartspelen. Een paar staties verder stapte er een af; hij had gewonnen, genoeg om zijn spoorkaartje te betalen, en bij wijze van afscheid en om een beetje te boffen met zijn kunde in het kaartspel, zei hij: ‘'k tracht alzoo altijd droog te rijden’ waarmede hij bedoelde: te rijden zonder dat het hem geld kostte. - Over die beteekenis van *droog*, raadplege men de mnl. woordenboeken en leze men, met het noodige voorbehoud, het opstel: Vom Trockenen Wechsel, in E.E.J. MESSING, *Zur Wirtschafts-linguistik*. Rotterdam, Nijgh & Van Ditmar, 1932, blz. 48-53.

S.

Made-Manestraat.

De straat die van Loo naar Hoogstade loopt, heet in den volksmond, de *Manestraat*. Hedendaagsche uitleggers hebben daarvan de ‘Romanestraat’ gemaakt, dus Romeinsche heirweg! De volgende aanhalingen leeren wat de Manestraat is; nu nog kent het volk de Maneweide waardoor deze straat loopt.

De Terrier van de Erfachticheden van Pollinchove (1599), f. 64, n. 11 vermeldt: ‘De reeuwersdreve boosten daeran, bewesten an 't neerelant ghenaempt *de maeden*...’ En verder f. 67, n. 37: ‘...benoorden daeran vanden Loodyck westgaende *totter maene*...’

Hierin is dus wel het woord *made* en *mane* bewaard in den zin van: weiland; waarnaar J.D.W. gevraagd heeft in den vorigen Biekorf, bladz. 23.

M.V.D.

Zantekoorn.

- Hij zou den berg Libanus oprijen!
Gezeid van een bradstaande jonkheid.
- Hij 'n zal 't met geen spaansch peerd ontrijen! (te weten: 't gevaar dat hem bedreigt).
- Hij zit in de zâle, lijk den duivel in 'n gershutje! Gezeid van een die lomp en dwaas te poerde zat.
- 't Geloove en de liefde zijn veroorloogd! dat is: binst den oorlog te kwiste gegaan.
- Mijn zuster heeft nen harden terd. Gezeid omdat beur penne te veel door 't papier stekt.
Wynghene.
- HENDRIK PERSYN.

Slipteele.

Een slipteele d.i. een dibbe van een vrouwmensch, een kwezel, 't verdriet van de pastors. Ook al een ‘engelsche dibbe’ genoemd te Brugge.
- Bewaar-je van Triene: 't is toch zulk een slipteele!
Geh. Gits en Veldeghem.

Duim in d'hand.

D.i. een kluitewrijver, een gierigaard.
- Pier en zal niet meedoen van dien hoop, 't is een Duime in d'hand!
Brugge.

Halve man.

Gezeid van een haas van half slag, halve grootte.
- Dien haze en is maar 'nen halve man!
Houttave.

Van iedereen gekend.

Gekend lijk Kwapenninck, zeggen ze te allen kante.
Gekend *lijk nen Ouden bouw*.
Rumbeke.
A.V.W.

[Nummer 3]

Van den hond die rond de wereld liep.

MIJN vader heeft wel duist keeren verteld van den hond die rond de wereld liep en altijd smekten we aan die sappige woorden en die smakelijke zinnen, die hij zoo gepast wist te beklemtoonen waar de verschillende gevarenissen moesten uitkomen. 'k Weet het, dat vertellingsken is overal gekend; 'k heb het meermalen gelezen; maar nooit was het zoo schoon en zoo boeiend als vader het vertellen kon.

Als ik het hier neerschrijf zal het bij verre na nog de weergave niet zijn van vaders mondeling verhaal maar 't ware jammer van het te laten verloren gaan. Dus 't was omtrent alzoo:

Daar was een keer een hond, die zoo groot en zoo kloek en... zoo verstandig was, dat hij 't gedacht kreeg van de reize rond de wereld te doen.

Op zekeren uchtend, als hij 't gat schoone had en nadat hij al vele keeren niet meer geëten had om te vermageren en zijn kop door zijn halsband te kunnen

krijgen, liep hij weg van 't hof, waar hij al veel jaren tegen zijn goeste aan den keten stond.

Hij liep te stukkewaard in; hij zwichtte noch hage noch kant; hij sprong over grachten en beken; hij zwom door vaarten en stroomen, hij dweerschte bosschen en weiden totdat hij in een streke kwam waar dat er haast geen menschen meer woonden.

Hij liep altijd maar loopen; hij en at noch en dronk, en stond altemets een momentje stille om uit te blazen.

Als hij nu al lange en verre geloopen had zag hij daar al met een keer een katte zitten op een tuinstake.

De katte zag den hond ook en als hij dichte genoeg bij heur was dat hij 't kon hooren als ze... sprak, riep ze:

‘Waar loop je gij zoo zeere naartoe dan, Baron, zoo 'k meene?

- Ik loope rond de wereld, Keizerinne, dat 'k meene.

- Rond de wereld?! En zou 'k ook mogen meeloopen?

- Ba ja g', als ge maar zoo zeere kunt loopen.

- Ge kunt opletten dat 'k u niet voorensteke.

- Laat ons dan maar toezetten’.

En Baron en Keizerinne liepen nu sneê aan sneê, zoo zeere dat ze bijkans geen grond genaakten.

Als ze nu weerom lange en verre geloopen hadden, zagen ze daar almedeens een hane zitten op een balie.

Den hane zag ze afgestormd komen en had met rooi den tijd om te vragen:

‘Waar loop je gij zoo zeere naartoe dan, Baron en Keizerinne, zoo 'k meene?

- We loopen wij rond de wereld, kamgekroonde Sire, dat 'k meene.

- Rond de wereld! En zou 'k ook mogen meêloopen?

- Ba ja g', als ge maar zoo zeere kunt loopen.

- Is 't geen avance dat 'k een paar vlerken heb?

- Laat ons dan maar toezetten.

En Sire liep tusschen Baron en Keizerinne zoo zeere of dat de blaren waaien.

Als ze nu weerom lange en verre geloopen hadden, zagen ze daar almedeens een ezel staan op een kruisstrate.

Dien ezel zag dien raren koers naderen en vroeg al hikaaien:

‘Waar loop je gij zoo zeere naartoe dan, Baron en Keizerinne en Sire, zoo 'k meene?

- We loopen wij rond de wereld, gekruiste Ridder, dat 'k meene.

- Rond de wereld! En zou 'k ook mogen meêloopen?

- Ba ja g', als ge maar zoo zeere kunt loopen.

- 'k En heb percies niet vele dat overweegt.

- Laat ons dan maar toezetten.

En Ridder leidde den ‘trein’ omdat hij minst moê was en hij wond uit dat de wind in zijn ooren tuitte.

Als ze nu weerom lange en verre geloopen hadden zagen ze daar almedeens een osse staan aan 't schof van een vettebilk.

Dien osse zag die soorte van ‘Vlucht naar Egipte’ afgedosschen komen en beurelde:

‘Waar loop je gij zoo zeere naartoe dan, Baron en Keizerinne en Sire en Ridder, zoo 'k meene?

- We loopen wij rond de wereld, gewapende Generaal, dat 'k meene.

- Rond de wereld! En zou 'k ook mogen meêloopen?

- Ba ja g', als ge maar zoo zeere kunt loopen.

- 'k Heb in alle geval nog mijn verschen asem en ge zijt gij toch wel al een beetje moe ook, zeker?

- Laat ons dan maar toezetten.’

En Generaal liep nevens Ridder en ze trokken d'andere alzoo in volle vlucht meê, en ze liepen nog lange en nog verre tot dat het begon avond en donker te worden.

Ze kwamen eindelijk aan een groot, groot, donker bosch en stonden daar stille, t'enden alle marken.

‘We zijn al verre genoeg vandage, zei den hond; hier gaan we uitrusten.’

Ze leien hun neere en kuimden geen woord van danige moeheid, totdat hun beer begon te grollen en de katte zei:

‘'t Wordt tijd dat we allichte een mompe t'eten vinden, want 'k heb honger om een peerd zijn rug uit te eten.

- Hoe daaraan geraken, zei den hane.

- Pakken waar dat 't is, zei den ezel, en hij deed zijn buikske een zielemisse aan 't malsche gras dat daar groeide.

- 'k Volg uw voorbeeld, zei den osse, en 't steekt op geen mondsvulle.

- Al wel, zei den hond, maar dat is noch honde- noch kattekost, en we kunnen hier toch niet blijven ook. Dat bosch staat hier lijk in de' weg om te kijken of er nievers geen huis en staat waar we kunnen vernachten.

- Kijk er dan boven, zei den ezel, die meende slim te doen.

- k' Zal 't doen ook. zei de katte.’

En ze klom op een hoogen boom en zag een luchtje pinkelen, alzoo een asem verre al over 't hout entwaar.

Ze kwam rap omleege en op haar zeggen en toogen volgden allen den zoom van 't bosch. Op 't einde zagen ze inderdaad een luchtje branden achter een klein venstertje.

‘Voorzichtig zijn, vermaande Sire.

- Ja, zei den hond: wacht, ik ga een keer gaan loeren.’

Hij naderde stilletjes, stond op zijn achterpooten om door 't venster te kijken en... lijk een weerlicht was hij weere, verschrikt en veraltereerd:

‘Wulven zijn het; wulven... die.. daar.. daar.. aan 't koekebakken zijn.’

Allen stonden als van d'hand Gods geslegen.

Op een einde, zei Keizerinne:

‘We gaan ze wegjagen en, jongens, de tafel staat gedekt... verstaat ge?

- Jamaar, de wulven zijn geen katten om zonder handschoenen te pakken en ze zijn met velen misschien.

- Vele? Geheel 't kot zit vol!

- 't Is gelijk, zei de katte. Blijft hier weggestoken achter dat kot; ik kruip op het dak, schart een steen uit de kave en... ge zult ze zien stuiven.

Zoo gezeid, zoo gedaan. De katte kreeg algauwe een steen los en liet hem holderdebolder door de kave vallen. Hij buischte op de koekeplate, die boven 't vier hing, met zulken eendelijken slag dat geheel 't geloove 't onderste boven in den asschen keerde.

De wulven verschoten zoo geweldig dat ze de deure uitstormden en diepe in het bosch hun gejaagd herte gingen kalmeeren.

In een pink zaten onze vrienden binnen, sloten deuren en vensters en aten koeken... koeken, menschen! dat ze erbij rolden. Eindelijk wierd er van slapen gesproken.

'Ik, zei Keizerinne, slaap gewoonlijk in 't hoekstje van den heerd. En ze ging heur daar maar seffens gaan zetten.

- Ik, zei Baron, ga buiten in 't hondekot, dat 'k zien staan heb bij den mesthoop.
- Ik, zei Ridder, ga in den stal.
- Ik ook, zei Generaal.
- En ik, zei Sire, ik zet mij op de veurst van 't huis en kraai u morgen uchtend bij d'eerste klaarte wakker'.

De katte blaasde de lucht uit en 't duurde niet lang of allen sliepen lijk een steen.

Als de wulven nu een beetjen tot hun zelven gekomen waren en er een beetje tijd hadden laten over passeeren, kwamen ze met een lang gat een keer kijken wat dat er nu eigentlijk wel gebeurd was.

Als ze zagen dat alles stille en donker was, schoeren ze raad en trokken lotje om te weten wie dat er binnen zou gaan. 't Wilde wel lukken... 't lot viel juiste op den benauwdsten.

Bevend en bijkans zonder asem stak hij voorzichtjes de deure open... Hij zag daar lijk nog een kooltje vier in den heerd en dat verstoutte hem.. Hij naderde op den tast in 't gedacht de kolen wat open te rakelen om beter te kunnen zien; maar als hij met zijn poot

aan dat kooltje kwam, dat niet anders was dan een ooge van de katte, vloog ze in zijn muile en krabbelde en klauwde zijn oogen uit zijn kop.

Huilend van 't zeer vluchtte de wulf weg; maar hij miste van deuregat en kwam in de stalling uit.

Daar gaf den ezel hem met zijn twee achterpooten te gelijk een stamp dat hij onder den osse rolde, die hem op zijn horens pakte en door deure en al op den mesthoop smeet.

Lijk of dat hij daar te kermen lag en bijkans geradbraakt schiet den hond toe en zet zijn tanden ongenadig in zijn lijf.

Als d en hane al dat geweld en al dat geruchte hoorde ging hij aan 't kraaien lijk of dat haans doen als ze wakker schieten. Kraaien!

Hinkend en kermend en bloedend liep de sukkelaar van een wulf al dat hij kon naar de andere wulven, die hem zeere meetrokken verre uit het gevaar.

Ge kunt denken hoe ze kurieus waren; het vertellement kwam er hikkend en kikkend uit.

‘Als ik meende het vier open te scharten waar dat ik een gloeiend kooltje zag, zat er daar een schoenmaker die met zijn elsens heel mijn muile opentrok. In den stal wierd ik van een houtsplijter met zijn kliefhamer al mijn ribben gebroken; daar zat er dan een die mij op zijn vorke stekte en op den mesthoop smeet, waar een soorte van beenhouwer met wreede messen mij halfdood kerfde. En er zat daar nog eenen te roepen: “Brengt hem maar alhier! brengt hem maar alhier!.” En had ik daar moeten geraken, 'k was geheel dood.’

Daarop zetten het de wulven aan 't loopen en... ze loopen nog.

B. DE LANGHE.

[Spreuk]

Sprekende van zijne' man, zei Vikatje Weekers:

- 't Is ne vent lijk 'n ovenbeur, maar bij springt achteruit voor nen bond vlas! (om te zeggen dat hij werkschuw is). Wijnghene.

H.P.

Nieuwe ontdekkingen te Steendam bij Nieuwpoort.

(*Veroolg en slot van bl. 4.*)

VOORALEER aan onze zoo belangwekkende zandkobbe vaarwel te zeggen moeten wij volledigheidshalve nog een paar andere bevindingen mededeelen.

Dichtbij de zwarte potten, aan den westkant der kobbe en aan dezes helling (hierboven bl. 3), heeft men deels in de klei (langs boven) en deels in het zand (langs onder) een ouden put ontdekt.

Men heeft hem kunnen nagaan tot op een diepte van zeven steken, - zegge 2.80 meter. Hij was niet afgezet, doch de vullingsaarde waarmede hij gedempt was, geeft volle zekerheid over zijn bestaan. Evenals de zandkobbe was hij met een - zelfs wat dikkere - laag klei overdekt.

Daaruit kunnen wij het volgende afleiden.

De put werd aangelegd nadat, vroege overstroomingen de eerste kleilagen hadden bijgebracht. Hij is immers ten deele in de klei gegraven. De zandkobbe zelf, tot dan toe van overspoelingen vrij, bleef voor bewoning geschikt. Om het bewoonbaar terrein uit te breiden heeft men den naburigen grond afgedijkt. Op den zoom van het aldus ontstane ‘nieuwland’ werd de put gegraven. Zulks gebeurde vóór de Middeleeuwen want, zooals wij hierboven vaststelden, het is een vroege middeleeuwsche vloed die de bovenste kleilaag, (die zandkobbe en put bedekt), bijgebracht heeft. Wij staan dus voor een geval van zeer vroeg polderwerk.

Wij kunnen zelfs iets verder gaan. De aard van den grond die den put vulde, laat vermoeden dat hij d oor menschenhanden gedempt werd vóór de overstroomingen. Hoe lang hij reeds buiten gebruik was kunnen

wij niet gissen, maar de omstandigheid is evenwel van aard het polderwerk dat tot zijn ontstaan leidde, nog verder in 't verleden op te schuiven.

Tijdens de werken aan de steenbakkerij heeft men nevens de zandkobbe, aan den oostkant en buiten haar bereik, een waterput gegraven. Op den deringvloer aldaar werd een stukje koper aangetroffen ongeveer 25 x 50 mm. groot. Een paar voeten aangespoeld zand bedekt den dering op dit punt. Gansche boomstruiken werden er bovengehaald waarop haast geen sporen van vertering te zien waren.

Toen men nu verder zuidwaarts langs de Rommelaere-vaart de klei wegnam, kon men deze eindelijk opnieuw op haar normale diepte van ongeveer 1.75 m. afsteken. Men was de zandkobbe voorbij.

Doch een nieuwe verrassing stond de arbeiders te wachten.

Het was in de lente van 1934. Men bevond zich nagenoeg halfwege de Veurnschevaart en Allaertshuizen langs den oostkant van de Rommelaere-vaart. Wij hebben vroeger medegedeeld dat men binnen het onmiddellijk bereik van laatstgenoemde vaart de klei aantreft tot een diepte van 4.50 m. Hier evenwel stelde men zeer ongewone toestanden vast.

Op een streep ongeveer zes meter lang langsheen de Rommelaere-vaart en tot op een afstand van tien tot vijftien meter oostwaarts er van weg, vond men, in plaats van de gewone klei, een mengsel van aarde, klei, zand, slijk en aanwas. Dit alles was met een groote vochtigheid doordrongen.

De groote verrassing was nochtans het aantreffen, onder dezen gemengden grond, van een heele verzameling voorwerpen: talrijke oude baksteenen, grauw of geel-grauw van kleur, moeffebrieken, een keurig afgewerkte spiesteen en keien. Bovenal ontblootte de spade verscheidene overblijfsels van een standbeeld dat, jammer genoeg, deerlijk vermorzeld was.

Te veel stukken ontbreken om tot de hersamenstelling of vereenzelviging van dit beeld te kunnen overgaan.

Het beeld is uit krijt en blijkbaar fijn afgewerkt. Een borststuk is het voornaamste deel dat teruggevonden werd. Het geldt waarschijnlijk de afbeelding van een persoon van aanzien, te oordeelen naar de ketting die over de borst - en denkelijk rond den hals - hangt. Een ketting, rond den hals en tot over de borst hangende, is een oud kenteeken van gezag. Hier in Engeland worden de burgemeesters (Mayors) nog steeds, bij de aanstelling in hun ambt, met een gouden halsketting bekleed.

De linkerhand van het beeld werd teruggevonden doch het hoofd ontbreekt. Een kenteeken op het gesneden gewaad laat ons nochtans toe den ouderdom van het beeld benaderend vast te stellen. Op de wijde bovenmouwen zijn knipsels afgebeeld in den vorm van vlammen of vuurtongen. Hetzelfde kenmerk vinden wij onder meer op afbeeldingen van Jacob van Artevelde (veertiende eeuw) en ook van Willem van Normandië, koning van Engeland (elfde eeuw). Deze tijdruimte stemt overeen met den ouderdom van de ter plaatse opgeraapte moeffesteenen. Wij komen er straks op terug.

Op de steenbakkerij begon men nadien de klei van dit zonderling vlek in de oostelijke richting weg te nemen. Het terrein ligt hier wat hooger dan in de vorige beschreven plaatsen. In den zomer van 1934 was men reeds tot een tachtigtal meter in deze richting gevorderd.

Op gansch dezen afstand, en in lijn met dit zonderling vlek, was de klei magerder dan naar gewoonte. De sporen van zand en aarde en aanwas bleven bij, doch kariger dan zooeven. Deze streep magere klei werd vastgesteld op een breedte die eenigszins schommelt maar die toch de tien meter niet schijnt te overtreffen.

Noord en zuid van deze bevreemdende kleistreep is de klei in normale verhouding. In de noordelijke helft dezer streep worden uitermate veel zeeschelpen aangetroffen; deze ontbreken bijna volstrekt in de zuidelijke helft.

Het lijkt alsof wij in deze kleistreep een ouden gev-

ulden waterloop voor handen hebben die aansloot met de Rommelaere-vaart, juist ter stede waar deze een eenigszins onverwachte kronkeling beschrijft. De bedding van den waterloop moet door een plotselinge dijkbreuk en watervloed overspoeld en gevuld geweest zijn op het oogenblik dat de nabije zandkobbe, omstreeks de twaalfde eeuw, ten onder ging. Dezelfde overstrooming zal den teleurgang veroorzaakt hebben van een naburige woonstede wier zwaarste puinbrokken, onder den vorm van enkele steenen en het verbrijzeld standbeeld, zijn blijven steken in het bed van den verdwenen waterloop.

De datum van het krijten beeld hebben wij reeds voorloopig vastgelegd tusschen de elfde en de veertiende eeuw. Nu kunnen we het, met waarschijnlijkheid, aan de twaalfde eeuw toekennen.

De oorkonden vermelden verscheidene noodlottige zeevloeden in het begin der twaalfde eeuw. Zouden wij den ondergang van Steendam niet mogen toewijten aan den vloed van Sint-Jansdag 1116 die Lombardzijde wegzweepte en die, naar de bewering van D. Mann[1], ook den zeearm verstopte die zich uitstrekte tusschen Nieuwpoort, de Moeren en Duinkerke?

In een vorige mededeeling[2] hebben wij gewezen op een vermoedelijke oude stroombedding langs den westkant van de Rommelaere-vaart, maar breeder dan degene die wij aantreffen langs den oostkant. Beide zoeken aansluiting met de Rommelaere-vaart op een zelfde punt. De eene kan dus de verlenging zijn van de andere.

Langs den zuidkant onzer eigenaardige kleistreep is een nieuwe zandkobbe te voorschijn gekomen, hooger liggende dan de vroeger ontdekte. Zij moet dus, zooals deze laatste, bewoonbaar gebleven zijn tot in de middeleeuwen. Men heeft er de klei die ze bedekt, nog niet weggehaald (Juli 1934).

Over een twintigtal jaren of meer werd een andere zandkobbe blootgelegd langs den westkant van de Rommelaere-vaart. Deze was buitengewoon uitgestrekt.

(1) D.T.A. Mann. Mémoire sur le port de Nieuport. Brussel, 1781.
(2) Biekorf 1933, bl. 106.

Andere, van minderen omvang, werden insgelijks ontbloot. De werklieden spreken van het vinden van potscherven langs deze kanten. Betrouwbare inlichtingen over den aard dezer scherven hebben wij niet kunnen inwinnen.

Wij gelooven niet dat de geteisterden van Steendam, na de ramp die hen op de vlucht dreef en waarbij een hunner het leven liet zooals het aangetroffen geraamte getuigt(1), verre zullen moeten gezocht hebben om een nieuw onderkomen te vinden. Op 400 m. van het geteisterd vlek rijzen de Allaertshuizen, in 1142 reeds vernoemd onder de naam van Alnothus(2). In Allaertshuizen mogen we blijkbaar de voortzetting zien van de vroegere nederzettingen van Steendam. Wie weet of wij zelfs in de benaming 'Alnothus' het spoor niet ontdekken van hun oorspronkelijken naam?

De ontdekte steenen, de keurige spiesteen, het krijten standbeeld wijzen duidelijk op een Heerengoed dat in een zeevloed ten onder ging. Het is niet onwaarschijnlijk dat de eigenaar zijn verblijf, na het aftrekken en afdijken der wateren, op de beste en zekerste plaats van zijn domein zal heropgericht hebben.

'Alnothus' stond er in elk geval reeds vóór 1142 en heeft er sedertdien stand gehouden.

Newcastle-on-Tyne.

RENÉ DUMON.

Brieven van Guido Gezelle aan Karel de Flou.

ONDER de papieren van wijlen K. de Flou heb ik vier brieven gevonden van Guido Gezelle.

De drie eerste zijn bedankingen voor de nieuwjaarsbrieven die de Flou aan Gezelle schreef in 1886, 1887 en 1888. Op den eersten brief staat van de hand

(1) Aldaar, bl. 105

(2) Cartularium der Duinenabdij, bl. 444 (Brugge, 1864).

van K. de Flou: '*Geantw. 13/1/86, d. F.*' Op den tweeden: '*Exh: 4 Jan. 87. Geantwoord den 5^en^ Jan. 87. d. F.*'

In den vierden brief, die niet gedagteekend is, vraagt Gezelle inlichtingen over het woord *gehuchte*. Dit woord verscheen in *Loquela*, n^r^ 11 van 1888, col. 83. In den brief zien we dat Gezelle ziek geweest was en 'woensdag aanstaande' zou hij naar de zitting van de Koninklijke Vlaamsche Academie gaan.

Gezelle was aanwezig op al de zittingen van de Academie in 1887 en op de zitting van 18 Januari 1888. Hij liet zich wegens ziekte verontschuldigen op de zittingen van 22 Februari en 21 Maart 1888, op woensdag 18 April kwam hij de vergadering bijwonen(1).

De brief moet dus rond 10 April 1888 geschreven zijn.

De afkortingen werden tusschen [] aangevuld, de hier cursief gedrukte woorden zijn onderstreept in de brieven.(2).

JOS. DE SMET.

I
[Nieuwjaar 1886]

Achtbare Heer en Vr[iend],

Ik wensche u, na behoorlyken dank, een goed zalig nieuwjaar, zegge u en uwe dierbare vrouw, die ik ja zoo wel gekend en zoo zoo dikwyls, in 't voorbygaan, gegroet heb(3). Ik groete ze dan nogmaals, hopende dat zy nu zoo gelukkig is, of gelukkiger, als te dien tyde.

Danke u voor uwe medehulpe in het nagaan van onzen taalrykdom!(4) *Asemen* van iets, *niezen* achter iets en vinde ik in De Bo niet. *Hoesten* van iets is hoogd[uitsch]

(1) *Verslagen en Mededeelingen van de Kon. Vlaamsche Academie*. 1887, passim, en 1888, bl. 5, 11, 29 en 67.

(2) De brieven werden mij geschonken door Mevrouw K. de Flou, die tevens de toelating gaf om ze hier af te drukken. Waarvoor ik hier mijn oprechten dank betuig.

(3) Mevrouw de Flou woonde vroeger langs de Potterierei op enkele huizen van het Engelsch Seminarie waar Gezelle leeraar en Onder-Rector was.

(4) Hier is er sprake van de medewerking van K. de Flou aan *Loquela*.

z. Grimm,[1] maar tot nu en heeft het nog niemand als geh[oord] ingezonden. *Kuimen* (uitspr. kumen) krijge ik uit Wynghene, in '*Van as hi kuumde* 'k wist waar hi ziin wilde; hi doet dat *zonder kumen of baar fagen*', = sans avoir l'air d'y toucher, sans se déranger.

Ik heb eindelyk ook een zende uit Coolscamp. Wie *Rykaert C*. is, ontgaat my[2].

Opentop of liever *op-ent-top* vinde ik in **Prof^r Kern's** opstel, *Taalkundige bijdragen* I. 198.

Gy doet my veel eere aan met myn raad te volgen in 't op zoeken van w[oor]d[en] en ik verheuge my op voorhand in den uitslag! Daar is zoo machtig veel te vinden dat men niet en vermoedt, en 't is, zoo *Curtius* zegt, een oprecht geluk in een oorspronkelyk levende tale geboren te zyn.

Kunt ge my niet achterhalen wat een '*geheterd*', een '*ontheterd hemde*' mag zyn? ik vinde 'tw [oord] gebruikt door eenen *Cornelis van Beresteyn* 1632. Wie mag dat ook zyn? Men kan hier aan geen boeken!

Weet gy, wy zyn te weege De Bo's *Idioticon* dat uitverkocht is, te herdrukken, met 1° de verbeteringen die op zyn eigen hand-Idioticon staan, met 2° het inlyven van zyn gedrukt byvoegsel, en met 3° b.v. het w[oord] - *buur van ovenbuur*, en al desgelyke, op zyn plaatse in de B, ald us: - *Buur, z. Ovenbuur*. Die 3° zal de weerde van den boek vertienvuldigen. Wat dunkt u?

Uw nieuwjaarkaartje is 't schoonste van al die 'k gezien hebbe. Hoe weinig vl[aamsche] toch!

Blyve uw toegenegen

Guido Gezelle.

II
[Nieuwjaar 1887]

Achtbare Heer en Vriend,

Vooral een goed zalig n[ieuw]jaar, u en myn gewezen gebuurnege Vrouw Deflou! Dan heb ik u te bedanken over meer als eenen reeds van uwe goede brie-

(1) J.u.W. Grimm. Deutsches Wörterbuch.

(2) Rijkaart Carette, medewerker aan *Rond den Heerd*.

ven en kostelyke meêdeelingen. De Inpicx[1] blyve u van herten gejond en geschonken. De schippersw[oor]-d[en] van de jaren 40 zouden my zeer welkom zyn. Ik zal er eene wetensweerdigheid van maken[2]. Ik heb den uitleg gevonden van leeger, dat ook een schipperswoord is en dat te Ruddervoorde zelfs nog mondsgemeene is. Waarom en zou geen vl[aamsche] van Hoo'n akker met vl. volkszettingen naar Duitschland niet verhuisd zijn en daar zijnen verminkten name voortgezet hebben. Vrglk. Van Hoobrouck, Hoboken (hooge beuken) enz. Daar bestaan een hoop tongvallen boeken, onder andere *Diction du Patois de la Fland. Franç, ou Wallone par L. Vermesse. Douai, L. Crépin 32 r. des Procureurs*. Dan hebt gy Grandgagnage, Dict. Wallon de Liege. Het Idioticon heeft bykans 500 inschryvers; het Kruidboek gaat kortelings onder druk[3]. De tafel van Loq[uela] is geschreven, maar ben over-overlast. Duikalm[anak] 1887 bestaat in H[and]s[chrift] werd aangekondigd buiten en zonder my door B....., dan buiten en zonder my door zelfsten B..... weer boden en weer zeid. Voor Duik[almanak] 1886, die my met veel beloften afgedwongen wierd door B..... en 'S.A.....'[4], en heb ik geen rosten duit gekregen, in tegendeel arbeid, onkost van boeken, etc. toegeleid. Misschien herbeginne ik in 1888!

Ik en wete nu nog niet of uw keurig nieuwjaarkaartje gedrukt of geschreven is; dat is geheel in den zin van zaliger Deken De Bo!

Ware 't dat gy ooit het w[oord] *zoet* = bitter uit de

(1) De lezing van dit woord is onzeker, het kan ook *Irfticx* zijn.
(2) Wetensweerdigheid = allerlei inlichtingen, uittreksels uit boeken en tijdschriften, die verschenen als bijblad van Loquela.
(3) Tweede uitgave van de Bo's Westvlaamsch Idioticon bezorgd door J. Samyn; zij verscheen in 1890-1892 bij Siffer te Gent. - Bij denzelfden uitgever verscheen in 1888 het Kruidwoordenboek van De Bo: de bewerker J. Samyn getuigt in een schrijven aan Rond den Heerd XXII, 1887, bl. 87 dat er 'welwillende zenden' van Guido Gezelle aan zijn uitgave ten goede gekomen zijn.
(4) Hier stonden de namen van twee Brugsche uitgeverijen.

kave, Fr. *suie*, by 't volk gehoord hadt laat het my a.u.b. weten tegen naaste Loq[uela], 'k hebbe daar wat over byeen vergaard.

Ben ul. zeer toegenegen
Guido Gezelle.

III
Kortryk, den 2^{en} 's Jaars 1888.

Achtbare Heer en Vriend,

Na den wensch van een gelukzalig nieuw Jaar voor u, uwe vrouw en allen die gy lief hebt, antwoorde ik op uwen laatsten dat ik dien doodendans niet en kenne noch dat *Mollengys*, dat heel zeker zal ontworden zyn uit *Malegys*. Gij kent zeker ook den geboortename *Maeleghys, Maeleveys, Gheysens, Veys* enz. Men schreef my gisteren uit Eecloo dat men in die streken zegt: ‘Droom-je van de Mazels de'?’

Myn Noordsch boeksken is sedert lange geheel uitverkocht. Ik zal u mynen afdruk zenden, is 't dat ik hem vinden kan. De eerw. Heer Ghekiere, eertyds op Ysland, zit nu ievers, 'k en weet waar, in N[oord] America! Ware ik in uwe plaatse ik trachtte ievers een *Deensch* boekske te krygen b.v. van Andersen, en dat te lezen als eenen eersten stap in de Noordsche talen. Deensch is 't gemakkelykste. Met eene spraakkunst enz. beginnen is averechts, zoo voor deze als voor andere talen, b.v. 't Gotisch. Tracht een stuk Gotisch te krygen en (met den Bibel erby) ziet eruit te geraken; vele zult gy vernemen en onthouden dat gy, eerst met de spraakkunst beginnende, tienmaal leeren en even zooveelmaal vergeten zoudt. Als ge wat *gelezen* hebt, en moeielykheden tegengekomen, dan komt de spraakleer best te passe om die moeielykheden te overwinnen. Dat heet ik van binnen leeren in steê van van buiten.

Ik zou 't Yslandsch om laatst laten, de boeken zyn kwa krygs. Wat het Gotisch betreft, 't is gemakkelyker b.v. by *Ferd. Schöning Paderborn* hebt gy voor 5 M. *Ulfilas* van Fr. L. *Stamm, text, Grammatik* en *Wörterbuch*,

7e uitgave; dan: *Kurze Laut- und Flexionslehre der altgerm. Dialecte* van Dr Moritz Heyne, eerelid der Vl[aamsche] Taalkamer. 6 M.

Niet wetende waarheen gy verhuisd zyt zende ik op goed geschie als vooren, u biddende de haastige kortheid dezer lettere niet kwalyk te nemen van

ul. toegenegen

Guido Gezelle.

P.S. Onder *Tauchnitz* (Leipzig) zyne goekoope woordenboeken is ook een Yslandsch te vinden, maar ge zult u veel moeite sparen met al de voordeure van 't Deensch liever als door de kave van 't Yslandsch by onze Noordsche taalbroeders binnen te gaan. De Engelschen zyn goede leidslieden in 't Yslandsch, Dr. Skeat onder andere, van Cambridge, maar daartoe moet ge het Engelsch wel machtig zyn.

IV

Achtbare Heer en Vriend,

Ik hope woensdag aanstaande naar de zittinge te kunnen gaan en u daar te ontmoeten. 't Gaat my beter, God zy gedankt, op een kleenigheid na. Werken zoo'k te vooren plag is my onmogelyk, maar 't betert allengskens.

Grimm *Geschichte*(1) zal ik u afzenden, is 't dat ge ze nog van doen hebt.

Ik verlange naar uw bescheed wegens het w[oord] *gehuchte*. Het w[oord] is tot S. Truyen bekend en beteekent daar ryfraf, schuim van volk. Na myn inzien zal 't van *heffen, hof* (hief) *gehoven* (geheven) komen; *gehuchte, gehufte, gehofte*, dus *heve*, schuim van volk. Wat dunkt u?

Met hertelyke dan[k] en groetenisse aan Vrouwe en Moeder, blyve ul.

zeer toegenegen

Guido Gezelle.

(1) J. Grimm, Geschichte der Deutschen Sprache.

Losse aanteekeningen over Sint-Andries.

I. De verdwenen kerk.

IN den nacht van 10 op 11 Augustus 1869 werd de parochiekerk te Sint-Andries door een brand vernield. Over dit gebouw, dat een overblijfsel was der voormalige abdij, zijn wij nog weinig uitvoerig ingelicht, alhoewel er geen gebrek is aan oude en nieuwere plaatselijke geschiedenissen(1). J. WEALE in zijn Gids voor Brugge en omliggende, schrijft, in 1864: '*L'église... qui doit avoir été fort belle autrefois, a souffert terriblement; il n'en existe que la nef et ses bas-côtés et une tour occidentale...*'(2). Het is weinig; maar als Weale met zijn fijn kunstgevoel en zijn oudheidkundige speurzin in het gehavend bouwwerk nog veel moois kon ontdekken, dan kunnen wij er zeker van zijn dat de verdwenen kerk werkelijk een monument was. De jongste geschiedkundige '*Beschrijving der gemeente St Andries*' (1930)(3) heeft ons menige kostbare opheldering gebracht nopens het verdwenen gebouw; toch komen in deze schat van aanteekeningen enkele bizonderheden voor die minder nauwkeurig schijnen, of aan zekere gedeelten van de kerk eene oudheid toeschrijven die bezwaarlijk kan aangenomen.

De eenige bewijsstukken die tot nog toe bekend zijn en onze onderzoekingen kunnen vooruithelpen, zijn:

1° Een 'lavis' van den schilder J. VERBRUGGHE, die, omstreeks 1813-19, voor den brugschen kunstminnaar en oudheidkundige Joseph van Heurne de Puyenbeke een omvangrijke verzameling schetsen vervaardigde van

(1) Zie *Allossery, West-vlaamsche Boekenschouw*, II, bl. 372-375.

(2) *Bruges et ses environs*, 2^e uitg., 1864, bl. 200. In de volgende uitgaaf (1875) is S. Andries niet meer vermeld: toen was reeds de thans bestaande, onbeduidende kerk gebouwd.

(3) Door *Ridder Stanislas van Outryve d' Ydewalle*. Het boek zullen we aan duiden onder den titel '*Beschrijving*'.

kerken, kasteelen en kunstvoorwerpen. Deze verzameling is ongelukkiglijk verstrooid. De teekening der Sint-Andrieskerk berust in de stedelijke bibliotheek te Brugge.

2° Een zeer vrije opname van de grondvesten der oude kerk, in de aanteekeningen van wijlen kanunnik DUCLOS[1], en gedateerd van 27 Mei 1870.

***

Toen de Benediktijnen zich te Sint-Andries kwamen vestigen, tegen het einde der elfde eeuw, kregen ze als kloosterkerk een reeds bestaande parochiekerk - *ecclesia de Bethferkerke* - die lange jaren voor monniken en parochianen tot gemeenschappelijke bidplaats zou dienen. Eerst in 1241, onder abt Willem Lentyn, kwam hierin eene verandering, daar de prelaat de kerk der monniken door een muur liet afscheiden van het gedeelte dat tot parochiekerk bleef dienen[2]. Overal waar klooster en parochie in een zelfde gebouw huisden, zien we de verschillende diensten aan verschillende altaren verrichten: de monniken behouden zich het hoogkoor voor, terwijl de parochiedienst geschiedt in een der zijbeuken, of liefst aan een altaar opgericht bij den ingang van het koor, zoodat de heele voorkerk als volkskerk kon gebruikt worden. Zoo was het te Loo, te Voormezeele, te Ieper in de Sint-Niklaaskerk, waarde Benediktijnen van S. Jan te Terenburg zich kwamen vestigen, enz.; maar nergens in Vlaanderen was de scheiding zoo scherp doorgevoerd als te Sint-Andries. Van deze verandering, ingebracht' in 1241, zegt de

(1) Deze opname is in ons bezit. Ze heeft geen andere bedoeling dan de hoofdvormen van de plattegrond vast te leggen, zonder inachtneming van de verhoudingen. Ze is overigens in zekere bizonderheden onjuist. Luidens een bijgaande aanteekening zou Kan. Duclos dit plan hebben geteekend volgens de aanwijzingen van *J. Weale*; in den bundel aanteekeningen van Weale, thans in de stedelijke bibliotheek, is echter dit plan niet te vinden. De '*Beschrijving*' heeft het plan afgedrukt tusschen bl. 74-75. We lieten het opnieuw nateekenen, met enkele verbeteringen en aanvullingen.

(2) *J. Weale. Chronica monasterii S. Andreae* (1868) bl. 67-70.

Beschrijving (bl. 77): '*De kerk werd in twee deelen gesplitst, het eene voor de monniken, het ander voor de parochianen bestemd. Later waren en zelfs twee verschillende kerken...*' en hier wordt verwezen naar de plattegrond-teekening, waarop echter deze 'twee verschillende kerken' moeilijk te ontwaren zijn. Feitelijk is het wel een en zelfde kerk, met dwarspand of transept, en kooromgang met apsidale kapellen. Het oostelijk gedeelte, dat door een verschillende traceering is aangeduid, is wat in den Franschen tijd werd afgebroken. We kunnen met de opgave van de *Beschrijving* ons slechts een weinig duidelijke voorstelling maken van de wijze waarop de splitsing van abdij- en parochiekerk te Sint-Andries werd doorgevoerd. Er werd een scheidingsmuur opgetrokken in 1241 - eerste toestand; er werden, later, twee afzonderlijke kerken ingericht - tweede toestand; maar noch de eerste noch de tweede toestand wordt nader beschreven. Tusschen de regels door kan men toch lezen dat S. de volgende meening is toegedaan: in de tweede toestand was de hoofdbeuk de eigenlijke abdijkerk, terwijl de noordelijke zijbeuk, wellicht nog het primitieve kerkje van Straten of Bethferkerke (vgl. bl. 67 en 73), voor den parochiedienst bleef voorbehouden. Zoo lezen we dat de geloovigen tot de kerk toegang kregen langs een zijdeur in den noordbeuk, terwijl de middelbeuk op den westgevel de gebruikelijke ingangsdeur mistte '*daar hij den monniken voorbestemd was*' (bl. 67).

Deze voorstelling is onjuist; de scheiding in 1241 ingebracht, is een scheiding tusschen het oostelijk en westelijk gedeelte: het koor en waarschijnlijk het dwarsschip werden volledig afgemuurd en dienden tot abdijkerk, terwijl de beuken aan de parochie werden toegezegd[1]. Aan deze toestand is naderhand geen wijziging

(1) Zooals in zekere Hollandsche kerken, die oorspronkelijk Roomsch waren, maar voor de Hervormden, die er de hand op legden, veel te ruim bleken. Waar de Protestanten zich in het vroegere koor 'afmuurden', herscheppen ze dikwijls de beuken tot 'Wandelkerk'. Soms liet de 'scheidingsmuur' toe Roomschen en Hervormden onder een dak te laten schuilen, zooals het, tot voor kort, het geval was te Hulst. Tijdens de Geuzenberoerten, in 1579, werd de parochiekerk te Oudenburg op gelijkaardige wijze tusschen Roomschen en Hervormden verdeeld: de Katholieken kregen in gebruik het oostelijk gedeelte, met de drie altaren. Zie *Tanghe, Beschrijving van Oudenburg*, bl. 31.

meer gebracht, zoodat we niet kunnen zeggen dat '*later*' twee afzonderlijke kerken werden ingericht. De hoofdbeuk had overigens wel de gebruikelijke westelijke ingang.

Over de scheiding, die in 1241 werd ingevoerd, zijn we tamelijk omstandig ingelicht door de akte van overeenkomst, door J. WEALE in zijn *Chronica S. Andreae* afgedrukt(1): 'De muur, die abdij- en parochiekerk zal afscheiden, moet van den grond tot boven aan de gewelven reiken, zonder gelijk welke opening of doorbreking, en zal gebouwd worden *ubi modo sunt ostia*, waar thans de deuren zijn of toegang.' Deze laatste uitdrukking is op zichzelf niet zeer duidelijk, maar moet m.e. verstaan worden van den ingang tot het koor(2).

Dat niet de noordelijke zijbeuk alleen werd afgemuurd en tot parochiekerk ingericht, blijkt uit de verdere bewoordingen van de akte zelf. De abdijgebouwen lagen ten zuiden van de kerk, zoodat het kloosterpand tegen den zuidelijken nevenbeuk aanleunde. Er wordt bepaald dat de muur *tusschen kloosterpand en parochiekerk* een gemeen-muur zal zijn, die niet mag weggebroken worden of

(1) o.c. bl. 69 ss.

(2) De meest gebruikelijke schikking is het koor te beginnen voorbij het transept, zoodat met onze verklaring het transept tot de volkskerk zou behooren, terwijl alles erop wijst dat het transept bij de abdijkerk werd ingedeeld. De moeilijkheid wordt echter gemakkelijk opgelost als men op 't oog houdt dat de huidige gebruiken niet deze zijn van vroeger: talrijke abdijkerken kunnen aangewezen waar het monnikenkoor zich uitstrekte tot in het transept of zelfs in de beuken. Dat zal wel de toestand geweest zijn te S. Andries, in 1241. Overigens bij deze verandering zullen zich wel andere opgedrongen hebben, daar de abdijkerk toch een openbare kerk bleef, en dienvolgens vóór het monnikenkoor een plaats voor het publiek veronderstelt. Wellicht zal in 1241 het afgeinuurde transept hiervoor zijn ingericht, wat mede de latere verbouwing en vergrooting van het koor, omstreeks 1460, kan verklaren.

beschadigd. De deur, die van dezen beuk in het kloosterpand toegang geeft, moet op slot blijven, tenzij in uitzonderlijke en wel bepaalde gevallen. De abt zal den sleutel in bewaring hebben. Nieuwe deuren of openingen mogen in dezen muur niet gemaakt worden.

Dezelfde abt Willem, die om de kloostertucht te bewaren, de scheiding tusschen klooster- en parochiekerk tot stand bracht, liet om gelijke redenen de abdijgebouwen door groote omheiningsmuren afzonderen. Het kerkhof strekte zich uit op den noordkant der kerk, en vóór den westgevel. Een muur werd gebouwd die van den westhoek der kerk naar het Noorden strekte (*versus mare*), dwars door het bestaande kerkhof(1). Toch bleef het zoo afgemuurde kerkhof ten gerieve van de parochianen, zoodat de *groote westerpoort*, waarvan de abt densleutelhield, in zekere omstandigheden moest ontsloten worden(2). De gebruikelijke westeringang was er dus wel, en uit de bewoordingen van de overeenkomst blijkt het dat deze ingang leidde van de parochiekerk naar het afgemuurde kerkhofgedeelte.

***

Met deze enkele bizonderheden aan betrouwbare oorkonden ontleend, en de plattegrond-teekening door WEALE-DUCLOS, kunnen we ons een betere voorstelling maken van de verdwenen kerk. Het was een kruiskerk, met kooromgang en straalkapellen, waarvan het westelijk gedeelte (A) bestond uit een hoofdbeuk met smalle en lage zijbeuken (zwarte lijnen), deze laatste waarschijnlijk afgedekt met lessenaardaken. De hoofdbeuk zal wel rechtstreeks verlicht zijn geweest. Tegen den westgevel werd, in 't begin der verleden eeuw, een voorportaa aangebouwd. Deze beuken werden, in 1241, van de overige kerk gescheiden door een binnenmuur (zware stippellijn), waartegen altaren voor den parochiedienst werden opgesteld. De zijbeuken werden later gewij-

(1) *Chronica*, akte van 1 Augustus 1241, bl. 68.
(2) 'Clavem ctiain magni ostii occidentalis... servabit abbas.' Ibid. bl. 70.

zigd - hierop komen wij verder terug -: de zuidbeuk werd afgebroken, de noordbeuk verbreed.

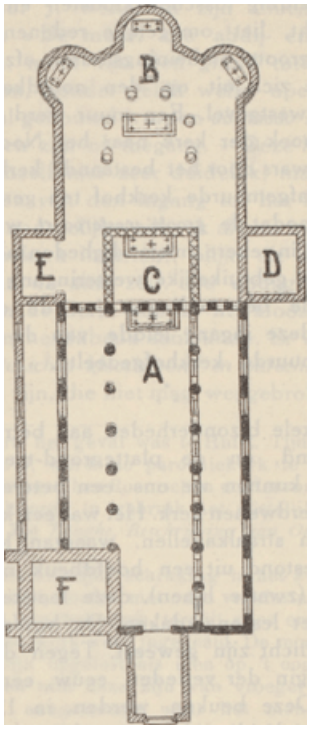

Aan de overzijde van den binnen-scheidingsmuur was de abdijkerk (B), oorspronkelijk transept (E-D), koor en kooromgang der primitieve kerk. Op de plattegrond-teekening is het hoogaltaar der abdijkerk omgeven van kringsgewijs geplaatste zuilen. De '*Beschrijving*' verklaart deze bizonderheid als volgt: '*altaar in vorm van ciborium, rustend op zes kolommen*' (bl. 74). Zooiets valt bezwaarlijk aan te nemen. Eerst is deze vorm van ciborium niet gebruikelijk; dan is het niet waarschijnlijk dat

WEALE-DUCLOS, die blijkbaar slechts de bouwkundige bestanddeelen hebben opgezocht en aangeteekend, hier architectuur en meubileering hebben verward. Van het ciborium, zoo dit ooit heeft bestaan, zal wel in 1869-70; niets meer zijn overgebleven, daar sedert de vroegste tijden het hoofdaltaar herhaaldelijk volgens den tijdsmaak was veranderd en vernieuwd. Eindelijk, alhoewel op deze teekening de juiste verhoudingen niet zijn bewaard, lijkt dit vermeend ciborium veel te breed en grootsch opgevat. Alles wordt echter duidelijk wanneer we in de zes zuilen een bouwkundig bestanddeel willen zien nl. de zuilenkrans van de apsis, tusschen koor en kooromgang. Willen we de reeks doortrekken tot aan het transept, dan zien we dat deze zuilen de voortzetting zijn van de zuilenrijen tusschen hoofd- en nevenbeuken. Feitelijk leent zich deze grond-teekening zeer goed voor een gewelfbouw boven koor en omgang. Waarom hebben WEALE-DUCLOS slechts de zes zuilen van de ronding aangeduid en niet de overige? Zeer waarschijnlijk omdat de sporen van deze laatste verdwenen in 't begin der verleden eeuw, toen men, op den oostkant, de oude parochiekerk vergrootte door het bijvoegen van een rechthoekig koor (C).[1]

De uitgebouwde transeptarm op de zuidkant (D) was een toren, volgens de aanteekening van WEALE-DUCLOS. Deze toren moet al vroeg gesloopt zijn, wellicht toen denog bestaande noord-westertoren (F) onder abt Jan Assel (- 1555) werd voltrokken, of nog vroeger in de Geuzenberoerten. Op de plaat bij Sanderus komt een zuidertoren niet meer voor; maar dat hij bestaan heeft blijkt uit de reeds vermelde akte van 1241, waar er spraak is van een *turris meridionalis*. Uit deze akte kan men afleiden dat er nog een tweede toren bestond, en feitelijk geeft het plan WEALE-DUCLOS een wester-

(1) Met de Fransche Omwenteling zal de eigenlijke kloosterkerk verdwenen zijn; parochiekerken bleven toen doorgaans gespaard. Het is aan den binnenmuur van 1241 te danken dat de abdijkerk kon verdwijnen zonder de parochiekerk onbruikbaar te maken.

toren aan, op de plaats van het jongere portaal, vóór de hoofdingang.

Het gansche gebouw, met zijn smalle zijbeuken, transept, kooromgang en straalkapellen vormt een wel gesloten plan, dat, afgezien van later aangebrachte veranderingen, in eens schijnt ontworpen en uitgevoerd. Tot welk tijdstip klimt het gebouw op? Ziedaar een zeer ingewikkelde vraag waarop men voor 't oogenblik slechts met gissingen kan antwoorden. Hadden zij, die in 1869-70 de blootgelegde fundeering opnamen, er nog aanteekeningen bijgevoegd betreffend het gebruikte bouwmateriaal, dan waren wij voor een goed deel geholpen geweest, maar over soortgelijke aanteekeningen beschikken we niet.

Dit staat in elk geval vast, dat op onze plattegrond niets meer van het primitieve kerkje van Straten is overgebleven, zooals verder nog zal blijken, en dat hij op een grootscheepsche herbouwing wijst door de monniken ondernomen in een bloeitijdvak der abdijgeschiedenis. De oostelijke afsluiting met den kooromgang en de straalkapellen als cirkelvormige uitbouwen, verwijst naar de dertiende eeuw. Onze teekening kan niet verwijzen naar de veranderingen van omstreeks 1460, wanneer het koor werd uitgebouwd naar het Oosten: voor zoover ons de latere teekeningen over deze vergrooting laten oordeelen eindigde het koor ditmaal op een rechtlijnige wand. In deze periode zouden de straalkapellen zeker niet halfrond zijn afgesloten, maar veelhoekig. De eerste helft d er dertiende eeuw teekent voor de abdij een bloeiperiode op velerlei gebied, 't is de tijd van de groote verbouwingen: de omheiningsmuur (1242), het kloosterpand en het hoofdgebouw met dormitorium (1245), het ziekenhuis en de schuur (1252). Daar deze stoffelijke bloei gepaard ging met strenge regeltucht, kan het niet verwonderlijk zijn dat de vrome monniken eerst aan het huis Gods hebben gedacht vooraleer aan eigen meer passende huisvesting te denken, en dat in deze dagen het klein kerkje van Straten, zoo dit nog bestond, de plaats inruimde voor een grootsche abdijkerk. Juist

deze monumentale verbouwing zal abt Willem in de mogelijkheid hebben gesteld, in 1241, de gewenschte scheiding van parochie- en kloosterkerk te vragen en te bekomen.

M. ENGLISH.

Loterij en volksleven.

BRUGGE was er van de eerste bij om stadsloterijen in te richten: getuige de loterijen van 1446 en volgende alhier (1934, bl. 289 vv.) beschreven. Brabant bleef niet ten achter en ook daar kwam de volksgeest in ‘prosen’ of rijmpjes tot uiting.

In 1522 werd er te 's Hertogenbosch een groote loterij gehouden met juweelen en zilverwerk als prijzen. De lootmeesters plaatsten talrijke ‘brievekens’ in onze Brabantsche en Vlaamsche steden: Antwerpen kocht 4441 loten, Brussel 823, Leuven 993, Brugge 658. We doen een keuze uit de ‘prosen ofte dichten’ waarin onze voorouders hun verwachtingen en... ontgoochelingen uitspreken[1].

Antwerpen:

- Lyntke van Loo,
  slaept liever op bedde als opt stroo.
- God ende die Heylige Moeder Sinte Anne,
  Die verleene my die zesse silveren kannen.
- Hy is wel sot,
  die syn geit werpt in allemans pot.
  Oh, alder ryckste Godt,
  verleen my tgroote lot.

Mechelen:

- Kinderen die koten (kootje spelen)
  Ende sotten die loten.

(1) Volgens een bijdrage van A. Hallema in de Nieuwe Rotterdamsche Courant van 10 Febr. 1935. Vriendelijk medegedeeld door E.P.J.D.W.

***Yper*:**

- Hyn Wyns, ick seght u in bichten,
  Hadde gerne tgroot lot om zyn zeven wichten.
- Hebben wy wat t'Ypere, men salt wael weten,
  Hebben wy niet, het wert vergheten.

***Brussel*:**

- Wilt Godt, ons Vrouwe ende Sint Anne,
  Ick gerake wel aende 6 zilveren kannen.

***Leuven*:**

- Vele loten ende vele nyeten
  Beginnen Corstiaen van Roggen te verdryeten.

***Brugge*:**

- In vele loteryen heb ick myn geit verqwist.
- Die nyet en avontuert en heeft nyet.
- Vreest Godt, zyt onversaecht.
- Qui plus y merct plus y pert.

***Leiden*:**

- Wair dat Godt gave,
  ick reysde ten heiligen haven.

***Middelburg*:**

- Cori Mori en is nyet soe sot
  Off hy hat gerne tgroete lot.

***Bergen op Zoom*:**

- Hier comen drie Marien,
  tgroet lot wil hen verblyen,
  te Bergen opter stadthuys
  dair zyn zy thuys.

***'s Hertogenbosch*:**

- Sancta Katherine, Maget puer,
  Ick bidde om tgroet avontuer.
- God ende Maria
  willen my met een lot verblyen.
- Godt ende Sint Jan
  helpen Aleyt van Boxtel aen eenen man.
- Omme te volcomene ons verzinnen
  Jonne ons fortune goet gewinnen.
- Diet weet die weetet,
  maer diet Godt verleent, heeftet.

Voorzeker liggen er nog elders zulke berijmde loterijen onder stof en kobbenetten?
Wie haalt ze boven?
E.N.

Boekennieuws.

Der Grosse Herder, Bd. IX (Osman-Reuchlin). - Freiburg im Breisgau, Herder, 1934, RM. 34.50.

De G.H. (zie Biekorf 1935 blz. 30 en de vorigen) nadert zijn voltooiing, en nu dat hij voor de drie vierden af is - zelfs is het tiende deel verschenen - kan men er al een vast gebruik van maken. Dit deel heelemaal ontleden ware onmogelijk, en wij beperken ons tot een paar van de merkwaardigste artikels.

In zoo'n werk krijgt iedereen zijn gading. De folklorist vooreerst met het belangwekkende ‘Ostern’ (= Paschen); de geschiedkundige met Reformatie (6 kol. en 2 kaarten), de wijsgeer (‘Philosophie’, 4 kol.), de natuurkundige met de mooie bijdragen over Planten (18 kol., 4 blz. kaarten en afb.), de rechtsgeleerde (‘Recht’ enz. 16 kol., 2 kaarten over rechtsaardrijkskunde) en, ja, iedereen met ‘Oostenrijk’ (34 kol.), Parijs (15 kol.), Polen (24 kol.) enz. Want het is de groote gave van den G.H. door zijn klare opstellen iedereen, ook den oningewijde, toe te laten met zijn tijd mee te leven en over alles bondig ingelicht te zijn.

Zooals in de voorgaande deelen is de uitvoering al even verzorgd als de tekst. In het tegenwoordig deel staan 1774 afbeeldingen. En wij kunnen niet spreken over de duizende bijdragen van 3-4 regels, welke iedereen al eens moet raadplegen. Ook op dit gebied geeft de G.H. alle voldoening.

J.-A.V.H.

J. Denucé. Brieven en Documenten betreffend Jan Breugel I en II. (Bronnen voor de Geschiedenis der Vlaamsche Kunst. III). Antwerpen, De Sikkel, 1934. In-8, 174 bl. met 6 genealogische schetsen (buiten tekst) = Fr. 100.

Welk een feest de Breugel's te leeren kennen uit hun eigen familiepapieren! De geleerde stadsarchivaris van Antwerpen heeft de hand gelegd op deze belangwekkende bundels brieven en bescheiden die het karakter en de bedrijvigheid van een der grootste kunstenaarsgeslachten uit de 17e eeuw weerspiegelen. Immers de Jan Breugel's hebben als stamvaders: Peter

Breugel, Abraham Janssens, Geeraard de Jode, David Teniers, Jan Borrekens; Rubens houdt hun kinderen boven de doopvont; ze zijn verwant met een van de voornaamste koopmansgeslachten van Antwerpen: de van Immerseel's. Al die koppen schrijven hier over hun zaken met verrassende nuchterheid: kunstleven en kunsthandel zijn innig samengegroeid; hun Antwerpen is de Europeesche kunstmarkt die we uit deze met zorg uitgegeven en keurig gedrukte reeks *Bronnen* steeds nader leeren kennen.

B.

M. Van Coppenolle. Geschiedenis der St-Baafsparochie onder St-Andries-bij-Brugge, met een voorwoord van E. Peeters. 32 bl., geïllustreerd. Brugge. [1935] 3 fr.

Dit werkje is uitgegeven door den Bond der officieel gediplomeerde Gidsen van Brugge.

Schr., die genoeg gekend is door zijn talrijke bijdragen over de plaatselijke geschiedenis in de Brugsche weekbladen: *Het Belfort* en *Het Brugsch Handelsblad*, geeft ons in beknopten vorm, de geschiedenis van de oude en van de nieuwe St-Baafsparochie waar hij woonachtig is.

Al de gegevens die over de oude kerkelijke St-Baafsparochie te vinden waren, zijn er verzameld. Deze parochie bleef bestaan tot aan de Fransche Omwenteling, maar het kerkgebouw werd in den Geuzentijd (1577) afgebroken en niet meer herbouwd.

In het tweede deel handelt Schr. over de nieuwe kerkelijke parochie, in 1912 gesticht, waarvan de kerk in 1933-1934 gebouwd werd.

In het laatste deel worden de meldenswaardige plaatsen en gebouwen beschreven, waarover Schr. tal van interessante bijzonderheden opgeteekend heeft.

Het werkje is keurig uitgegeven en met zorg geïllustreerd. Onder de zestien clichés vinden we acht penteekeningen van den kunstenaar H. Levecque, twee plannen en een plattegrond.

Wekunnen het werkje niet genoeg aan onze lezers aanbevelen.

JOS. DE SMET.

Mengelmaren.

De Openbaring van Sinte Brigitta.

Ik heb hier een santje, dubbel gevouwen: op het voorblad een afbeelding van den kruisdragenden Zaligmaker in steendruk, in gotischen trant geteekend (school baron Bethune) en uitgegeven door de bekende Brugsche steendrukkerij Van de Vyvere-Petyt ten jare 1888. Van binnen zijn de beide zijden

gevuld met een franschen tekst: ‘Révélation faite à Sainte Brigitte veuve, Reine de Hongrie’. Ziellier den inhoud in 't Vlaamsch. overgezet:

‘Deze openbaring lag in een graf te Jeruzalem en is goedgekeurd geworden door den bisschop Ingleton.

De volgende openbaring werd door O.L. Heer zelf gedaan aan de heilige Brigitta, weduwe, koningin van Hongarije. Deze heilige, begeerig om eenige bijzonderheden over de Passie van den Zaligmaker te kennen, verkreeg door hare vele smeekgebeden dat deze haar verscheen en haar de volgende openbaringen mededeelde:

1. Toen ik in den Olijf hof gevangen genomen werd, kreeg ik 30 vuistslagen en 20 kaakslagen.
2. Op weg naar Annas viel ik 7 maal.
3. Men gaf me 4 wreede slagen op de schouders.
4. Men gaf me 50 slagen op de borst.
5. Men trok me 630 maal bij mijn hoofdhaar op.
6. Men gaf me 30 slagen op den mond.
7. In mijn uitputting heb ik 880 maal gezucht.
8. Men rukte 30 maal aan mijn baard.
9. Men gaf me 6666 geeselslagen toen ik aan de kolom vastgebonden was.
10. Men spuwde 63 maal in mijn gelaat.
11. Men stelde drie doornenkronen op mijn hoofd.
12. De soldaten gaven me 558 slagen zonder geesel.
13. Bij den val onder mijn kruis ontving ik een groote wonde.
14. Men gaf me azijn en gal te drinken.
15. Op het kruis ontving ik 5 doodelijke wonden.

Al degene die ter eere van mijn Lijden, gedurende 15 jaar godvruchtig en dagelijks 7 Onze Vaders, 7 Wees gegroeten en den Credo zullen bidden, zullen de volgende genaden verkrijgen:

1. Zij zullen de vergiffenis van hun zonden bekomen.
2. Zij zullen naar het vagevuur niet gaan.
3. Indien ze sterven vóór het einde der 15 jaar, zullen zij hetzelfde geluk als de Martelaren genieten.
4. Ik zal hun ziel ontvangen en in de gelukzalige eeuwigheid binnenleiden.
5. Al degene die deze openbaring bij zich dragen en de hierboven vermelde gebeden opzeggen, zullen beschut zijn tegen den vijand en geen schielijken dood sterven.
6. De zwangere vrouwen die deze openbaring bij zich dragen en de gebeden opzeggen, zullen een gelukkige verlossing verkrijgen.

7. Geen besmettelijke ziekte zal in dit deel van het huis dringen waar deze openbaring berust.
8. Aan al degene die deze openbaring zullen gedragen en de gebeden getrouw opgezegd hebben, zal de heilige Maagd verschijnen in het stervensuur.'

De kerkelijke goedkeuring is, in datum van 31 Mei 1888, onderteekend door den bisschoppelijken boekenkeurder van Brugge, Kanunnik J.A. Syoen.

Deze 'Openbaring' is een late en vervallen uitwas van de vroeger zeer verspreide Relevatiën en Gebeden van Sinte Brigitta; hierover Biekorf 1930, bl. 115 vlg. en 1933, bl. 161 vlg. In dezen jongsten tekst is de weduwe Sinte Brigitta, koningin van *Zweden*, verworden tot koningin van Hongarije. Vooral, in de bijgevoegde beloften spreekt een ziekelijk bijgeloof, o.a. in de genadekracht toegekend aan het 'dragen' van de geschreven of gedrukte Openbaring. Het was voor mij een verrassing te zien hoe deze aloude Revelatie, die reeds in de 17e eeuw alhier versleten schijnt, nog in een Brugsch santje van de late 19e eeuw en onder zulk een basterdvorm weer kon opduiken.

E.N.

Vertraagd Vormsel in den Franschen Tijd.
Den 7 Juni 1806 vroeg de bisschop van Gent aan pastor Legrand, deken van het district Kortrijk, een lijst van de vormelingen in zijn dekenij.

Den 6 Augusti zond de deken de gevraagde lijst in; in een vijftal dorpen was er sedert achttien - zelfs twintig - jaar geen vormsel meer toegediend geweest:

Wareghem wacht sedert 1785 en brengt nu 1800 vormelingen aan; vier parochiën sparen sedert 1788 en beschikken over een treffelijk aantal: Beveren op de Leie, 320; Deerlijk, 1200; Harelbeke, 1440; Sweveghem omtrent 2000 vormelingen.

In de stad Kortrijk zelf was het vormsel in 1803 toegediend geweest; in 1806 wachten Sint-Maartensparochie met 510 en O.L. Vrouwparochie met 300 vormelingen.

In 1807 werd Mgr. de Broglie bisschop van Gent en de zoo noodige vormselreis bleef uitgesteld... Eerst in Mei-Juni 1809 kwam Mgr. André, gewezen bisschop van Quimper en alsdan kanunnik van Saint-Denis te Parijs, naar Kortrijk om te vormen. Het aantal vormelingen op O.L. Vrouwparochie was dan gestegen tot 1434. Mgr. André vormde op 17-19 Mei te Harelbeke, Deerlijk en Sweveghem; van 20 tot 29 Mei reisde hij in de dekenij Meenen; den 31 Mei vormde hij te Wareghem (hier was er dus sedert 24 jaar geen vormsel meer toegediend!)

en den 1 Juni te Kortrijk. Daarna keerde hij naar Gent terug.

- Volgens het Registrum Decanatus Cortracensis berustend in het Archief van de Sint-Maartenskerk te Kortrijk, bl. 76-77 en 107-108.

V.

Kinderdeuntjes.

't Was eene man, en een brave man
Eene man van astrabantie.
Hij wiegde zijn kienetje
en hij roerde zijn pannetje
en hij liet zijn vrouwtje dansen.
En als zijn vrouwtje thuis kwam
z'hadde schoone nieuwe kleertjes:
een van Pietje, een van Jannetje
en een van Bakelands baantje.

Zoo zingen ze te Poperinghe; te Nieuwcapelle klinkt de tweede voegreke:

Eene man van popering' sausen.

Ciesje Bailleul è zijn hondje verloren
Te Poperinghe in den ommegang
En we zou'n eentje maken van klijte
Om te zenden naar Engeland
Engeland deure,
Pietje Verschuere
Juuj!

D.V.

Vinke-koorden.

Ter gelegenheid van processiën en andere feesten in Fransch-Vlaanderen spant men *slingers* (fr. guirlandes) van boom tot boom, van huis tot huis. De slingers bestaande uit een stevige koorde bekleed met neteldoek (fr. mousseline) dat poffend en beurzend met gekleurde lintjes omwonden is, noemen ze *vinkekoorden*.

Het w. *vinke* is uitgesproken gelijk de naam van den vogel; het is in geen woordenboeken te vinden

Arneke (Fr.-Vl.)

R.S.

- Die 'vinken' zijn reeds in de 16e eeuw te Sint-Winoksbergen bekend. In oude rekeningen van 1558 en 1559 staan de volgende uitgaven vermeld:

'... de Cappelle te versieren met *vynken* ende Roosen hoeykens...' 1558.

'Item betaelt van *vynken* ter versierssel van der Cappelle op sinte Jacobs dach...' 1559.

Te lezen in de Annales du Comité Flamand de France, XIX, 1891, bl. 281 en 285.

'k Moet nog zoeken hoe deze *vynken* met de *vincoorden* van Brugge (uit E. Gailliard's Glossaire) overeenkomen.

V.

Kreeke.

d.i. een zwarte grondlage die lastig om uitdelven is; daar zit geen zand in, 't is alzoo klissegrond die taai en maar in klompen kan uitgedolven worden.

- Bij het delven viel ik op twee kreeken.

Stalhille.

Slooi-peren.

Te Arneke in Fransch-Vlaanderen eet men, gelijk overal, geern gebraden appels in den vasten en men noemt ze ‘braan appels’; maar men *slooit* de peren en dat zijn dan vanzelf *slooiperen*.

Vanwaar zou dit woord komen?

R.S.

- Slooi van kaffie, van pap, slieresslooi van chocolade: dat is genoeg bekend; gelijk ook slooie kaffie, slooie temper: zie De Bo. Maar slooiperen en peren slooien? Wie zoekt er naar?

B.

Zantekoorn.

- Sanders zit *met luizen achter zijn ooren* sedert dat hij met Stien in processe ligt. Oedelem

Gezeid van iemand die in nesten zit en als zijn zaak tegenslaat.

- Als den boer verhuist, *verhuizen zijn luizen mee*. Tielt.

- Kijkt naar Triene, ze loopt zoo schuw *als een henne ineen hagelvlage*. Sint-Andries. Gezeid van een schuw, wild mensch.

- Z'hebben bij Deckers *karre en peerd uitgespannen*. Brugge. Gezeid van een gedwongen uitverkoop bij rechtsmacht.

- 't Is al goed van plans te maken, maar *'t been in de house steken*, dat is wat anders. Wyngene. D.i. een zaak, een werk aanpakken.

A.V.W.

[Nummer 4]

Losse aanteekeningen over Sint-Andries.

II. Het romaansch kerkje van Straten?

VOLGENS de '*Beschrijving*' is het romaansch kerkje van Straten, dat in de latere abdijkerk van Sint-Andries was ingebouwd, blijven rechtstaan tot aan den brand van 1869. S. verwijst hier naar de teekening van Verbrugghe(1), teekening die met den onnauwkeurigen titel '*De kerk ten tijde der abdij*' wordt afgedrukt. Verbrugghe teekende omstreeks 1813-1819, toen het koor en het transept, de eigenlijke abdijkerk, reeds waren afgebroken, en slechts de beuken, die sedert 1241 als parochiekerk in gebruik waren, nog recht stonden. De zuidelijke zijbeuk was niet meer in wezen: volgens de '*Beschrijving*' kon hij verdwenen

(1) Ridder Stanislas van Outryve d'Ydewalle liet deze plaat voor Biekorf opnieuw afdrukken; waarvoor we hem hartelijk dank zeggen.

zijn omstreeks 1632, toen de monniken opnieuw de abdij betrokken, of zelfs vroeger, in de geuzenberoerten, omstreeks 1585 (bl. 67). Dit is, zooals we dadelijk zullen zien, onjuist: de zuidbeuk werd gesloopt in 1680.

Wat echter van meer belang is, is de dateering van den noordelijken zijbeuk die op Verbrugghe's teekening goed zichtbaar is, en door de '*Beschrijving*' ons als volgt wordt voorgesteld: '*zijbeuk in romaanschen stijl, die van de tiende eeuw dagteekent, en die misschien nog de oude kerk van Bethferkerke was. Men ziet er ook het beeld van St Anna, boven de buitenpoort* (zijingang) *geplaatst*'(1). En verder, sprekend over den brand van 1869: '*Wat de oudheidkundigen en kunstliefhebbers het meest betreurden, was het verdwijnen der schoone kerk, waarvan een der beuken de oude kapel in romaanschen stijl was, een der oudste uit Vlaanderen...*' (bl. 73).

***

In de veronderstelling, door S. vooruitgezet, steekt alles goed in elkaar: er was daar een landelijk romaansch kerkje, dat reeds voor den parochiedienst gebruikt werd vóór het ontstaan van het klooster. Dit primitief kerkje zal enkelen tijd door parochianen en monniken gezamenlijk gebruikt zijn geweest, tot dat de laatsten een ruimere, afzonderlijke kloosterkerk er vlak naast hebben gebouwd. Van den buitenkant bekeken scheen het gebouw een groote kerk met hoofden zijbeuken. Van binnen waren het twee afzonderlijke kerken: de hoofdbeuk diende tot abdijkerk, en had dienvolgens geen westelijken ingang; de afgemuurde noordbeuk was het oud kerkje van Straten dat als parochiekerk bleef ingericht.

Jammer genoeg, de heele veronderstelling rust op lossen grond. Meer nog, ze is in tegenspraak met wat ons uit geschiedkundige oorkonden is bekend.

We hoeven niet meer terug te keeren op hetgeen

(1) Misschien is deze bizonderheid - het beeld van S. Anna - uit andere oorkonden bekend; op de teekening van Verbrugghe is wel een nis met beeld te zien, maar of dit beeld er een van S. Anna is of van een andere heilige, valt niet uit te maken.

reeds bewezen is: dat de scheiding tusschen abdijen parochiekerk niet bestond in het afmuren van den noordelijken zijbeuk, maar dat de drie voorbeuken, door een hoogopgaanden muur van het koor afgescheiden, aan de parochie bleven voorbehouden. Hier hebben we het enkel over de dateering van den noordbeuk.

In dezen beuk een bouwwerk van de tiende eeuw willen terugvinden, is alleszins meer dan gewaagd. In heel West-Vlaanderen is er slechts een gebouw dat met zekerheid aan de elfde eeuw kan worden toegeschreven, nl. de k rocht der abdijkerk te Meessen. Alles wat ons daarbuiten van romaansche bouwwerken is overgebleven dateert van de twaalfde, of zelfs van 't begin der dertiende eeuw. Moest de brand 1869 werkelijk een gebouw der tiende eeuw hebben vernield, dan zouden wij 't getreur en de spijt van ‘oudheidkundigen en kunstliefhebbers’ zeer redelijk vinden; maar vooralsnog meenen wij dat zij hun jammerklachten voor meer passende gelegenheden mogen sparen.

Deze noordbeuk is niet een romaansch gebouw der tiende eeuw, zelfs niet der elfde, twaalfde of dertiende eeuw; hij is eene late verbouwing van 1680. Wat S. tot zijn verkeerde opvatting heeft gebracht, is zeer waarschijnlijk de teekening van Verbrugghe, waar alle muuropeningen, vensters en deur, met een volronde boog zijn bekroond. Maar deze vensteropeningen zijn veel te groot om er met den besten wil van de wereld een romaansch bouwelement in te kunnen terugvinden. We staan hier voor een onbeduidende barok-verbouwing van 1680-81.

Op 14 November 1680 verschenen voor den bisschop van Brugge, Franciscus de Baillencourt: de abt van Sint-Andries, die als tiendeheffer in het onderhoud van de parochiekerk moest voorzien, en de pastoor en notabelen om te handelen over zekere veranderingen en herstellingen aan de parochiekerk uit te voeren.

Daar werd beslist: dat de zuidbeuk zou afgebroken worden, met uitzondering van de O.L. Vrouwkapel, die op het oostelijk uiteinde van dezen beuk aan de eigenlijke abdijkerk paalde. Die kapel, die echter niets anders

was dan een gewone travée in de afgemuurde voorkerk, zou tot sacristie worden ingericht. In de overige travées zou een muur met venster tusschen de pijlerbogen worden opgetrokken[1]. Wat men aan dezen kant aan ruimte verloor, zou men aan den noordkant terugwinnen. Daar zou men de oorspronkelijke smalle en lage zijbeuk vervangen door een breedere, waarvan de buitenmuur op de rooilijn moest komen van de abdijkerk - zeer waarschijnlijk van den vooruitstekenden transept-arm[2]. Om de onkosten van deze verandering te bestrijden, schonk de abt, voor een termijn van zes jaar, het derde van de tienden '*behoudens hetgene van syn liberaliteyt... sal verwacht worden*'. Dat dit beroep op de 'liberaliteyt' van den prelaat iets opleverde, is zeer twijfelachtig. Abt Placidus van Ockerhout had een zeer slecht karakter en lag voortdurend in oneenigheid met de parochie, met zijn eigen monniken en met zijn bisschop. Maar het voorgenomen werk werd uitgevoerd, zooals we later zullen zien[3].

De overeenkomst van 14 November 1680, staat in de Acta Episcoporum van 't bisdom Brugge en wordt hieronder afgedrukt. Opmerkelijk is het dat *Kanunnik Tanghe* in zijn parochieboekje van Sint-Andries[4] van de heele toedracht der zaak een juiste voorstelling gaf, zonder evenwel naar de bronnen te verwijzen. Dit deed hij overigens zelden of nooit; alhoewel hij doorgaans, zoo-

(1) Zooals men over 't algemeen deed in soortgelijke gevallen; o.m. te Damme (voorkerk), te Ettelgem, te Zandvoorde-bij-Oostende.

(2) Zie plattegrond-teekening boven, bl. 78, waarop de veranderingen aan de zijbeuken zijn aangeduid.

(3) De buitenmuur van den noordbeuk is, bij de herbouwing na den brand in 1869, gedeeltelijk gespaard gebleven; niets in het gebruikt materiaal, noch in het metselverband wijst op een romaansch bouwwerk.

(4) G.F. Tanghe, Beschrijving van S. Andries (1857), bl. 7. Het is verwonderlijk dat onze jongste 'Beschrijving', die voor het eerst de veronderstelling van 'romaansche' bouwresten maakt, op bl. 62, in de lijst der prelaten, de veranderingen van 1680, volgens Kan Tanghe heeft overgenomen: '*verbreeding van den noordbeuk die op een zelfde linie gesteld* (wordt) *met den muur der abdijkerk*'.

als in het onderhavige geval, de geschiedkundige binzonderheden in zijn eenvoudige parochieboekjes aangestipt, aan betrouwbare oorkonden ontleende.

M. ENGLISH.

Bijlage.

Overeenkomst van 1680 betreffende het verbouwen van den noordbeuk.

Comparerende in het Paleys Episcopael tot Brugge op den eenentwintichsten dach der inaendt novembris der iaers O.H. sesthien hondert tachentich den Eerw. Heer Damp Placidus van Ockerhout Abt van Sint Andries ter eender zvde, den Eerw. Heer Joannes Fimbry, Licentiaet in de Goteyt, Pastor, mitsgaeders Jan Anecka, Hoofman, Pieter de Maere, Rickewaert Caluwaert ende Lievin van Speybrouck, kerckmeesters ende notabelen respectivelyck der Prochie van Sint Andries voorn^{t} ter andere, dewelcke om te nederleggen seker swaericheyt ende questie, die tusschen hun geresen was ter occasie vande reparatie vande Parochialekercke, ter intervenientie van syne Doorluchtichste Hoochw^{t} Franciscus de Baillencourt, Bisschop van Brugge, syn veraccordeert inder manieren als volght; te weten, dat men afsmiten sal den zuydebeuck tot aende Capelle van onse Lieve Vrouwe, dewelcke dienen sal en opgemackt worden voor een sacristie, ende d'ander arceuren sullen gestopt worden met steenen, inde welcke veynsteren sullen gemaekt worden naer d'exigentie van het werck; ende aengaende de noortbeuck vande voors. kercke, sal verbreedt worden conforme den muere vande kercke vand'Abdye, dewelcke sal soodanigh opgetrocken worden, dat hy corresponderen sal aen het daecke vanden choor inder manieren dat 't al met eenen hanghenden daecke sal gedeckt wesen. Tot alle hetwelcke den Eerw^{sten} heere Prelaet voors^{t}, als thiendeheffer vande prochie van Sint Andries heeft veraccordeert ende presenteert twee jaeren van ses van syne thiende, te weten ses jaeren langhe, alle jaer een derde deel, waermede hy sustineert aen syn obligatie van thiendeheffer voldaen t'hebben, behoudens het goone van syn liberaliteyt tot het selve werck sal verwacht worden:

Ende byaldien dat de voors. twee jaeren van ses niet suffisant en syn tot volbringen vanden voors. wercke, sal de resterende som me tot laste vande gemeente omgestelt worden volgens de placcaeten daerop geëmaneert synde. Aldus veraccordeert op het adveu ende welbehaeghen vande Heeren Burghmrs ende Schepenen s'landts vanden Vryen, ten daeghe, maendt ende jaer alsboven, ende in teecken der waerheyt is byde voorns, comparanten desen onderteekent als volgt:

Placidus, Abt vàn St Andries. Joannes Fimbry pastor S. Andree.

Dit is het marck + van Jan Aneka Hoofman
Pieter de Maeren.
Ryckewaert Calewaert
ende Lieven van Speybrouck.

Acta Episcoporum, Reg. 38, 21 Nov. 1680

Klein Reigaarsvliet.

IN onze bijdrage over het Hof van Reigaarsvliet te Westkapelle (Biekorf 1933, blz. 232-236) schreven wij:

'Op den volksmond is *Reigaarsvliet* de naam van een groote hofstede in het 33[e] begin der wateringe van Greveninge..... (Kad. ligging: Sectie nr 155)..... Hier hebben we in ieder geval niet het oude Reigaarsvliet, maar zonder twijfel een leen ervan uit den tijd van het aanleggen van den Gravejansdijk'.

Dit vraagstuk hebben wij sedertdien volledig kunnen oplossen.

De opeenvolgende inpolderingen op den rechteroever van het Oude Zwijn, op het grondgebied van Westkapelle en Sinte Anna ter Muiden zijn[(1)]:

1. - De *Groot-Reigaarsvlietpolder* ingewonnen door het aanleggen van den *Blooloozendijk*. Leenhof: *Groot-Reigaarsvliet*.

2. - De eigenlijke, oorspronkelijke *Greveningepolder*, ingewonnen door het aanleggen van den *Greveningedijk*. Is de bakermat van Sinte Anna ter Muiden,

3. - *Baespolder*, ingewonnen door het aanleggen van een dijk loopende van den dijk van het Nieuweland (= monding van het Oude Zwijn, 26e begin van Greveninge) naarden Greveningedijk. Deze dijk was in de 16e eeuw reeds geplaneerd en staat in de Ommeloopers (b.v.

(1) Zie onze studie over de Monding van het Oude Zwijn medegedeeld aan 'Annales de la Société d'Emulation de Bruges' (te verschijnen in den loop van dit jaar).

Omm. van Greveninge 1602) bekend als *Baesdreve* (thans verdonkerd). Baespolder omvat alleen het 27e begin van Greveningewateringe.

4. - De eigenlijke *Klein-Reigaarsvlietpolder*, ingewonnen door het Hof van Groot-Reigaarsvliet door het aanleggen van een dijk loopende van den dijk van het Nieuweland naar den Greveningedijk. Deze dijk werd in den Spaanschen tijd volledig geplaneerd. Alle sporen ervan zijn thans verdwenen. Alleen de ligging der grondperceelen laat zijn voormalig bestaan a posteriori erkennen. Hij wordt in de Ommeloopers der 16e en 17e eeuw genaamd: *dijk jegens den Noordpolder*, en ligt tusschen het 29e, 32e en 34e begin van Greveninge binnenzijds en het 30e, 31e en 35e begin derzelfde wateringe buitenzijds. Op de kaarte van Pourbus van 't Vrije (einde 16e eeuw) staat hij aangeduid. Het terugvinden en nauwkeurig situeeren van dezen dijk is een zeer belangrijk punt geweest in onze geschiedkundig topographische en toponymische opzoekingen van het oude polderland van 't Noorden. De eigenlijke naam van den dijk zou zijn: *dijk van Klein-Reigaarsvliet*.

Deze Klein-Reigaarsvlietpolder werd genaamd naar de groote *hofstede van Klein-Reigaarsvliet*, leen van Groot-Reigaarsvliet, in dezen polder opgericht. Deze hofstede is niets anders dan het bovenvermelde thans genaamde *Reigaarsvliet*. Dit leen dagteekent dus niet uit den tijd van het aanleggen van den Gravejansdijk zooals wij vroeger schreven (alhier 1933, bl. 236). Het is ouder. De Gravejansdijk op Westakpelle dagteekent uit het begin der 15e eeuw. De Klein-Reigaarsvlietpolder werd zeker één of anderhalve eeuw vroeger ingewonnen.

Deze polder wordt dus begrensd door den dijk van 't Nieuweland jegens den zeearm of monding van 't Oude Zwijn, den dijk jegens den Noordpolder of toenmaligen Zeedijk, den Greveningedijk en den Baespolderdijk (Baesdreve). Hij omvat de volgende beginnen van Greveninge: 16, 17, 28, 29, 32, 33, 34 en 36.

In dezen polder lagen de *twee Geulen van Reigaarsvliet*: *de Groote Geule*, voormalige breede kreek in het schorren-

land, en de *Kleine Geule*, vertakking van de Groote Geule en later doorgegraven als verbinding tusschen 't Oude Zwijn en de Groote Geule. Op dat zeer gewichtige vraagstuk der Geulen van Reigaarsvliet zullen wij een andere maal terugkeeren.

5. - De *Noordpolder*, ingewonnen door het aanleggen van den *Gravejansdijk* in het begin der 15e eeuw.

En vervolgens de jonge polders waarover wij in deze bijdrage niet spreken zullen.

***

Door *Klein Reigaarsvliet* verstaan wij dus op de eerste plaats de oude, groote *hofstede*, leen van Groot-Reigaarsvliet, die haar naam gegeven heeft aan den *polder van Klein-Reigaarsvliet*.

Later werd deze naam uitgebreid tot *den tiendehoek*, die naast de bovenvermelde beginnen in den polder van Klein-Reigaarsvliet ook nog het 27e begin in Baespolder en het 30e en 31e begin in den Noordpolder omvatte.

Door verdere uitbreiding van den naam werd ook de gansche watering van Greveninge soms *watering van Klein-Reigaarsvliet* genaamd.

JOZEF DE LANGHE.

Dierbaar kind.[1]

Dierbaar kind, ons minnende oogen
staan hier nog op u gericht,
o gij die verre, maar niet vergeten,
aan den YZER begraven ligt!

O dierbaar kind, wie kan, wie zou der
u vergeten, edel hert?

(1) Onder de beeltenisse van J. Dambre, teêrbeminden zoon van M. Dambre-Lecocq, te Leuven - en gesneuveld te *Stuyvekenskerke*, ten ja re 1914.

DE KERK VAN SINT-ANDRIES IN 1814-19.
(Teekening van Verbrugghe.)

dat ach! zoo vroeg, zoo onverwachts, en
stervend ons ontnomen werd!

Ge blijft bij ons, ge blijft in huis, waar
vader en moeder, iederen dag,
met 't oud geluk, met d'oude liefde u
zien en u beminnen mag.

Gezegend beeld!... 't is méér, 't is gij, kind,
met uw sterk, uw zacht gemoed,
en met uw liefde en met uw jeugd, met
al dat ons hier treuren doet!

Treuren ja, maar met den troost, den
vasten troost dat gij nog leeft,
en dat de Dood daar, aan den YZER,
't dierbaar kind eens wedergeeft!

Noëlla.[1]

Noëlla, lijk op
Kerstdag, kind,
komt Jesus in uw hert,
die kribbe en autaar
waar Hij weêr
geboren en geofferd werd!...
Van God bemind,
van God gevoed,
bewaar, mijn kind,
uw rein gemoed,
en zijt gelukkig!...
O 't rein gemoed,
dat hemelgoed,
dat *Paradijs* waar God in wandelt!
.....
Voortaan, voortaan, op
's werelds wegen,
wandelt dankbaar,
dankbaar en den

(1) Op d'eerste H. Nuttinge van Noëlla Schotte, Inghelmunster. 15-VI-1933

Heer genegen,
en zóó, mijn kind,
van God gezegend en bemind,
zoo *blijft* uw hert gelukkig!

Dante.

Dante te illis, cólligent. (Harpzang 103-29).

DANTE!... gever!...
o veelvuldige schoonheidsschenker!...
gruwbare schoonheid
van Gods *rechtzijn*!
troostende schoonheid
van Gods *goedzijn*!
heerlijke schoonheid
van Gods *bijzijn*!...
DANTE, gij die
dondert in d'HELLE,
daar waar d'HOPE buiten *blijft*!
weent in 't VAGEVIER,
daar waar d'HOPE *leeft* en *treurt* nog!
juicht in den HEMEL,
daar waar d'HOPE *God bereikt* heeft!...
Colligàmus!...
laat ons, DANTE, dankbaar en wakker,
laat ons, laat ons
schoonheid zanten op uwen akker!...

Zoekt!...

Zoekt,
zoekt, mijn ziele,
zoekt den weg, uwen weg naar God!
Volgt, mijn ziele,
Volgt het speur, 't al-
zaligend speur van Gods gebod!
zoekt, mijn ziele!

Vliegt,
vliegt, mijn ziele,
nu dat God u vleugelen geeft!
vindt, mijn ziele,
vindt dien God daar,
waar uw liefde in zijn liefde leeft!
vliegt, mijn ziele!
Rust,
rust, mijn ziele
waar Gods liefde u rusten doet!
geniet, mijn ziele,
geniet die liefde,
waar ze nooit vergaan 'n moet!
zoekt...
vliegt...
rust...
mijn ziele!

Kortrijk, Verruelaan, 39.
A. MERVILLIE.

Laat-avondselectie.

Mijn blad drukt vandaag in ‘vetjes’ het ‘gevariëerd menu’ door K.V.R.O. aangeboden, ‘De leerlingen..... zullen een mooi kinderuurtje presteeren. Ten slotte staat de *laat-avondselectie* insgelijks op een hoog artistiek plan met het mooi kwartet...’

Zulke verrassende, echt ‘Nederlandsche’ vondsten leggen nieuwe taalkundige gezichteinders bloot. Welk een groot lo$_t$ van mooie woorden en treffende uitdrukkingen valt mij in den schoot! O kostbare laat-avondselectie, aan u wijd ik mijn fijnsmaakopstel en zuiver-taalstreving; spijts het Vlaamsch-betoogingverbod verheugen we ons in den nieuw-spellingvooruitgang. Wegens het vol-melkonderzoek moet een zwaar-autovoerder stilhouden rechtover het Zwart-Zusterklooster (of het Wit-Paterseminarie). Zal hij den oud-liedavond nog kuunen bijwonen? Neen, maar in den frisch-lentemorgen leest hij een boek over geel-filtergebruik opgesteld door een nieuw-stijlbevorderaar...

KILIAAN.

Eentje van den zwarten Busschere.

Den jongsten en laatsten
Pauselijken Zouaaf van Brugge.
In Memoriam

'T **W**AS ten tijde van Heyvaert en Boyaval, en volop kiezinge te Brugge: de ‘ribberollen’ kraaiden boven de ‘kriddekollen’... met één enkel stemmetje meerderheid!

Op d en hoek van de Zuidzandstrate, in den Gouden Aap - z'hebben dien naam weleer verfranscht in ‘Cens d'Or’,... 't klonk lijk treffelijker - was 't volle bak van al wat ‘blauw’ was. Iederen keer dat er nieuws in kwam of een *bureau* gekend gerocht, - mensch! - was dat een roepen, een roepen en een tieren... dat hooren en zien verging! 't Stond er al op sprieten: de champanje poefte en pafte zonder einde; rood lijk kalkoenen, en flink door de neuze, dansten de ‘geuzen’ op den planken vloer van d'herberge dat 't kuilde van 't stof; en ze zongen rinkaneen gedurig maar: ‘Van 't ongediert' der papen verlost ons Vaderland’!

Karel De Busschere, God wille z'n ziele, bijgenaamd: Den Zwarten, een lange ranke van een vent met pekzwart haar, een wroede kalote en een eerste stoute bliksem in z'n jonge jaren, komt daar alzoo voorbij gewandeld te gare met Louis, onzen ouden knecht, - 't is ook Louis die 't mij vertelde. De(n) Zwarte(n) beefde van kwaadheid bij 't ziene van al dat geweld en al die papefretterij... al met een keer:

- Ik ga hier binnen, besloot hij.

- 'k En zou 't mij niet aandragen, taalde Louis tegen, één tegen honderd!? ge 'n zult alzoo niet letter knol krijgen!

- Da' 'k! 't Is mij te machtig, zei Busschere.

En waarachtig hij wrong hem tusschen de kijkers naar binnen. Louis schoot er hem achter, maar bleef

voorzichtig bij den ingang, om te hooren en te zien. Karel Busschere, in schijn g'heel onverschillig en koeleweg, gerocht al drummen tot bij den toog, bestelde een pinte, betaalde seffens en ging hem gaan flokken op een bank in den diepsten hoek. In tijd van nood 'n was het maar langs voren of bezijds dat ze hem raken konnen.

Zoo, 't spel ging z'n helschen gang voort, in wild getuit en getier, en... weêr: ‘Van 't ongediert' der papen’!... Karel kookte... zag wit lijk een lijk, speelde wat met z'n pinte, en deed z'n uiterste beste om koeste en kalm te blijven. Maar 't en duurde niet lange;... al met een keer 't viel me daar een vuist op tafel! God-Maria! Was dat een donderslag! Ze wupten op al die beenen had! En 't klonk door de zale, kort gekapt: ‘Leve de papen’!

't Was al ineens boombladstille, g'hadt er een muis hooren piepen,... en g'heel de zale in een wrong snakte hem om, en blekte verbluft en verbauwereerd naar den hoek... naar dien ‘hond in 'en beenhouwerswinkel’! Een pink maar!... 't Was seffens zurkelsoepe! Glazen braken al alle kanten, stoelen en tafels sloegen omverre; was dat een ravutselinge in die herberge... ‘Foert voor de papen’! - ‘Leve de papen’! - ‘Foert! Goert!! Foert’'!! En Karel, alsan maar... àl dat hij geven kon, tierde boven: - ‘Lang leve! en leve de papen’!!...

- Wie is dat? vroegen ze al alle kanten. - Och!... e' 't is den Zwarten Busschere! Smijt hem buiten, zoo n wijdlawaai, zoo'n windmaker van 'en kalote!

- Uit m'n zunne! dat 'k hem scheppe, riep er een opscheute van achttien jaar.

- Ha! Haaa! spotte Karel en hij sprong rechte: Jagelingske! loech hij, dat je er veertig waret eer dat je er twintig zijt! Dat spreekt van scheppen, en dat 'n heeft nog geen haar op z'n kinne, geen vel op z'n buik!

- Kom' hier! schruwelde er een andere geus met een blinkenden kletskop en een freinzeneuze, kom' hier! 'k Stampe je de grate in!

- Als je wilt, gekte Karel tegen, dat 'k mokken deele of zegels plakke, kom' maar op, en breng' jen gledder[1] meê!

Maar de baas smeet er hem tusschen:

- Zeg', Zwarten, hier niet vele van jen beer droomen, of we bummen je buiten zoo zeere of kijken; j'hebt 't verstaan ei? en zwijgen!

- Ik zwijgen, ba(a)stje! Mijn moeder was veel te blijde dat ik klappen kon. En 'k en legge hier duim voorrr niemand! Dat 's anders ei?! Daar 'n is hier geen een van die blauwe papzakken die bekwame zou zijn mij hier buiten te smijten. En dat er maar geen een z'n vinger uit 'n steke of aan mij tikke, 'k scheer hem zoo medeenen bij 't gat van z'n broek, en 'k ketse hem vliems door de ruite! Wat dingen! Leve de papen!

- Foert! huilden ze ... maar 't was er àl meê. Karel hield hem in z'n hoek gesloten, lijk een dogge in z'n kot; en ze 'n kosten er lijk noch bij noch omtrent. Geen een van al die loeders die z'n vel riscbierde of die 't aanging om hem bij den kop te pakken; tot 't eerste broekventje en den Blinker toe waren in 't slot gevallen. Z'hadden zeker gepeisd: met stout te spreken zal die vervloektsche pape z'n steert intrekken!... maar 't en pakte niet. En bovenaldien g'heel Brugge kende dien Zwarten Busschere met z'n peerdemacht;,.. om geen leelijken aap te vangen lieten ze hem onaangeroerd; ze schreeuwden duchtig genoeg! maar ... van verre; en, och God, dat 'n deed geen zeer.

- Dat 'k hem maar koste wegklappen, rulde de baas,... en hij naar buiten achter een schâbletter.

- Wel, Plisse Backers! kraaide Karel van als hij den hapsaard zag binnenkomen; kijkt e'keer hier, vent, wat een geestig volkske dat w'hier hebben, àl koeke van één deeg; ze zijn allemale een beetje sterre, zie-je 't? Koud bi er maakt warm bloed ommers ... als je er maar genoeg van drinkt.

(1) *gledder* = van gledderen, gletsen: slieren; vandaar blinkende gladde kletskop.

Maar Backers 'n loech niet, en wilde z'n knevels doen gelden. De ‘ribberollen’ kregen moed en riepen van: ‘Vive la patrie! Vive la police’!

- Zeg'... Gij daar, zei Backers tegen Busschere, je weet wel dat je hier bij jen volk niet 'n zijt, ei?

- Ja bah ja ik, antwoordde Karel, maar 't zou aan een engel gebeuren van e' keer tusschen luizen en vlooien te gelanden; is 't zoo niet?

- In Name van de Wet hier buiten, klonk het; en zwak zulle! of je gaat er aan toeleggen, 'k zegge 't je!

- Wat is 't van de wet?... Kust gij e'keer fijn oore, 't is e'gatjen in!... Luistert Backers: Gij, lijk al deze van jen soorte, je zijt gij ook genageld aan de wet, ei? Ehwel, laat gij die Name van die Wet maar stilletjes thuis. Nog voor al de namen van al de wetten van g'heel de wereld 'n krijg je mij hier buiten. Dat is hier een herberge, openbaar en voor alleman. En gij, baas, spreekt... heb ik een pinte besteld, ja of neen? en... heb ik ze betaald met ‘contante vinken’, ja of neen?

- Ja je, sprak de baas, dat is waar; en dan?

- Enwel, en Karel zette hem schoone feestelijk neder, het recht heb ik... die pinte uit te leerzen zoo rap of zoo trage als dat 't mij belieft; en 't recht heb ik, van een g'heel ander gedacht te zijn dan al die champagnestekkers hier in 't ronde; en 't recht heb ik nog... mijn gedacht te zeggen zoo luide als dat ik wil en tegen... 't is gelijk wien!

Backers-met-al-z'n-wetten vernestelde daartusschen en 'n wist daar geen weg meê; hij draaide en keerde, verlegen en beschaamd,.., en lijk om weg tewege. Maar ze rezen, ze stoven op, ze schuimden van kwaadheid, en huilden met honderd te gelijk: ‘Hij stoort hier de ruste! Nukt hem buiten! Hier uit met die pape!’

- Stilte! gebood de wetvent. Ehwel, vroeg hij aan Busschere, wat zeg'-je dààrop? Stille jen pinte uitdrinken dat kan nog zijn, maar de ruste met opzet komen storen... dat verbied ik u.

- Ruste storen? Ik.... ruste storen? vroeg slimme Karel met een aanzichte zoo schuldeloos als e' lammeke

Gods, ik ruste storen? ze zitten hier al, vol doom en blagaai te burrelen lijk koeiebeesten..... heet-je gij dàt rustig zijn? Laat je niet foppen, man; zeg' e' keer schoone: wievan de twee stoort er hier meer de zoete zalige ruste.... ik, moedermensch aleene, of hier g'heel die uitgelaten bende bullebakken?

De ‘plisseman’ stond wederom franko, lijk in z'n mond geblazen;... maar hij kreeg ineens lijk een hemelsche ingevinge; en dezen keer vastbeslist:

- Al babbels en kèkels, riep hij; alla gauw! hieruit!.. alleman buiten, en de herberge gesloten!

- Bravo! Bravo! jubelde Karel met al z'n armen in de lucht; dat is nu ten minste gesproken lijk een politiemutse: alleman buiten, ja.... en ik de laatste!!...

En gaan gingen ze, huns ondanks, met een eeuwiglang gat, al tegenstribbelen en trekkebeenen, al vloeken en tieren met 't schuim op de lippen, ge ziet dat van hier. Maarrr.... gaan gingen ze!... en gingen ze nog!... altijd maar gaan!!... de eene achter de andere..... gaan!!... 't Stond zwart van 't volk buiten om dien uitvaart te bezien.... En Karel De Busschere, kop in de lucht, boutrechte en onversaagd, was de allerlaatste man die den zak opgaf! Achter hem smakte de baas de deure toe met een eeuwiggodschen nijdigen klets.

Die zelfde Zwarte Karel, pas gestorven den 6^{en} in Zomermaand 1933, was ook de laatste zwaaf van Brugge. Gewillig dertien jaar oud was hij meê opgetrokken naar Rome om ‘voor den Paus te vechten lijf om leven’, en hij, jongste kempe van gansch het Pauselijk leger, streed te Mentana vooraan in de eerste rijen als dappere trommelare voor Recht en Geloove!

K. DE WOLF.

[Spreuk]

Van een overdreven mensch gezeid, die geweldig is of zijn eigen te hooge acht:

- Zwijg van Fons, hij heeft het zoo hooge op dat hij peinst van *den hane van de kerke te schieten*. Brugge.

A.V.W.

Vinkkoorden.

IN vorigen Biekorf bl. 87 is er sprake van feestslingers, fr. guirlandes, die in Fransch-Vlaanderen *vinkekporden* genoemd worden, en in de 16e eeuw aldaar ook onder den naam *vynken* voorkomen.

De Bo in zijn Wvl. Idiot. geeft het w. *vink*(*k*)*oorde* ‘vinkhout, maagdepalm, Fr. pervenche’; vgl. Verdam: Mndl. vincoorde ‘maagdenpalm’. Doch er zijn, volgens Paque,(1) twee soorten van planten die in 't Vl. ‘Maagde(kens)palm’ genoemd worden:

1. Maagde(n)palm, *ligustrum vulgare*, Fr. troëne commun, Vl. gewoon mondhout, ook wel *vinkelhout* en *vinkdoorn* genoemd. ‘De bladeren van den ligustrum hebben omtrent denzelfden vorm als die van de andere Maagdenpalm = Fr. pervenche en zijn ook immergroen; zoodat het volk er soms geen verschil in ziet’ (Paque).

2. Maagde(kens)palm, *vinca pervinca*, Fr. pervenche (eigenlijk de vinca minor, pervenche à petites fleurs, met kleine blauwe bloemkes), Eng. periwinkle, Hd. kleines Sinngrün, Immergrün(2).

Beide Maagdepalmen heeten ook *Madepalm* en *Mede*(*kens*)*palm* (Paque): gewis bij made, mede ‘weide’ (hierboven bl. 21: Les Mayens) door volkverklaring tot ‘maagde-’ geworden.

Vergelijkt Maagdeliefje, Vl. en Mndl. ook made- en matelieve, made- en medesoete, de gekweekte of dubbele ‘meerschblomme’ lijk ze te Gent heet, elders

(1) E. Paque. De Vlaamsche Volksnamen der Planten van België... Brussel-Namen, 1896-1913.

(2) De groote of echte Sinngrün, Ndl. Senegroen, is de *Semperivens tectorum*, de Donderbaard, Fr. jubarbe = Jovis barba. - Sene- of Sin-groen, oulings ook Sindegroen (met ingeschoven d) is de weerga van Hd. Immergrün en Lat. sempervivum; 't eerste lid hoort bij Gerin. *sin* - ‘altijd, zeer, veel’ dat ook in *zond*vloed, Oudndl. sintvloed, aanwezig is.

in Vl. nog ‘drieschbloem’ geheeten; Paque voegt erbij: ‘op drieschen of grazige weiden groeit deze plant gewoonlijk in groote menigte’; dit is dus ook oorspronkelijk een made- of weide-bloem. (In Medesuete dacht men later wellicht op mede = honing?).

Hetzelfde geldt voor de Maagdepalm of pervinca; zie Larousse o. 't w. pervenche: ‘on la trouve surtout dans les haies, fossés et endroits humides et boisés’: in de maden of wakke weiden.

Doch welke der twee maagdepalmen is de echte ‘vink(k)oorde’? Immers beide worden ze gebruikt als sierplanten:

1. Volgens Prof. Vits (door Paque aangehaald): ‘De medekens(?) of maagdekens strooien te Perck de bloemen en takken van den ligustrum vulgare in de processie vóór het H. Sacrament, gelijk weleer de Joden palmtakken strooiden bij Jezus' intrede te Jeruzalem.’

Het is inderdaad wel om dgl. gebruik dat 't volk, het w. ‘made’ niet meer verstaande, er een ‘maagde(kens)palm’ van gemaakt heeft.

2. Prof. Vits over de pervinca: ‘oudtijds plaatste men eenen krans van medekenspalme op het hoofd der bruid. De Duitschers noemen de plant nu nog soms Jungfernkrone = maagdenkroon’. Dit ook is o.i. een latere volksetymologie (met vertaling), uit 't oudere mademede- ‘weide’.

Alhoewel beide planten, wegens hun ‘senegroen’ dienen om te sieren (en dan ook voor maagden of ‘madekens’ dienstig zijn), is er van die twee ‘sierpalmen’ slechts ééne als ‘bindpalm’ of ‘sierkoorde’ gebruikelijk, en 't is de (per)vinca, Fr. pervenche, de vinkkoorde, lijk de Lat. naam zelf het uitwijst.

Het Lat. woord waaruit. 't Fr. pervenche, komt reeds voor bij Plinius den natuurkundige (1^o5^o) als ‘vinca pervinca’ en bij Apuleius kruidkundige (5^o2^o) als eenvoudig ‘vinca’: het hoort gewis, met de grondbeteekenis, ‘ineenwikkelend, bindend gewas’ bij Lat. *vincire* ‘binden’, met of zonder (versterkend) voorvoegsel *per-* ‘door, (doorheen)’. In 't Engelsch (periwinkle) heeft

men er een Germ. ‘winkelen’ = ‘wikkelen, wenden, draaien’ in gevoeld, doch het Ags. peruince gaat ook op 't Lat. woord terug.

Vl. VINKE, vink-koorde, is dus ook hetzelfde uitheemsch woord van ouds en buiten 't Fr. om, uit 't Lat. *vinca* overgenomen.

J.D.W.

Cruyt-hof der kerck-cerimonien.

(Vervolg van bl. 55).

Meert.

Sinte Gregorius. 12 Martij.

V. - Waerom schildert men een duyve op de schouder van Sinte Gregorius?

A. - Omdat men somtijdts den heylighen Gheest, in de ghedaente eener duyve, op sijne schouder heeft sien sitten; die 't hem in gaf, als hij syne boecken schreef.

V. - Wat bediedet, dat men hem oock schildert Misse doende, met alle de instrumenten van onses Heeren passie op den autaer?

A. - Dat hem sulck een visioen aen den autaer staende te Roomen veropenbaert is gheweest: ende oock tot een teecken dat hy den dienst der heyligher Misse (die ons de passie Christi representeert) seer herstelt, verciert, ende verheerlickt heeft, meest in de vervallen cerimonien[1].

Sinte Geertruydt. 17 Martij.

V. - Wat beteeckenen de ratten ende muysen, die men by Sinte Geertruyt schildert?

A. - Niet alleen dat sy den vijandt verwonnen heeft, die als ratten ende muysen den nacht bemint: maer

(1) De bekende ‘Mis van Sint Gregorius’ in de beeldende kunsten vroeger dikwijls uitgewerkt; zie E. Mâle, L'Art Religieux de la fin du Moyen Age, bl. 101 (Parijs, 1925).

dat te Nijvel, inden krocht, eenen waterput is, wiens water op 't landt, ende in de huysen ghesproeyt, de plaghen der krielender muysen verdreven heeft[1].

Sint Joseph. 19 Martij.

V. - Waerom schildert men gemeynelick Sint Joseph als eenen ouden man?

A. - Niet omdat hy soo oudt was, dat hy een stocksken van doen hadde; maer tot een bediedt van eene eerbare rijpicheydt, ende gheouderde sedbaerheydt; al was hy noch in sijne ieughdt van volwassen iaren.

Sinte Dimas. 25 Martij.

V. - Wie is dien Dismas, oft Dimas (om beter te segghen) met een groot kruys staende?

A. - Dat is den goeden moordenaer, die, aen 't kruys neffens Christum hanghende, ghenade ende 't rijck der hemelen verkreghen heeft; van moordenaer martelaer wordende[2].

April.

Sinte Maria van Egypten. 2 April.

V. - Waerom wordt S. Maria van Egypten soo gheschildert, als oft sy eene wilde vrouwe gheweest waer?

A. - Tot een teecken dat sy nae een sondich leven haer soo ten dienste van Godt gegeven heeft, in strangheydt des levens, in eene wildernisse, buyten de gemeynschap van alle de wereldt, dat sy ten eynde soo ontkeert ende overwoest gheworden is, nae den uytwendighen mensch, als oft sy van ioncks onder de wilde dieren opghevoedt hadde geweest; nochtans met der herten in den hemel.

Sint Ioris. 23 April.

V. - Wat beteeckent Sint Joris te peerde, met den draeck onder den voet, ende de maeght verlost?

A. - Dat hy, als eenen dapperen ruyter Christi, den

(1) Sinte Gertrude (Geertruwe) wordt tegenwoordig' nog gediend te B o v e k e r k e bij Dixmude tegen de ratten en de muizen. - Over hare vereering in 't algemeen: G. Celis, Volkskalender bl. 142 vlg.

(2) Vgl. Cahier, Caractéristiques des Saints, bl. 282, 285.

vijandt verwonnen heeft, ende de edele siele, als eene maeght, waer hy konde oft mocht, oock in sijnen even naesten, uyt liefde, van den muyl des vijandts verlost heeft, door 't geloove tot Christum brenghende.[1].

Rumfordsche soep.

GEDURENDE de jaren l846-'48, die in mijn jeugd nog vrij algemeen op het Geldersche platteland ‘de kwade jaren’ werden genoemd, heerschte in Noord-Nederland onder den arbeidenden stand, wiens hoofdvoedsel de aardappel was, vrij wel hongersnood. Tengevolge van hevige slagregens in de maand Augustus van eerstgenoemd jaar werden de akkers in Ierland, Engeland, Nederland en België blank gezet en toen ze weder bloot kwamen en de aardappelen gerooid konden worden, bleken ze aangetast te zijn door ‘het rot’, de aardappelziekte, welke na dien tijd niet weder geweken is.

Zwarte armoede, vooral in '47 en '48, toen het pootgoed ontbrak, waarde in Nederland rond. In verschillende steden ging men er toe over aan de armen ‘Rumfordsche soep’ te verstrekken.

Wat was dat, Rumfordsche soep?

Toen ik mij die vraag stelde, waren zij, die ze wellicht hadden kunnen beantwoorden, uit het leven verdwenen.

In den ‘Maandelykschen Nederlandschen Mercurius’ van 1800 bladerende (deel LXXX), vond ik op blz. 617 het antwoord op die vraag.

‘Daar 'er thans in *Engeland, Frankrijk*, en *Duitschland* veel drukte is, wegens de Soepen, uitgevonden, ter

(1) Zinnebeeldige uitleg van de legende in de *Legenda Aurea* beschreven: hoe de ridder Georgius van Cappadocië den draak overwon en de koningsdochter bevrijdde.

ondersteuning van behoeftigen door den Engelsche Graaf *Rumford*, heeft men het genoegen te ontwaren, dat ook hier te Lande deze OECONOMISCHE SOEP-KOKERY algemeen in aanmerking komt. De intekeningen welke te Haarlem(1) tot een groot getal van portien is aangegroeid, hebben ook in deze stad (n. 1. Amsterdam), gelijk ook te *Rotterdam, Leyden* en in *'s Hage* dagelijks goeden vooruitgang.

Verschillende Recepten worden van dezelve opgegeven, de meeste bestaan uit Garstemeel, Gort, Grutte, Graauwe en Groene Erwten, Wittebonen, Aardappelen, Peen, Uyens enz. Brood, Bier-azyn, zout en water; waarby zommigen nog voegen, Vleesch of Spek.

Zodanig ene Soep voor 12 monden alhier toebereid, waarin zelfs 1/2 lb. spek aan dobbelsteentjes gesneden gemengd was, kostte met de brandstoffe niet meer dan 9 duiten(2) de portie.

Dat men dezelve zo smakelyk kan maaken als men verkiest, is gemaklyk nategaan, door 'er verschillende soorten van toekruid by te doen'.

Haarlem.

J.D.H. VAN UDEN.

Mengelmaren

Slooiperen.

De naam 'Slooiperen' uit Fransch-Vlaanderen waarvan hierboven bl. 88 sprake is, hoort gewis samen met ons Wvl. (De Bo) slooi, slieresloo 'slappe drank of spijs' bij Mndl. slooven 'sle(e)pen, slieren, sleuren' (sloove 'sleep van

(1) De boeren hadden toen geen klagen. Tarwe uit Polen en Rusland (f. 370-430 het Last = 30 H.L.), uit Vlaanderen en Zeeland (f. 360-390), was niet te betalen. De andere gold f. 250-295, inlandsche rogge f. 265-290, haver f. 90-165, kaas f. 16-4 per 100 pond, boter f. 29-46 per vat.

(2) "Och, jongen", zei eens een oude dame, die gaarne gaf, maar slechts weinig kon missen, tegen me, "voor een dubbeltje heb je 16 God-zegen-je's". (1 dubbeltje = 10 cents Holl. = 16 duiten).

een kleed') en frequentatief sloyeren, sluveren 'traag zijn' (uit 'langzaam slieren, slepen'), verwant met *sluw* (uit 'scheef afglijdend'), verder *slim* (uit zelfde beteekenis), sluipen, slepen, sleeuw, sloor, sleuren, slieren, sledderen enz. uit *slu-*, *sle-* 'glijden'.

PEREN SLOOIEN is dan 'slap of zachtglijdend maken' (door 't stoven).

J.D.W.

Zei-spreuken. - *Zie hierboven bl. 16 en de vorigen.*

- Dat is een ander graan, zei de meulenare, en hij beet op een rattekuttel.

- Liefde is liefde, zei 't wijf, en ze kuste heur kalveke.

- 'k Zou het wel meugen al peizen, zei de karton (boever) en hij reed in den dijk.

- Tot daar, zei Bertje Noose, en hij bolde halfwege. Zie La Flandre VIII, 201; X, 240.

- Hum! zei Schroo,
'k eten zoo geern en 'k werken zoo noo!

- 't En kan niet al gepast zijn, zei Pottendèten, en hij sch... op den bril. Lendelede. - Pottendèten (è: uitspr. als *ai* in fr. faire) was een gekende volkstype aldaar overleden in '34.

- We staan op een keerpunt, zei de boer, en hij zat op 't snok van zijn driewielkarre. Oostende.

Een sterke smoorder.

Van een die smoort dat 't grijm aan zijn neuze hangt:

- Kijkt hem doen: hij trekt aan zijn pijpe dat er gaten in zijn kaken komen.

- Ja, hij trekt dat er putten in zijn kaken staan. 't Zijn lijk spuigbakken. Poperinghe.

Een Rijkaard.

- Die vent heeft vele, zulle.

- Ja' hij, j'heeft vele: dat hij zijn vinger in zijn hol steekt en in al dat erin zit, en 't is al 't zijne! Belleghem.

Anders zeggen ze nog:

- Den dien' heeft ze t'hoope!

- Ja' hij, in zijnen nekke. Heule.

Zantekoorn.

- Trouwen en goed trouwen op eenen dag is een groot peil. Iseghem.

- Als iedereen voor zijn deure vaagt, zal de strate schoone zijn. D.i. 'elk zijn kot en zijn affairens'. Roeselare.

- G'en kunt het niet al hên (hebben): droge voeten en water

in je schoên! Roeselare. Vgl. G'en kunt het niet al hên: veel beuter en een vette maarte.

- Is 't didde niet, 't is dat:
een buile ofwel een gat. Coolkerke.

- Jongens die bloemen dragen
moog-je kussen zonder vragen. Moerbeke. O.-Vl.

- Loopen en verkoopen 'n gaat niet tegare! d.i. veel dretsen en draven 'n baat niet in 't winkel houden.

Wynendale.

- 't Is best da'me *kinders van Ons Heere* zijn! t.t.z. bevoorrechte menschen. Gits.

- En hêt (hij heeft) Onze Vrouwe 'ezien door ê peerlare. Hij ziet scheel. Poperinghe.

- 'ên (hij) is in m'n herte 'esloten
lijk 't water door e'mande 'egoten!

Om te zeggen dat men erniet veel van houdt. Geh. Poperinghe.

- Pier was 'nen eersten in 't werk: *hij draaide op een taljoore*. D.i. rap zijn, zeere werken. Houttave.

- Jan is altijd *dweers in den zak*: averechts, tegenstrijdig. Jabbeke.

Zandeters

Zoo noemen ze te Oostende de menschen die, 's Zondags vooral, hun tenten in de duinen opslaan en eten uit de valieze, enja... ‘Zandeters komen er genoeg, maar daarmee en daarnevens blijven d'hotels ijle staan!’

F.P.

Voetelinge.

d.i. de vagelinge van den dorschvloer.

- 'k Heb de voetelinge in de lane uitgesturt. Vlisseghem.

A.V.W.

[Nummer 5]

Vlaamsche IJslandvaarders,

OP 't einde van de verleden eeuw, trof men de IJslandtrekkers in alle d orpen van den Vlaamschen Westkusthoek aan. Het varen op IJsland heeft ongetwijfeld van tientallen en tientallen jaren ver tusschen ons visschersvolk bestaan.

Men ‘vaarde’ op IJsland uit nood en uit miserie, om den broode.

Het visschersbedrijf was vervallen en bracht niets meer op. Het visschersvolk echter nam met geslachte tot geslachte toe. Ze konnen toen nog niet verworden door uitwijking of aanpassing in een ander ambacht. Er was nergens werk of leefte. De visschers hoekerden voort op hun striepe grond en doorworstelden, zoo goed en zoo slecht als 't gaan kon, het eene jaar in en het andere uit. Op de Westkust bestonden toen nog geen vischsloepen die een groote bemanning vergden en ook de kleine zeilvaartuigen hadden geen volk vandoen. Vader en zoon waren mans genoeg, maar zij die uit visschers-

bloed kwamen en niets bezaten, zij ook die in kroostrijke huisgezinnen ten optelle bleven, hadden den trek naar de zee in 't lijf en moesten 't water op.

Men ging te Duinkerke te schepe voor IJsland om niet ten laste te blijven van thuis; om een schoon stuivertje te verdienen voor vrouw en kroost, gedurende het heele jaar en ten koste dikwijls van zijn eigen leven; om na twee, drie reizen een schuit te kunnen koopen en te trouwen; kortom men ‘vaarde’ op IJsland omdat het niet anders kon. In den wintertijd ging men ‘hoekjes zetten’ op 't strand of ‘garnaal gaan kruien’; met 't uitkomen van de lente toog men naar IJsland. In Oogst-September kwam men terug, en leefde enkele maanden als God in Frankrijk, om 't jaar nadien weer te herbeginnen.

Het ras der IJslandvaarders is nu te niet. De motor, het meerdere werk, het gemak van onderstand en steun, de toeneming van het klein visschersbedrijf en de geheele omwenteling in de jonge gemoederen teweeggebracht door den oorlog, zijn hiervan de oorzaak.

***

De bemanning van ieder IJslandschoener bestond uit 23 koppen: t.z. 21 koppen, kapitein inbegrepen, voor de vischvangst aangenomen, en twee dekjongens, die zorg moesten dragen voor 't onderhoud, de keuken enz.

Eigenaardig mag het heeten dat op die 21 man slechts vier Vlamingen mochten aanwezig zijn. Meer werden op één bemanning niet aangeworven. Die vier Vlamingen waren ofwel meestendeels familieleden of goede kennissen onder elkaar.

Typisch om aan te stippen is ook het feit dat de IJslandvaarders bijna allen afkomstig waren van de visschersdorpen: De Panne, Coxyde, Oostduinkerke, Nieupoort en Lombartzyde. Het aanwerven van IJslandvisschers gebeurde onder de bevolking dezer gemeenten. Westende b.v., op een tiental minuten van Lombartzyde gelegen, leverde geen IJslandvisschers. Het gebied der IJslandvisschers was als met een mes afgesneden te Lombartzyde. Oude visschers vermondden mij nooit geen Westendenaars op de IJslandschoeners ontmoet te heb-

ben. Bij uitzondering een of twee Middelkerkenaars, die dan nog oude visschers waren en van een der bovenvermelde dorpen naar Middelkerke verhuisd waren, om familieredens.

Ik heb nagevorscht of ook visschers uit den Oosthoek van de kust (Knocke, Blankenberghe enz.) zich deden aanwerven als IJslandvaarders, en kwam tot het besluit dat slechts bij hooge uitzondering visschers uit die streek naar IJsland trokken.

Het mag dus als een vaststaand feit geboekt worden dat het rekruteeren van IJslandvisschers zich beperkte in het gebied gelegen tusschen den IJzer en Duinkerke: Vlaanderens Westhoek. Dat visschers van Lombartzyde ook telkenjare aangemonsterd werden, is gemakkelijk te verklaren. Want, alhoewel Lombartzyde op den Oostoever van den huidigen IJzer ligt, iedereen weet toch dat, lange jaren geleden, de IJzer een uitmonding had nabij Lombartzyde en dat van over eeuwen, het een visschershaven en een visschersdorp was geweest. Nu nog zit de roep van de zee in de bevolking van Lombartzyde geankerd. Men treft er nog vele vischvrouwen en vischdroogers aan, alsook vele 'hoekjevisschers'. Tot voor den oorlog waren de Lombartzydsche garnaalkruiers gekend. Zij allen zijn de overblijvers van de vroegere visschersgeneraties. Opmerkenswaardig is het dat die 'overblijvers' de parias geworden zijn van het vischbedrijf. Enkelen tijd vóor den oorlog waren er nog twee kleine vischvaartuigen ingeschreven onder patroonschap van Lombardzydenaren. Na den oorlog is dit laatste overblijfsel van vroegeren rijkdom, bloei en bedrijf totaal verdwenen.

Het IJslandvaren ging over van vader tot zoon. Te Nieupoort waren twee, drie families die telkens IJslandvaarders jaarlijks naar Duinkerke zonden. Zoo b.v. de familie Double, (de vader 'deed dertig reizen' op IJsland, dat is dertig jaar lang vaart; de oudste zoon deed er achttien, de jongste drie); Clou; Blondeel en andere.

De kapiteins en de reeders te Duinkerke kenden die visschers op en top. Ze betrouwden ze als hun eigen

zelven. Wanneer ze ‘geteekend’ hadden voor een reis, drie maanden vóor de afreis, wisten ze dat ze op dàt handteeken staat konden maken als op een blok goud. Hun Landkrabbe) onder een stuk papier was waarborg. En voor niets ter wereld zouden die eenvoudige visschers nagelaten hebben eer aan hun handteeken te doen. Het ging zelf zoover dat de gekende IJslandvaarders als peters dienst deden voor de nieuwelingen, die anders geen vaart zouden bekomen hebben, en hun woord gaven dat zij borge stonden voor den nieuweling. 't Was slechts op die voorwaarde dat de nieuwe visscher zijn ‘teekengeld’ ontving.

In December togen de visschers die op IJsland wilden varen, naar Duinkerke om schip en monstering te zoeken.

In gekende herbergen kwamen ze in betrekking met de kapiteins van de vaartuigen en daar werd de aanwerving geteekend. De kapiteins immers moesten zorgen voor hun bemanning. Dit ‘teekenen’ ging natuurlijk gepaard met een drinkgelag. De visschers wisten dat slechts vier Vlamingen op één schoener-bemanning aangemonsterd werden en ze trokken dan ook naar Duinkerke op, gevieren, familieleden of kameraden, om op hetzelfde schip gemonsterd te worden.

De verbintenis geteekend zijnde, zoo kreeg dan elke visscher een ‘teekengeld’ van 250 tot 300 frank handslag. Met die eente som kwamen ze naar huis terug. En eens dat geld in banden, aanzagen de ‘teekenaars’ zich op hun eerewoord verbonden.

Einde Januari, begin Februari keerden ze naar Duinkerke terug om zich bepaald te laten aanmonsteren. Dat aanmonsteren gebeurde voor de zeeoverheid. Het bureau van aanmonstering stond in 't park en de visschers noemden die ‘karweie’: *'t park passeeren*. Daar werd dan tevens het vaste loon bedongen. In doorsneê bedroeg dit loon zestien tot zeventien frank per last. Een last was twaalf tonnen gezouten kabiljouw. Echter de tel van twaalf tonnen was maar geldig in zee; aan land was de last dertien tonnen. Dat wil zeggen dat de visschers bij iedere twaalf tonnen een ton ten optelle gaven

voor de onkosten van koopmanschap. Komt het spreekwoord: ‘Er gaan dertien stuks in een visschersdozijn’ misschien van dit gebruik voort? Iedere ton woog ruim 150 kilos. Een vangste van 350 tot 450 Tonnen was een schoone reize. Beneden de 200 Ton vangste moesten de visschers nooit op een toeslag rekenen. Boven de 300 Ton echter liep de toeslag van 400 tot 600 f. per man.

Wanneer de visscher zich bepaald ging laten aanmonsteren, kreeg hij het tweede voorschot op de vangste nl. *het monstergeld*. Het bedroeg eveneens 250 tot 300 frank. Zoodanig dat elkendeen vooraleer zee te kiezen een voorschot ontving van ongeveer 600 f. Dit voorschot was, 't is om 't even wat de vangst opbracht, bepaald voor den visscher bestemd. Nooit moest op één voorschot terug betaald worden.

Als de visschers hun monstergeld opgestreken hadden, keerden ze terug naar huis om zich zeevaardig te maken; hun ‘pluizak’ en ‘voorraadzak’ in gereedheid te brengen en alle andere noodige schikkingen voor de afvaart te treffen.

In de bedingen van de monstering stond vermeld dat de visscher, benevens zijn loon, ook drank en ate aan boord had op kosten van de reederij. De koffie en de tabak echter was voor persoonlijke rekening. Ieder visscher borg ook in zijn provisiezak een hoeveelheid eieren (vijftig tot honderd), een gerookte hesp, een pak of twee chocolade, een pot smout, enkele gerookte haringen en dies meer, ten einde de eentonigheid in het schipsproviand te breken.

Er was ook bepaald dat een hoeveelheid tonnekens ter beschikking der manschap was gesteld om hun ‘zootje’ visch te zouten en na de reis mede te nemen naar huis.

Dat ‘zootje’ visch bestond hierin. Telkens er een ‘edelbut’[1] gevangen werd, was de kop en de steert voor de bemanning. Uit dien kop sneden ze de ‘kaakstukken’ die mede met de steerten gezouten werden.

(1) Edelbut: een visch twee meters lang, dertig tot veertig centimeter dik en van 60 centimeter tot een meter breed.

Die kaakstukken en steerten bewaarden den heelen winter door en bij de visschers at men dan kaakstukken zooals men nu bij de boeren zwijnevleesch uit de kuipe eet. Ook de ‘wammen’ van den but mochten door de visschers benuttigd worden. De wammen zijn de vliezen waarin het ingewand zit. Ze werden met een stuk uit de rugge gespringzout en dan gedroogd. Die gedroogde wammen waren heerekost. De rest van den but werd even als de wammen gezouten en gedroogd en bij de aankomst verkocht aan de koopmans als ‘vette visch’. De bemanning nochtans kreeg bij ‘loting’ een partijtje vette visch als deelvisch.

De last-opbrengst van de vangst werd verdeeld in zooveel ‘parten’ als er mannen aan boord waren. Echter enkele jaren voór den oorlog kwam het gebruik in zwang om in ‘entreprise’ en ‘per steert’ te visschen. Dit wil zeggen dat iedere visscher zijn gevangen visch telde per steert en volgens de aldus opgevulde tonnen ‘per last’ werd vergoed.

Speciaal werd ook medegedeeld dat, indien het ongeluk wilde dat een visscher ‘*bleef op IJsland*’(1) het deelvisch en het partloon zou opgestuurd worden aan de weduwe of aan de ouders.

Dat werd door kapiteins en reeders aanzien als een heilige verplichting en ook de bemanning stemde hiermede ten volle in. In die dagen was de ‘naastenliefde’ geen ijdel woord.

Gebeurde het nu dat midden het vischseizoen een visscher gekwetst of ziek werd en door het patroeljeerend oorlogschip van boord gehaald en naar huis terug gebracht werd, dan bestond ook de overeenkomst dat de zieke of gekwetste maat vergoed werd in de totale opbrengst nevens de andere leden der bemanning.

De geheele afrekening gebeurde twee, drie dagen na den verkoop van de vangste. Die verkoop geschiedde bijna altijd dadelijk na aankomst; bij uitzondering en-

(1) blijven op IJsland = vergaan, verongelukken, over boord geslagen worden; aan zijn dood komen.

kele dagen nadien, als de markt ‘overgoten’ was of ‘verstropt’ zat.

Al die bijzonderheden kenden ze wanneer ze na hun aanmonstering huiswaarts keerden om gereedschepe te maken voor de afreis.

De enkele dagen die verliepen tusschen de aanmonstering en de afreis, werden thuis neerstig gebruikt om den ‘pluizak’ en de ‘proviandzak’ in orde te brengen.

Warme saaijetten baais en slobkousen moesten afgebreid worden; de wollen roode onderbroeken werden afgenaaid; het oliegoed nagezien; en het stel ondergoed gestopt, gewasschen en uitgestreken.

Daags vóor de afreize van thuis, lieten al de maats van een zelfde gemeente een mis lezen in de parochiekerk voor hun welvaren en hun behouden wederkomste.

En toen toog men, met pak en zak geladen, naar Duinkerke, na van moeder of van vrouw een kruiske ontvangen te hebben, met den duim midden op 't voorhoofd geteekend. Onnoodig te zeggen dat het steeds bij het vertrekken ‘hoogwater’ werd zoowel bij afreizers als thuisblijvers.

***

De afreize naar IJsland greep plaats einde Februari, begin Maart van ieder jaar.

Vóór het vertrek, in de groote kerk van Duinkerke, ofwel in 't kerkje van O.L.V., werd op last van de reeders de bescheepsmis gelezen en reeders, kapiteins, bemanning en familieleden moesten er aanwezig zijn.

Na de mis, was er een afvaartfeest, gezamenlijk noenmaal en gezellig samenzijn onder 't voorzitterschap van den reeder. Dat gebeurde ofwel bij de monstering of ongeveer acht dagen later bij de afvaart.

***

De zeilschoeners (van motoren of stoom was er toen nog geen sprake) lagen met tientallen te wachten op de afvaart. Die slanke schepen schenen als gesneden om door de zeeën te klieven. 't Waren meestal tweemasters. Twee groote zeilen en twee topzeilen aan die

masten. Vooraan 't schip de drie of vier driehoekige zeilen.

Onmiddellijk voor de afvaart was het een roering van belang aan boord. Een laatste nazicht van 't zeilgetouw en één na één schoven de schoeners 't zeegat in op Gods Genade op reis voor ruim zes maanden.

Pas buiten of daar sloeg de kapitein een groot kruis, stelde zijn schip en zijn bemanning onder de hoede van den Heer en, den zuidwester of de muts afnemend, zegde hij luidop: ‘A la grâce du ciel; à Dieu va!’.

Hier mag wel op gewezen worden hoe diep godsdienstig dat ruw zeevolk steeds is geweest en gebleven. Aan land mochten de reeders de grootste onverschilligheid inzake godsdienst aan den dag leggen, aan boord echter hadden ze niets meer te praten. Hier was de kapitein de baas en alle kapiteins waren inkristelijke menschen.

Zij eischten ook dat hunne boordinrichting deze gesteltenis te kennen gaf en zoo zag men op ieder schip in 't ruim boven de ‘schaftetafel’ een kapelletje onder glas hangen. Nu nog ziet men op de Vlaamsche visschersloepen die kapelletjes.

Kenmerkend is het ook te vermelden dat gedurende de heenreis en gedurende de terugreis, de geheele bemanning, 's morgens en 's avonds op dek verzamelde om een tijdeke te bidden of in overweging door te brengen. Luidop bidden deed men niet, maar de kapiteins eischten volstrekt dat zoo één zoo allen die bidstonde medemaakten.

Uit het Kanaal zeilde men de Noordzee in en toen was de koers noordwaarts naar 't verre IJslandgebied. Volgens wind en weder zeilde men aldus, acht, twaalf vijftien dagen vooraleer aan de ‘vischplekke’ te geraken.

Het ging langs de Engelsche kust, voorbij het Klein Gat bij Schotland, over de Faeröe-eilanden naar het IJslandsch vischgebied.

Op IJsland meevaren voor den broode, was geen suiker- of zeembedrijf. Verre van daar. Wat die arme Vlaamsche tobbers in die zes maanden doorstonden en beleefden, schijnt ons thans onmogelijk toe. Een kapitein

op IJsland kende slecht noch goê weder. Hij had maar een bekommering: kabiljouw vangen hoe meer hoe beter. Storm en ongeweerte waren bijzaken. En storm en ongeweerte kregen ze geregeld reeds drie vier dagen na de afreize. Uit een van de vele getuigenissen die ik verzamelde schrijf ik een bladzijde desaangaande over:

‘1899. In dit jaar was er niet veel te vangen op onze vlaamsche kust en ik vroeg aan mijne ouders om te mogen naar IJsland gaan met de fransche schepen achter den kabiljouw. Na vele tegenkantingen van mijn moeder maar met voorts te plagen mocht ik toch gaan omdat ik zei dat ik veel meer zou winnen of hier. Ik en een maat die al vele reizen gedaan had, gingen te gader naar Duinkerke om ons te beschepen. 't Was den 15 Februari en als wij in Duinkerke kwamen ik zag daar 40-50 kapiteins die zochten achter matrozen voor IJsland, want er gingen toen bij de honderd schepen van Duinkerke naar IJsland.

En als we daar eenige borrels gedronken hadden daar kwam er een oude zeebonke van een kapitein Franso Everaert, bijgenaamd Dikkepie, en hij vroeg of dat wij gingen medegaan met hem naar IJsland en hij trakteerde wel met tien druppels en alzoo gerochten we te akkoord om mede te gaanen we ontvingen 260 frank voor te teekenen dat wij gingen medegaan en wij moesten acht dagen voor dat wij moesten in zee gaan het park gaan passeeren en er was toen verder een misse in het Kleine Kerkske van onze lieve Vrouw die daar is in Duinkerke expres voor de visschers en wij waren dien dag in volle feest, eten en drinken zoovele dat we maar konden en ik dacht als het zoo voort gaat, het is goed. En acht dagen later als wij met den eersten trein daar aankwamen lag ons schip al onder zeil gereed om te vertrekken. De naam van het schip was de ‘Islandaise’. Een zeer schoon schip, het was zijn tweede reis. Wij sprongen aan boord en wij waren weg naar IJsland. En als het noen was er was geen eten gemaakt en er was een halve koe aan den boom van 't zeil gebonden en ik zag den eenen en den anderen een stuk vleesch afsnijden en zoo opeten met brood. En

ik zei in mijn zelven: Cissen jongen ge moet hier uw plan trekken en al scherrebeenen op die halve koe toe en 'k sneed er een stuk af om acht dagen lang met heel de familie thuis te eten. 't Was kwestie van je voorzorg te nemen bijaldien dat die halve koe al met eens zou weg zijn. - We vaarden alzoo drie dagen en half met den wind van het zuidwesten en ik dacht ik zou willen dat het een keer slecht weder komt, om te zien hoe dat het is aan boord van zoo een groot schip en ook als al hetgeen men zegde niet overschreeuwd was. Maar ik moest niet lang wachten om het te zien en te voelen. We kwamen den Zondag morgend in het Gat bij Schotland en waaien en sneeuwen dat je er niet door zag en ik moest aan het roer om te stieren en er vielen hagelsteenen op mijn kop ter grootte van bolleketemarbels en 't schip danste op de zee gelijk een tonne, nu eens onder dan eens boven en 't waren oogenblikken dat ik dacht dat de groote mast op mij kwam gevallen en daarna dat ik met een smete meende vooraan het schip te vliegen. En 't was houden al dat je kon houden om niet overboord te vliegen. En dat was nog maar klein bier zeiden de mannen bij 't geen kon komen. En ik had er al genoeg van, maar we vaarden door altijd maar varen en tegen den avond vlogen we een eiland voorbij dat vroeger bewoond was door zeeroovers en twee dagen nadien, in volle storm passeerden we Feroe en drie dagen nadien waren we op IJsland dat gansch gedekt was met sneeuw.'

In dit getuigenis is er geen melding gemaakt van het morgen- en avondgebed. Ik wees mijn zegsman daarop en doodeenvoudig liet hij zich ontvallen: 'Dat was toch niet noodig van dat te zeggen, iedereen weet dat'.

Daarentegen trekt de visscher bijzondere aandacht op die halve koe die te droogen hing aan den boom van 't zeil. Hier spreekt de maag, die thuis in ontbering en armoe op gestoofde aardappels en ajuinen moest teeren, dagen naéen, gezien den ellendigen tijd waarin het visschersbedrijf verkeerde, en trekt ook de aandacht op die gretig aanvaarde druppels, de extras van alle tobbers en waardoor men iemand alles doen beloven en teekenen kon.

In alle geval het eten aan boord, de ‘kost’ van de bemanning was ver van te versmaden. Het bestond uit beschuit, gezouten vleesch, erwten, boonen, aardappels, wijn en brandewijn. Dagelijks kreeg ieder kop een halve pinte brandewijn. Men slurpte dat meestal binnen 's morgens met de koffie. Twee, driemaal per week werd een volle ketel wijn gekookt en iedereen kreeg hiervan zijn rantsoen. Op enkele schepen slechts éenmaal per week namelijk: den Zondag.

Op IJsland werd veel kabiljouw geëten met boonensoep. Een specialiteit, waarop heel de bemanning verzot was en lekkebaarden deed, was de hutsepot van edelbutkoppen. De kop van een edelbut werd met patatten en boonen ondereen gekookt en gestampt en met azijn of wijn overgoten. Om uw vingers af te likken!

(*Slot volgt*)

J. FILLIAERT.

Testament rhetoricael van Eduard de Dene.

Brugsche Rederijker, geboren daar omtrent in 1505, stierf waarschijnlijk tusschen 1576 en 1579. Zijn vader was overleden in 1533. Zijn ‘juffer Moeder’ hertrouwde, maar lag in 1561.... ‘ten Wynghaerde begraven als woormen spyse’.

Hij was ‘clerck ter vierschaere’ en lid van de klerkengilde St Ivo, trouwde met een beetje geld maar zonder geluk. Viel aan 't brassen jaren lang, zoodat al zijn huizen, het eene achter het andere, verkocht wierden; en hij zelf, om wille van schulden, voor twee dagen in 't gevang, ‘het Steen’, vloog.

Met spijt voor zijn gedrag en vol deernis met vrouw en zeven kinderen, begon hij zijn ‘TESTAMENT RHETORICAEL’ te schrijven. Al z'n vroegere dwaesheden komen er in voor, met 't vaste voornemen echter hem voorgoed te beteren.

Het werk was in vier jaar ‘vulhend int labueren, corts up den woensdach kerstnacht elleven hueren. 1561’

De Dene heeft nog minstens vijftien jaar na het voltooien van zijn Testament geleefd. In 1567 liet hij een verdienstelijken dichtbundel verschijnen: ‘De Warachtighe Fabulen der Dieren’ versierd met plaatjes van Marcus Gheraerts. Als factor der kamer ‘De drie Santinnen’ maakte De Dene in de jaren 1566 tot 1571 ‘nieuwe spectaclen’ of ‘spelen van sinne’ om te vertoonen op H. Bloeddag.

Het handschrift van zijn TESTAMENT RHETORICAEL groot 20 bij 30 cm. bevat 401 bladen, 14 bladen ongetalmerkt, een voorwoord in verzen, en een inhoudstafel.

Achtereenvolgens vertelt De Dene:

1° wat hij verlangt naar ziel en lichaam; z'n begraving, z'n ‘jonsten’ aan kerken, kloosters, scholen, gilden (f°s 10-130);

2° wat hij vrouw en kinders, vrienden en kennissen achterlaat (f°s 130-181);

3° van z'n raadgevingen aan geestelijke en wereldlijke machten, met uitgebreide bewerkingen op de 7 hoofdzonden; dit voor 't menschdom in 't algemeene (f°s 182-440);

4° hij sluit met z'n ‘Langhen Adieu’ (f°s 440-451).

Het werk - G. Gezelle voor zijn taalstudie, en De Bo voor 't Idioticon hebben er jarenlang in gesnuisterd - is: een rijke bron voor de kennis van den woordenschat; een onschatbare aanvulling van hetgeen we reeds weten over het Brugsche dialect door de werken van Cornelis Everaert - die stichter was van de Rederijkerskamer ‘De drie Santinnen’ (± 1556) -; een spiegel van het volks- en rederijkersleven te Brugge, in de eerste helft der 16de eeuw.

Wijl en Prof. Scharpé vergeleek De Dene met den Franschen dichter Villon. ‘Herinnert hij reeds door zijn leefwijze aan Villon, ook zijn Testament vertoont met dat van Villon meer dan één punt van overeenkomst..... Evenals Villon voegde De Dene ook ballad en in den tekst van zijn testament. Villon besloot zijn werk met een ballade waarin hij ‘crya mercy à chascun’; De Dene heeft ook, voor hij op reis ging ‘naer Adams moer’ met een ‘lan-

ghen adieu' 'an een yegelick mensche oorlof' genomen.[1].

Nooit is het Hs. volledig afgedrukt geweest. Op het stadsarchief berust een gedeeltelijk afschrift uit de jaren 1840, dat ons inlicht over den tekst op den oorspronkelijken omslag, sedertdien, bij het inbinden, verdwenen. Ook in het Belgisch Museum van 1838 is een uittreksel te vinden; en verders is de(n) 'Langhen Adieu' overbekend. Maar het is daarmeê, bij mijn wete, ook al.

Mijn broeder zaliger Lod. De Wolf had het Hs. tot op de drie-vierden afgeschreven en had reeds een heelen bundel daarbij hoorende historische toelichtingen gereed opgesteld. Dit levenswerk is, jammer genoeg, te Becelaere in het oorlogsgeweld gebleven. Een Duitsch soldaat vertelde te Brugge met voldoeninge van 'das angenehm, und freundlich, Feuer' welke zij, in den winter van 1914, met de papieren en boeken van den onderpastor van Becelaere, in de 'Ofenstube' gemaakt en gesmaakt hadden...

Schikken dus uit dit handschrift eene uitgebreide bloemlezing met nauwkeurige tekstuitgave te laten verschijnen; daarbij voegende, waar het pas geeft, een zeer kort hoogstnoodig aanwijs om het stuk, zooveel mogelijk voor iedereen verstaanbaar en genietbaar te maken.

Alle afkortingen zullen opgelost worden; de *i* en *j*, *v* en *u*, zullen gebruikt worden naar de hedendaagsche klankweerde; de leesteekens zullen door moderne gelijkweerdige teekens, vervangen worden; de bladzijden zullen op kant aangewezen zijn. Duidelijkshalvc wordt hier en daar een punt of komma bijgevoegd.

Diepere studiën over taal en geschiedenis zullen met die bloemlezing later altijd kunnen gedaan worden. Zoeken hiermede de Nederlandsche philologie dienst te bewijzen. Een Hs. dat buiten het bereik der weten-

(1) Over De Dene zie de beste samenvatting met bibliographie bij Dr J. Te Winkel, Geschiedenis der Nederl. Letterkunde van Middeleeuwen en Rederijkerstijd, II, bl. 432-433 (Haarlem, 1922).

schap blijft, is, hoe kostbaar ook, een dood kapitaal. Het krijgt eerst zijn volle weerde, als het aan de bevordering der wetenschap wordt dienstbaar gemaakt.

K. DE WOLF.

Het testament. - *Ontleding en Teksten*.

- Inleidingen: 4 bladzijden vol.
  - *Tafel of Regystre*: 24 bladz,
  - Nieuwe inleidingen: 11 1/2 bladz.; bevatten in vrome berijmingen:

> een '*Ons Vader* up den voys: Het zat een sneewit vueghelken al up zyn eerste plume.'
> een '*Saloe Rex* up den voys: Het daeghet huuten oosten, het lichtet over al.'
> een '*Ave Maria* up den voys: Gheldeloos ghy doet my pyn, ghy doet my pyne dooghen.'
> een *Salve Regina* 'up den voorigen voys'.
> een '*Kyrie eleyson* up den voys: Adieu ghenouchte solaes en vruecht, met al dat ghy vermuecht.'

Dan volgt:

> MIJNS TESTAMENTS BEGHIN (6 r.)
> ZOOT MIJ VIEL IN
> *Woensdach 14 Meye Anno 1561*

[Aanroeping der Muzen en der Oude Schrijvers. Verontschuldiging.]

> NU NEGHENE goddinnen musicale
> my adsisteert binder aerdsche pale
> dat ick voortghae in Rhetorycken;
> zonder dyn hulpe speciale
> ende ISOCRATES zoete strale (6 v.)
> ick moet bezwycken
> in myn betraepen.
> ESCHINES comt huut huwer zale,
> HYPERIDES ende int generale
> LELIUS wilt my bestrycken
> CICERO comt oock tmynen verhale
> CERBO dat dyn vloeyende tale

(eer dat ick fale)
my hulpich mach blycken.
Ach anderssins zonder hulieden practycken
met my zo moet HOMERUS slaepen.
Nietmin als een van Rhetorica discipelcnaepen
ongheleert broosch eerdich
end als die naer de conste mach gaepen
zalder naer tasten int componeren,
al bem icx nochtans om die zyn anveerdich
inept end onweerdich,
Ende naer den simpelen styl dicteren.
Elck mercurialiste, minerviste
ende yeghelick artiste
Daer Rhetorices gratiën inne floreren
Bidde dat zijt dancklick
al crepelet mancklick
Willen de jonste voor daet accepteren.

[De ontwakende, hongerende dichter overdenkt zijn armoede; hij onderzoekt den almanak en in de planeet leest hij weer zijn armoede; de vertwijfeling doet hem denken op de uitersten des menschen. - Referein over zijn afgestorven voorgangers in de rederijkerskunst te Brugge.]

UP EENEN MOORGHENSTONDT deed ick reecxsele
naer myn lichaems custode langhe ghekeken,
ick streeck myn ooghen met nuchter speexele
ende hebbe my inde luwers ghesteken:
De welghecleede heeft noyndt pand bezweken.
ICK gaeptte, ick gheeude end ick greep
myn angordynghe druckmoedich ghefaest*
myn maghe pufte en myn buuckvueghel peep (7 r.)
zy hadde gheerne gheweist gheaest:
hy wuent wel die den backer wuent naest.
CORT up ghespoelt zonder veel lanck gheslips
zoud ic dronckaerts pater nostre lesen*
twas in myn buerse zulck wonder eclips
ken zacher een cruce* niet in mids desen:
zo de zaecke ghebuert, zen mach anders wesen
HOE docht ick niet te vyndene een inckel placxken*

twas up therte een pacxken naer mijn verstandt;
doe zocht ick naer myn jaer almanackxken
tot dat iet emmers ghecreegh in dhandt:
tes te laete waeter ghebrocht naer brandt.
ZOUCKENDE ghijnek icker toe zitten zaen
om weten vernuft inden gheest ghequelt
in wat planete ick was upghestaen:
twas WOENSDACH XIIIJ MEYE ghetelt;
tes cranck betrau diet up tmaneloop stelt.
UP ASCENTIOENS AVENDT int jaer ghejuust
XVE EENENTZESTICH ghescreven
ziende waer de mane was, ick was ontcruust,
ick vandse int teeckene GEMINI* bleven:
planeten zyn de qua quaet, en goet die wel leven.
DE MANE in gemini ic creegher in verwaermen;
eylaes docht ick dits gheen planete goet
en mids die planete meest regiert de aermen
als BRACHIUS HOMO vond ick my ghegroet:
wie PROPE TAURUM es, es een aerm bloedt.*
DOCH gemini wel eens mijn aermen bedwanek
twas voor my een quaet planetich teecken
want al beyd ick totter zonnen onderghanek (7 v.)
zen consten mijn handen gheen ghelt doen reecken:
tes verloren gheschuuffelt, als tpeerd niet wil zeecken.
FLAUHERTICH dies zijnde alf levende doodt
weewytich my drie occasien deerden:
ken hadde in huus GHELT, BIER NOCH BROODT,
myn leden huer moeders buuck begheerden:
zulck zouct blaeu excusen van cleender weerden.
ICK weynsschte, zoo de kynderen tzegghene pleghen,
verlost end int papen pitken* te zyne;
fantazie bespranck my en ick vachtter tseghen (sic)
pacientie trooste my inde pyne:
tscheipken moet volghen de treckers lyne.
DIVEERSCHE ghepeynsen jeghens my uphiefven:
ydel buersich was ick van twyf begreynst
entwat zouckende vond ick onder myn briefven
daer in stondt ghescreven, ick lyd* ongheveynst:
MEMORARE NOVISSIMA/up dyn huuterste peynst.

Ick beghonst om veel vremde ghezellen dyncken
die zomtyds waeren, als ick waen bestreden;
dus peynsende, zo hoord ick de bellen clyncken
datter een van dien was haest overleden:
de doodt spaert nyemandt in tsweerelts steden.
ENDE inden gheest wierd ick verweet mids dien,
huut liefden om bede noch oock om ghiften,
dat ick hadde ghekent menich goet ingien
elck huerer poetich goet rhetoricien
die dus te stellene by gheschriften:

Refereyn

HEER GILLIS RUBS, priester, der consten voedere
ende religieux ten Zoetendale.
heer Jan de Rue, gheboren van eender moedere (8 r.)
gheuppert binnen der rhetorycken zale.
heer Claeys Bollaert, priester der kereke cathedrale
van sint salvators, gheestich zangher bekent.
meester steven vander gheenste, int speciale
goet componiste int moraliseren gent,
Jan de scheerere Laureyns bardt waren excellent
dese consten de conste artistich oorbooren.
heer thilman sammel int graeu broers convent
wandelde der consten een weynich omtrent:
ad patres nostros/zyn dese vooren.
CORNELIS *coolman Pieter de mil* brugsche clercken
cornelis everaert clerck vanden ardschiren*
Jacoh Kempe, andries de smit, dese deden wercken
gheestich beraeyt met tshelichs gheest vlercken,
de conste consten zy reynmatelick hanthiren,
Pieter maertins had oock gracieuse manieren
die voor devyse schreef: Buerse zonder ghelt;
in SPAERT NIET MEER* deed hy constich logieren
met een letter meer noch min dan zyn name spelt.
Jooris hellinck heeft menich fraey liedeken ghestelt
voysich, anghename van veel volex int hooren.
Pieter vander helst dient oock mede ghetelt;
maer hoe constich, de doodt heeft ze neder ghevelt:
ad patres nostros/zijn dese vooren.
BOUDEWYN *van coklare* tegheldecker was hy,

een zeer goet florateur ende bourdich mede.
guyoot vander Reviere quam oock ter consten by
ghestelt meneghe leysse, wel weten wy,
observerende maetlick de musicale snede.
Jan moenaert clerck ter vryen zomtyts wat dede:
tsint Donaes an jooris verdonct cappelle daer
hanght een lof ter eeren vander Drievuldichede,
twelck by hem ghemaect es over menich jaer.
Jacob huussins was een goet personnaidge, maer (8 v.)
alaerd appe, franssoys boucke, deden druck verstooren
Wouter blasen, oock een redenlick facteur voorwaer.
alst god belieft, als nuethen moet ick volghen naer:
ad patres nostros/zyn dese vooren.

Prinche

DAER was oock *Claeys van belle*
goet musicien, zangher in diveerssche chooren
al te bourdich cluchtich, was hy van voorttelle
zo goet een theerknecht, maer watmer of relle:
ad patres nostros/es hy oock vooren.
DOCH om niet vergheten MEESTER MAERTIN DE BUSERE
weert gheregistreert tzyne in dese ferie (sic)
hy wasser eens oock gheworden verhusere,
heeft me helpen spelen menich schoon misterie,
gheschict bouchouder, verstaende zyn materie.
WEDER docht ick zijn die zoo monster ghepasseirt,
met dier laetst gheclocken was heb ick ghefantazeirt
omme naer mollengys legher* te treckene;
hedent hem, moorghen my, (hoe langh gherengneirt)
mach my de doodt oock pynen te neckene:
jeghens tsdoods comste clynctmer gheen beckene.
DUS ghemerct dan, het zyn gheen zeker rentken
ter weerelt rusten up een onzeker lene,
zo peinsd ick om stellen dit weeck testamentken
ende nammer eennen moed in RASCH UP EN* DENE*
elck zie dat hy rechte zyn carreken mene.
MAER eer ick componerende zou voorder passeren
nopende myn testaments ydele zaecken,
zo quam my, zoo my docht, den gheest inspireren
dat ick met een oetmoedelick contempleren

noch aldereerst zoude dit liedeken maecken
ende zynghende craecken:

- *In te Domine speravi*. Psal. 30. Up den voys: Och moeder zeyt zou moeder, Ick comme tot hu om raedt. 5 bladz., Refereyn en Prinche op den ‘stock’; *Spes mea Domine a iuventute mea*. Beide al even stichtelijk en godvreezend.

GHEFAEST: met franje omzoomd; hier: uitgerafeld, versleten. - Dronckaerts pater nostre...: om drank (in plaats van dagelijksch brood) bidden? - CRUCE: muntstuk. - PLACXKEN: placke = een muntstuk. - GEMINI, TAURUS: Tweelingen en Stier, twee op elkaar volgende sterren beelden inden Dierenriem. - BRACHIUS HOMO: een gezocht woordenspel op *arm* (Lat. *brachium*) lidmaat, en*arm*: behoeftig; nog voortloopende in de volgende stroof. - PAPENPITKEN: 's pastors putje, het graf. - LIJDEN: bekennen - ARDCHIREN: fr. Archers, boogschuttersgilde. - SPAERT NIET MEER: anagram op den naam van Pieter Maertins. - MOLLENGYS LEGHER: gaan mollen rooven: sterven? Vgl. Kiliaan, en de ‘mollen feeste’ van De Roovere. Doch hier met een woordenspel op *Malegijs*, de bekende Historie en volksboek? - RASCH UP EN DENE: snel op *ende henen*: op en weg.

[Spreuken]

- Een *Plammakker* is een groote platte knoop die aan de vrouwenkleeren genaaid wordt. Jabbeke.

- *Mouweelen*: zijn mouwen in goed die over de mouwen van veste of kleed aangestroopt worden, zooals bij de schooljongens, de werkvrouwen. Jabbeke.

A.V.W.

GETIJ.

- 't Peisde van er twee dagen te moeten aan werken, en 'k deed het in een dag en een getij. Gulleghem.

Dit getij is den tweeden dag tegen 9 uur voor den noen. In vollen werktijd zijn er vier getijen: 1. tot negen uur; 2. tot den noen; 3. tot den *vesprei*; 4. tot den avond, ‘Nu, zei mijn zegsman ('t was in November), zijn er maar *drie getijen*.’

Vgl. De Bo onder Getie.

L.G.

- 't Komt al te gare lijk te Nieuport aan de kaaie... en ter kwam een panneschuite. Gehoord te Oostende van een vrouwe van 80 jaar.

Ad.

Mijn herte gaat open!...

Aan E.H. ALFONS DASSONVILLE - Kortrijk.

Mijn herte gaat open!... de Lente is daar!
.....
Lijk ne reuze bazuint de zonne:
VENI... 'k kwam,
en 'k stapte o Winter,
'k stapte ontembaar tusschen de wolken!
'k tooverde uw sneeuw weg,
'k loste 't grijpen van uwen vuist op
land en meerschgrond,
'k spotte met uw bleek gebliksem, uw
donderbeslag, uw laatste geweld van
regengeruchte en hagelgetrommel!...
Zuid- en Westwind wierden mijn dienaars,
Noord- en Oostwind, even gewillig,
zalfden 't koudzijn van hunnen adem
met mijn deugddoen!
VIDI... 'k zag
de treurnis van uw korte dagen,
'k wist, o Winter,
'k wist den sluier
van uw lange uw eenzame nachten!
VICI,... Winter,
uit, 't is *uit* met uw beheer! mijn
macht begint, waar d'uwe ineenstuikt!
menschen juicht, en
heil de zonne!
menschen groet mij!
'k zette den Vorst, den Wintervorst
knock out,
en 't worstelen mocht de wereld aanschouwen!
VENI-VIDI-VICI[1].

(1) De 3 vermaarde woorden waarmeê Julius Caesar zoo bondig eene van zijn overwinningen te Roomen bekend miek: VENI (ik) *kwam* - VIDI (ik) *zag* - VICI (ik) *won* -

***

Mijn herte gaat open!... 't voorjaar lacht, en
drijft zijn jeugd tot
binnen 't binnenste van 't gemoed,
tot daar waar ook, lijk onder zeildak,
hijverend en met smoor omhuld, de
winter huisde.

.....

d' *Aksters* schetteren 't wild genot uit
van hun paaschlied,
touteren op de naakte twijgen, en
vesten 't beeld daar,
't donk er beeld van hun verlangen,
d'hooge boodschap van 't herleven! -
'k Zie de *musschen* hun strooitjes mennen,
'k zie z'hun dolende pluimkes keuren
voor de bedsteê
van hun kinders! -
d'Eerste *zwaalmen* zwaaien hun blijdschap
over de bane, boven den akker,
in den hemel van
't oud geweste! -

.....

Boom en struik, na sluimerend wachten,
krijgen hun verloren kleed weêr,
't prachtgewaad waarmeê z'opnieuw den
zomer uitdoen! -
't *Water* monkelt met ne glemp van
hope en liefde,
zoent de zonne,
vloert den zandgrond met heur licht, en
laat ze meester, d'edele zonne,
laat ze meester op zijn erve! -
Lompekes(1) wemelen langst den boord, en
zuipen gezind aan
't glanzend pinkelen van hun welzijn! -
Visselkes, met de Lente geboren,

(1) Lompe, puidelompe, puidhoofd, potshoofd.

houden processie, daar waar onlangs,
onlangs nog, geen
wezen te zien was! -
't *Hofkruid* geurt, en bezige *bietjes*
hangen te wiegen in zijn armen! -
'k Mijde 't *mierken* dat zoo-even
onder 't gers zijn duister speur vindt,
't baantje, waar 'et
wandelend weêr zijn eigen volk kent! -
Flieflouders, uit hun bunsel gekropen,
scheren de lucht in,
schieten en tuimelen bij de jacht van
't zoetzalig vrijzijn! -

.....

d'Aarde zingt!... de Lente is daar!...
o zang! o zang! o levenszang
van al dat ruit en muit,
van al dat roert,
van al dat groeit en bloeit
en ziele heeft! -

***

VENI - VIDI - VICI -
Jochei! de Winter ligt begraven,
tijdelijk dood, en
't voorjaar heeft zijn graf versierd!

.....

O wijde schoonheid van alomme!
mijn herte gaat open lijk de blomme!
mijn herte zingt 't Allelúia meê,
't erkentenislied, de liefdebeê,
van wat *bestaat* door U, o God,
van wat *behoort* aan U, o God,
aan U! -

Kortrijk, Verruelaan, 39
A. MERVILLIE.

De oranjemolen en de plaatsemolen te Oedelem in de 18e eeuw.

TE Oedelem waren er vroeger twee molens die toebehoorden aan den Rijngraaf, prins van Rubempré: de Plaatsemolen en de Veldmolen bijgenaamd den Oranjemolen.(1)

Deze laatste molen, die op cijns gebouwd was op het Beverhoutsveld(2), had zijn naam ontleend aan den prins van Oranje, Frederik van Nassau, die met zijn leger verbleef op het Beverhoutsveld in 1631. Er wordt beweerd dat de prins zelf den molen liet optimmeren om er het opgeëischte graan voor zijn leger te laten malen. Dit is echter legende; de prins verbleef slechts drie dagen op het Beverhoutsveld (2-4 Juni), en een Brugsch liedje uit den tijd vermeldt dat de molen er reeds stond: 'De Geusen Prince hielt syn quartier // op Beverhout-velt onder de molen...'(3).

De Oranjemolen was enkel een windmolen, terwijl de Plaatsemolen een wind- en rosmolen was, om te kunnen malen wanneer er geen wind was, zooals tegenwoordig de meeste windmolens een motor erbij hebben.

Daar beide molens aan denzelfden heer toebehoorden, was er in den pachtbrief van den Oranjemolen bepaald tot

(1) Als onuitgegevene bron werd gebruik gemaakt van het pak nr 445 van het fonds Praet en Oedelem, berustende op het Staatsarchief te Brugge, waarin de beschrijvingen en de pachtbrieven van beide molens bewaard worden.

(2) Het Beverhoutsveld was een gemeene weide behoorende aan de inwoners die tot op een zekeren afstand ervan woonden (binnen de pale). Nu wordt ze nog gebruikt door de aanpalende inwoners maar de eigendom ervan is overgegaan op de gemeente Oedelem. Vgl. A. VAN SPEYBROUCK. *Le Beverhoutsveld* in Annales de la Société d'Emulation de Bruges, 1884, bl. 155 en vlg.

(3) M. SABBE. *Brugsche liederen over den veldtocht van Frederik-Hendrik in Vlaanderen* (1631), in de Verslagen v.d. Kon. Vlaamsche Academie, 1931, bl. 1011. - Vgl. Biekorf 1932, 94.

waar de molenaar het graan mocht halen om geen kwaad te doen aan het bedrijf van den Plaatsemolen: ‘te weten

DE ORANJEMOLEN TE OEDELEM. 1790-1922.
Cliché der Kon. Vl. Academie.

ront het Beverhouts Velt rakende de heerlichede van Praet met Oedelem ende jnde huysen jnde straete buyten tselve Velt door de Praet baillie naer den kant van Assebrouck ende Ackerstraete baillie naer den kant van Bernem, maer niet voorder naer de plaetse ofte prochie kercke (van Oedelem) dan tot aenden huyse van dheer Pieter vande Velde, bewoont by den boer Pieter Maenhout, hy en magh niet comen totte huysen buyten de baillen van den Vollaert wegh, de Beeckstraete ende de Roger Veltstraete.... dit is also bedonghen om niet te bederven de molage vanden molen by Oedelem kercke, competerende oock aen syne voornoemde Excellentie...'[1].

In de pachtbrieven van den Oranjemolen zien we nog dat de molen geschat wordt bij het begin en het einde van ieder termijn van zes jaren; de verbeteringen of de schade worden in rekening gebracht; de pachter moet den molen in goeden staat houden 'ende suffisante sorge draeghen soo ten tyde van onweder als andersints.' Hij moet ieder jaar honderd schoven dekstroo gebruiken voor het onderhoud van de daken van de gebouwen; hij moet ook al de belastingen betalen.

De Oranjemolen was voorzeker omgewaaid op het einde der XVIIIe eeuw, en werd herbouwd rond 1790. Deze datum stond gesneden in den pestel binnen den molen[2]. Hij waaide om, na den oorlog in 1922, en werd niet meer herbouwd[3]. Hij is vervangen door een motormaalderij.

Ziehier de lijst van de pachters van den Oranjemolen en het jaar waarop hun pacht inging;

Jan de Meyere 1653. Pieter de Smedt - 1659[4]. De weduwe van Pieter de Smedt - 1664... Philips de Breyne - 1700. Jeronimus Monteine - 1706. Jacob Serlet -. Roelant de Clerck - 1715. Pieter de Bruyne - 1723. Guillaume Verhelle - 1728. Sacharius de Bruyne - 1731. François Stalins - 1737[5]. De weduwe de Badts - 1781..... Désiré vande Kerkhove - 1884[6].

(1) Pachtbrief van 1731 in het pak n^{r} 445 aan Praet en Oedelem.
(2) *Rond den Heerd*, XIX, bl. 333.
(3) K. DE FLOU. *Woordenboek der Toponymie*, XI, col. 1075.
(4) *Rond den Heerd*, XIX, bl. 333.
(5) *Praet en Oedelem*, pak 445.
(6) *Rond den Heerd*, XIX, bl. 333.

Van den Plaatsemolen heb ik maar de volgende pachters gevonden: Ignatius de Sally - 1705. Joos Paridaen - 1711. Jan van Kersschaver - 1717[1]. De Plaatsemolen bestaat nog, maar de wieken zijn afgenomen en de molen werkt ook met een motor.

Hierna volgen de schatting en de beschrijving van den Oranjemolen in 1706 en van den Plaatsemolen in 1711.[2]

J.D.S.

De Oranjemolen op het Beverhoutsveld in 1706

Presye ghedaen op den 28 April 1706.

Ghepresen een seker cooren wint meulen staende binnen de prochie van Oedelem ghenaemt Oraignie molen ende dat ten versoucke van François Beghyn als sequester vande selve goederen ende Philips de Breyne als afgaenden pachter ende aencommenden pachter Jeronimus Monteine:

Eerst ende alvooren vier steene terlinghen.

Item de onderplaeten ende gaerbanden.

Item de opperplaeten van ghelycken.

Item den staecke met den setele.

Item de bochhouten met de seelbalcken.

Item den stegher met den steert met syn toebebehoorten.

Item den onderste solder met syn rebben.

Item den binnensteegher met syn trappen.

Item den steenbalcke met de moere.

Item den oppersten solder met syn balcken.

Item den voorweegh met syn balcken, banden, deurstylen, deure ende bart met de naeghels.

Item den wintweegh met syn balcken, banden, naelde met syn bart, met de schelyen, met de naeghels.

Item de vangheweegh met syn stylen, banden, lysten, bardt ende naeghels.

(1) *Praet en Oedelem*, pak 445.

(2) *Ibidem*. Over de vakwoorden zie het werk van ALFRED RONSE. *De Windmolens*. Brugge, 1934.

Item de steenhecht syde van ghelycken.

Item de vier opperbalcken, te weten pinnebalcke, sturmebalcke, jserbalcke met den wyndtpullen.

Item de gheheele vurst, vande deurlisten opperwaers met het wayghespan ende hanghespan met huer bart, schaelyre, naeghels.

Hier volght het drayende werck.

Item vier zeilen met vier slaghcoorden.

Item de buytenroede, pestel, lasschen, scheen ende soomen.

Item de binneroede van ghelycken.

Item den asse met syn toebehoerten.

Item het camwiel met syn cammen, aermen ende toebehoerten.

Item het schyfloop.

Item de vanghe met den vleghel.

Item de vier groote jsers, claujsers, rynne, perre met het sporre.

Item de steenkiste ende backen.

Item het loopende steen, wesende eenen vichthiender, is dicke bevonden ses duymen.

Item den ligghenden steen, van ghelycken widde, is dicke bevonden drye duym ende half.

Item het synckhout met syn blocken.

Item de gheyhouten met de wegghen ende calleyte.

Item alle de reepen, steen reep, jser ende handreep, jmmers alle de reipen.

Item het sackwyndaes met de leye.

Item den jseren hantboom met den pasamer.

Item het gheheele pas.

Item den meelback van achter inden meulen.

Item den meelback met de gote.

Item den heinsel met syn toebehoerten.

Item drye scherpamers.

Item het steenbedde.

Item de waetergote.

Alle dese bovenschreven partyen syn by ons weerdigh

bevonden tot de somme van een hondert sessentneghentich ponden twaelf schellynghen groote.

Dit ghedaen op de conditie hier naer volght. L 196. 12. 0.

onderteeckent Jacob

ende Jan de Roo.

De Plaatsemolen te Oedelem.

Op den 14 X^{ber} 1711 hebben de onderschreven meulewerker woonachtich binnen de prochie van Beernem, ten verzoucke van Ignatius de Sally, pachter vanden wynt muelen ghestaen ter prochie Oedelem niet verre west vande kercke compiterende syn exilentie den heere Rhaingraff, jeghenwoordich by pachte ghebruyckt gheweest by Ignatius de Sally jeghenwoordich afgaenden pachter ter eender ende Joos Parredaen aencommenden pachter ter andere, soo jnde huysynghen roscot, inden meulen steenen drayende werck als al andere styllen die ghewonne ende ghebruyke syn ghewest van meule wercken te prysen ende welcke prysie hier naer is volghende:

Eerst vier steene teirlynghen.

Item de onderste plaete met vier handen ende blocken.

Item de opperplaete van ghelycke.

Item den staeke met den setelmaene ende jserwerck

Item den stegher met den steirtjangel, houten loop, staecken, leene, trappen, met al syn jserwerck.

Item de voerhouten sulbalcken ende het calff met syn jser werck.

Item den ondersten solder, bardt ende naghels.

Item den steenbalcke ende boesem met de maene.

Item den oppersten solder, balcken, bardt ende naegels.

Item het steenbedde.

Item den gheheelen viercanten coker, vier houckstyllen banden ende alle het bardt, schaellyen op den wynt weegh ende deure, sloodt, lenen ende naeghels.

Item de vier opperbalcken, wyntpullen, jserbalck; steunebalck, pynnebalcke.

Item gheheelen veust, te weten voorengespan ende

creupel ghespan, spanninghen, bardt, schaellyen ende naeghels.

Hier naer volcht het draeyende werck:

Eerst vier seylen met 4 slagh coorden.
Item de buytenroede, pestels, lasschen, scheen ende jser werck.
Item de binneroede van ghelycke.
Item den asse met syn jserwerck.
Item het camwiel, schyffloop ende jserwerck.
Item de vange met den vlegel ende jserwerck.
Item het sackwyndaes met een lene.
Item al de reepen, steenreep, strop, buyten ende lynne reep, met alle cleene taukens.
Item den meelback met de gote, schippen ende backstock.
Item de steenkiste, backen, traemen ende decksels.
Item de 4 groote jsers, claujser, ryne, peire met het spoor.
Item het rynckhoudt met syn blocken.
Item eenen loopenden steen wesende eenen 16er is dicke etc^{a}.
Item den ligghenden steen van ghelycken.
Item den heinsel met syn windaes.
Item de greyhouten, calffwegghe ende calleyte.
Item den jseren handtboom, steenbertel, pasaemer.
Item den meelback van achter inde meulen met een stande met eenen curff.
Item het gheheele pas met syn toebehoorten.
Item den marbel met den mortier ende jserwerck.
Item de waeterdeure met de gote.
Item ses scherphaemers.

Hier naer volcht de rosmeulen:

Item het viercante cot soo plaeten ende styllen, banden, balcken ende alle de locke ende naeghels.
Item den setel met alle de cepers, stroodack.
Item den asse met den steirdt ende jserwerck.
Item het groot kamwiel ende aermen.
Item het scherpwiel, stenewiel ende schieffloop.
Item beede de steenen.

Item de groote jsers met het gheheele passende den sporasse.

Item de scheure met de plaeten, styllen, ende loocke, emmers ghelyck sy gheheel staet.

Item het woonhuys, soo matsement, styllen, plaeten, reghels, balcken ende rebben, solders, spannynghen ende stroodack, deuren ende vynsters, grendels sloten ende clyncken.

Item de baillie.

Alle dese vorschreven ende achterschreven partyen syn by ons onderschreven weirdich bevonden met de molen, rosmeulen, woonhuys ende scheure tsaemen tot de somme van vier hondert twyntich ponden twee schellynghen ende ses groote, ons toirconde als prysers.

Pieter de roo

Judockus Goethals

Boekennieuws

Urbain Van de Voorde. Ruusbroec en de Geest der Mystiek. Antwerpen, De Sikkel, 1934. In 12, 176 bl. Gedrukt op getint velijn van Pannekoek. = Fr. 35.

Van de Voorde is een wonderbare humanist in den geest en in de uitdrukking. Zijn sterk gevoede wijsheid laat hem de stoutste tochten in het rijk van den geest ondernemen. Hij dringt in de wereld van Ruusbroec niet langs den afgemeten, scholastisch afgebakenden weg; hij versmaadt een vooropgezette regeling van verkeer. Hij breekt vrijmoedig in de mystische wereld binnen, laat zich van haar gloed doorstralen, in hare wenteling meevoeren. Uit die rijpe ervaring van zijn eigen geestes- en gevoelsleven tracht hij den geest van Ruusbroec te ‘ervaren’ en in de classieke perioden van zijn voldragen stijl uit te beelden.

Deze tocht is een meesterlijk essay, bewust en gewild onvolledig in zijn omvang, doch vol mystieken geest en vol van Ruusbroec's geest. Een ongebonden vlucht van den geest op een rythme van sterk gebonden proza: zoo is dit innerlijk essay ten slotte voller en vollediger dan de uiterlijke beschrijvingen die in een besteld kader afgewerkt zijn.

V.

Brugge Kunststad. Geïllustreerde Gids uitgegeven door den Gidsenbond van Brugge. Tweede uitgave, 1935. 80 bl. = Fr. 6.

De bijval van dit werk is welverdiend; de opstellers hebben geen moeite ontzien om dezen nieuwen druk te verbeteren en te vermeerderen. Deze gids is nu het best bruikbare handboek om het oude en nieuwe ‘schoone Brugge’ te leeren kennen, een passend geleider voor den vreemden bezoeker en tevens een aangenaam gezel voor ‘die van Brugge’ zelf. Dit werkje zal ook zeer nuttig zijn voor al de leeraars in de vaderlandsche geschiedenis: om hen te helpen zoovele groote gebeurtenissen aan de plaats duidelijk vast te knoopen. Daarom wenschen wij in de volgende uitgave enkele regels meer uitleg over de schouw van 't Vrije (opheffing van Vlaanderens leenband met Frankrijk), de tafereelen der Gotische zaal van 't Stadhuis, het Prinsenhof, Cranenburg. Het ware ook zeer nuttig de merkwaardigste stukken van het Gruuthuse-museum met name te vermelden.

B.

K. de Flou. Promenades autour de Bruges. Uitgegeven door den Gidsenbond van Brugge. 52 bl. met 22 afbb. = Fr. 4,50.

Wijlen K. de Flou wilde op zijn uitgegeven ‘Promenades dans Bruges’ een beschrijving van de omstreken der stad doen volgen. Dit werk bleef onvoltooid. Heer archivaris Jos. De Smet bezorgt hier een bescheidene maar loffelijke uitgave van het afgewerkte deel dezer Wandelingen. Deze loopen over: Sluis, Damme, Oostkerke, Houcke, St. Anna ter Muiden, Westcapelle, Knocke, Duinbergen, Hevst, Blankenberghe, Uytkerke, Lisseweghe, Dudzeele, Coolkerke. Over iedere dezer plaatsen deelt schr. belangwekkende opmerkingen mede over de ligging, geschiedenis en gebouwen.

B.

L. Bittremieux. Mayombsche Namen. Leuven, 1934. 18 × 22, 192 bl. met afbb. Inleidend woord van P.W. Schmidt, den bekenden volkenkundige. = Fr. 25.

De bekroonde Schrijver van het *Mayombsch Idioticon* de zanter en verteller van *Mayombsche Volkskunst* en *Mayombsche Penneschetsen* heeft zijn vroegere studie over de *Mayombsche Namen* ‘op heur pootjes gezet’: zij verschijnt hier edeldrachtig in druk en verluchting, rijk aan geleerden in houd. Dit werk is al dooreen taalkunde, geschiedenis en volkskunde, om de goede reden dat in Mayombe (Beneden-Congo) de namen *leven*.

Onze familienamen zijn griffiersnamen, registernamen; ze zijn doode taal en doode zaken geworden. Bij de primitieve stammen in Mayombe zijn de namen *levend* en *werkend*, zij hebben een bediening in 't leven van den stam of van de sekte, zij

zijn een stuk levend (bij)geloof in een gebeurtenis, in geheime krachten of verwantschappen. Schr. weet in deze oorspronkelijke, echte en deugdelijk gestaafde studie ook leven en beweging te steken; de vrucht van zijn jarenlang zoeken en veelzijdig vergelijkend navorschen is voor iederen ontwikkelden lezer genietbaar gemaakt - ook voor hem die geen ‘tinnen knop’ Mayombsch verstaat.

Ge moet een Vlaamsch herte hebben om zoo'n geleerdheid in onze ‘kleine’ moedertaal uit te werken en uit te geven. Hoe sterk en hoe redelijk is de aantrek van de ‘groote’ andere niet? Dit werk van P. Bittremieux is een nieuwe fiere Vlaamsche daad.

V.

Mengelmaren

Mijn foore - Mijn feeste.

Men gaat nieuwjaren, kerremessen en, met den Paschen, gaan de menschen uit stad (te Kortrijk) *fooren*.

- Hei' j'al (hebt gij al) gaan fooren?

De menschen uit stad gaan *naar de foore*; de lieden van buiten de stad gaan *naar de feeste*. En alzoo ook van 't meebrengen voor de thuisblijvers: deze zullen vragen:

- Ga-je *mijn foore* meebringen? (in stad).
- Ga-je *mijn feeste* meebringen? (buiten).

Die foore dat zijn koeken van de foore, in 't bizonder *pènnepisse* (zoetekoek, pain d'épice), *wietjes* (noeuds), papeljotten. Een stuk pènnepisse van de stadsche foore is op den buiten: *een stik feeste*.

Zintje (santje).

Te Kortrijk is *zintje* (= santje, beeldeke) mondsgemeen voor: rekening, als ironisch euphemisme:

- 't En is maar als 't zintjen afkwam dat hij aardig keek.
- Als we 't zintje kregen, hebben we verschoten.
- Hebt g'al 't zintje gekregen?

J.B.

[Nummer 6]

Vlaamsche IJslandvaarders.

(*Vervolg en slot van bl. 123*).

HET IJslandsche vischgebied strekte zich uit omheen het reusachtige eiland. Opmerkelijk is dat de kapiteins van Maardyck en van Grevelingen rondom IJsland vaarden op vangst en dat de kapiteins van Duinkerke meestal op de zuidkust verbleven.

Eens ter bestemming gekomen, - dat was meestal op enkele mijlen van de kust - beval de kapitein alles in gereedheid te brengen voor de vangst. Hij gaf ook de noodige raadgevingen aan de nieuwelingen, ten einde ongelukken te vermijden. Zoo werd uitdrukkelijk verboden met den voet op de vischlijn te steunen of een slaglijn rond de hand te winden. Immers het kon gebeuren dat een kleine walvisch zich zou vergappen aan den haak en den onvoorzichtigen visscher mede overboord trekken.

De kabiljouwvangst gebeurde met de touwlijn. Iedere lijn mat 45 brasem (ongeveer 1.60 per brasem of vadem) en naargelang de diepte waarop men den kabiljouw aantrof, werden drie-vier lijnen aan mekaar gekoppeld. Iedere lijn was voorzien van een haak en een stuk lood. Soms als er veel visch was, voegde men een tweeden haak bij[1].

Ten getalle van 21 of 23 werden de lijnen langs ééne zijde van 't schip in zee gelaten. Iedere lijn lag opgerold in een mandje, binnenzijds van den scheepswand en werd langs een houten schuifbeugel '*mekke*' genaamd, vastgemaakt aan 't schip, in zee 'gevierd'.

Er werd eerst gepeild en gedieplood om de 'school' visch die daar in zee, 't zij diepe tegen den grond of hoog in 't water te zwormen lag, te ontdekken. En toen werden al de lijnen gevierd. 't Lokaas van de eerste smete bestond uit een rood lapje goed of een stukje gedroogd zwijnevel. 't Verdere lokaas bestond uit de maag, de puddock, de lippen, de keeltjes van den gevangen kabiljouw of 't wit vel van een edelbut.

In 't voorjaar werd er den dag door gevischt door de heele manschap. Met 't vallen van de donkerte kroop iedereen in bedde. Alleen de nachtwacht bleef op dek. Dat duurde van halverwege Maart tot in de maand Mei. Toen begon de eeuwige dag over de Noordpoolzeeën te stijgen. Langzaam maar zeker rees het bleeke licht over de oneindige watervlakte, werd klaarder en voller om van 10 Juni tot 20 Juli, een groote volle maand, in al zijn wondere schoonheid te schitteren. De zonne zat altijd boven. Men vischte dan dag en nacht helder op. Van Mei af werd de manschap in drie wachten verdeeld die zich om de beurt aflosten. Men vischte, men at en men sliep.

(1) Die vischlijn had een eigenaardige schikking. Een beeld zal duidelijker uitleg geven dan een beschrijving:

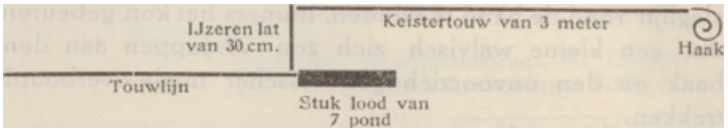

Het was werkelijk een tooverachtig schouwspel: die honderden en honderden schepen op die bleeke zee te zien driften van Noord naar Zuid. De zeilen lagen aangehaald om de jacht gezapig te houden, de schepen deinden als zwanen achtereen in langen stoet en op ieder schip zaten of lagen de mannen halvelings over boord, zich blind te staren op die zee waaruit ze in regelmatigen haal en wederhaal van vischlijnen den kostbaren blinkenden visch bovensjouwden.

***

Midden die vloot verscheen in Mei het Fransch oorlogschip dat tevens dienst deed als hospitaalschip. Het bracht nieuws en tijding uit het verre Vaderland. Brieven werden afgegeven en brieven werden medegenomen. Zieken of gerampten werden aan boord van 't hospitaalschip overgebracht om enkele dagen nadien op terugvaart naar huis meegevoerd te worden. Opstandelingen of weerspannigen gingen, na arrest op hun eigen schip, tweedrie dagen in de ijzeren boeien aan boord van 't oorlogschip en bleven er in den kerker totdat ze, bij 't vertrek van dit schip, de stellige belofte deden zich te beteren. Mits die belofte mochten ze terug aan boord.

Ook einde Mei zocht men de baaien op om frisch water op te doen. Men ankerde, vier, vijf tot acht dagen in de baai het dichtste bij het vischgebied gelegen en waar de kapiteins wisten den noodigen voorraad drinkbaar water te kunnen verkrijgen. Dit ‘baaileven’ was een echte verpoozing in het eentonige visschersbedrijf. Tonnen werden langs kabels naar 't land geschoven, daar gevuld en terug langs de kabels aan boord geheschen.

Na 't werk was het een lanterfanten in de armzalige gehuchtjes van IJslandsche visschersgezinnen, een verbroedering van tobbende visschersmaats in de hutten der eilandbewoners en ook wel, somtijds, een brallende uitspatting. De Vlamingen verwisselden hun porties sterke dranken tegen de piewanten en vellen kleedingstukken der IJslanders; zoo was het een gewoonte de terugkeerenden steeds in hun dorpen te zien verschijnen met de IJslandsche vellen mutsen aan.

Na het ‘baaileven’ ging men terug de volle zee in op vangste. Drie maanden aan één stuk zou men thans zwatelen, afgescheiden van de wereld, midden allerlei gevaren, met als eenige bezigheid: kabiljouw vangen, kabiljouw vlekken, kabiljouw kuischen, kabiljouw zouten! met als eenige afwisseling een zate slapen en een mompe eten.

Na de eerste weken al, waren de mannen uitverteld; nu zouden ze visschen en leven nevenseen als beelden, met ingehouden begeerten en menschelijke verlangens die niet te voldoen zouden zijn, met gedachten in den kop die ze niet konden vertolken en die ze herkauwden in een immer wederkeerende obsessie. De verre thuis, de vrouw en de kinders, de familie, het dorpsleven, het zondagsche kaartpartijtje: 't danste allemaal dagen en dagen naéen als in een spiegel voor hun starre blikken, gericht op het groen-deinende water. Het heimwee zou hen te pakken krijgen. Ze zouden andere wezens worden, levend in- en op zichzelf, bezig alleen en uitsluitend met hun eigen leed en hun eigen verlangen. Rond hen, alleen het gonzen van de zee, het woelen van het water, de huilende wind; in hun onmiddellijke nabijheid, daar dichte bij hen, op het dek, in een hoek van 't schip, somtijds het meewarig gezeur van een harmonika uitsnikkend het klagelijk liedje van een ver verlangen. Boven hen de eeuwige dag, mooi in 't begin, maar sarrend en teneerdrukkend naarmate de tijd vorderde. Niets dat meer pijnlijk aandoet dan een eeuwige bleeke dag: een begin van leven dat niet volleven kan en uitleven zal als een keerske. Dat noordpoollicht in die eenzame wereld: de grootste ontgoocheling van mannen met lijf en forsig bloed die zich moe willen werken in vollen zonneschijn maar den nacht eischen voor de rust en voor hun mensch-zijn.

***

Eentonig werd dat leven aan boord; machinaal werd het vischbedrijf uitgevoerd. Dagelijks haalde ieder man zijn twintig, dertig, tot vijf-en-veertig stuks kabiljouw boven. Met zijn zakmes sneed hij de twee kavels van den visch door, haalde de lever uit, vergaarde 't beste inge-

wand voor zijn lokaas, gooide den visch dan met een gewoontelijk gebaar in den vergaarbak achter hem. Na twee drie dagen, naargelang de opgevischte hoeveelheid, kwamen die visschen terug in de handen van een specialen '*zouter*': ze werden gekropt, de koppen vlogen er af, ze werden gevlekt en gekuischt en gespoeld en in een bijzonderen bak te springzouten geschikt. Na acht dagen werd de visch terug herpakt, wanneer 't laatste bloed uitgeleekt was, terug gekuischt en in 't ruim in de tonnen gezouten en toegeslagen.

Visch vangen, visch zien, ingewanden uithalen, zerp bloed ruiken, levers zien persen dat de traan er uit druppelt, een geur om achterover te vallen inademen en insnuiven dagen en weken en maanden lang, genoeg en teveel om den sterksten mensch z'n zenuwen te schokken.

Maar dat wisten de kapiteins ook. Hierom moest iedere wacht slechts twee uur en half staan visschen. 't Werd alzoo eene opvolging van wachten, van visschen, van slapen en van eten. Na de wacht was 't luieren in de kooien de geliefkoosde ontspanning. En nochtans, na enkele weken en spijts de aanbevelingen van den kapitein betreffende zindelijkheid, waren de kooien, meestal, onhebbelijk slordig en vuil om in te schuilen. De maats slurpten hun soepe opgehurkt als honden liggend in hun kooien en de vlooien sprongen in hun soepe!

Het werd langzamerhand een teneerdrukkend leven, dat met tegenzin werd aanvaard. De karakters begonnen kregelig en prikkelbaar te worden. Aan de schaftetafel, waar de mannen bijeen zaten, werd haast geen woord gewisseld. Ze zaten er uren en dagen naéen hun gedachten te knabbelen en spogen met het bruine sop van hun knauwtabak hun verveling uit. De ingetoomde en ingedijkte driftgelegenheden kwamen boven bij de minste opmerking. Er was een ijzeren hand noodig om tucht en orde onder die ruwe bonken te houden.

Midden die onbehagelijke gemoedsgesteldheid kwam dan geregeld de storm en het tempeest het menschelijk evenwicht herstellen. Als de IJsIandvaarders hun herinneringen oprakelen, dan is 't met een gruw dat ze gewagen

van de orkanen die loswoelden telken jare als een noodlottig wederkeerend bestanddeel van het bedrijf.

Het kon er stormen, tien, veertien dagen lang. Een ontketende zee die men slechts in 't hooge Noorden aantreft. Massas water die opwellen in golven van dertig meter hoog. Op die zee dansten de IJslandsche schepen als tonnen. De schepen bleven op zee, men ging zooveel mogelijk ‘bijliggen’ bij den wind, maar van binnenloopen in een of andere haven of ‘van ankeren’ in een dichtgelegen baai was geen sprake. Daar was immers 't gevaar van stukgeslagen te worden. Dan maar liever gedobberd op de vlakte. In die bange stonden herkregen de mannen het zelfbewust-zijn van hun behoud en de bekommering om den thuis. Ze werden weer normale menschen, zoo normaal dat de vrees en de schrik hen deed daveren. Ze gevoelden op die oogenblikken dat ze terug als kinders moesten worden en ze baden, baden om ter meest. In allerverschrikkelijkste stormen deden ze daarbij een belofte, die ze zouden vervullen als God hun behouden terugkomst verleende.

***

Gelijk hierboven gezegd strekte het vischgebied zich uit langsheen alle kusten van IJsland. Op de zuidelijke kust werd het meest gevischt. Men moet nu echter niet gaan meenen dat men 't is eender op welke plaats maar de lijnen in zee had af te rollen om visch te vangen! Men hoefde eerst den visch te zoeken en dat zoeken duurde dikwijls dagen naéen, tot men midden een bank kabiljauwen terecht kwam. 't Gebeurde ook wel eens dat men den visch kwijt speelde. Op een nacht kon de bank verhuizen mijlen ver en dan was het weerom zoeken. In dit vischzoeken was de eene kapitein meer ervaren dan de andere. En iedere kapitein, die reeds meerdere jaren naeen ter vangste was geweest, kende zijn vischplekken. Kabiljouw werd gevangen op alle diepten: van 45 tot meer dan 250 meter diepte. Benoorden de Faeröe-eilanden dieploodde men gereedelijk tot 200 meter om den kabiljouw aan te treffen.

De kapitein bewaakte gestadig de vangst. Van ieder

gevangen visch moest het keeltje (kavel) uitgesneden en op zij gelegd worden. En zoo kon de kapitein nagaan hoeveel stuks per dag ieder man had bovengehaald: hij had maar de keeltjes te tellen. Uit de getuigenis van een ‘nieuweling’ schrijf ik desaangaande 't volgende over:

‘Een uur nadien gingen wij aan het visschen met elk een lijn van 200 vadem lang met een of twee haken er aan en 7 pond lood. De een en de ander haalde al een visch boven maar ik wist niet als er een visch aan was of niet, het was de eerste keer dat ik op Ysland ging; er was een mede van de Zeepanne en hij vroeg aan mij: hebt gij nog geen? en ik zei dat ik het niet wist en hij nam mijn lijn en haalde op en er was een kabiljouw aan. Ik had er 13 den eersten dag en de anderen 30-40-50. En de kapitein kwam langs ons om de keeltjes te tellen en hij was kwaad op mij en hij zei: je zult nog afzien eer dat de zes maanden om zijn. Ik was op de stuurmans wacht en wij moesten toen den nacht door visschen waar ik 37 kabiljouwen vangde. Er waren andere van 8-10 tot 19. Ik was nu de hoogste van de wacht en als de kapitein op dek kwam, hij telde nog eens de keeltjes en hij bezag mij en 't was of hij mij niet betrouwde want hij ging bij den stuurman parlasanten en vroeg hem of al die keeltjes wel van mij waren; en de stuurman zei van ja en de kapitein sloeg op mijn schouder en hij zei: als het zoo voort gaat, 't is zeer goed. En 's anderendaags begon het in eens te sneeuwjachten en slecht weder te maken dat de zee twintig meter hoog liep. Wij dreven drie dagen van slecht weder langs de kust en we zagen een rif waar dat wij een schip zagen liggen dat verongelukt was. Het had ook weinig gescheeld van ons of wij waren er ook aan en 't slecht weder herbegon nog maar en wij vaarden 45 dagen weg en weder op Ysland zonder één visch te vangen en van koleire was de kapitein alle dage snot dronken. En toen zei hij dat hij 't ging riskieren en hij zeilde naar de gevaarlijke plekke van waar wij den vuurberg den Hurkel (Hekla) zagen en waar er vele visch was.

We verbleven er acht dagen en we vangden 90 Ton kabiljouw'.

Liep men niet binnen voor slecht weder, men ging integendeel land opzoeken als er aan boord een man ziek was voor wien men een noodlottigen afloop vreesde. Men stuurde naar de baai waar men wist een soort hospitaal te vinden. De zieke kameraad werd aan land gezet en 't schip koos weerom zee. Hoevele Vlaamsche visschers zijn er niet '*gebleven*' op IJsland! Niet alleen gebleven door storm en tempeest, waarin schepen met man en muis vergingen, - en bijna telken jare was dit het geval, - maar ook door ziekte. Overal langst de kust in de baaien waar dorpjes liggen, kan men graven aantreffen van Vlaamsche visschers. In Sopeyeford liggen o.m. een Tho mas Clou van Nieupoort en een Vanhille van Lombartzyde begraven.

Rond halverwege Oogst werd aanstalten gemaakt voor de terugreis. In de laatste helft van Oogst zag men 't eene schip na 't andere alle zeilen hijschen en toen ging het in vliegende vaart naar huis toe.

Halverwege September waren alle booten te Duinkerke binnen. Een schip dat op dien datum niet binnen was, werd met het grootste ongeduld en de meeste bekommernis ingewacht. En meestendeels werd de vrees en de angst een schrikkelijke werkelijkheid: Het schip was op IJsland gebleven en negen en negentig malen op honderd 'bleef' ook de geheele bemanning.

Kwam een schip binnen met de vlag halftop, dan wist men dat een of meer mannen vermist waren: mannen die overboord geslagen werden of gestorven waren.

***

Hierboven zeiden we dat in de gevaarlijke omstandigheden van hun leven, de Vlaamsche IJslandvaarders een of andere 'belofte deden'. Men mag gerust beweren dat iedere IJslandvaarder een belofte op het hart had.

Men beloofde een 'jaarlijkschen beeweg' naar 't mirakuleuze beeld van O.L.V. van Lombartzyde; men

beloofde een jaarlijksche misse aan O.L.V. van Bijstand in de kerk van 't dorp; men beloofde maandelijks een pond keersen te laten branden voor het beeld van ‘De Nood Gods’ te Nieupoort; men beloofde, halfjaarlijks een kruisgebed te gaan bidden op het houten bankje van het kapelleke van den Glz. Idesbaldus; men beloofde een jaarlijksche beevaart naar 't putteke van Godelieve te Gistel; men deed allerlei beloften in verband met de boetprocessie van Veurne.

Het heeft velen steeds vervzonderd te hooren dat zoo talrijke visschers als boetelingen of figurantenin de processie van Veurne opstapten en nog opstappen. Waarom al die visschers? Doodeenvoudig een belofte gedaan in de uren van 't gevaar. En bijna alle IJslandvaarders zijn, na 't varen op IJsland gestaakt te hebben, processiemannen van Veurne geworden. De eene was een eenvoudige boeteling en droeg tusschen de onbekende kruisdragers, zijn kruis, dat alle jaren 't zelfde was; (hij gaf er een kerf in met zijn mes om het te herkennen); de andere was wagentrekker; een derde verbeeldde den hoogepriester of den profeet David; een vierde is jarenlang de Christus geweest; nog anderen zijn de ‘spaman’ achter 't kruis of Simon van Cyrenen geweest. Ik heb er een gekend die tientallen jaren, tot aan zijn dood, barvoets van zijn dorp naar Veurne trok, in de processie meeliep barvoets, zes jaar na een als Christus en al de andere jaren als kruisdragende boeteling, en barvoets terug naar huis trok. 't Was vijf uren gaan en keeren en een uur processie. De man is lang dood en begraven maar uit zijn mond vernam ik dat hij op een terugreis van IJsland, nabij de Faeröe-eilanden, gedurende een hevigen storm overboord werd geslagen, mede met de deklast, en dat hij, vastgeklampt aan een ton, op de kust werd gesmeten. In die hachelijke omstandigheid deed hij de belofte zoolang hij leven zou en zoo de Heer hem wilde sparen, barvoets naar Veurne's processie te gaan en barvoets er aan deel te nemen.

Niet alleen de IJslandvaarders zelf, ook de moeders of de vrouwen ‘deden beloften’ Die beloften werden

gedaan meestendeels als 't hier op de kuste vliegende storm was en men denken ging aan de afwezigen die ginder verre, in 't Hooge Noorden te zwalpen en te zwatelen lagen van mensch en God verlaten.

Hoevele visschersvrouwen heb ik jaarlijks niet zien beêwegen naar Lombartzyde, waar ze driemaal den kruisweg gingen van O.L. Vrouw der Zeven Weeën, die in kapellekens langsheen den kerkhofmuur gemetseld was. Te Nieupoort heb ik jaren naeen, een visschersvrouwtje gekend dat elken Zaterdag, daar voor 't beeld van den Nood Gods, een vijftal keerskens kwam ontsteken en een paternoster las met uitgestrekte armen. Als missediener vroeg ik den koster waarom dat vrouwtje daar steeds dien Zaterdag, dien paternoster te lezen zat en de koster zei me: ‘Ze zal dat doen zoolang ze zal buiten kunnen gaan. Haar man was een IJslandvaarder. Ze heeft voor hem een belofte gedaan’.

Nieupoort.

JUUL FILLIAERT.

Schrijver - A.

Gij die weent,
met oogen zonder tranen!
gij die zucht,
waar 't herte zonder zeer blijft!
gij die spant, die berst,
waar 't lijf geen vinne, 'n roert
die huilt en stormt,
als 't binnen overal stille is!
gij ne vierberg,
als uw ziele stom en koud blijft!
haat en wanhoop,
batsch gemoed vol
zuur en bitter,
hemel zonder zonne, wereld zonder bloemen!
Pessimisme!

nec plus ultra, laatste snof voor
al dat in 't *mysterie* zweeft van
woord en zin,
en vragen doet, hervragen doet:
wat zit er in
.....
Moet ze lachen soms,
ons oude ons goede ons welbekend
MOEDER WAARHEID!!

Trap.

Lustig en licht,
veerdig en rap,
vliegen de voetjes
langst den trap,
lustig en licht, en veerdig en rap!
KIND zijn. -

Niet te trage,
niet te rap,
gaan de voeten
langst den trap,
niet te trage en niet te rap!
JONG zijn. -

Lastig en vol
lijdenschap,
duwen de voeten
langst den trap,
lastig en vol lijdenschap!
KRANK en OUD zijn. -

't Komen mannen
langst den trap:
'Staat'!... 'voorzichtig'!...
'niet te rap'!...
't komen mannen langst den trap
met ne *zetel*... stap... voor... stap!
DOOD zijn. -

Alom verspreid.[1]

Alom verspreid
maar niet gescheiden!...
o niet gescheiden,
waar 't gedacht,
geen afstand metend
al ons herten
in 't wikkelen schommelt
van zijn macht. -

Gescheiden neen,
noch op der eerde,
waar 't leven langzaam
henenvaart,
waar oude vriendschap
versch genot geeft,
en zinderend deur de
ziele snaart. -

Gescheiden ook niet
voor 't hiernamaals,
waar zielenhulpe uit
vriendschap leekt,
waar 't herte tot
verhuisde liefde,
zijn oude minnende
tale spreekt. -

Die tale waar,
met gulden maatstaf,
de godsvrucht zin en
klank bestiert,
en waar al 't schoonzijn,
al 't oprechtzijn,
gevleugeld deur de
wolken zwiert. -

(1) In 't Gesticht te Thorhout, bij de vergaderinge van 't *Normaal Leerjaar*. 1881, en H. Messe voor d'overledenen. - 20 VIII-1925 -

En onder 't wentelen
van de wereld,
o vrienden nooit uw
hert bezwaard!
de vriendschap maakt
ons ziele lichter,
zoo lang de Dood ons
't leven spaart. -

De laatsten die zal
overblijven,
en uitzet naar
Gods hemelsteê,
hij neme als lichtbeeld
van 't verleden,
zijn ongestorven
liefde meê!...

Kortrijk, Verruelaan, 39.
A. MERVILLIE.

Luizedreve.

In mijn jongen tijd, als 'k moegerament naar huis kwam, dan zei vader dikwijls al lachen:
- Jongen, pakt den kam, 'k en zie je luizedreve niet meer. Poperinghe.
Iemand die minder dichterlijk aangelegd is, zou zeggen: je scheê.
D.V.

KLEIN LOON. - Van iemand die maar een klein loon verdient: ‘Ko en zal daarmee geen twee huizen in een strate kunnen koopen.’ Dudzeele.

GLAZEN PANNE. - Een kaalhoofd, kletskop.
- Pier met zijn glazen panne zat daar ook. Brugge.
V.W.

- 't Zijn nogal veel *heerecompanjen* in de streke. Geh. Oostcamp. De man bedoelde de landgoederen rond Brugge.
- 't Doet altijd ent waar deugd, aan 't vel of aan de beenen. Poperinghe.
- 't Meugt vergif zijn da'k drinke te vieren! Om te zeggen: 't Is zoo waar als da 'k hier sta. Poperinghe.
D.V.

Blance Bonfleers.

BLANCE van uit 't Ciekroezestretje[1] was alzoo een Trezetje Vettesmul van honderd vijftig kilotjes... ‘min of meer’ lijk in de biechte. Ware er een meê naar de markt gegaan, hij zou er zeker op gewonnen hebben.

'k Zie ze daar nog binnenkomen in de apothekerij, dien keer dat 't gloeiende vlammende warm was; heur aangezichte blonk lijk een hespeschelle van 't danig zweeten.

- Wel 'k zegge wien dat we dààr hebben op de wereld van God, Blàncetje Bonfleers[2]! Zet je zeere op den bank om een beetjen uit te blazen! Wel, 't zoete kind, en gij op strate in zoo n weêr!

Ze was zoo geren een beetjen op 't kakstoeltje gezet[3]; en 't eene gezeid lijk het ander, 'k zag ze ook altijd geren inkomen, zoo'n geestige dikke smoeffel van een jong, 't was een sprake in huis... met heur tonge van lintjes!

Zoo ze flokte heur neêr... en 't lang evangelie begon, met de kinne in de lucht en de oogen toe:

- 't Berst mij uit, Menheere Wulf, al alle kanten; ewwoe!... 't is om dood te vallen. 'k Kruipe van den eenen stoel op den anderen om e' kaantje te zweeten! 't Plakt al dat aan mijn lijf is; en mijn eksterooge stekt; en mijn voeten wegen lijk lood; en mijn beenen zijn gezwollen; en mijn kousen springen open... maar 'k wete waarvan!

En zoo zat ze te stenen en te steken en te klagen en te

(1) 't CIEKROEZESTRETJE = Brugsche uitspraak van het Drie kroezenstraatje.
(2) Een BONFLEER te Brugge is iemand die goed eten en drinken kan, en schoone rond staat.
(3) OP DEN KAKSTOEL GEZET = gepalufferd, gepavaand, geliefkoosd.

mirakelen, zoodat ze niet meer 'n wist waar met 't eindetje belonden.

- E', 'k zegge: maar Blaans toch!

Maar, 't wilde er omme doen, Doctor Magermans, - bij wien ze te rade ging om, als 't Gods-mogelijk was, een ziertje te ‘verlichten’, - kwam ook juiste binnen, ook om een asemtje te scheppen. Hij zag dat 't Blance was, en ging stilletjes zonder omkijken in één steke tot t'enden den winkel, half achter den toog op een schabelletje zitten luisteren.... met een groot stuk dagblad voor 't gezichte. Blance 'n lette daar niet op, wat zou ze wel; met die appelkaken 'n zag ze maar half uit heur oogen. En 't babbelen ging voort.... lijk wind en waaien.

-'k Kome al stilletjes e'beetje op m'ncenter[1], zuchtte ze... En zeggen dat ik al bij honderd doctors en nòg gezeten heb, en dat al om toch een tijtje[2] eleganter te worden!... Alla kijkt e' keer: 'k ben al bij doctor Goeraad geweest, bij Springuit, bij 't Rulpotje.... 't ging al niet. 'k Heb in Strolleman's z'n handen gezeten, 'k ben vandaar naar Groeffenageltjes gegaan! Alla! 'k Ben onnoozel geloopen, en 'k ben zoo verre als van te voren, integendeel 'k sta nog een schelle ronder! 'k Zit nu in de klauwen van doctor Dingen daar... hoe heet hij?... 'k zou hem honderduist keeren namen voor een half centje... Ma... Ma... Magerman!... Ook een deugniet gelijk al de andere, ge 'n moet 't niet vragen.

Magermans stak z'n hoofd boven z'n gazette en luisterde lijk een bloêvinke.

- Den eersten keer dat ik daar binnenviel, 'k was lijk een engeltje-met-vlerkstjes uit den hemel gedaald; en 't was van ‘gezonde mokke’ alhier en van ‘mon petit chou’ aldaar! En dat 'k een beetje stijf dikke was van lijve, maar dat dat niemendalle 'n was, en 'k ging 'en keer wat zien. 'k En mocht geen blomme eten, en geen brood, en geen één petatje; en 'k moest gaan zwemmen naar

(1) OP MIJN CENTER KOMEN = gemakkelijker ademen, geruster van gemoed worden.

(2) TIJTJE: of lijtje, luttel, een weinig.

de Brugstjes[1]! jamaar peist e' keer!! En onder de koude waters staan; en 'k en mochte niet slapen-me-' tukstjen-uit; en 'k moeste werken om dood, en zweeten!.. zweeten dat 't van me liep; en 'k moest m'n ‘potreet’ doen maken....
achter-en-voren-avant-en-après! En 't ging zoo medeenen gedaan zijn aan 't hooren; maar.... hij bleef algauw met z'n deesem halver wege, zag ik wel! En ja 't schoonste van al.... hij smeet dan z'n arms in de lucht: ‘Maar 't is je' schuld, riep hij, wat een stuk mage is me dat? 't is, vervloedig[2], een hennemage! je zou' gij g'heel den dag eten’!

Jamaar.... heb je van je' leven nog op zoo'e karren gezeten? Dat je moest weten, apothekere, wat dat 'kik maar 'n ete op een g'heelen grondigen dag! Zes maaltijdetjes! Gewillig zes momptjes! ze kunnen alle zesse in m'n ooge! Een eierklutstje; e' toptje vleesch van de fletse[3]; een ei ‘fij'-zesse’[4].... men 'n acht dat toch allemale niet! Een ei? Wat is dat... een ei? Wat kan er daar toch al vele in zitten, op de wereld van eenen God? Al thoope lijk maar 'en beschaamde bete! En e' taljortje pap?... Alla toe toe, zegt da'-je wilt, je 'n gaat mij toch niet wijsmaken da'-je in j'n hemdemouwen moet zetten om dat binnen te spelen!.... Och zwijg, 't is voor mij altijd vasten.

Zoo hij ging toen 'en keer probeeren met stekskens te geven... 'k peisde: ha ja! met alsan rond den pot te draaien, me' gaan misschien 't deksel afkrijgen. Maar, weet je wat dat dat is? dat is alle overander dag een speitje in j'n vel, en alle twee dagen dus in dat kamertje gaan zitten jubileeren!... een geslegen achternoene, menheere!... tot dat je eindelijk een stemme hoort: ‘Blaans, kom' maar alhier, me' kind’.

En wat moet of wat kan e'mensch gaan doen? 'k Late ik hem stekken: nood zoekt troost; en je leeft alsan

(1) DE BRUGSJES = oud zwemplaatsje te Brugge.
(2) VERVLOEDIG = gebroken vorm van vervloekt.
(3) VLEESCH VAN DE FLETSE = slap vleesch, hier kalfvleesch. Kalfvleesch 'n is maar half-vleesch, zegt men.
(4) FIJ'-ZESSE - Brugsche uitspraak voor: vijf-zesse.

nog e' beetjen op hope dat 't toch e' kir gaat beteren; en je looft en je dankt da' je toch nog leeft!

Maar zi', 'k en ben niet uitslapelijk soms van moedheid, en 'k ligge daar op mijn bedde g'heel den nacht met mijn mond open en een droge kele; en ge 'n moet niet peizen, maar 'k droome toen dat 't al en te vele schilt: dat 'k dretse en drave dag-uit-dag-in naar dien docteur, en dat ik deurlegen en deurslegen en deurstaan en deurstekt ben lijk een zeefde; en mijn hersens slaan toen open en toe lijk een zoldervenster!... Alla, 't is wreed waar dat 't vorenvalt... en dat zegge ekkik!...

Peist e' kir! 'k Kome daar voorbij dien winkel... is 't geen: Cherepachik?

- Neen, Blaans, 't is Pachikchere.

- Enwel, 't hangen daar zoo'e oprecht-geestige kazevikskens! Maar, nu dat 't de mode is van dunne, ge'n moet niet peizen, ei? maar niet zoovele van één arm rokske te vinden dat mij past! Zou'-je daar niet bij krijschen? 'k Moet ik dat zien hangen, 'k mag ik daar staan op kijken,... m'n mond afvagen en voortgaan, e'ja...

Maar a propauw - tusschen ons gezeid - zou'-je gij peizen, apotheker, dat die Magereman daar al vele zal kunnen aan verhelpen?.., Ik 'n peize 't niet! Zoo 'n plantrekker, zoo 'n schoonsprake.

...Magermans stelde z'n ooren en keek weer uit lijk een haze.

- Ja zegt het maar, Blance, zei ik meê, zoo 'en geldstekker, ei? Dat is een die geren z'n handen wascht met een andermans zeepe, vat-je? Een kwakzalver is 't! Een duivel met hoorns! Laat hem los!

- Dat is 't woord van waarheid; 't ziet er mij toch zoo 'n uitgeslapen schobbejak uit!

- 't Is verreweg de grootste schavuit, Blaans, die er onder Gods zonne loopt!

...Magermans stak leelijk z'n vuist uit...

- Luistert, deed Blance voort, 'k en ga geen leugen liegen, kijkt naar m'n aanzichte: m'n woord is zoowel of m'n gezichte. Enwel... 'k en zou hem geen doorn in

z'n vinger junnen: 'k en wil geen haat en geen nijd dragen; maar... 'k en gaan voor hem algelijk geen koeken bakken, neen ik zulle! God spare me daarvan! Hij heeft gedaan met zaaien, z'n erweten 'n komen niet uit.

- Ha ha ha! Hij is bezig, jong, met je te kullen waar da'-je bij zijt, waar da'-je boven opstaat.

- Dat hij hem ophangt! Hij kan gestolen worden met al z'n arme redens, 't houdt al aaneen lijk droog zand.

Blance zag rood lijk een vieren beefde van kwaadheid.

- 'k Hoore dat geren, Blance; wat dingen! ('k Kreeg van Magermans een hertelijk neepke in m'n bille, maar 'k beet op m'n tanden). 'k Ben ook van uw gedacht. Weet je wat dat je doet? Vaag' gij jen zeule aan z'n zulle en ga' voort. (Een stamp tegen m'n schenen). Ge krijgt gij daar een beetje apasement, en ge meugt gij toen opkramen. (Nog een stamp... maar 'k schoof een voetjen op). En.., en als je be... betaald hebt... g'hebt gij 't kèkelen en hij heeft hij de eiers.

- Zie... 't is juist alzoo! En 'k ben ik nog 'en keer den uil van 't spel! Jamaar 't is alzoo! 't is waarachtig, 't en is maar effenaf alzoo!!...

Magermans rulde lijk een boschbie:

- A... nom de ving' de miljard!!...

Maar 'k rulde tegen, en 'k stak ook m'n vuist uit:

- Je moe' zwijgen! raasde ik tusschen m'n tanden; zwijgen, zeg ik, mond toe I En dan weêr luidop: 't Is vaneigen alzoo, Blaans, maar 't eene gezeid lijk het andere: weet-je wat dat hij heeft? Hij vindt het algelijk nog al rap wat dat er iemand schilt. 'k Ben zeker dat hij 't seffens zag dat je te vele padde en te papachtig zijt.

- Aa! 'k Wil niet zeggen, daarvan gaande, dat moet gezeid zijn, 't is een rappen, 't is een nondebruischen rappen; hij had 't seffens vast dat ik een beetje van den asemhaal[1] wist, en nog al zwaar van lijf was.

Magerman zonk weg, 'k zag juiste nog de kobbe van z'n hoed.

(1) VAN DEN ASEMHAAL WETEN - kortborstig zijn, asthmatique.

- Zie-je 't zi'! Jamaar 't is zeker 't is een eeuwigen slimmen; en nog entwat, Blaans, 't en is alzoo nog geen al te dieren ook.

- Neen 't, lijk of je 't ga' gaan zeggen, daar zijn er die nog veel ‘dierderder’ zijn.

- En hij zoekt te minsten; 't en is alzoo geen plantrekker, ei?

... De doctor was g'heel verdwenen.

- Neen 't, g'hebt daar alzoo van die gemakzoekers, van die charlatans: ze kijken 'en keer van verre, ze draaien 'en keer rond je, ze rompelen 't vel van hunder voorhoofd, ze krabbelen in hunder haar, en... z'hebben 't vaste! Ge krijgt gij een briefje, en 't is vijftig frankga'-maar-zeere-voort! en met dat briefje krijg'-je bij den apotheker een specialiteitje van den hond z'n kloefe, en... 't is nog twee en tachentig frank... dokkemarjanne! En... babbelen meug'-je, maar lammeren moe'-je.

- Jamaar... hij 'n doet hij dat niet. Hij zoekt en schrijft te minsten entwat dat past voor u, en voor u aleene, geen zoo-gezeide specialiteit van kult-den-boer die voor alleman gelijk is en voor alles dienen moet.

- Daar sla'-je den nagel op den kop! Dat is rechtveerdig de waarheid! Vóór dat ik er naar toe ging, 'k sprak er nog van, in 't gebuurte, van dien Magereman, en den eenen zei si en den anderen zei la; en had ik het moeten gelooven, daar 'n bestond geen grooter schurk, geen gesleepter sloeber in de wereld. Maar 'k liet ze razen; dat zijn ‘klappenanties’ van 't volk. Zwijg van sommogte menschen! Ze klappen lijk appelwijfs: alsan maar uit-en-in; en ze zouden twee keeren veranderen van gedacht in een halve ure! Dwaas volk!

't Is 'it een g'heele brave man, nè! geen van beter, daar 'n is niets van te zeggen. En 't is toen nog een kluchtigaard op den hoop toe: ‘Als je niet brave 'n zijt, zegt hij dan, me gaan je verkoopen aan de beerboeren’! En 'k moete ik toen lachen, ei? ‘En als je weêr licht en subtiel geworden zijt, zegt hij, je meugt dan een keer meê met mij naar Parijs’! Zie'-je ons al optrekken? Hi hi!

't Is een geestig herte van een mensch. 'k Zie ik geren dat docteurtje!

Doctor Magermans ineens plooide z'n blad toe, en:

- Blaans, zei hij, tot morgenachternoene, zulle. En hij trok een oogsje, monkelde een keer: Dag Karel! riep hij.... en hij was weg.

't Verschot sloeg in Blance heur beenen; en wat dat nooit 'n gebeurde,.., z'hakkelde lijk een die met puppen smijt:

- E' mo... mo mo van wa... wa... waar, ten dondere, van waar komt den dien nu uit gekropen, apothekere?... E' nog... nog goed dat we geen kwaad gezeid 'n hebben van den vent,... ei?

K. De Wolf.

Dodoens over vinkkoorde of maagdenkruid

IN verband met het betoog van J.D.W. over Vinkkoorden (hierboven bl. 105) is het belangwekkend te vernemen wat *Dodoens* over het betrokken kruid in zijn meesterlijk kruidboek[1] geschreven heeft.

Van Vincoorde oft Maegden cruyt, Maegdepalme genaemt.

In de hoven van dese landen vintmen twee soorten van Maegdencruyt, diemen anders Vincoorde oft Maegdepalm noemt.

Gedaente. 1. Gemeyne oft Cleyne Vincoorde heeft lange dunne ronde rancxkens, als teere bieskens, met kniekens oft cnoopkens onderscheyden, langs der aerden vlidderende ende hier ende daer cruypende, ende de selve ranckskens met ettelijcke veeselingeskens somtijts, doch seer selden, aen der aerden vast maeckende: daer aen wassen sachte effene oft caele breedachtige lanckworpige twee ende twee tegen den anderen over staende Bladeren, van gedaente ende verwe de Lauwerbladeren niet seer ongelijck, maer veel cleynder: Neffens de bladeren comen de Bloemen voort, elck in vijf bladekens gesneden ende wijt openstaende, onder aen hol oft pijpachtich, de gemeyne

(1) Cruydt-Boeck van *Rembertus Dodonaeus*. Tot Leyden, Plantijnsche Druckerije van Françoys van Ravelingen. 1608.

> Buglosse oft Ossentonge[1] wat ghelijck, maer grooter ende lieffelijcker, van verwen meest blaeuw, somtijts wit, selden root, geenen oft seer cleynen reuck hebbende: de Wortelen en sijn anders niet dan bijster dunne veeselingen,...
> .....
> NAEM. Dit gewas is hedendaechs hier te lande bekent met den naem *Vincoorde, Maegdencruyt*, of *Maegdenpalm*. In Hooch Duvtschland *Ingruen*[2] ende *Singruen*: in Vranckrijck *Lisseron*: in Italien *Provenca*: in Spaegnien *Pervinqua*: ende in de Apoteken oock *Pervinca*. De Griecken noemen 't *Clematis Daphnoïdes*....: met welcken naem dat bij de Latijnen ook bekent is.
> .....
> Op een ander plaetse, te weten in het 11 Capittel van sijn 21 Boeck. noemt hij[3] dit cruydt ook *Vinca pervinca* ende *Chamaedaphne*.

***

Betreffende de Vinkkoorde als heksen- en duivelwerend middel, zie *Is. Teirlinck's* FLORA MAGICA (vooral blz. 334) en FLORA DIABOLICA (blz. 250)[4]. Daar leeren wij dat in 't Fransch dit kruid ook genaamd wordt: *Herbe à la Sorcière* en *Violette des Sorciers*.

***

Een algemeen op vochtige, grazige plaatsen of boschgrond en in duinpannen voorkomende plant *Ajuga reptans*, van de familie der lipbloemigen en verwant met het brunellekruid, wordt bij Dodoens[5] beschreven onder den titel van '*Senegroen oft Ingroen, anders Bugula genaemt*' (Fr. bugle). In de Nederlandsche flora heet zij eveneens *Zenegroen*. Deze benaming, beteekenende immergroen, is eigenaardig omdat de gemeene Ajuga niet in de minste mate dezen naam verdient.

JOZEF DE LANGHE.

(1) Lat. Anchusa, Fr. Buglosse, Ned. Ossentong.
(2) = immergroen.
(3) = Plinius.
(4) Allebei uitg. De Sikkel, Antwerpen.
(5) blz. 209

Pijlsteert of djude.

'T **G**EBEURT wel, dat onze visschers in hun netten een soort roche[1] vangen, die op haar langen zweepachtigen staart een gevaarlijken stekker met weerhaken draagt.

In de wetenschap heet deze visch *Trygon pastinaca*.

In 't Fransch: la *pastenague*, of *raie armée*.

In 't Engelsch: *Sting ray* (Oxford Dictionary) van sting = stekker, angel.

In 't Nederl.: *pijlstaartrog*.

Onze Westvlaamsche visschers heeten hem algemeen *pijlsteert*. Deze van de Westkust (De Panne) heeten hem ook *djude* (m.).

De naam *pijlsteert* is duidelijk: de gelijkenis van den stekker met een pijlsteert.

Maar de naam *djude*? Hier moet waarschijnlijk niet gedacht worden aan *djude = jude of jode* (Fr. juif) maar wel aan *djude = jude of Judocus*. Mogelijks is een djude niets anders dan de naam van een scheepsvoorwerp, gelijkend aan den stekker van de pijlstaartrog, misschien een soort harpoen. Is er iemand, die 't weet? 't Is de moeite waard om 't nader 't onderzoeken. Scheepstermen, afgeleid van persoonsnamen, komen veelvuldig voor in de taal van 't zeevolk. In Holland heet een balk met aan het uiteinde een rol of schijf: *doovejut* d.w.z. doove Judocus.

Het lichaam van dit beest is haast rechthoekig, van schaliegrijs tot zwartachtig gekleurd. De lange, smalle staart (een *djakke*, zegt het volk) draagt van boven een lange, scherpe pinne of stekker, achterwaarts gericht en met weerhaken bezet. 't Is een sterk en gevaarlijk wapen, gevreesd door 't zeevolk en goed door het beest gehan-

(1) *Roche*. vr., (ch van lachen) is de Westvl. vorm van het Ned. rog, Mnl. roche.

teerd. Men zegt dat bij een krachtigen zweepslag van den staart de stekker door 't leer der laarzen steekt. De wonde is diep en pijnlijk en verzweert leelijk, leelijker nog dan de steken der pietermannen. Dit komt omdat de klieren der opperhuid van rond den voet van den stekker een vergiftig vocht afscheiden dat in de wonde kruipt. De beste plaats om het beest te grijpen is de top van den staart - dan kan het spartelen zooveel het wil. 't Voorzichtigste is den staart af te kappen en over boord te werpen.

De vlerken zijn eetbaar, maar zij zijn weinig smakelijk. Best worden zij met azijn gereed gemaakt.

De gesmolten lever geeft de *pijlsteertolie*, die bij 't kustvolk hooge in aanzien staat. In de meeste visschershuizen (in Heist althans) is er een fleschje met deze olie te vinden - een vuil stinkend vocht, dat gebruikt wordt tegen kwetsuren en alle uitwendig zeer, als verstuiking, reumatiek, zwelling enz.

De pijlsteertrog kan zeer groot worden: er werden monsters van lm 75 lengte (de staart meegerekend) gevangen. In April, Mei komen deze beesten naar de kust. Zij verblijven anders op de ondiepe zandbanken. Zeldzaam zijn zij toch. Kleinere exemplaren worden wel eens in de garnaalnetten der strandvisschers gevangen.

Deze pijlstaart is dicht verwant met een nog grootere roche der zuidelijke zeeën, de zeearend of groote pijlstaart (myliobates aquila), een zeer gevaarlijk monster, dat den mensch doodelijk kwetsen kan.

JOZEF DE LANGHE.

Mengelmaren

ZEI-SPREUKEN. - *Vgl. hierboven blz. 111 en de vorigen*.

Nog een bond spreuken van ‘zeggen en doen’ om op onzen vollen schelf....: en 't en zijn voorzeker nog de laatste niet.

- 't Kan wel zijn, zei Bleekers, en hij liep met zijn kloefen achter 'nen haze.
- 'k Wilde dat ik het zag, zei de Blinde, en hij sloeg ernevens.

- Der zitten geen steenen in die pruimen, zei Ciska, en z'had een slekke opgeëten.

- Het noodigste eerst, zei Jan, en hij ontstak zijn pijpe... voordat hij zijn dronken Triene uit de gracht hielp.

- 't Bloed trekt, zei Jan Palfijn, en hij sliep bij zijn zwijn.

- 'k Zie land, zei Karel, en zijn beuterstande was uit.

- 'k Winne geld lijk hooi, zei Kosmas Kiekens, maar 't en is zoo lang niet.

- 'Ne goen aanleg is den hel(f)t van de menage, zei Laste, en hij lei zijn wijf aan 't vier.

- 't En ontbreekt mij maar beuter, zei Maarten, hadde ik brood... en hij ging schooien.

- Stille, voorzichtig, zei Polleflietje, en hij spande zijn peerd in met twee wissen.

- Krijgachtig en ben ik niet, zei Splijtmijte, en hij wilde vijf vierendeel voor een elle hebben.

- Al dat raar is, heet men aardig, zei Uilenspiegel, en hij haalde zijn haal om over een strooi te springen.

- Ge kunt nooit weten, zei de man, en hij zette de fuik op het dak.

- Dat is 'nen hond van een peerd, zei de jongen, en hij reed op een katte.

- Dat valt mee, zei de kajuitsjongen, en hij viel met al de tellooren van den trap.

- Spaart, spaart, zei Grootje Gram, lekker en is maar 'nen vinger lang.

- De zottigheid moet er uit, zei Grootmoeder, en ze reed te peerde op 'nen bezemstok.

- Men kau 't niet al onthouden, zei Wanne Wap als ze ging melken, en z'had heur twee eemers vergeten.

- Alle ambachten zijn smerig, zei de kosterinne, en ze stak een keerse in heuren zak.

- 't Is kerkewerk, zei Karel Potaeyse, en zijn vimme vloog omme.

- Liever een slag aan mijn ooren dan nesten in 't herte, zei 't wijf, en z'n wilde geen kwaad hooren van heuren vent.

WERKBIE.

[Nummer 7-8]

Van een Lokerschen schaper.

'T **W**AS kermesse te Loker (bij den Kemmel) en Alida en Romanie, twee gezonde boeredochters, gingen naar d'hoogmesse. Ze waren feestelijk opgezet, niet dat ze kennesse hadden, maar enja! op de kermesse als ge jong zijt komt ge altijd iemand tegen... en een kermislief moet gepint zijn.

Onderwege kwamen zij Remi den schaper tegen met zijn drijf. 't Was een oude man met een verrompeld en verschrompeld wezen en een mantel lijk van balegoed op zijn krommen rugge. Onze twee fiere deernen, krakend in hun zijden jakken en bleuzend tusschen hun groote oorbellen, keken van omhooge naar den schamelen man en gingen voorbij zonder goendag te zeggen.

Ze waren nog geen twintig stappen verder, dat ze moesten achter malkaar over een piete de gracht dweerschen:

- Wel hemelsche deugd, Romanie, riep Alida die achterkwam, uw haar zit vol ongroei!

- Ewel... e' maar... 't uwe ook! zei Romanie die heur ommesnukte en ontsteld naar Alida keek.

- 't Is al fernijn zie...; ze kruipen uit ons jakke en wikkelen in onzen rok! Om djeemenis wille, gauw naar huis, schruwelde Alida.

In 'tloopen kwamen ze weervoorbij denschaper dierustig en al schuifelen meteen mes aanzijnstaf stond te wrikkelen.

- Wat is er gaande, lieve meiden, riep Remi die hen oolijk bekeek, is d'hoogmesse al gedaan of staat het hof in brande dat ge zoo zeere loopt!

- Maar brave man, zei Romanie beschaamd, zie ne keer al dat fernijn dat op ons krieuwelt! 't Is op ons gesmeten, 't is tooveressewerk!

- Een tooveresse! lachte de man, 'k ben ik die tooveresse! 'k heb ik dat ongroei op u gesmeten om u een goe' lesse te geven. En loopt nooit niemand voorbij, ook den armsten sukkelare niet, zonder hem goendag te zeggen. En vooral - en Remi's oogen glinsterden onder de vooie van zijn grauwen hoed - vooral en gaat nooit een schaper voorbij zonder hem te groeten! Keert maar gerust naar Loker weer...; 't fernijn is weg lijk het gekomen is... maar onthoudt die lesse!

***

Een anderen keer kwam Remi tegen avond al spelen op zijn muizel met zijn schapen thuis. Hij stak de beesten in de kooie en kwam, altijd al spelen, de hofstee binnen. De boerinne gaf hem een snauw omdat heur kleine kinders met zijn spel begonnen wakker te komen.

Remi 'n zei niets. Hij lei zijn muizel in den hoek en ging voort. Hij was met rooie buiten of de muizel begon te spelen en zong en piepte heel den nacht. Niemand op heel 't hof en kon dien nacht een ooge toedoen en niemand ook en dorst dien betooverden muizel vastepakken en buitensmijten.

***

- Tistenf zei Remi aan den poester die tewege was in zijn polk te kruipen, morgen moet gij voor de

schapen zorgen; ik moet om een vracht wulle naar Afrika en ik zal maar morgen avond weere zijn.

Afrika, peisde de poester die niet heel dom en was, dat is 't land van de mooren en dat is verre van hier.

- 't Is om met de menschen te lachen, zei Tisten, Afrika is veel te verre om in een dag weg en weere te zijn!

- Als ge 't niet en gelooft, jongen, legt er uw neuze bij!

- Als 't alzoo is, zei Tisten, laat me dan meegaan! 'k zou zoo geern een keer verre gaan reizen.

- Mij wel, Tisten. maar 't zal u misschien spijten.

- 't En doet! Och Remi, laat me toch meegaan!

's Anderendaags in den koelen uchtend, vóór dat den hane gekraaid had, gingen Remi en Tisten naar den meersch waar er twee baaide merriën stonden te wachten.

- Spring er maar op, riep Remi, en vooruit!

Ze sprongen elk op een peerd, maar Tisten en zat er nog maar juiste schrijlings op, of hij viel in een diepen slaap en werd maar wakker..... in Afrika. Hij stond daar alleen met de twee merriën langs een blauwe zee en onder een groote gloeiende zonne. Hij was benauwd en lamenteerde:

- Ocheere! zei hij, wat zal er met mij gebeuren? Hier moederziele alleen onder de wildemans..... 'k Zie ginder de mooren afkomen op hun groote kemels om mij te pakken en dood te doen....

Hij zocht om hem weg te steden maar 't en stond maar hier en daar een magere doornstruik. Hij wachtte gelaten in zijn lot... doch hoe sprong hij op van blijdschap als hij Remi herkende tusschen die mooren die treffelijke kooplieden waren.

Remi laadde een bale wulle op ieder peerd en betaalde de mooren die met hun kemels over 't zand wegdraafden.

- En nu vooruit, naar moeders, jongen! zei de schaper.

- Zoo vroeg al, zei Tisten die nu weer gerust van herte was, 'k en hebbe nog niets van Afrika gezien!

- 'k En mag maar een dag van thuis weg blijven en we moeten ons haasten, willen we dezen avond weer te Loker zijn.

- Laat me dan ten minste wakker blijven, smeekte

Tisten. In 't komen heb ik heel den tijd geslapen en 'k en heb niets van heel de groote reize gezien.

- Mij wel, Tistje; ge moogt wakker blijven, doch zwicht u wel van uw mond open te doen onderwege.

- Zij' gerust, zei de poester en hij verkneukelde hem al in 't gedacht van al de wonderen die hij ging zien.

De schaper riep jujow! en de twee merriën gingen van den grond weg, de lucht in en klauwierden in snellen draf over zee en land. Tisten was er zoo van gepakt dat hij den raad van den schaper vergat en uitriep:

- Dedjakke! welk een plezier van alzoo door de lucht te zoeven lijk een zwalm

Met den slag viel hij uit de zale in 't natte zand op het zeestrand. Toen hij gebuild en gekneusd opstond waren zijn peerd en de schaper al lang niet meer te zien.

Tisten huilde van spijt. Hij bleef vijf jaarlang onderweg om thuis te geraken en hij moest bijwijlen hard werken en veel krebbe bijten.

Te Loker dacht iedereen dat Tisten dood was en toen hij, uitgemergeld en verouderd, in de prochie weerkwam meende iedereen dat het een verkeersel was.[1]

M.D.L.C.

Testament rhetoricael van Eduard de Dene.

(Vervolg van blz. 131).

[De Dichter beschrijft zijn laatsten wil betreffende de begrafenis en het jaargetijde; hij bedeelt op schertsende of rhetoricale wijze zijn parochiepastor en de kloosters der vier bedelorden in de stad].

Begravynghe. (12 v.)

MYN dood lichaeme, zynde van weerden gheene,
dat mer me bedryfve gheen pompeuse maniere,

(1) In de jaren 1890 verteld door verscheidene lieden van Reninghelst. Vgl. voor oorkondschap Biekorf 1922, bl. 83.

maer commet zoo, begrave met een costken cleene
te wetene tsint Janshuus inde carniere*;
tcruce christi zy myn standaert en voor baniere.
RYCKOOM doodtzynde, een vanden brugsche publicanen,(1)
waer begraeven? up tghewyde niet, zoud ic wanen.
neen waeromme? hy was openbaer wouckerare,
wats dan? de crucenghaenzomtijds wel voorde vanen;
light hy inder eerden, hy heeft plaetse waert waere*.
eerderycke es god des heeren gheel teenegaere
en de vulheyt van dien al ghelyck van weerden.
laet de doo de doo begraven int openbaere.
al had hy gheweist symoniacq int claere,
Giezite(?) moordenaere, afgodiste tooveraere
of die metten overspeelders hueren naesten deerden:
tlichaem was hutereerden, tmoeste weder indereerden.
VEEL eerdsche pomp ick niet en begheere:
thelpt de levende meer dan de dooden ziet.
dat mer eene vroylicke maeltydt smeere:
dat bid ick te achterlatene emmers niet
behoudens datmer den aermen metdeelne biedt.
STERF ICK vooren, zo en wordtter gheen kiesen
en myn weduwe darf niet te min verhueghen
want zou en zal zekerlick niet meer verliesen,
schick ick, dan vier lieden draeghen mueghen;
wat wiltse veel traenooghen slomme* tueghen.
DECTZE my met fluweele, eens naer myn doodt,
gheen zarck of ander stoffe begheer ick up tlyf;
twaer gheel verloren cost: wat waert oock noodt?
naect quam ic ter weerelt, en scheeder huut bloodt.
nietmin stelt in discretie van die eens was myn wyf.
ZEERE veel schuldenaren om tzyne onverduldich (13 r.)
en zullen myn weduwe niet breken thooft;
als ick tghelt ghaf, betaeld ick ghehuldich*;
ende dat ick oock bem niet vele schuldich
dat comt by ick en was noyndt veel ghelooft*.
EENEGHE zegghen, als de mensschen sterven,
hoe rycke hoe machtich zy zyn voorwaer

(1) In den linkeren rand staat de datum: 26 April 1558.

van goede van ghelde van gronde van erfven;
ter weerelt moeten zyt al laeten daer:
tes al ghaet vooren, wy volghen naer.
MAER ick hope tzal anders met my gheschien
dat ick myn gheestlick gheloove zal mede draeghen
twelcke van gheenen menssche zal worden ghezien,
ende achterlaeten noch meer boven dien
dan voor duust guldens juweelen en baeghen*.

Jaerghetyde ende bezet.

GHEEN jaerghetyden begheer ick noch eenich beset
voor dat doude besetten eerst zyn ghedaen;
end oock houd ick my an tghemeene ghebed:
zo wordter, zonder dienst, noodt gheen capellaen;
tsterck gheloove doet de menssche over twater ghaen
en duer een vier zaen.

Crunelettre.

DATS waer ben twaer goet dat ment zoo wiste:
myn crunelettre* light in een lere custode;
doch dat mense slute me in myn dookiste
machse my helpen als ick comme voor gode;
wat beters? als icxse me draeghe als bode.

Pardoenbriefven.

VAN pardoenbriefven* doe ick te wetene,
hebbende macht om verlossen huut dhelle
en tontbyndene huut des vagheviers kethene (13 v.)
inde vasten vleesch bueter eyers mueghen tetene:
zultter niet een vynden, zoo ick telle.
VERSLYTINGHE van schoen om der naer te loopene
vermochte mynen staet niet, ick vertelt;
al had icxse oock weten tmywaerts te hoopene,
noyndt en vand ick er toe ghoet ghelt:
ken hebb er oock niet juuste tbetrau up ghestelt.
Wat zoud ick oock dordonnantien der heligher kercken
eenichsins laetten alsoo alterueren;
die wel doet hem volghen weldaets wercken,
tghelt doetter vele dolen in tsweerelts percken,
onder tschyn van duechden veel zonden passeren.

Prochiepape.

NU naer oude testamentelicke manieren
myn prochiepape zoud ick gheerne beghaeven*
maer wat weet ic, hoe ick my noch mochte regieren
of my een van dander drie elementen schoffieren*
zo en weet ick niet, waer ick mach worden begraeven.
DUS bid ick hertelick by deser theme
ende datmen hem emmers doe tghezech
indien dat ick huter prochie vervreme
dat hy doch de pacientie neme
met dat hy heeft tanderen tyden wech.
NIETMIN hem, end al dandre oock capellaenen,
huutreeckers der heligher sacramenten,
in myn testament can ick hu niet huutplaenen
maer schyncke met een liefmoedich vermaenen
tnaervolghende refereyn met hu adherenten:

Refereyn:

[met stokregel]
Quetst hu met gheen ghiericheyt, heerders der schaepen.

Cloosters en Kercken. (15 r.)

WAT zoud ick veel stellen cloosters of kercken?
naer myn doodt eist myne niet, zoo zegghen zy;
gheef iet in myn leven, tot een verstereken,
metter waermer handt*, en esser twyf by,
tbloedt vercruupt: dies vercoud tgheven in my.
NOCHTANS om de maniere zal ick my vercoenen
ende wil de vier oordenen(1) zijn gedachtich;
meer dan thien jaeren naer huerlieder sermoenen
heb ick gheleeft, dat es waerachtich,
al bem ick als menssche anders lueghenachtich.

(1) De vier bedelorden hadden te Brugge een klooster. De *Grauwe Broeders*, Minderbroeders der Observantie (sedert de jaren 1523-28 in afzonderlijke Vlaamsche Provincie ingericht) ook *Freremineuren* genaamd, op de plaats van het tegenwoordige stadspark (bij de Madeleene). - De *Broeders Predicaren*, anders gezeid *Jacobijnen*, bij de Preekheerenbrug. - De *Carmers*, het 'clooster van Onzer Vrouwenbroeders' stond in de Carmersstraat. - De *Augustijnen*, Broeders Eremijten van Sint Augustinus, aan de Augustijnenrei.

Graeu Broerkens. (15 v.)

Eerst de graeubroerkens ten brande stoutst,
naer Christus gheboorte twaelf hondert zes jaer
wierd d'oorden inghestelt, dies zynse oudtst,
en der preckicaeren oordene voorwaer
beghonste omtrent elleven jaeren der naer.
DE OORDENE der Augustinen befaemt
achtenveertich jaeren doe naer dat pas;
de caermers oorden, onse vrauwe broeders ghenaemt,
achtentwintich jaer daer naer, zoot lest betaemt,
als de joncxte van vieren doe inghestelt was.
MAER d'oordene des huwelicx bin tsweerelts bedelfve
omme zaet vermenichfuldeghen zou begrepen
heeft God almachtich inghestelt en ghemaect zelve
(up datter veel oncuusschen tby ommewelfve)*
naer dat hy de weerelt wel hadde geschepen.
ALVOOREN dies deerste ghedachtich, dander oock,
mids dat icker eens an deen zyde doock*,
up dat elck huerer tmywaerts claghe spaert,
es tmynent ghelt dat noyndt haer handen roock,
dat zyt comen haelen voor een thonne waghebaert*.

De Predicaeren.

MYN zeven spelen vanden helighen Sacramente
by my tanderen tyden ghecomponeert,
ghedaenspelen bindervoorkercke vanden convente,(1)
heb ick hemlieden te ghevene gheordonneert
indient myn weduwe accordeert;
elck zonderlynghe spel staet ghecoteert
zoo elck ghespeilt was in diveerssche jaeren,
biddende, als ick der weerelt zy ghepasseert,
myn ziele in huer bedynghen me zuil en paeren.

Ghilde onser vrauwen hoeyken. (16 r.)

Dese ghilde(2) daer ick bem ghildebroeder inne

(1) Die ‘zeven spelen van den helighen Sacramente’ in de voorkerk der Predikheeren gespeeld ‘in diveersche jaeren’ staan nergens elders bekend noch vermeld.
(2) Broederschap van den H. Rozenkrans ten jare 1484 opgericht in de kerk der Predikheeren, bij het O.L. Vrouwaltaar links (Noord) van het choor. In 1796 met beeld en schilderij overgebracht naar de nieuwe Sinte-Walburgakerk. Rond den Heerd II, 354; III, 353.

int zelve convent tonser vrauwen autare,
gheef ick tnaervolghende lof met jonsteghen zinne,
want ick huer om Christus name beminne
ghebenedydt boven allen vrauwen vruchtbare.

Lof ter eere van 'Maria, vul gratiën bloeyende' gedicht in 1544[1].

Augustinen broeders. (17 r.)

DE Augustinen broeders datse duecht gheschie
ende over my niet te zeere te claghene
gheef ick eennen vossesteert ofte besemens drie
ten fine van huerlieder bestoven librarie*
die lettel betorden es, nochtans te vaeghene.
MAER ter eeren vanden convente aldaer
jon ick hemlieden gheen pecuniel ghewin,
want icx niet en vermach huut myn beurse, maer
up dat ic stae in huerlieder bedynghe beghin,
inden ommeghanck* zoo ghy tconvent comt in
heb ick hemlieden eens gheconponeirt
bediet der glaseveynstren in Rhetorica zin
zoo Davids historie schriftuerlick accordeert,
achterlaetende copie jeghens toude corrumpeirt.

[Een lange berijmde beschrijving (f. 17-25 v.) van de 28 'glaseveynstren' ieder 'inhebbende drie parcken' die het kloosterpand van de Augustijner Eremijten versierden. Zij verbeeldden de geschiedenis van Koning David in al hare bijzonderheden; aan de 28 x 3 = 84 'parcken' of tafereeltjes wijdt De Dene telkens vier verzen[2]. Het stuk is voorafgegaan door een PROLOGUE: De Convngh David een reyn gheestelick legiste, - godsvruchtvoysich psalmiste enz...; en besloten door:]

Den Aucteur. (25 v.)
Ick Doe ghewect zynde duer Davids historie,

(1) Het begin der verzen vormt den latijnschen *Ave Maria* tot aan 'Je sus Christus Amen.'
(2) Kerk en kloosterpand werden enkele jaren later - onder het Calvinistisch bestuur 1578-84 - geheel afgebroken. Het nieuw klooster in de volgende jaren gebouwd, verging in den Franschen Tijd.

al was dheer God almachtich up hem verbolghen
heeft ghecreghen ghenaedeghe victorie,
hief up een liedeken tot Gods glorie
als een van zyn psalmen, zoo hier naer zal volghen.
Dominus illuminatio mea. Psalm 26, up den voys: Een goet nieu liedt heb ick ghedicht, met alsoo drouven zinne.
DIE HEERE es myn licht, myn zalicheyt (25 v.-27)
voor wien zoud ick dan beven,
voor wien zoud ick oock gruwen, enz... (80 verzen).

Caermers broeders. (27 r.)

DE onser vrauwen broeders diemen caermers heet,
ick hebber zomtyds ghebrast inde reiftere,[1]
doch dieder de beste kennesse weet
dit lof van Maria, naer myn dood ghereedt,
dat met daer zende ofte copie gheiftere.

Lof van Maria.

Myn ziele verhueght hu in contemplatien.....
(68 verzen).
CAPPELLE VANDEN HELIGHEN GHEESTE aldaer (28 r.)
moet ick ghedachtich oock wesen voorwaer.
VEEL ghelts huutgheven my niet als de milde quelt,
zo wil ick anderssins dese cappele ghedyncken,
te meer by dat ick en ghaf noyndt ghilde gelt[2]
daer driederhande refereynen schyncke.
EERST ende alvooren, een, God den vadere
touchierende, mueghende machtich groot,

(1) Den 28 December 1494 waren de Rederijkers van den Heiligen Geest en van de Drie Santinnen overeengekomen hun vergaderingen gezamenlijk te houden in den grooten Refter van de Carmers; de broeders van den H. Geest (de oudste kamer) zouden rechts, degene van de Drie Santinnen links zitten; zij zouden beurtelings voordragen. La Flandre, XV, 1884, bl. 401. Hiermede verbeteren wat hierboven bl. 124 gezegd is van Cornelis Everaert: die facteur (en geen stichter!) was van De Drie Santinnen.

(2) De Gezellen van den H. Geest hadden hun altaar en kapel bij de Carmers. Duclos bl. 425. Zou De Dene eerst lid geweest zijn van de H. Geestkamer?

die hemel end eerde regiert algadere,
die ons verleendt heeft vleesch bloed end adere
ende die ons gheeft ons daghelicx broodt.

Refereyn: God Vadere. (28 v. 29 r.)

Een God esser, een doopsels, ende een gheloove.....
[stok]: Alleene zy God, eere ende glorie.

Refereyn: God Zuene. (30 r. 31 r.)

God den vadre heeft Christum zyn zuene lief.....
[stok]: Christus es tonser rechtveerdicheyt verresen.

Refereyn: God helich Gheest. (31 v. 32 v.)

Lof zendynghe tsvaders in ghenadegher stonde.....
[stok]: Lof helich Gheest, alderwonderlicxst werckende.
[Hierbij staat in den rand: *Actum anno 1530*; nevens het hierna volgende staat: *Anno 1558*].

Refereyn vander helighe Drievuldicheyt.

BETVOORTS omdat daer ghewyet es den outaer
ter eeren Gods Drievuldich, vul menichfuldicheyt,
zo bem ick in advyse te jonnene hier naer
een refereyn van dhelighe Drievuldicheyt.
O DIEPHEYT der Ryckdommen, der hoogher wysheden...
[stok]: Een God Drievuldich.

Aucteur (34 r.)

ICK ONWEERDICH eerdsche woormken crupende
wanckel stupende
vulbrocht de voornoomde Gods wonder zaecken
tot tsgheests verlichten, const icx zyn ontslupende
mids tshelichs gratie my indrupende,
ick moeste tnaervolghende liedeken maecken
ende voysich craecken,

zoo voorts en voorts zul wy ten hende gheraecken:

Liederen: up den voys:

Meysken ick hebbe hu wel ghezien
En hu tuutkens staen zo net.
[Deze Lofzang tot God begint:]
‘Heere God myns ghenadich zyt...’
[en eindigt aldus:]

Die dit liedeken heeft ghestelt (35 v.)
heeft overtorden huwe wet
zynde noch metter weerelt ghequelt,
schiet hem doch te doene bet,
zynen gheest verhueght en gheerne hoort
zonder scheeden der of
hu eeuwich helich reyn crachtich woordt;
wy eerdsch stof, bieden lof
huwen name eeuwich voort.

Auteur.

TLIEDEKEN was huut, den gheest wierd ghesust,
de mondt hadde gheerne tcanneken ghecust,
den aeszeme zochte nat te vercoelene,
maer eer ick een van beeden de, zo had ick lust
eerst met een refereynken den mondt te spoelene.
Refereyn: voor dhandt ghemaect,
naer thende durstich ghehaect.
O hemelsch vadere, een God alleene machtich....
[stok]: Hu bermherticheyt Heere, es beter dan tleven.

Woorden en wendingen.

CARNIERE: fr. charnier; op het kerkhof van Sint-Janshospitaal. - WAERT WAERE: de koopwaar waardig, naar verdienste. - SLOM: krom, scheef; onoprecht. - GHEHULDICH: mnl. gehoudich; getrouw. - GHELOOFT ZIJN: crediet hebben. - BAEGHEN: fr. bague; ringen. - CRUNELETTRE: brief, getuigschrift van zijn gezworen 'clercscap'? De Dene was gezworen klerk der vierschare. - PARDOENBRIEF: aflaatbrief; treffend is het dat de misbruiken der kwestierders omtrent gelijktijdig door het Concilie van Trente veroordeeld zijn (21^{e} Zitting, 16 Juli 1562). - BEGHAEVEN: begiftigen. Het was een (tamelijk dwingende!) gewoonte de parochiegeestelijken in het testament te bedenken. - SCHOFFIEREN: beschadigen, deren. Welke zijn die andere drie 'elementen'? - METTER WAERMER HANDT GEVEN: in levenden lijve geven, in tegenstelling van bij testamente. Biekorf. 1932, bl. 91. - OMMEWELFVE: daardoor verandere, bekeere. - AN DEEN ZYDE DOOCK: ofschoon ik in de 'orde van het huwelijk' binnentrad. - WAGHEBAERT: een soort bier; vgl. E. Gailliard, De Keure van Ilazebroek, II, bl. 435 (Gent, 1895). - LIBRARIE: bibliotheek. - OMMEGHANCK: kloosterpand.

Schrijver - B.

Schrijver gij die God beschimpt, of
roekeloos weg de Godheid loochent,
- *non est Deus* -[1]
en als mensch toch,
grijpt naar 't leven, snakt naar 't licht dat
God ons toekent!...
Gij die wilt in *niet* vergaan, den
afgrond in,... en nergens, nergens,
daar ook niet, den *niet* zult vinden
in dien *niet* toch wilt ge leven,
méér nog, wilt g'onsterfelijk blijven
hi er beneên, waar
't al begeeft en sterven zal! -

.....

Ge loochent God,... ze
komt de stonde,
dat ge schrijver, willens nillens,
*eeuwig*blijvend voor dien God staat, -

***

Schrijver die 't gemoed verdraait, den
wille ontkracht, de deugd ontzenuwt,
't herte ontspiert, en
d'edele d'edele liefde dooddoet!
- *Corrupti sunt* -[2] die 't
al bezoedelt, en èn dier laat,
waar uw goddeloos
waar uw zedeloos goochelspel ne
mensch vond!...
Jaren, jaren, kunt ge pralen
lijk ne vorst op uwen roem, en
zwaait g'uwe veder lijk ne machtstaf

(1) Harpzang 13 - ook 52-1. -
(2) Harpzang: idem.

over de wereld!...
Van dien troon toch
jaagt de Dood de Dood u weg, en
strooit wat stof op
al 't vernuft dat u vermaard miek!
Schrijver, schrijver,
gij die met uw wreed vermogen,
uit de diepte van uw graf nog,
ongezien en
ongehoord,
geesten kraakt en zielen vermoordt!

'k Ben verrezen.

Aan Heer Dr. Prof. J. SEBRECHTS, bij 't verlaten van 's H. Josefs kliniek, - Brugge - Hooimaand 1929.

'k Ben verrezen - gansch genezen -
van mijn lijden!
Uwe name zal - lijk zoet geschal -
mijn hert verblijden!
't dankbaar hert
is tweemaal hert!...
O 'k danke nu - en God en U -
voor wat mij hier
gegeven werd!

Als priester[1].

O mijn God,
als priester heb ik U gezocht,
als priester heb ik
U gevonden,
gevonden aan den autaarsteen,
en onder 't volk ook, waar Uw hand
mij vaderlijk heeft
naartoe gezonden!

(1) Bij 't 50ste verjaren van mijn priester wij dingo - 1882-1932 - Nieuwcappelle.

Mijn volk dat hier, bij rampe en dood,
gedoold, gezucht heeft
en geleden!
den oorlog moedig heeft deurzien,
en uit de Dood weêr leven zag
zijn nieuw, zijn heerlijk
dorp van heden!
Laat, o God, en altijd voort,
mijn dierbaar volk
uw wegen opgaan,
tot waar et voor de laatste maal,
vernieuwd, verheerlijkt in uw licht,
uit 's werelds puinen
weêr zal opstaan!

Kortrijk, Verruelaan, 39
A. MERVILLIE.

‘Bruylofts-liedt’ van P. Matthias Pauli.

PATER Matthias Pauli, in de jaren 1613-1625 prior der Augustijner Ermijten te Brugge, schreef vele stichtelijke boekjes in 't Vlaamsch. Als prior van het klooster te Leuven gaf hij het volgend werkje uit:

Bruylofts-Liedt/van/Jesus en Maria/speel-wys gedicht op/Salomons Sangen./Ghedeylt in vyf Vertooninghen, met claer/uyt legginge, ende lieflyck bedietsel van den/verborgen sin, ende het duyster vervolgh/der letter, vol minnelycke affectien;/leerende de gheestelycke/conste der minnen./Seer nut om te gebruycken, voor en nae de/Heylighe Communie./Verciert met een schoon Tafel, voorstellende/bequaeme materie voor de Predicanten./Door P.F. Matthias Pauli,/Prior der Eremyten van S. Augustyn tot Loven. -/Gedruckt tot Loven, By Corn. Coenesteyn, 1630.

In-16°, 760-xxxx pp. (Gemeijn chooren der geloovigen); de ongenummerde Liminaria bevatten, buiten de op-

dracht, 6 blz. *Tot den Leser*, een Prologhe ofte Voorreden van 6 blz. gevolgd door de Afbeeldinghe Christi Jesu ende Maria. De beide Taefelen aan het slot beslaan 56 blz.

In zijn *Leven, Mirakelen... van den S. Idesbaldus* (bl. 135; Brugge 1687) doet de Duinheer Nivardus van Hove beroep op het vermelde *Bruylofts-Liedt*, waar hij den wonderlijken toestand van het in 1623 weergevonden lichaam van den zaligen Idesbald beschrijft.

'Onder andere moghen sy [de twijfelaars] lesen den Boeck ghenaemt *Bruylofts-Liedt van Jesus en Maria*... Aldaer zullen zy vinden in den *Sendt-Brief* op-gheofferd aen den seer Eerw: Heer Bernardo Campmans Abt van Duynen, alles waerachtigh te wesen 't ghene hier gheseyt is. Aldaer zullen sy oock sien dat desen bovenschreven Pater het H. Lichaem niet alleenlijck ghesien, maer oock met groote verwonderinghe ghehandelt heeft als hy in de Visite van de Arts-Hertoghinne Isabella... jeghenwoordigh was.'(1)

In de jaren 1880 werd er in 't bisdom gewerkt en naar bewijsstukken gezocht om te Rome de goedkeuring van den eeredienst van den zaligen Idesbald te verkrijgen; in 1894 werd die bevestiging gegund.

De geleerde Kanunnik E. Rembry, secretaris van het bisdom, hielp mede aan de voorbereidende opzoekingen. Heel natuurlijk hechtte hij groot belang aan den vermelden *Sendt-Brief* van Pater Pauli, betreffende de ongeschondenheid van 't lichaam in 1625. De kwestie was het zeldzame Bruylofts-Liedt in handen te krijgen. 't Was in 't jaar 1888. Kan. Rembry ging te rade bij den geschiedschrijver der Augustijnenkloosters van Gent en Brugge, E.H. Karel Keelhoff (gewezen Augustijn), alsdan te Brussel wonend. Deze zocht te vergeefs in de bibliotheek der Augustijnen te Gent en der Bollandisten te Brussel; in de Koninkl jke Bibliotheek te Brussel en de Universiteitsbibliotheek te Gent was het boekje even-

(1) Over dit bezoek der Aartshertogin aan de Duinenabdij in den Bogaerde) ten jare 1625, zie Biekorf, 1929, bl. 220.

min te vinden. F. Vanderhaeghen, de bibliothecaris van Gent, wist toch een exemplaar van het Bruylofts-Liedt zitten: in de bibliotheek van den graaf de Theux de Montjardin te Brussel.

Kan. Rembry schreef met blijde zekerheid naar Keelhoff die bij de Theux ging aankloppen. Hoe groot was zijn ontgoocheling toen hij per brieve vernam dat de opdracht van het boek (exemplaar de Theux) niet gedaan was aan den abt Campmans, maar wel: ‘Aen den Heere Matthias Valentijn, Abt des vermaert cloosters van Sint Jan Baptiste t'Everbode’ met vooraan gegraveerd het wapen van Valentijn: mijter en staf, twee roozen, drie bellen en een hart waaronder de kenspreuk: *Ne quid nimis*. (6 bladzijden).

De opzoekingen werden nu naar Leuven gericht. De heer Idesbald Rotsart de Hertaing (zijn grootmoeder van vaderszijde was een vander Gracht en bijgevolg familie van den zaligen Idesbald) gelastte zich met deze navorsching; hij beperkte zich niet tot de bibliotheek der Universiteit, doch speurde ook in de private verzamelingen. 't Was een gelukkig gedacht. Heer Rotsart vernam van professor Brants dat de Leuvensche stadsarchivaris, Edward Van Even, een exemplaar van het Bruylofts-Liedt bezat. Kan. Rembry kreeg het boek ter inzage; het bevatte wel dezen keer den *Seynt-Brief* (sic) aan den abt Campmans. De langdradige en hoogdravende opdracht, geheel in den vleienden en ‘pompeuzen’ stijl van den tijd, zegt over den zaligen Idesbald niets meer dan de aanhaling van Nivardus Van Hove hierboven vermeld.(1)

Kan. Rembry was een fijne boekenkenner en toch stond hij bot voor dit ongewone geval: twee exemplaren van bladzijde tot bladzijde in alles op elkaar gelijkend, uitgezonderd het wapen en de opdracht. Hij teekende zijn vermoeden aan: ‘Heeft Matthias Pauli soms willen twee vliegen met één slag vangen en, met éénzelfde

(1) Al deze bijzonderheden weten we uit de aanteekeningen en bewaarde briefwisseling die Kan. Rembry bij het nauwkeurig afschrift van den *Seynt-brief* in een dossier vereenigde.

werk, den steun van twee verschillende beschermers winnen? Hij liet blijkbaar in een deel der uitgave den *Seynt-brief* aan den abt der Duinenabdij lasschen, en de andere exemplaren met de opdracht aan den abt van Averbode versieren. 't Geval is verrassend en verdient opmerking.'(1)

Moest Kan. Rembry nog leven, dan zou hij voorzeker met plezier vernomen hebben dat P. Matthias Pauli met zijn eigen en zelfde Bruylofts-Liedt nog een derde vliege ving in den persoon van een voorname abdis uit het Land van Waas. Immers Eerw. Heer P. Daniëls, stadsarchivaris te Hasselt, bezit een exemplaar van het Bruylofts-Liedt van Matthias Pauli, weerom in alles gelijkend op de twee beschreven exemplaren... uitgezonderd het wapen op de rugzijde van het titelblad: wapen van Mevrouw de Samillan, en... de opdracht gericht aan Mevrouw Anna de Samillan, abdis van Waasmunster!(2)

Het ware vermetel te beweren dat Pater Pauli met zijn Bruylofts-Liedt maar drie vliegen gevangen heeft; veeleer zou men vermoeden dat hij de eer van wapen en opdracht in aandeelen verhandeld heeft. Tot nu toe konden we drie vennooten opsporen. Het zou ons niet verwonderen moest een lezer van Biekorf den vinger opsteken en ons een nieuwen aandeelhouder van het Bruylofts-Liedt bekend maken. Het is moeilijker aan te nemen dat Pater Pauli de vereerde abten en abdissen in den waan zou gelaten hebben dat heel de oplaag van zijn boek onder hun onverdeeld patroonschap verscheen.

A.V.

(1) Geschreven (fransche) aanteekening van Kan. Rembry.

(2) Beschreveu in Deel V, 1929, bl. 157 vlg. van de Verzamelde Opstellen uitgegeven door den Geschied- en Oudh. Kring te Hasselt. - P. Matthias Pauli schijnt uit te munten in den bewierookenden stijl der opdrachten, ten bewijze den 'Seyntbrief' waarmede hij een ander stichtelijk werk: *Den Boom des Levens*, in 1618 aan Jonker Jan Tacquet opdroeg. Dit eindelooze stuk is door A. Keelhoff overgenomen in zijn Histoire de l'ancien couvent des Ermites de Saint Augustin à Bruges, bl. 378-382 (Brugge, 1869). - Over Matthias Paulischrijft Paquotin zijn Mémoires, V, bl. 83-89.

Rond Napoleons veldtocht tegen Rusland.
Drie brieven van Vlaamsche conscrits. 1812-1813

EEN eerste conscrit, Philippe de Clerck van Yper, schrijft uit de havenstad Danzig: in Mei 1812 trekt Napoleon troepen aldaar samen; onze Yperling zou gaarne in den legertrein dienst nemen zoo men paarden in plaats van ossen daartoe wilde inspannen.(1)

Een Eggermont van Wakken schrijft in Juli 1812 uit Hannover, de toenmalige hoofdstad van het koninkrijk Westphalen; de jongen moest zijn regiment gaan vervoegen in Polen of Rusland, waarheen reeds duizenden opgetrokken waren. Hij staat in bewondering voor het rijke land van Hannover, zijn mooie beplantingen en de lustige herbergen in 't groen.

Over den veldtocht in Rusland zelf, kon ik tot nog toe geen enkelen soldatenbrief vinden.

Petrus Neyrinck van Wakken deelt in zijn brief uit Hamburg (Februari 1813) den ontmoedigenden indruk mede van dien vreeselijken aftocht in vollen winter. De Franschen lagen toen achteruitgetrokken op de Elbe die bij Hamburg in de zee vloeit.

J.D.S.

I
Dantzig den 18 mey 1812.

Zeer lieven Vader en lieve Moeder, seuster en broeders.

Dezen dienst om ul. te laeten weten als dak nog in vol-gesontheydt ben ik hope van ul het zelve. Wij liggen tegenwoordi in de stad Dantzig, wij liggen tegenwoordig

(1) De nieuwe oorlog tusschen den Tsar en Napoleon werd verklaard den 22 Juni 1812. De Engelschen en de Zweden waren met den Tsar verbonden in de ‘Zesde Coalitie’

met dertig deuzen manen in stad, die stad is wel twee mal zoo groote als de staedt Gendt zy moet nog wel dry deuzend maenden [mannen] op oossen te voeren. Haet alzoo weel geweest om peerden voeren ik haen my angaseer, kleijne wagen zij spaenen daer haen vier oosen aen een wagen. Daer zijn wel 8 hondert wagens gemaect, ul. maech gelooven dat waer is, als zoo wel geweest om peerden te voeren ik en haen geen heure gebleven in de conpanie. Al thien dagen ik ben op wacten en wij moeten alle dagen van 7 wij moeten erzarzeeren tot thienen en alle dagen met 7 maenden op de wacten en wij [h]en niet anders te doen als dat; in winter wij [h]en niet te doen. En ik [h]en die laesten brief dat ul. geschreven heeft wel ontfaengen. Ul, moet de cooplementen doen aen Carolina moeye theuys en aen Carolina moeye tot Brugge, en aen Batiste Teurck, en vader en moeder en Wannius Teurck, en aen goezyn Th omas in Lamme en Louis Contaert en aen zijn vrouwe, en vragen oud dat al gaet in den kwegt [kweek] en vader en PI onia, en aen Tonina Lapiere, aen Albertius Deruyter en aen zijn vrouwe, en ul. moet coplementen doen aen Troucount en aen Caerel de waegemaeker. Antwoerde verwagten kort en bon. 33 resement, 6 battellion, 1 Companie, à Dantzig, armee Almagne.

Philippe de Clerck.

Adres [N° 12. Grande Armée] A monsieur De Clerck, vouteure a Ypres, D'partement de la Lyste à Ypres.

II
Hannover, den 2 julius 1812.

Seer en wel beminden Vader ende

Moeder, Zusders ende Broeder.

Ik laet hun weten den staet van mijne gesonhijd en ik verope van u lieden het zelve. En laet hun weten als dat ik van dezen 6 julius moet vertrekken naer het resamend, maer en weten noc niet waer het ligd, als het in Pollen is als in Ruijsen; maer daer zijnder bij

dusende van hier naer Pollen getrokken. En ik laet hun weten als dat ik gen jertedicat [certeficaat] en kan krijgen voor dat wij in het resamend en zijne, ik hebbe het al wel thien keeren gevraegt, en zij stellen meten heersten altijd uijt en nu zeggen zij dat ik het niet en konnen krijgen voor dat wij in het resamend en zijn. Seer beminde vader en moeder, zusders en broeder, ik doet hun de kopelmenten en aen geel de familie en aen alle mijne goete kennisse, alsdat ik hier al zoo wel mijn condentemend hebb als in Vlaenderen, om diswelle dat wij hier met de vel Vlamingen zijn; ik ben al dikwils dat meene dat ik in Vlanderen ben, en het is hier zulk een vrindelijk land, het is al gro[e]n dat men ziet van linden en vel zoone [veel schoone] boomen die men niet en kend in wandelingen en spelofen; en zondags zij zetten daer in en heten en trinken, en daer gaen zulkke schoone mozieken in. En hier en is bij naer geen arm volk, men ziet hier bij naer geenne die sletter íslechterl gekleet als de meeste heeren van Wacken. En mij cito 't maeren schrijven hoe dat het noc al in streke gaet en ho[e] hooge dat zij al in mijn klasse zij, en onder wat resament Francis Kirsbulk is, en waer dat hy ligt.

Mon adris: Monsieur Hegremond, dragonder, 30 resamenend, 10 Compaie. Hannover. Rouijom de Vertphalie.

III
Hamborg, d 4 feberwarrius 1813.

Zeer beminde vader, moeder, zuster ende broeders.

Ik en kan [niet] laeten van te schryven den droeven stadt dar ik in ben, want wij moeten nar Russen lant vertrekken maschin van ten haste mandt hoof naer, en ik verzoeke dat gij de goetijt zout weillen hebben van wel te leezen ende te bidden als het eenigzijns mogelijk is ik zalt ook don want Goods werken zijn groot, het zou nog konnen verhanderen maer het is eenen bedroften tijd te wege voor ons, darom beminde vader ende moeder ende Stin, Jan, Jewanne ende Bernard ik gae ul. al te

gaeder den aldue [l. *adieu*] wenschen, Godt gaeve dat het anders waere. In Ruesenlant dar zijn zoo vel menschen gbleven dat er nog hent nog grondt in en is en als wij dar moeten gan wij gan ook nar den velsch baunk [l. *vleesch bank*] en wij hooren ir zeggen dat zij nog uyt de 4 klassen v[r]aagen en als gij wederom schryft zyt zoo goet het daer ook in te stellen hoe dat het nog al gat en hoof Bernard ook moet loten, ik zal hem een zertivecat hoofzenden, als het noodig is, dat moet mij thin schillinyn kosten, want het zoude mijn grotelyks hinderen dat hij in zoo een stadt moste koomen gelyk ik in ben. Beminde zoo hast als gij den brif ontfangt weelt niet wachten van wederom te schryven; en ik verzoeke beminden vader, zeker voor den latsen ker van mij thin kroonen geit op te zenden als het mogelyk is, want wij moeten nar ons huys schrijven om geit zeggen de groote om ons klederen te koopen en die het niet en het, werden in het kot gesteken en om ons broek te betaelen dan zij ons gegeven hebben en gij kont dinken wij hebben een hinde [l. *hemde*] get van al dat wy soldat zyn en alle weken moeten doen wasschen, ik hebbe een gekogt en ik moet nog en koopen en nog een par scho[e]n; zo gy beminde gy en moet nit verwondert zyn war dat myn gelt vart, en van al dat ik in Hamborg gewest hebbe en hebben ik nog gen ure gezont gewest en vel geit vermestert, en ik moet nu geit lenen hoof ik zoude wel moeten kreveren, zoo vader zyt zoo goedt het op te zenden zoo hast als het mogelyk is. In klederen die wy gehadt hebben: een blouwe kazake met een roon hals met witte slippen en een witte broek. In de stadt die is zoo grot, gij kondt dinken dar gaen zeven hondert nagt roupers ront op den nagt.

Hamborg. Petrus Neirynck, 4 conpaie, tweenvichtigste cor.

De coplementen gehel den hok.

Adres: [128. Hambourg] A Vlanderen, aen monsur Joducus Neyrinck tot Wacken, canton van Hoestroosbeke, arondisiment de Cortrijk, partement de la Lijs. sito, sito.

Staatsarchief te Brugge. Modern Archief, bundels 2^{e} reeks, n^{r} 8086 en triage n^{r} 929 en 2097.

Het stadhuis van Damme.

DE stadrekeningen van Damme spreken uitvoerig over den bouw van het nieuwe - het tegenwoordige - stadhuis van Damme. Daaruit kunnen we de aanteekeningen in Biekorf 1934, bl. 227 aanvullen.

In de jaren 1460 was het oude schepenhuis in zeer soberen staat ‘zo verghaen ende vergleden..., als dat allincken sticx ter neder viel, ende datter de lieden ende der lieden kinderen daghelicx of waren in grooten vreesen...’

De Schepenen zonden een bode naar Brussel om den meester timmerman Willem van Coebrouc en den meester steenhouwer Godevaert De Busschere. De beide mannen kwamen naar Damme en bespraken de voorwaarden voor het opmaken van een plan. Het stadhuis moest de helft minder zijn dan het vervallen schepenhuis. De beide meesters zouden ‘patroon’ en bestek opmaken; indien hun prijs, bij aanbesteding, de laagste bleef dan zouden zij het werk hebben en daarenboven twee pond groote voor hun moeite; werden zij afgeboden, den verlangden zij vier pond groote.

Meester de Busschere en Jan van Herve, ‘medegheselle’ van Coebrouc, zonden weldra ‘diversche patroonen’ naar de wetheeren van Damme. Deze kozen het ‘oncostelycste’ plan en besloten binnen de zes maanden de aanbesteding uit te schrijven. De openbare aanbesteding gebeurde eerst in 1464 en betrof het plan opgemaakt door Godevaert de Busschere en zijn ‘medegheselle’ Jacob Quaetwand.

Het metselwerk werd genomen door Willem de Busschere, Godevaerts zoon, tegen 425 pond groote; Andries Centurion van Brugge nam het timmerwerk met een aanbod van 350 pond groote.[1]

(1) De instelpremie van het timmerwerk werd gewonnen door Janne Kop en Jan Van der Haghen, twee Gentsche timmerlieden. Gilliodts bl. 407 verstaat slecht den post onder nota 4 aangehaald.

Het dak werd gedekt door den meester schaliedekker Janne le Velyers; de stad leverde zelf de berden, schaliën en nagels.

Jacob Quaetwand ondernam de bevloering; ‘de vier-schaere vanden huuse, scepenen camere, de vertrec camere, tconthoir vanden clerquen...’ werden bevloerd ‘met witten ende met blaeuwen voet steenen’.

De loodgieter Renault Willemszuene plaatste de dakgoten. Verscheidene smeden wrochten aan 't gebouw mede; Pieter Alaerts leverde ‘thysere werc vander groote duere vanden portale alsoo men inne de vierschaire comt’ te weten: de negen ijzeren banden, 't ijzeren beslag van een ‘wyncket’ in een der vleugels en het slotwerk.

Op de torenspits stelde men een ‘engel’ gegoten door Jan le Wautier. Een schilder van Sluis, Heindric Bettelyncg, verguldde de talrijke ‘bollen boven uppe de torre’, de twee ‘dobbele lelyen dienende an de twee voormaelgen’ en het ijzerwerk onder den engel; hij verfde het houtwerk buiten den torre in 't rood, groen en zwart.

De toren droeg een uurwerk met de vier Evangelisten op de wijzerplaat(?); ‘twee schellen ende noch drie cleene schellekyns’ werden in het ‘bellefroot’ opgehangen.

Na drie jaar was het werk voltooid. Het werd onderzocht en gekeurd door de vakmannen Michiel Goedghebeur, Joris Weylaerd, Cornelis Tyelman en verscheidene andere werklieden uit Gent en Brussel, door den aannemer Willem de Busschere afgevaardigd. Op hun gunstig verslag namen de wetheeren van Damme in 1467 den nieuwen bouw aan.

In 1470 maakte de Brugsche timmerman Andries Alaerd, de ‘parydsche [elders: parische] hemelynghe van scepene camere ende vertrec camere’.[(1).]

't Was een kostelijke bouw; de belastingen op haring en wijn in de jaren 1463-68 moesten de rekening helpen effen wrijven.

A.V.

(1). De posten uit de Stadsrekeningen zijn ontleed en medegedeeld door L. Gilliodts van Severen in zijn Cartulaire de 1'ancienne Estaple de Bruges, IV, bl. 406-409 (Brugge, 1906).

‘Pijlsteert’ en ‘dju’

(*Vgl. hierboven bl. 166*).

DIE roche waarover J. De Langhe hierboven bl. 166 schreef, noemen onze visschers hier te Nieuwpoort ook *Scherpsteert*; maar ik heb nog niemand hooren zeggen dat hij een ‘*djude*’ gevangen had, doch wel een ‘*dju*’.

- 'k Heb d aar een leelijken *dju* in mijn netten gekregen!

Vanwaar *dju* komt? Van ‘Judocus’ naar de gissing van J.D.L. Ik meen het anders.

't Woordje *dju* komt in vele beteekenissen voor in den woordenschat onzer visschers en ook in dezen van het mindere volk.

Als er iets tegenslaat in doeninge, handel of bedrijf, dan zegt de man uit het volk nogal dikwijls: ‘nom de tonnerre!’ Hier zegt men ‘nom de dju’: een bastaardvloek.

Dju, naamwoord, en *djusch*, adjectief, worden in zeer verschillende beteekenissen gebruikt, doch steeds om iets uitzonderlijks, iets verrassends aan te duiden; somtijds iets dat men verwenscht acht of dat men verwenschen wil.

Van een klein kind dat het rakkersbedrijf in merg en been heeft, zegt men met welbehagen: ‘'t Is een djusch kind!’ Een kind dat rap ter tale en rap van begrip is, wordt in de familie als ‘een dju van een kind’ vereerd.

Een opgeschoten jongen die streken en perten speelt aan menschen en dieren, is ‘een dju van een jongen!.... waar zal dien jongenschen dju belenden?’

Een rappe, oolijke vent die iets buiten 't gewone kan uitwerkenl is in den volksmond: ‘een dju van ne vent!... Waar haalt die djusche vent dat uit?...’

Ook in het visschersbedrijf heeft het woord deze beteekenissen.

Een visscher is bezig met zijn korre aan te slaan en 't korijzer wil moeilijk passen op den korreboom: hij zal dat laten blijken door: ‘'t Is er verdomd niets aan te doen, 't is dju!’ Is zijn takelwerk vernesteld: 't is dju. Scheuren zijn netten: 't is dju tuig?

In de duinen, als een visscher een net huizeke heeft gebouwd, dat een beetje uitsteekt bij de andere: ‘'t is een djusch huizeke!’

Met den visch gaat het evenzoo.

De pijlsteert of scherpsteert is een uitzonderlijke vangste. En aangezien het dan nog gebeurde dat de visscher ‘gestoken’ werd, dan is zulk een roche dubbel verdiend ‘een djusche roche!’

Men vindt zulk geen djusche ‘uitzonderingsvisschen’ onder de gewone reeksen: platen, schollen, tongen, tarbotten, wijtingen, schellevisch, e.a.; daar zitten ook geen gevaarlijke tusschen. Alleen tusschen de rochen vindt men den pijlsteert of scherpsteert, den minder gevaarlijken rocheneter met zijn afzichtelijken kop; en 't is dan nogal gemakkelijk aan te nemen dat het woordje *dju* hier te passé gekomen is. Ik hoorde nog onlangs:

- 'k Hebbe daar een *dju* gevangen, die kerel meende mij te stekken, maar hij was daarvoor nog niet *dju* (oolijk, slim) genoeg!

Nieuwpoort.

J. FILLIAERT.

Een Vlaamsche klok in Denemarken.

TE Marne in Zuid-Ditmarsken (Denemarken) bij de St Maria Magdalenakerk hangen er twee klokken in een houten klokkenhuis op het kerkhof. Vooral de grootere is, wegens hare opschriften en overige versieringen, zeer merkwaardig. De geheele hoogte is ongeveer 1.18 M. en de grootste middellijn 1.13 M. De oppervlakte is effen en van de krachtige middelhoog gaan zes hooge, korte en scherpe ribben uit. De hengsels hebben een vierkanten vorm en zijn niet versierd.

Rondom den hals loopt een schriftband die, met zijn dubbele fries, een breedte van 0.123 M. heeft. De beide gelijkaardige friezen zijn gevormd door een afwisseling van groote en kleine leliën. Een fraaie rozet, uit vier leliën samengesteld, geeft het begin van het opschrift aan. Het opschrift bestaat uit minuskels, echter met enkele initialen, volgens een band opgesteld. De tekst luidt:

- Lingue cuncta forent minime depromere possent * Que sit vel quanta regina virgo Maria. * Que tua sit pietasneclittera necdabit etas. * Anno domini M.V.XVIII.

Blijkens dit opschrift is de doopnaam der klok: MARIA.

Merkwaardig zijn vooral de twee groote reliëfs met hun opschriften, die het bovenste deel der klok versieren.

Het eene reliëf, 0.20 M. hoog, is een rechtopstaande leeuw die in zijn klauwen een wimpel draagt, waarop staat:

* VLANDER *
* DE LEEU *

Bij d eze leus staan er leliën. Naast den leeuw staat, op één regel het volgende opschrift:

So wee den landen daer de heere een kindt es dat hebben de landen wel beleven.[1]

Dit opschrift is besloten door een relief (0.054 M. hoog) voorstellende een pelikaan, die de borst voor zijn jongen in het nest ten bloede openscheurt (symbool van Christus).

Op dezelfde hoogte als de leeuw staat het Keizerlijke wapen met den dubbelen arend, omgeven door de ketting van het Gulden Vlies. Het wapen is gekroond en door twee griffoenen gehouden.[2].

(1) In het gewijde Boek van den Prediker of Ecclesiastes X, 16 luidt de tekst: 'Vae tibi terra, cuius rex puer est... -' - Blijkbaar wijst deze weemoedige Nederlandsche toepassing op de regeering van onze landen gedurende de minderjarigheid (1506-1515) van den erfprins Karel (den lateren Keizer Karel V).

(2) Hetzelfde wapen staat op de klok van de Sint-Jacobskerk te Brugge door Simons Waghevens in 1525 gegoten. Biekorf 1934, bl. 161.

Dit reliëf heeft een hoogte van 0.23 M. en een breedte 0.29 M.[1].

Verder staan op het bovenste gedeelte der klok, met eenige tusschenruimte, drie kleine reliëfs:

1. de Moeder Gods, hoogte 0.084 M. Zij is gekroond, staat recht op een halve maan en draagt het goddelijk Kind op den rechterarm; rond beider hoofd is een nimbus; het beeld is door een stralenkrans (mandorla) omgeven.

2. Sint Elooi (Eligius), hoogte 0.076 M. Hij houdt den bisschopsstaf in zijn linker en een hamer in zijn rechterhand; hij staatrecht op een console waaronder een kruis schijnt te zijn. Onderaan ziet men een grooteren liggenden hamer. 0.039 M. lang, die gekroond is.[2].

Deze twee reliëfs staan op een plaat die slechts een weinig boven de oppervlakte van de klok uitsteekt.

3. Een springende draak die van den kop tot het einde van den staart een lengte van 0,098 M. heeft.

Jammer genoeg staat de naam van den gieter op de klok niet aangeduid.

De groote Vlaamsche MARIA van Marne vertoont een duidelijke verwantschap met den Brugschen JOHANNES van Kirkestillinge, beschreven in Biekorf 1934, bl. 160 vlg.

Op beide klokken zijn de *minuskels* dezelfde en op gelijke wijze volgens een band aangebracht. Dezelfde *rozet*, gevormd door vier samengestelde leliën, die het opschrift van de Maria voorafgaat, besluit den tweeden regel van den Johannes. Geheel dezelfde *draakfiguur* in reliëf, die wij op de klok te Kirkestillinge leerden kennen, vinden wij op de klok van Marne weer. De Maria is gegoten in 1518, de Johannes in 1525. In beide gevallen wijst de gie-

(1) Naast dit reliëf staat een latijnsch opschrift door Uldall als volgt opgeteekend: Dns cor' lavimiens; hij leest dan: Dominus corda laviniens (of lavimiens?). De lezing is onverstaanbaar. Blijkbaar is het een aanhaling uit de H. Schrift; wij zochten te vergeefs in de Concordantiae.

(2) Uldall meendein dit reliëf den heiligen Bernward, bisschop van Hildesheim, te moeten zoeken; deze is in Vlaanderen onbekend. Zijn beschrijving betreft duidelijk onzen zeer vereerden Sint Elooi. Vgl. Kan. V. Vande Velde, Feesten van het Kerkelijk Jaar, bl. 83 (Brugge, 1929).

ter op gelijktijdige historische gebeurtenissen, hetgeen een zeldzaamheid is. Men behoeft nauwelijks meer om te bewijzen dat beide klokken ‘zusterklokken’ zijn.[1]

En een derde ‘zuster’ hangt in de Sint Jacobskerk te Brugge.....; zij draagt den naam van den gieter: Simon Waghevens. Dezen mogen we als den vermoedelijken vader beschouwen van den Brugschen Johannes en van de Vlaamsche (waarschijnlijk Brugsche) Maria die nu in Denemarken verzeild zijn.

A.V.

Onze Lieve Vrouw van Wynendale.

BIJ 't kasteel van Wynendale staat het ‘Wynendaelkapelleke’; over vijftig jaar was er nog een ommegang of beevaart naar 't kapelleke en er ging zoodanig veel volk naartoe, dat men dien dag *Onze lieve Vrouwe Tertentee* noemde: omdat ze op malkaars teenen torten. (Biekorf 1892, bl. 143).

Wanneer is dit kapelleke daar gezet? Er zijn verschillende overleveringen over zijn ontstaan.

Sommigen zeggen dat graaf Boudewijn Hapkin het kapelleken stichtte uit dankbaarheid voor een bron die, in tijd van groote droogte, op die plaats ontsprong.

Anderen meenen dat het gebouwd werd bij de plaats waar de hertogin Maria van Bourgondië in 1482 bij de jacht verongelukte.

Nog anderen zeggen dat het kapelleke in de 18e eeuw aldaar gebouwd werd om er een O.L. Vrouwbeeld in te vereeren dat in een boom van Wynendale-busch gevonden was.[2]

(1) Volgens de aanteekeningen van den Deenschen bouwmeester F. Uldall in de Verslagen omtrent 's Rijks verzamelingen van Geschiedenis en Kunst, XXIII, 1900, bl. 44-47 ('s Gravenhage, 1901). Deze aanteekeningen zijn een bijlage bij het schenken van afdrukken en afgietsels door Uldall aan het Rijksmuseum te Amsterdam.

(2) S. Schoutens, Maria's Vlaanderen, bl. 133 (Aalst, 1903): letterlijk overgenomen uit J. de Smet, Manuel historique du culte de la T.S. Vierge, bl. 325 (Brugge, 1861).

De O.L. Vrouwkapel bij den Wynendale-busch bestond alleszins in 1478.

Joost de Lalaing, kapitein van Sluis ert admiraal van Vlaanderen, tevens raadsheer, kamerheer en tweede eereridder der hertogin Maria van Bourgondie, ridder van het Gulden Vlies, schrijft in zijn testament van het jaar 1478 een eeuwig bezet ‘en la chapelle de Nostre Dame au dehors de la forest de Winendale’. Na den dood van een der echtgenooten moet iederen maandag een Requiem-mis in de kapel gelezen worden. Zoolang een der echtgenooten overleeft, zal een H. Geestmis na de gestichte Requiem-mis gelezen worden. Hij sticht eveneens een ‘glaseveynstre’ met een Sint Joos en Sinte Barbara - patroonheiligen van hemzelf en van zijn vrouw - en de wapenschilden van hun geslacht.(1)

Er moet in de oorkonden nog wel meer over O.L. Vrouw van Wynendale te vinden zijn?

E.N.

Mengelmaren

De heerlijkheid van Gavere (Kortrijk).

Tot de bezittingen van het collegiaal Kapittel van Kortrijk behoorde de ‘Heerlichede te Gavere by Curtricke, streckende in diverssche prochien, te wetene Curtricke, Zweveghem ende Belleghem’. De heerlijkheid had haar eigen ontvanger en eigen rekeningen die vanaf 1501 op het archief der O.L. Vrouwkerk bewaard zijn.

(1) Bijdragen tot de Geschiedenis der stad Deinze, II, 1935, bl. 66. - De tekst luidt:
‘Item en la chapelle de No(s)tre Dame au dehors de la fore(s)t de Winendale et joingnant icelle, volons avoir dit, incontinent le trespas du premier de nous advenu, au plus tost se faire se poeult et ainsi l'ordonnons une messe de Requiem chacun jour de lundi perpetuellement. Et y volons avoir fait une verriere armoye de nos armes et y ung sainct Josse et saincte Barbe. Et apres icelle messe, durant la vie du desrenier de nous deux, volons avoir dit une seconde messe du sainct Esprit,’

De ontvangsten zijn en blijven ingedeeld in vier ‘roupen’ en betreffen haver van verschillende hoeda‘nigheid: *witte evene*: de beste; *middel evene* en *ruwe evene* (in 't Latijn: alba, media en mollis avena). Ziehier deze vaste indeeling (anno 1501):

‘1. Vanden Roupe ten Vliesberghe streckende inde prochie van Curtricke ende Haerlebeke... ende es ruwe evene.
2. Vanden Roupe ter Brugghen ende es witte evene.
3. Vanden Roupe ten Ratiere ende tes ruwe evene.
4. Vanden Roupe ten Pineberghe streckende inde prochie van Belleghem... ende es middel evene.’

De haver werd niet in natura geleverd doch ‘ghelost’ in geld per rasier; de ontvanger stelde ‘den los’ vast.

Het goed op den Pineberch te Belleghem was in 1501 bewoond door de gebroeders Stevin en Coppin van Vianen, zonen van Thomas. Daarop woonden nog Roeger, Clays, Gillis en Gheeraerd van Vianen. Stevin ‘van Vyaenen’ bewoonde nog het goed in 1513.

V.

Kinderdeuntjes.

't Kwam daar een meiske van Amsterdam
zijn oudsten broere was zoo gram
omdat zijne wagen nie' voort en kwam.
't Had daar een meisken opgezeten
zijn roksken en was nie' letter versleten,
zijn roksken en was nie' letter vermoord.
't Lei zijn hoofd op Maria's 'ne schoot.
Maria zei: 'k heb zoo koud
Sint Jozef zei: me 'n hen geen hout.
't Viel een blokske op Maria's rokske,
ze sloeg het d'raf met heur ivoorne stokske,
heur ivoorne stokske brak.
't Kwam daar een zielken uit 't vagevier.
- Wel zielke, van waa' komdje nu?
- Ik komme van uit het vagevier.
De helsche poorten zijn toegegaan
en d'hemelsche poorten zijn opengegaan,
met twee van Djeezekes hendjes,
..... voetjes,
..... tendjes.

Geh. te Lendelede. Wie kan er de twee laatste regels aanvullen? Vgl. Lootens-Feys. Chants populaires flamands, bl. 279-280 (Brugge, 1879).

D.B.

Lange, lange reke,
van hier tot Harelbeke,

de brugge was gebroken,
waarmee gaan we ze maken? (vermaken)
Met stientjes (steentjes) en met staken.
Al de kinderkens boeljouw!
(De kinderen hukken zich al te zamen).
Waar gaan we die steentjes halen?
Ginder verre,
aan de blauwe sterre.
Wie gaat er messe doen?
Peetje met zijn lange schoen.

- De oudere schoolgaande kinderen zingen dit liedje als ze de kleinere kinderen naar school of van school naar huis brengen. Hand aan hand stappen ze in reke door de strate en de kleintjes hebben er veel leute mee.

Deerlijk.

L.D.

Zantekoorn.

HEMELSCH GEWELD: 't zijn d'eigenaars die 't gebroken glas van de laatste hagelvlage moeten betalen en niet de pachters; 't is immers scha door 't hemelsch geweld. (Gehoord te Ieper; zie Loquela X. 83).

TOP EN EERS: den toebak moet gelegd worden top en eers (uitspr: topeneis, stemzate op *ei*s). Gehoord te Hulste. Zie De Bo onder 't w. aars.

KOP EN GAT: in de streke van Dendermonde wordt bij 't ganzenspel 69 kop en gat genoemd.

AFLOEREN: heeft in 't Iepersch-Sinte-Pieters-Bovensch taaltje de bediedenis van ‘bedriegen, bij 't vier zetten.’

- M'en hem ovêloerd; 'k ên ovêloerd êwist.

V. DE BIJSER, IEPER.

[Nummer 9]

De male van Nieuwpoort.

Een bladzijde uit de geschiedenis van de Engelsch-Vlaamsche Maalpost, 1619-1726.

ONDER den invloed van den handel met de Nederlanden had de postdienst tusschen Engeland en het Vasteland zich reeds in het begin der zeventiende eeuw op buitengewone manier ontwikkeld. Het waren de vreemde kooplieden te Londen gevestigd die daartoe grootelijks, misschien uitsluitend zelfs, bijgedragen hadden. Zij zelf hadden het vervoer der brieven op eigen hand beredderd en ontwikkeld.

De Engelsche Kroon die zich echter intusschen van langs om meer met den dienst zelf bemoeide, ondervond de noodzakelijkheid van het voorrecht der kooplieden enkel trapsgewijze af te schaffen. In het begin der jaren 1600 vinden wij daar nog teekens van in een besluit der Engelsche Regeering krachtens hetwelk, buiten elke bemoeiing van den algemeenen postmeester des Rijks, een ambt in het leven geroepen werd dat de uitsluitende

controol uitoefende op den postdienst met den vreemde. Dit ambt droeg den officiëelen titel van ‘Post-Master of England for Foreign parts out of the King's Dominions.’ Het werd toevertrouwd aan een vreemdeling, De Quester bij name, en dezes zoon.

DeQuester, die vermoedelijk een Vlaming was, werd met dit ambt bekleed in 1619 nadat hij reeds vroeger, dienende onder den algemeenen postmeester Lord Stanhope of Harrington, zich in den internationalen postdienst verdienstelijk had gemaakt. Hij had het vervoer bespoedigd en de tarieven verminderd en aldus de gunst verworven van den Engelschen Koning. Deze benoeming beviel niet aan Lord Stanhope die zich in zijn waardigheid gekrenkt voelde; zij viel ook niet in den smaak van de vreemde kooplieden die het optreden van de regeering wantrouwden. Maar de Koning hield voet bij stek en De Quester bleef.

Wij zijn niet ingelicht over de regelingen van den dienst. Het is nochtans zeer waarschijnlijk dat de postdienst tusschen Engeland en de Spaansche Nederlanden op dit tijdstip grootendeels, zooniet teenemaal, langs Dover- Nieuwpoort geschiedde. Immers na de langdurige Hollandsche bezetting en de verwarring die op het driejarig beleg volgde, was Oostende blijkbaar minder geschikt om een regelmatigen dienst te verzekeren. Dat het nochtans enkel een kwestie van tijd was, blijkt uit het verdere verloop der zaken.

Een onrechtstreeksch getuigenis over het gebruik der haven van Nieuwpoort vinden wij in het besluit der Engelsche Karthuizers die, toen zij in 1626 Mechelen verlieten met het opzettelijk doel zoo dicht mogelijk bij Engeland te verblijven en des te gemakkelijker Engelsche postulanten te kunnen aanwerven, zich te Nieuwpoort gingen vestigen.[1]. Van uit Nieuwpoort onderhielden zij in Engeland een rondreizende Missie.

Een latere bevestiging daaromtrent is voorhanden in een

(1) P. Guilday. The English Catholic Refugees on the Continent, bl. 50 (Londen, 1914).

boek door een dezer Engelsche Karthuizers geschreven.

De schrijver, Pater Eden, (‘The Life of Lady Warner’ door Pater Eden, Karthuizer, te Nieuwpoort overleden den 7 November 1707) meldt ons dat een zekere Francis Warner, naar Nieuwpoort gekomen zijnde om zich over den levensregel der Karthuizers in te lichten, besloten had postulant te worden. Vooraleer in het klooster te treden trok hij eerst naar huis (naar Engeland) om zijn zaken in regel te stellen. Hij scheepte in als passagier aan boord van den Nieuwpoortschen maalboot ‘the Nieuport packet boat’ op 3 April 1667. Toen het schip zich op enkele mijlen van de haven bevond, werd hij door de baren overboord geworpen en verdronk. Zijn lijk spoelde te Nieuwpoort aan.(1)

Daarnevens vernemen wij dat de postmeester van Nieuwpoort in 1678-79 regelmatig zijn collega te Dover op de hoogte hield van het oorlogsnieuws in Vlaanderen(2).

Het is waar dat er in 1634 een maalpost tusschen Londen en Antwerpen in voege kwam, doch zulks beteekent niet noodzakelijk dat de dienst tusschen Dover en de Vlaamsche kust ophield te bestaan.

Na het sluiten der Schelde tengevolge van het Verdrag van Munster in 1648, werden de Spaansche Nederlanden alleszins bediend langs Nieuwpoort en ook langs Oostende(3). Het blijkt uit het geval, hierboven door Pater Eden aangehaald, dat die dienst in 1667 nog steeds in voege was.

Tengevolge van den Vrede van Nijmegen in 1678 werd de grens met Frankrijk verschoven tot onder de muren van Nieuwpoort. Deze omstandigheid werkte noodlottig op het verkeer tusschen Engeland en de Spaansche Nederlanden langs Nieuwpoort, en bevoordeeligde Oostende. Het is mogelijk dat men er alsdan eerst zal op gedacht

(1) L. Hendriks. The London Charterhouse, bl. 321 (Londen, 1889).
(2) H. Brugmans. Verslag van een onderzoek in Engeland. 1895. bl. 32.
(3) J. Denys. Annales de la Soc. d'Emulatien de Bruges, 1926, bl. 203 vlg.

hebben het verkeer heelemaal langs Oostende te verleggen.

Niettemin was de aantrek en de gewoonte van langs Nieuwpoort te varen, nog te sterk opdat er een verhuizing zou geschieden. Bovendien mocht men, minst van al in den tijd der zeilschepen, het belang eener *korte* zeereis niet verwaarloozen. Men kon dus van Nieuwpoort zoo rap niet afzien.

De onderhandelingen die in 1680 aangeknoopt werden voor een bestendig akkoord betreffende de maalpost met Engeland, en die uitliepen op de overeenkomst den 19 April 1683 te Londen geteekend, getuigen zulks.

Krachtens dit akkoord, - waarin er duidelijk sprake is, niet van een nieuwen dienst maar wel van een nieuwe regeling betreffende den bestaanden dienst, - moesten de booten op Nieuwpoort varen van den eersten April tot den 30 September. In de wintermaanden kwam Oostende aan de beurt.

Drie booten, in plaats van twee zooals vroeger, werden in gebruik gesteld. Hun uitreeding en bekostiging viel uitsluitend ten laste van Engeland. Twee schepen moesten gestadig gereed liggen om te vertrekken uit de Engelsche en de Vlaamsche havens zoohaast de koerier toekwam. Deze laatste behelsde niet enkel de Spaansche Nederlanden maar ook Spanje, Portugal, Hamburg, Danzig, de Baltische landen, Neurenberg, Bremen, Frankfort, Keulen, Aken, Italië en Duitschland. Voor den dienst met Spanje moest een derde schip een bijzondere reis ondernemen, eens in de veertien dagen, zoohaast de post uit Spanje te Nieuwpoort of te Oostende toekwam.

De post vertrok uit Londen, kort na middernacht den Maandag en den Vrijdag van elke week, om twaalf uren later te Dover toe te komen. De schepen zeilden dan van Dover weg zoohaast wind en tij zulks toelieten.

Te Nieuwpoort en te Oostende werden de postpaketten, zoohaast men aan wal kwam, overgebracht naar het postbureel, vanwaar zij zonder uitstel naar hun bestemming gevoerd werden.

Het gemeld akkoord stelt vast dat het gemiddeld aantal brieven jaarlijks verzonden in 1681 en 1682 beliep tot 21080 enkele en 1777 dubbele brieven.

De overeenkomst bepaalde verder dat de getroffen schikkingen voor den tijd van twintig jaar zouden meegaan, indien de contracteerende partijen zoolang bleven leven[1].

Een zekere wijziging in den vastgestelden dienst, die echter niet raakte aan het gebruik der bepaalde havens, zou van kracht gekomen zijn in 1686. Wij hooren ook in October 1688 dat de manschap van een der gebezigde schepen, de ‘Jane’ van Dover, kapitein Richard Moone, bij 's Konings bevel niet mocht lastig gevallen worden om dienst te nemen in de gewapende machten der Engelsche natie[2].

Toen de oorlog in 1689 opnieuw uitbrak werd de dienst stopgezet. Zulks gaf aanleiding tot het zenden door de Staten in 1690 van een vertoog voor de herinrichting van den ‘*Pacquetboot*’ ‘...ten einde den ondergang te voorkomen van den handel met Engeland’[3].

De Vrede van Rijswijk (1697) bracht den regelmatigen dienst wederom in voege tusschen Dover en Kales en tusschen Dover en Oostende, totdat de vijandelijkheden in 1702 er nogmaals een einde aan stelden.

Men merke op dat Nieuwpoort niet vernoemd wordt tijdens de diensthername van 1697. Verder zal blijken dat zulks niet moet beteekenen dat Nieuwpoort daarmede feitelijk afgewezen was of bleef.

Toen de vijandelijkheden een aanvang namen in 1702 werd de maalpost langs Holland afgeleid. Ons land was immers door de Franschen overrompeld. Doch toen Oostende kort na den slag van Ramillies in de handen

(1) J. Denys, a.w. waar bl. 222 vlg. de volledige tekst van het akkoord medegedeeld is.
(2) H. Joyee, The History of the Post-Office, bl. 72 en 84 (Londen, 1893).
(3) Rijksarchief Brussel. Comptes des aides et subsides.

der Engelschen viel, werd de dienst terstond heringericht tusschen Dover en Oostende (Juni 1706).

Men had gerekend dat het voldoende zou zijn de schepen opnieuw te laten varen opdat het verkeer vanzelf zou herleven. Zulks was het geval niet. Men was immers nog in vollen oorlogstijd. Een groot deel van het binnenland was nog in Fransche handen, Nieuwpoort en het Westland waren door hun troepen bezet, en Malborough was nog heftig bezig met Oost- en West-Vlaanderen en Henegouwen vrij te vechten. In Augustus werd de dienst aldus, bij gemis aan belangstelling, geschorst.

Deze beslissing, door de Engelsche Regeering getroffen, sloeg volstrekt niet in bij Malborough die op 15 Augustus het beleg legde voor Rijsel, na Dendermonde, Ath en Meenen veroverd te hebben. Hij b ezigde Oostende als legerbasis voor zijn krijgsverrichtingen in Zuid-Vlaanderen en hij stelde er prijs op, uit Oostende op een spoedige verbinding met Engeland te kunnen rekenen. Nauwelijks waren dan ook de maalbooten verspreid of ze werden opnieuw, waarschijnlijk als gevolg van Malborough's optreden, samengetrokken en de dienst hernam[1].

Nu volgde een tijdstip van angstige bekommernis bij alwie eenigzins belang had in de herstelde maalpost. Hierin zou Nieuwpoort, in Fransche handen, een eigenaardige rol spelen.

Het is een feit dat het verkeer op zee, zelfs in normalen tijd, alles behalve veilig was. Wij dienen enkel den naam te vernoemen van den Duinkerkschen schuimer Jan Baert - pyrata Gallorum maximus - om dit duidelijk te maken. Zijn volgelingen Larmus, M. Dewulf, Pieter Freeraert, Andries Baert en C. Saus, waren in 1706 gestadig op zee om, voor eigen rekening evengoed als voor rekening van hun Koning, de scheepvaart lastig te maken voor alwie geen Fransche vlag voerde[2].

(1) H. Joyce, A.W. bl. 101.
(2) Dr. Lemaire. Histoire de Ilunkerque, bl.245 (Duinkerke, 1927).

Gezien het belang dat men hechtte aan den regelmatigen paketdienst, is het wonder dat geen pogingen aangewend werden om Nieuwpoort aan de Franschen te ontnemen en aldus het gevaar van overval te verminderen.

De voordeelen van het bezit van Nieuwpoort, werden door de Franschen ten volle uitgebaat. In hun handen werd Nieuwpoort tegenover den Engelschman een echt 'rattennest', net zooals de Duitschers van Zeebrugge wisten gebruik te maken tijdens den Wereldoorlog.

De zeebonken van Nieuwpoort en de westkust konden niet varen ter visscherij; zij lieten zich gemakkelijk aanlokken door de groote profijten die de zeeschuimerij beloofde en namen dienst op de Fransche schepen die zwermden langs de gansche kust van Grevelingen naar Oostende(1).

Niet alleen op zee maar ook te lande werd de strooperij ingericht. Geheel de vlakte lag overstroomd zooals gewoonlijk in oorlogstijd. De bevoorrading der Engelsche troepen rond Rijsel geschiedde bij middel van schuiten die langs de gezwollen binnenwaters van Oostende naar het Rijselsche stuurden. Op de Fransche schepen die te Nieuwpoort ankerden werd van Fransche zijde beroep gedaan om een deel hunner bemanning - denkelijk de scheepslui van de streek - af te staan ten einde met behulp van lichte, platte kanonneerbootjes de overstroomde streek op- en af te varen en de Engelsche bevoorrading te lande te belemmeren. Tot onder den neus der Oostendenaren gingen ze zich zelfs meester maken van het fort van Leffinghe(2).

De stoutheid kende weldra geen grenzen meer. Op 25 Januari 1707 (of 1703) viel een Nieuwpoortsche zeeschuimer, dragende tien kanons en een manschap van 80 koppen, onverhoeds op den maalboot 'Ostend', overmande hem en pakte hem mede. Om zeker te zijn

(1) H. Joyce, a.w. bl. 101.
(2) Dr. Lemaire, a.w. bl. 246.

van hun slag thuis te halen, hadden niet min dan vijf roofschepen zich uitgespreid langs de kust tusschen Nieuwpoort en Oostende. Een ander Engelsch schip werd insgelijks aangevallen doch na een hevig gevecht waarin het zich dapper verdedigde, wist het te ontkomen en Harwich te bereiken.

Het nieuws van het avontuur aan de 'Ostend' overkomen, verwekte beroering te Londen, des te meer omdat het een Vlaming, een Nieuwpoortnaar, was die het geval op zijn geweten had. Diplomatische stappen werden meteen aangewend in Den Haag opdat daar zou aangedrongen worden bij de Staten van Vlaanderen en van Brabant om een einde aan zulke toestanden te stellen.

Londen stelde voor dat de Staten drie of vier oorlogschepen te Oostende zouden uitrusten niet alleenlijk met het oog op een degelijk toezicht der kust maar ook om aldus werkgelegenheid te verschaffen aan het Vlaamsche zeevolk en het niet langer meer in de noodzakelijkheid of in de bekoring te stellen bij den vijand te gaan dienen[1].

Wat er daarvan thuis kwam konden wij niet achterhalen.

Er kwam echter, kort daarop, een heele ommekeer in den toestand op zee. De Fransche Koning besloot immers een aanval te wagen op Schotland ter ondersteuning van den Engelschen troonopeischer James III die zich in Frankrijk schuil hield. Met deze personaliteit aan boord, verlieten de Fransche schepen op 17 Maart 1708 de havens van Duinkerke en Nieuwpoort en, met de Hollandsche en Engelsche vloten stevig samengetrokken voor Duinkerke, begon een tijdstip van betrekkelijke kalmte.

Uit ons verhaal blijkt voldoende dat de maalpost in Augustus 1706 hernomen, feitelijk een krijgspost was, dienende zoowel voor brieven als voor passagiers, en enkel en alleen om reden van zijn krijgsnut in 't leven gehouden.

(1) H. Joyce, a.w. bl. 101.

Zulks was nog steeds het geval in 1709 toen de Engelsche postagent Macky naar Vlaanderen afgevaardigd werd om zich met Malborough te verstaan over een betere bediening over land tusschen de verschillende legerkampen en den zeedienst van Oostende. Malborough evengoed als de Regeeringshoofden te Londen stelden er prijs op om alle nieuws- en oorlogsberichten met den grootsten spoed in handen te krijgen.

Reeds vanaf 1708 had men den dienst aangevuld en het getal schepen gebracht op vier, elk van 20 tot 30 tonnemaat en deugdelijk uitgereed tegen alle gevaar van slecht weder en van zeestrooperij.

Toen de vijandelijkheden op zee eindelijk in 1712 een einde namen, en nog vóór dat de Vrede van Utrecht geteekend was, werd de maalpost op vredesvoet teruggebracht en het aantal schepen verminderd. De diensten van Dover op Kales en Duinkerke werden insgelijks in gang gezet.

Of Nieuwpoort in deze herneming na den Vrede van Utrecht een aandeel kreeg, kunnen we niet vaststellen. Alleszins hooren wij later weerom van Nieuwpoort gewagen, namelijk rond 1724-1726, toen de Engelsche schrijver Defoe, op reis zijnde te Dover, er de Nieuwpoortsche paketbooten aantrof. In zijn Reisboek (Daniel Defoe. A Tour through England and Wales. 1724-26. Van dezen schrijver hebben wij ook het welgekend werk: Robinson Crusoë) heeft hij een Nota nagelaten waarin hij getuigt dat de paketbooten ten dezen tijde den dienst tusschen Engeland en Vlaanderen verzekerden bij wege van Dover naar Nieuwpoort. De tekst luidt: ‘The packets for France go off here, as also those for Nieuport with the mails for Flanders’.

Newcastle-on-Tyne

R. DUMON.

[Spreuk]

Gheen ghemack van soo goey sede,
Oft ten brengt sijn ongeinac mede.

Zoo vertaalt en berijmt Jan David in zijn Kettersche Spinnecoppe (bl. 280; gedrukt te Brussel in 1595) de Latijnsche spreuk: *Omnis commoditas sua fert incommoda secum*.

Colettenunnetjes.

DE menschen zien ze zoo geren! 't Volk van den Sulferberg, van 't Arsenalstraatje, van de Acht Zaligheden, alla g'heel dat geweste dààr is er zot van. Al die ze kennen in Brugge zouden voor de Clettenunnetjes door een vier gaan. Menschen van de wereld die kloosterzusters alzoo beminnen, dat komt men niet vele tegen. Van ieder nunnenklooster weet men in Brugge een ditje of een datje te vertellen, maar van de Arme Claren?... niet anders dan goed! Dat zijn hemeldievetjes! Iedereen steekt met liefde een handje toe om die schamele dutstjes te helpen. G'hebt daar, bij voorbeeld, dien apotheker... ehwel, z'n potten, z'n pannen, z'n flesschen, z'n doozen... 't staat al open, breed open voor hunder. Ze betalen met nunnegeld of gebeden. En, biechtewaar, de mensch ondervindt er den deugd van in gheel z'n doeninge.

- 't En is maar een dingen spijtig, zegt hij, dat ze zoo weinig ziek zijn.

En dat is waar: ze leven daar honderd jaar achter die traliën en kunnen z'n ‘meitecine’ gheel goed missen.

Dat 'n is ook niet te verwonderen. Men zegt gemeenlijk dat de ziekten al door den mond in 't lijf kruipen tegare met de goe' beetjes, tegare met die levende versche kreeften, met die oestertjes die naar u lachen, meê met die gepeperde en gepijkelde beafstukken, die gekruide hameienboutjes, dat brandig zwijnevleesch, die licht-aangekomene hazen en patrijzen, die Bordeaux van lek-m'n-lippe en die lauwe looze Bourgogne!... Maar dat is nu juist al mondspel waarin die zustertjes van Sinte Clara zoo gerust zijn als in stijfpap. Die menschen leven immers met dingen die ze krijgen, heel dikwijls van lieden die 't niet breed 'n hebben. Kleene pezelinge van paling, deerlijke pietermannetjes, koppen van kabeljauw, pruts van gulletjes, rochevlerkskens met e' reukske, fletschen en fleeuw-

schen bucht, gemeene sleuveringe en afval van de visschemarkt... dat is kost voor hunder, met 'en onnoozel zuiptje bloot water of slooi van koffie, met 'en slok van de pompe... genoeg om er de meulenare in te versmooren. Als ze ziek zijn... ‘e' taljortje soepe’, 't is te zeggen: een schotelke zop van gekookte visch. Ge moet daar 'en keer aan proeven om te kunnen meêspreken... M'n honden laten dat feestelijk staan.

Met al die waterkost hoe wilt gij, op Gods wereld, dat die menschen velziekten opdoen? Gezwollen levers krijgen, dermontstekingen kweeken, en van een bloedopdrang sterven? Alla toe toe!

Geren genoeg gave de kruidheere pillen en poeders, flesschen en zalven, maar je zij' wel! De man 'n heeft er de keure niet van. En toch! toch zijn die heilige zieltjes hem dankbaar en 'n zouden ze nooit laten een zomer voorbijslieren zonder hem een kwansel of armmandeke van de fijnste keerzen te zenden, van de fijnste, Menheere, die er onder Gods zonne lachen, van die donkere roo' inzoete kortsteertjes! En ze brengen hem dat met 'en herte en met 'en genegenheid ongehoord, al... ‘uit dankbaarheid voor de gedienstigheid, de mildheid en de goede zorgen van dien fraaien(?) heere den apotheker van 't hoekske’.

Zusterke Pacefiek, God wil' z'n ziele, die ze brocht, vroeg toen altijd, schuchter en benauwd weg:

- Menheere, Moeder Abdesse vraagt of ze toch goed smaken en of ze van passé rijpe zijn.

- Hebt gij ze dan zelve niet geproefd, zuster?

- E'... neen wij, Menheere! antwoordde ze dan... toch zoo beschaamd en zoo bedeesd.

Zestig jaarlang heeft Pacifiekske keerzetjes bezorgd, zestig jaar alle zomer een paandertje gebrocht: 'k verwedde mijn hoofd, - en zonder hoofd pertank 'n kan ik niet voort, - dat die verdokene heilige ziele nooit-jamais de hemelsche zoete zaligheid van die Brugsche kortsteerten gesmaakt 'n heeft.

't Was op een helschen heeten Julidag, de zonne zat te ketteren met een onverdragelijk geweld! Zustertje Pace-

fiek las heur getijden in 't hovetje, en met den ratel van de goe' weke in d'hand, wandelde ze rond den boom om de vogels te verjagen. Lijsters en merelaars, man en puppe, kwamen afgestoken. Op het muurtje zaten ze af en toe te loeren en te langhalzen om, als ze 't gat schoone hadden, in 'en pink het boompje te plunderen en te pluimen. Vóór henne en vóór hane waren ze daar al gezet, duivel en dul achter die bleuzende krieken.

Maar Moeder Abd esse had gezeid:

- Zuster Pacifiek, dat is uw jaarlijksch werk: nu dat ze gaan rood zien... goed oppassen dat er de vlerkedieven van afblijven.

En Pacifiekske deed dat verduldig en deemoedig.

- Neen vriendjes, zoo sprak ze tot de vogels, gaat elders uw buikstje vullen, hier 'n is er geen zielemestje te doen. Die keerzetjes 'n zijn voor ons niet, ze zijn voor Menheere den apotheker.

Rrrr...! kreesch de ratel... 't nunnetje sloeg e' schoon kruistje en bad. De zonne intusschen laaide en brandde in die zwarte nunnekappe; danste en lekte lijk een duivel op en langs die dikke zware kemelharige kapucienenkleeren. De merelaars keken met oogen lijk perels; vlogen ze weg nu en dan, in 'en vloek waren ze daar weder, z'hadden lijk van de kwikken in; 't boomtje stond krieldikke en dat stak hun leelijk de oogen uit. 't Maseurtje ratelde, bad en preekte:

- Trekt uw keerzetandjes uit, keppetjes, stelen is een slechte gewoonte, van wien deel'-je dat af? 'k Zou u dat willen afleeren.

Maar ze ruttelden tegen, dul en driestig.

- Ga'-je b egun' zwijgen, ei? streed Pacefiekske, ai gij blikslagers! 'k Ga je gaan he n! 'k Zegge u dat ze voor Menheere den apotheker zijn!

De noenezunne deed leelijk; 't was een blakenden oven tusschen die vier hooge muren, en geen ziertje schauwte de groote van 'en hand. 't Zustertje zag af lijk 'en peerd... hoe het 't kon hermen, den Heere is 't wijs! Heur keeltje was gelijk baanst zoo droge. Waarom 'n peuzelde 'et geen keerze of twee om dien schroeienden dorst te lesschen?

Waarom 'n liet ze keerzelare, lijster, meerlare, musschen, blutsepoepen en gheel den boel in den brand niet? 't En was er niet menschelijk, niet houdelijk, niet herdelijk! Ze klopten in heur hoofd met hamers, het bloed spande rond heur hersens, heure ooren ruischten, de luiken van heure oogen sloegen open en toe, 't danste, 't schijverde al rond om heur, heur herte joeg om dood, het klamme zweet brak heur uit... heel gelaten, heel verduldig las ze het Serafijnsch Officie: ‘Heere Jezus, die in uwen doodstrijd bloedige zweetdruppels hebt vergoten, ontfermt U onzer’... nog fluisterde ze entwat van:

- Veugeltjes, hier niet te kadijzen... zijn voor... Apotheker...

Ze zwijmelde, subbelde,... de ratel viel met een smak op de steenen...

Eilaas, te vespertijde vond men het heilig Pacefiekske voorover gevallen, plat ter aarde en met een diepe gabbe in heur hoofd...

Moederziele alleene lag ze daar; alles was er bladstille, geen muizetje dat roerde, en geen vogel maar geen enkel vogel te ziene.....

's Anderendags kwam zuster Dominiek naar de apothekerij met een doodbrief:

‘In 't jaar Onzes Heeren 1926, den 14^{en} van Hooimaand, is, in het klooster van den Berg Sinaï der Zusters Arme Claren Colettienen te Brugge, schielijk overleden onze lieve mede2u3ter Zuster Pacifiek. Als het U belieft, wilt hare ziele in uwe vrome gebeden gedenken, opdat zij de eeuwige Godsvrede moge genieten. R.I.P.’

Benevens dien brief gaf zuster Dominiek, met een hemelsche vriendelijkheid, nog een paanderken af... met de schoonste, de wonderbaarste keerzen die men droomen kan... ‘uit dankbaarheid en genegenheid’...

K. De Wolf.

De Europische Mercurius.

(Vervolg van 'Biekorf' 1934, blz. 189-197).

MIJN vorige bijdrage eindigde met het verdwijnen van den Hollandschen Mercurius in 1691.

Gedurende dit jaar verscheen de Europische Mercurius om de drie maanden. Dat veranderde dadelijk, nadat hij zijn mededinger den das had omgedaan. Hij komt voortaan uit om het half jaar, zoodat elke jaargang (stuk) twee deelen telt. Aan de titelplaten wordt heel wat meer zorg besteed, dan aan de enkele van deze kunstproducten, waarmee zijn voorganger prijkte. Soms gaat aan deze plaat een berijmde verklaring vooraf, wat in latere stukken regel wordt. De redacteur E.V. vindt achtereenvolgens opvolgers in L.A. en J.H. Zij komen en verdwijnen, zonder dat wij iets van hen vernemen. Het is me niet gelukt, langs anderen weg iets van hen te weten te komen. Hun arbeid pleit voor hun groote kennis, nauwgezetheid en ijver. In het bijzonder valt het op, dat ten aanzien van hun niet Gereformeerde tijdgenooten, zoowel binnen als buiten de landgrenzen, een mildere geest begint te heerschen. All es echter wat het Katholicisme in Engeland, Frankrijk en Duitschland betreft, blijft hun volle aandacht houden. Overigens wordt op het oude spoor voortgegaan.

Slechts van één redacteur kwam mij - echter niet in het werk zelf - een aanwijzing onder het oog.

Op de eerste bladzijde van de drie blanco bladen, die aan den hoofdtitel voorafgaan, vond ik in Stuk LII (1741) in het schrift van omstreeks 1850 het volgende onder A.L.:

'De Schrijver van den Europischen Mercurius noemt zich A.L. en is waarschijnlijk niemand anders dan Adriaen Loosjes, leeraar der doopsgezinde gemeente te West-Zaandam, die van 1689-1767 leefde, gewoon was

om 't geen hij schreef met de voorletters van zijn naam A.L. te onderteekenen, en gemeenzamen omgang hield met den geschiedschrijver Jan Wagenaar. Verg. A.J. van der Aa, Biogr. Woordenb. i.v.

Het 61 Stuk, dat over het jaar 1750 loopt, is het laatste, dat met de letters A.L. is geteekend'.

Dit Stuk is ook het laatste waarin een titelplaat voorkomt.

Om nauwkeurig te zijn, worde hier aangestipt, dat A.L. zijn taak aanving met het tweede deel van Stuk LII

Een van zijn voorgangers L.A. had bij het aanvaarden van zijn taak (Stuk XXIX, deel II) de inrichting van het jaarboek gewijzigd. Aan het einde van het maandoverzicht verschijnen voortaan de 'Byzonderheden', inhoudende: geboorten, overlijden, huwelijken van hooge personages, merkwaardige voorvallen, natuurverschijnselen, moorden, branden, enz.

Timotheus ten Hoorn, de eerste uitgever, heeft inmiddels een opvolger gevonden in Andries van Damme. Stuk XXXVIII (1727) vermeldt onder de titelplaat als uitgeefster de weduwe Andries van Damme. Zij schijnt in den loop van 1727 haar man verloren te hebben, want het eerste deel van dat jaar noemt hem nog als uitgever. Het tweede deel kwam uit bij Hendrik van Damme Jansz., die in de zaak van zijn voorganger And ries. Boekverkooper op 't Rokkin, 'bezyden de Beurs' was getrokken. Hendrik van Damme voegt in den regel achter den titel van den Mercurius een 'Bekentmaking' van werken, die bij hem verschenen zijn.

De snelheid, waarmede de uitgave van dezen Mercurius nu van de eene in de andere hand overgaat, geeft ons den indruk, dat de uitgave weinig winst oplevert. Na een drietal jaargangen wordt J. Ratelband op den hoek van de Kalverstraat en den Dam uitgever. Van het XLI Stuk (1730) is zijn weduwe de uitgeefster.

De 'Drukster' acht het noodig haar 'Landsgenooten', de 'Weetgierige Nederlanders', een en ander over 'dit nuttelyke Geschicht-Boek' mede te deelen. Zij

prijst ‘de zorgvuldige behandeling en het goede toezigt van wylen den Boekverkoper Andries van Damme’ en geeft een sneer aan zijn opvolgers, ‘die de belangen van dit Werk niet behartigden’. Het schijnt n.l. zeer ongeregeld verschenen te zijn. Zij heeft het Werk gekocht ‘met besluit en voorneemen, van hetzelve.... wederom zyn voorige agting te doen erlangen en prompter te doen te voorschyn te komen; sullende geene vlyt spaaren, om yder half jaar, successivelyk een maandt na 't Expireeren van 't zelve, in die gereedheit te brengen, van het te kunnen afleeveren en verzenden’.

Zij zal alle gedenkwaardige voorvallende zaken en bijzonderheden, ‘door middel van goede Conrespondentie, onzen Autheur en Schryver’ mededeelen, waardoor dit werk ‘een volslage Cronyk’ zal worden.

Dit ziet blijkbaar op het buitenland.

‘Aan 's Lands Placcaten, Edicten, Manifesten, Aanspraken, Brieven, en andere autentyke Stukken zal het onzen Merkurius niet ontbreeken; dierhalven meenen wy een volslagen Werk uyt te geeven, 't geen alle Staats-Ministers, Ambassadeurs, Residenten, Agenten, en andere Heeren van Regeering, ten hoogste nuttelyk kan zyn, kunnende in de voorige stukken een volkomen aaneenschakeling van Staats- en Oorlogsgevallen, sedert den tyd van 40 jaaren gevonden worden.

De Kooplieden, de Zenuwen van onzen Staat, zullen geen minder dienst van dit ons Werk genieten, aangezien (behalven alles wat Vrede en Oorlog raakt, en waar op hunne Negotien veeltyds steunen en rusten) in 't zelve zullen geplaatst en te vinden zyn, alle retouren van voornaame Vlooten en derzelver Cargaas[1], Visscheryen en derzelver Vangsten &c:

Enfin, Merkurius, wel waardig om te leezen,
Zal weêr Merkurius, gelyk als eertydts weezen:
En heeft'er onlangs, iets gehapert aan zyn vlugt?
Zyn vleugels zyn hersteldt, hy snordt weer door de lucht,
En brengt ons tydingen uyt Duytslandt, Vrankryk, Spanje

(1) Voor clezen werden alleen de Hollandsche vermeld.

Uyt 't barre Noorden, uyt 't nabuurige Brittanje,
En waar ooyt iets geschiedt, 't geen weetens waardig is
Merkuur heeft alles, men tast nimmer bij hem mis.'

De spelling ondergaat eenige verbetering, geboorten, huwelijken en sterfgevallen van vorstelijke personen verhuizen uit de rubriek 'Byzonderheden' naar die van het land, waaronder zij behooren.

Over belangrijke onderwerpen worden voortaan afzonderlijke studiën aan den 'Mercurius' toegevoegd. Zoo bevat het XLII Stuk een verhandeling over de verwoestingen door Paalwormen in onze zeeweringen aangericht.

De Wed. J. Ratelband beleefde het succes van haar streven niet; het tweede deel van bovengenoemd stuk, bevattende het nieuws van 'de zes laatste maanden van het jaar 1730', verschijnt bij 'de Erven van J. Ratelband en Compagnie', gevestigd in de hiervoor genoemde zaak. In een 'Voorreden' kunnen de Drukkers mededeelen, 'dat de uitslag van het voorgaande Deel onze verwachting door een ongewoonen aftrek beantwoord heeft'.

In 1740 ondergaat de titel een verandering.

De hoofdtitel luidt nu:

Nederlandsch
Gedenkboek
of
Europische Mercurius
Eerste Deel
Van 't Jaar 1740.

De toevoegingen hebben we gecursiveerd.

De achterzijde hieraan bevat den 'Uitleg der Titelplaat' in verzen. Kwam deze 'Uitleg' vroeger nu en dan voor, wanneer het speelsch vernuft van den teekenaar de juiste voorstelling ervan bij den lezer parten dreigde te spelen, in de latere jaren was een berijm de verklaring regel geworden.

Ook aan den nu volgenden deeltitel is de nieuwe aanvulling toegevoegd. De achterzijde bevat de 'Bekentmakinge' van werken bij de Drukkers te verkrijgen.

Op de nu volgende bladzijde van het eerste deel

wordt deze titel grootendeels herhaald, evenzoo bij het tweede deel, dat vroeger alleen een herhaling van den hoofdtitel met de toevoeging ‘Twede Deel’ had. Onder deze titels vangt de tekst aan. Boven de linkerbladzijden leest men ‘Nederlandsch Gedenkboek’, boven de rechter ‘of Europische Mercurius’.

Voortaan citeert de Europische Mercurius zichzelf als ‘Nederlandsch Gedenkboek.’

In Stuk LVI (1745) staat onder de titelplaat: ‘t'Amsterdam by Bernardus Gerrevink, Boekverkoper’; onder de titelbladen de naam van de oude uitgeefster. Deze onregelmatigheid blijft bestaan tot 1748, wanneer ook de titelplaat vermeldt: ‘t'Amsterdam by B. van Gerrevink en de Erve J. Ratelband’.

Bij de verschijning van het eerste deel van Stuk LX (1749) is B. van Gerrevink overleden. De ‘weduwe Gerrevink en Erven Ratelband’ zijn de uitgeefsters.

Het tweede deel van dit Stuk komt uit in 's.-Gravenhage ‘By Frederic Henric Scheurleer’. Het oude vignet, een driehoek van arabesken, is vervangen door een plaatje met een door een kamervenster vliegenden Mercurius, met zijn rechterhand wijzende op een gevulde boekenkast. Op den vloer der kamer heeft hij een pakket brieven laten vallen, waarop staat: ‘F.H.S. Lith.’

In dit Stuk vinden we op blz. 303 van het eerste deel een publicatie van de Staten van Holland en Westvriesland, waarbij het drukken, verkoopen of inbrengen verboden is van ‘het maandelyks boekje, geintituleerd Mercure Historique et Politique, waarin was gebraght een periode ten uitersten lactif aan d'eer en goede naam van een Minister van zekere Mogendheit’. Redacteur daarvan was Jean Rousset de Missy te Amsterdam, ‘lid van d'Academie te Petersburg, alsmede van d'oude Koninglyke Societeit te Berlin’, die door Willem IV in Januari 1748 tot ‘deszelfs Extraordinaris Raad en Historieschryver’ was benoemd (Eur. Merc. LX, 1^{e} deel, blz. 78). Tegelijkertijd dat de Staten deze publicatie uitvaardigden, trok de Prins deze benoeming weder in.

Het is me niet gelukt, een exemplaar van dit maandschrift te bemachtigen.

Twee jaar later, in 1751 met Stuk LXII, heeft A.L. als redacteur afgedaan. Geen enkel woord tot afscheid, geen enkele aanduiding van zijn opvolger. De titelplaten blijven al heel spoedig (na 1754) weg.

Het Stuk van 1751 heeft onder den naam van den uitgever op het eerste titelblad de mededeeling, dat de Europische Mercurius mede te bekomen is aan adressen te Dordrecht, Delft, Haarlem, Leiden, Amsterdam, enz. Groot schijnt de aftrek daar niet geweest te zijn; in 1754 blijft deze lijst achterwege.

In 1755 met het eerste deel van den nieuwen jaargang gaat de uitgave over aan Ottho van Tol te 's-Gravenhage. Het vignet van Scheurleer wordt vervangen door een arabeskenfiguur.

Het is de eenigste jaargang, dien hij verzorgt. De ‘Europische Mercurius’ of het ‘Nederlandsch Gedenkboek’ verdwijnt en een nieuwe Mercurius staat tusschen de coulissen om weldra zijn rol op het ‘tooneel der publiciteit’ te spelen. Over hem een en ander in de volgende aflevering.

Haarlem.

J.D.H. VAN UDEN.

Boekennieuws.

‘Flemish Influence in Britain’ door J. Arnold Fleming, in twee deelen. Glasgow, 1930.

De Schrijver van dit werk windt het in geen doeken dat hij voor het land zijner voorvaderlijke afkomst en voor de Vlamingen in het algemeen een zeer warm hart voelt kloppen. Men gevoelt zelfs dat hij fier is dat er Vlaamsch bloed door zijn aderen stroomt. Toch blijft hij met hart en ziel verknocht aan den Schotschen grond waar de zijnen al eeuwen lang gevestigd zijn; naar de vaste overtuiging van den Schrijver, is Schotland in overgroote mate door Vlamingen bevolkt geweest.

De invloed van de Vlaamsche uitwijkelingen in de geheele wijdte en breedte van Groot Brittannië, en tezelfder tijde de invloed van den handel met de Nederlanden, wordt voornamelijk tusschen de jaren 1100 en 1700 met pak en durf aangegrepen en blootgelegd.

Hoe lijvig het boek ook is, het is natuurlijk ver van volledig. Het is omzeggens enkel een begin, maar de waardige grondslag voor een gewrocht dat naar den arbeid wacht van menigen schrijver langs beide zijden van den plas.

De scherpe tegenstelling tusschen het Hervormde Geloof der uitwijkende Vlamingen van vroeger en de Katholieke Leer die het Moederland bleef aankleven, treedt meermaals sterk, doch helder en onpartijdig naar voren.

Saaie uiteenzettingen en stapels bijzonderheden worden met zulke geestdrift en in zulke gloedvolle taal opgedischt en ontwikkeld, dat men onwillekeurig blijft voortlezen waar men anders neiging zou gevoelen om toe te slaan.

In zijn tweede deel verzamelt Fleming voornamelijk de biografische gegevens van vooraanstaande Flemings. Het werk bevat verder een reeks goed uitgekozen illustraties.

Voetnota's ontbreken spijtig genoeg. De Schrijver verzekert ons echter dat hij alles zorgvuldig nagezien en vergeleken heeft met de algemeene bronnen waarvan hij een lange lijst voorlegt. In het opzoeken dezer bronnen botste Fleming op hetgeen hij noemt ‘het gemis aan belangstelling in hun eigen geschiedenis bij de Vlamingen zelf, genoeg om een mensch te doen wanhopen.’

Het werk mag warm aanbevolen worden niet alleenlijk aan elken zelfbewusten Vlaming of Nederlander (Nederland vindt er ook zijn deel in), maar aan alwie belang stelt in de eeuwenoude betrekkingen tusschen Engeland en de Nederlanden.

Het doel zelf van het boek is ten andere reeds een machtige aantrek. Dit doel wordt ons bekend gemaakt op bl. 402: ‘Tot hoever hebben de Vlamingen het Engelsche volk medegeholpen in het verwerven van een democratisch bestuur?’

R. DUMON.

- Een belangwekkende aanhaling uit dit boek betreffende *Flemish Bond*, is te vinden in Biekorf, 1934, bl. 142.

DER GROSSE HERDER. Bd. X (Reue-Sipo). - Freiburg im Breisgau, Herder, 1935. Geb. in halfleder = RM. 34.50.

Reeds een heel tijdje is Bd. X van den G.H. van de pers gekomen. Een nauwkeurig zicht te geven op zijn inhoud, met zijn 1728 kol. tekst, zijn 22 kol. bijlagen buiten tekst, toegelicht

door 1892 afbeeldingen, waaronder 7 blz. in kleurendruk, is bepaald onmogelijk: te veel wordt erin behandeld. Wil men een historische persoonlijkheid terug in het geheugen roepen, een geneeskundige inlichting inwinnen, enkele bizonderheden over een nabijgelegen stad of land opzoeken, de werking van een scheikundige stof of de richting van een hedendaagschen denker of kunstenaar nagaan? Men sla den G.H. open en zonder moeilijkheid vindt men de gezochte inlichtingen. Uit het besproken deel vernoemen wij een paar trefwoorden van cultuurhistorischen inhoud, over Romaansch (6 kol. en 4 blz. afb.), Scholastiek, Rokoko of Romantiek, of over hedendaagsche vraagstukken b.v. Radio (‘Rundfunk’, 10 kol. met talrijke afbeeldingen). Voeg daarbij de aardrijkskundige bijdragen, hier bizonder talrijk (Roemenië, Rusland, Saksen, Zweden, Zwitserland), alle tevens met belangrijke inlichtingen over geschiedenis, taal, letterkunde, kunst. De beteekenis, in alle opzicht, van de stad Rome (20 kol.) wordt zeer goed beschreven.

Dit moge volstaan om den rijkdom van deel X. van den G.H. bloot te leggen. De twee laatste deelen zullen dit jaar nog de jongste en modernste der Duitsche Encyclopaedieën komen voltooien. Wij verwachten ze met spanning.

J.-A.V.H.

- Zeeland door de eeuwen heen, door M. Van Empel en H. Pieters. Tiende en elfde aflevering. Uitg. G.W. Den Boer te Middelburg in Zeeland. Vgl. hierboven 1934, bl. 311 en de vorigen.

De tiende aflevering voltooit de uitvoerige geschiedenis van het ontstaan van het Zeeuwsche land met een lijst der thans bestaande polders, waarin allerlei bijzonderheden over bedijking, overstrooming, herdijking der polders meegedeeld worden. De gewone lezer moge dit uiterlijk dorre deel overslaan; de zoekers en navorschers op het gebied der Zeeuwsche en Vlaamsche geschiedenis zullen dikwijls tot die bladzijden hun toevlucht nemen, want daar ligt een schat van anders nagenoeg onbereikbare gegevens in verzameld. De Kaarten van Zeeuwsch-Vlaanderen en de plattegrond van Sluis door de beroemde Hattinga's geteekend, zijn hierbij voor het eerst afgebeeld.

De elfde aflevering is de inzet van de politieke, economische en kerkelijke geschiedenis van Zeeland. Na een kort hoofdstuk over de herkomst der bevolking, volgen allereerst eenige bladzijden gewijd aan de oudste geschiedenis der Zeeuwsche landen, de Romeinsche en Frankische overheersching, de invallen der Noormannen, het ontstaan der Hollandsche en Vlaamsche gravenhuizen. Dan komt de voor ons in 't bijzonder

belangwekkende geschiedenis van het noordelijk deel van Vlaanderen, het latere Zeeuwsch-Vlaanderen, tot aan den tijd der Bourgondiërs. Uitvoerig wordt gehandeld over den strijd tusschen Frankrijk en Engeland en zijn gevolgen voor deze Vlaamsche gewesten; over het ontstaan der stads- en landskeuren; over de machtsuitbreiding van Gent en Brugge op het naburige land. Deze aflevering bevat mooie afbeeldingen van miniaturen uit de Bibliothèque Nationale van Parijs: allereerst twee miniaturen uit de kroniek van Jean de Wavrin en die van Froissart betrekkelijk de *slag bij Sluis* op 24 Juni 1340. Voorts een miniatuur uit een handschrift, vervaardigd voor de familie van Borssele van Vere, voorstellende een gevecht tusschen een oorlogsschip en een kustbatterij.

Mochten we toch eens over ons aloude graafschap Vlaanderen een dergelijk werk met evenveel kennis en smaak zien tot stand brengen!

B.

Bond van Oost-Vlaamsche Folkloristen.

Einde October e.k. viert deze Bond de tiende verjaring van zijn stichting, die tezelfder tijde het tijdschrift *Oostvlaamsche Zanten* en het Museum voor Folklore te Gent betreft. Te dier gelegenheid zal een Landdag voor Vlaamsche Folklore ingericht worden; een feestnummer van de wakkere *Zanten* is in voorbereiding. Biekorf volgt met broederlijke heilwenschen den groei van den Bond en zijn werk.

B.

Mengelmaren

Kaatsballiedje met gebaren.

Zwarte Katrijne
zat achter de gordijne.
Wat doet ze daar?
Ze kamt heur haar,
ze wascht heur handjes,
ze spoelt ze af...
ze keert heur omme enz....

Uit Roeselare? - Wie kent er dat liedje geheel en gansch?

L.B.

- De Cock-Teirlinck, Kinderspel III, 95 vlg. geeft verschillende lezingen van dit liedje, meest uit Brabant en Limburg. Moet het soms aangevuld worden in de goeste van: Ze spoelt ze af - ze zet ze ter zij - ze knielt daarbij - ze staat weer op - ze naaide - ze breide - van rol ende bol - en ze keert heur weer omme?

Aftelrijmke.

Achter de groene poorte
daar lag er 'n hondje dood
met g'heel zijn billekes bloot.
't Kwam daar 'ne patere,
ie smeet dat hondje in 't watere,
't kwam daar 'ne puid,
ie trok dat hondje er uit,
't kwam daar 'nen temmerman,
ie kapte dat hondje zijn steertjen af.
Danke, zei dat hondje,
mijn steertje is van mijn kontje.

Uit Moere.

L.B.

- Dit rijmke behoort tot een talrijke familie van aftelsels; 't verschilt merkelijk van degene die bij De Cock-Teirlinck, Kinderspel VIII, bl. 258 aangeteekend staan. Kanunnik Am. Joos zond ons eentje uit Nazareth (O. Vl.) dat tot een anderen tak van 't geslacht behoort:

Achter de meulen
ligt éenen hoop zand.
Ze voeren hem naar Engeland,
van Engeland naar Spanje,
Appelkes van Oranje,
appelkes van owéwéwé,
breng mij zeven forchetjes mee.
Forchetjes staan te koopen;
tien pond grooten,
tien pond en half,
mijn koe en heeft geen kalf,
't zal overmorgen zwijntjes-kermis zijn.

- Vgl. De Cock-Teirlinck, a.w. bl. 223.

Schijtjager.

Een oude visscher van De Panne noemt alzoo een soorte van donkergrijsde meeuwe, die leeft met de uitwerpsels van andere kleinere meeuwen: z'achtervolgen ze en stekken maar gedurig in hun achterste totdat ze... lossen en 't lekker beetje sleuveren ze naar binnen. Alzoo doen de ‘schijtjagers’ den dag deure en gaan van d'eene naar d'andere!

't Is een beetje aardig om te gelooven, maar de name zou toch goed gemaakt zijn, als de zake waar is. Zijn er geen Lezers van aan de kuste die daar nader bescheid kunnen over geven?

B.D.L. Knokke.

Koolschaarde.

De oude Knokkenaars noemden ‘schaarde’ een opening in wassende duinen, waar dat het water, bij vloed of storm, nog doorspoelde.

Een schaarde waar dat er eens bij storm een koolschip inkwam, heette langen tijd *Koolschaarde*.

B.D.L.

De luys in d'oore hebben.

Met de luis in de oore loopen, d.i. een vermaan of knijzing gevoelen van koorts, van tandpijn of van een andere kwaal of ziekte. Ook een voorgevoel of halve kennis hebben van iets. - Hij gaat van zijn ambt afgesteld worden: *hij loopt met de litize in de oore* (De Bo).

Vercoullie vermeldt: Een luis in zijn oor hebben d.i. niet gerust van geweten zijn.

Die zegswijze ontmoeten we reeds op het einde der jaren 1500 onder de pen van Jan David. In zijn Kettersche Spinnecoppe (gedrukt te Brussel in 1595) spreekt hij (bl. 276) van de ketters die 't seffens merken als er onraad is: ‘sy hebbent terstont wech, en *de luys int oore*, soo men seght’. In hun bewijsvoering zijn ze zeer op hun ongemak wegens ‘...een cleyn woordeken dat haerlieder soo vele spels maeckt, als oft sy de vloye inden neus oft *de luys in doore hadden*, bl. 220’.

B.

- Heer CYRILLE AMPE van Eessen, gewezen notaris te Assche (Brabant) overleden in Juli jl. was en bleef tot op zijn laatsten dag een oprechte en trouwe Westvlaming. Hij dichtte zelf de volgende strofen voor zijn doodsantje, waarin hij den bewonderden Gezelle nazingt:

> Laat mij, daar 't altijd zomer is,
> o Heere, spoedig binnen
> om U, onsterfelijke Liefde,
> onsterflijk te beminnen!
>
> Genade, o goede God, en
> wil uw' dienaar niet vergeten;
> genade, en niet uw straffen
> naar zijn kwalijk doen gemeten.

[Nummer 10]

Losse aanteekeningen over Sint-Andries.

III. Sinte-Anna-ter-Straten.

BETFERKERKE, Sint-Andries, Sinte-Anna-ter-Straten, drie verschillende benamingen die door elkaar gebruikt worden om de oude abdij-parochiekerk van Sint-Andries aan te duiden; door elkaar, maar toch met een zekere schakeering.

Betferkerke zou de oorspronkelijke plaatsnaam zijn. Sint-Andries zou verwijzen naar de stichting der abdij, dit is naar ± 1100.

En S. Anna-ter-Straten? Sedert wanneer is de gedachtenis der H. Moeder Anna aan de kerk verbonden? De meeste schrijvers die over de parochie handelen, hebben zich niet eens die vraag gesteld. Zij die zich de vraag wel stelden, meenen dat S. Anna de oorspronkelijke titel is van het oude Betferkerke. Deze oude titel zou ietwat op den achtergrond verdrongen zijn geweest door de stichting van het klooster ‘ter eere van Sint Andries’. August van Speybrouck schrijft:

'*Sinte Anna was de patrones van de eerste kerk, van Straten*'[1]; en de Beschrijving is even uitdrukkelijk: S. Anna ter Straten '*omdat S. Anna de patrones was der eerste kerk die de abdij voorafging*'[2].

Het is wel jammer dat deze schrijvers, die zoo zeker schijnen van hun stuk, ons niet naar de bronnen hebben verwezen. Er is, rneen ik, tot nog toe geen enkel bewijs geleverd, geen enkele oorkonde aangeduid, waaruit men kan afleiden dat, vóór 1100, S. Anna als titelheilige te Betferkerke werd vereerd. Dit feit zou toch van belang zijn voor de geschiedenis der heiligenvereering in Vlaanderen. In onze gewesten is de devotie tot de H. Moeder Anna eerst laat in de middeleeuwen ontstaan, al is ze dan ook op verbazend snelle wijze ontwikkeld. Men mag veronderstellen dat het overbrengen der relieken van de heilige, door de kruisvaarders meegebracht uit Palestina en geschonken aan de Sint-Niklaaskerk te Gent, den inzet teekent der devotie in Vlaanderen. Volgens overlevering zal deze translatie gebeurd zijn in 1101[3]. Laten we dezen datum voor juist aannemen - geschiedkundige feiten worden niet zelden door de overlevering onverdiend met een eerbiedwaardige oudheid omkranst - dan moeten we toch veronderstellen dat er een heele tijd verliep vooraleer die plaatselijke Gentsche devotie tot volksdevotie over geheel Vlaanderen uitgroeide.

Nu is het een algemeen verschijnsel dat de keuze van een kerktitel wordt bepaald of door de liturgische devotie ofwel door de volksvereering. Een liturgische S. Annavereering bestond bij ons zeker niet in de XI-XIIe eeuw, en van een volksdevotie is blijkbaar dan nog geen spoor te vinden. Is er nu reeds, vóór 't jaar 1100,

(1) *Saint-André, Glossaire Toponymique*. Ann. Emul. 1888, bl. 108.

(2) Bl. 18; ook nog' bl. 67, waar de noordelijke zijbeuk, met het beeld van S. Anna(?) boven den ingang, ons verkeerdelijk wordt voorgesteld als '*de oude kerk van Betferkerke, men weet dat S. Anna de patrones was der kerk S. Anna ter Straten...*'

(3) Zie *Oorspronck, beginsel ende oudtheyt der devotie tot de H. Reliquien ende Beeldt van de H. Moeder Anna... Ghendt by de Weduwe Petrus Goesin, 1748*.

in de omgeving van Brugge een kerkje tot stand gekomen dat onder de aanroeping der H. Anna schuilde, dan is dit voor de geschiedenis der heiligenvereering in onze gewesten een zeer merkwaardig feit. Onmogelijk is de zaak niet, maar het ware toch iets uitzonderlijks; en zoolang we hiervoor niets anders krijgen dan beweringen zonder bewijzen, is het voorzichtig er niet veel geloof aan te hechten.

Meer waarschijnlijk is het, dat deze vereering van de H. Anna van veel lateren oorsprong is, en dat de oorspronkelijke titel van het bedehuis Sint Andries was. Apostels hadden zeer vroeg een liturgischen cultus en werden dikwijls tot titelheilige gekozen, en onder de apostels neemt S. Andries een der eerste plaatsen in. De kerken te Woumen, te Zande, te Aartrijke en te Bikschote staan onder zijn aanroeping en de overlevering wijst hem nog aan als de oorspronkelijke beschermheilige van de aloude Sint-Maartenskerk te Ieper.

De vroegste geschiedenis van Betferkerke is nog ‘duister op vele plaatsen’, maar dit schijnt toch vast te staan, dat Tankmar van Straten reeds vóór 1095 het plan had opgevat bij de bestaande kerk een klooster op te richten, terwijl de monniken er eerst veel later, in 1117, hun intrede deden. Tusschen deze twee datums komt de kruistocht (1095) en de vermeende verschijning van Sint Andries aan Graaf Robrecht voor de muren van Antiochië (1098): het feit dat algemeen als aanleiding wordt opgegeven tot de stichting van het Sint-Andriesklooster. Maar reeds in 1100 spreken, zoowel bisschop Balderik van Doornik als Graaf Robrecht van een bestaande Sint-Andrieskerk te Straten. Veronderstellen we dat de verschijning van den apostel aan Graaf Robrecht een historisch feit zij, dan zal de graaf, in dank voor de inname van Antiochië, beloofd hebben, niet een S. Annakerk te veranderen in een S. Andrieskerk, maar eenvoudig de reeds bestaande S. Andrieskerk te Straten een nieuwen luister bij te zetten door de stichting van een klooster[1].

(1) ‘...Vovit (comes) in quodam monasterio, prope Brugas sito, in honore eiusdem Apostoli consecrato, in ipsius veneratione monachos se instituturum. Oorkonde van bisschop Balderik, 1100 (WEALE, *Chronicon*, bl. 13). Duidelijker nog is de oorkonde van Graat' Robrecht, van 't zelfde jaar (ibid. bl. 14): ‘a domno Baldrico episcopo impetravi, ut altare de Bethferkerka, que et Straten appellatur, *in honore Beati Andree Apostoli fundatum*, libertati donaret...’. Uit deze bewoordingen kan men afleiden dat de bisschop afstand deed van zijn rechten op een bestaande Sint-Andrieskerk te Straten, om er een kloosterkerk van te laten maken.

S. Anna, als we de betrouwbare oorkonden nagaan, verschijnt eerst veel later in de geschiedenis der parochie. In het Woordenboek der Toponymie van de Flou, is de oudste vermelding van 1349: *Eglise S. Anne d'encosté S. André*; maar deze vermelding slaat op het klooster der Karthuizerinnen, S. Anna ter Woestine, waarvan de stichting tot 1348 teruggaat. Voor het midden der veertiende eeuw is deze verkiezing van de H. Anna als titel van het nieuwe bedehuis geen uitzondering meer: toentertijd was deze heilige in de volksdevotie zeer vereerd. De tweede vermelding bij de Flou is van 1511-1523: '*prochie S. Anne die men heet S. Andries*'. Ditmaal schijnt wel de parochiekerk bedoeld, en hieruit mag men afleiden dat de S. Annadevotie in deze kerk in zulke mate bloeiend was, dat de oude benaming S. Andries hiermede ietwat in de schaduw kwam te staan.

Wanneer is deze devotie begonnen en wat gaf er aanleiding toe? Op deze vraag geven de geschiedkundige oorkonden geen antwoord, maar ik meen dat het niet zeer moeilijk is te raden hoe dit alles gebeurd is.

Het klooster S. Anna-ter-Woestine stond in zeer hooge gunst bij de bevolking, en daar de stichting juist samentrof met een alom merkbare en zich snel verbreidende ontwikkeling der Annadevotie, zal de kloosterkerk wel dadelijk een beevaartkerk geworden zijn. Een der vroegste weldoeners, Jan Robrecht, gaf aan het sticht een S. Annabeeld, dat tot aan de opheffing van het klooster als mirakelbeeld vereerd werd[1]. K. de Flou heeft uit de

(1) Zie BEAUCOURT DE NOORTVELDE, *Description historique de l'Eglise N.D. à Bruges* (1773), bl. 329, 333, 334.

Hallegeboden, voor 't jaar 1523, een tekst opgediept, waar het gaat over de beevaart '*'t Sinte Anne buten deser stede*'[1], wat ongetwijfeld verwijst naar de kloosterkerk van ter Woestine. Nu weten we dat, in 1492, het Karthuizerinnenklooster door de Gentenaars werd neergebrand en dat de zusters binnen de stad vluchtten, waar ze een klein klooster met kapel bouwden. De ballingschap was van korten duur, maar ik vermoed dat de gelegenheid door de parochianen gretig werd te baat genomen om de devotie in hun parochiekerk te vestigen. Laat nog de zusters haar mirakelbeeld binnen de stadsmuren in veiligheid brengen, de devotie heeft zich op de bevoorrechte plaats als vastgezet en de vrome pelgrim blijft er naartoe beevaren. Dit is een algemeen verschijnsel. Maar van de kloosterkerk bleven slechts verkoolde muren rechtstaan; het is begrijpelijk dat de pelgrims, na bij de puinen te hebben gebeden, zich richtten naar de nabijgelegen parochiekerk; en het is even goed begrijpelijk dat de parochianen, ook om de stoffelijke voordeelen door de beevaart meegebracht, al het mogelijke hebben gedaan om de godsvrucht der beegangers te voldoen en op te wekken. Zeker werd een beeld der heilige uitgesteld; wellicht werden nog beevaartsgedachtenissen aangeboden. In elk geval de beweging sloeg in, en toen de zusters naar 't oud klooster terugkeerden, was de beevaart als ontdubbeld.

In 1547 spreekt men reeds van '*de prochie kerke van S. Anne te Straeten*'[2]. En volgens Kan. Tanghe heette de parochiekerk voortaan ook '*Beevaartskerk*'[3]. Ongelukkig geeft Tanghe geen aanduiding van tijd; hij heeft deze benaming gevonden in 'een ouden naernloozen boek'. Misschien dagteekent dit boek slechts uit den tijd na de Geuzenberoerten, wanneer het zusterklooster voor goed naar Brugge was overgebracht, en de beevaarders, die, naar 't uitwijzen van 't woord zelf, het 'varen' in

(1) *Woordenboek der Toponymie*, col. 572.
(2) DE FLOU, a.w., col. 572.
(3) *Beschrijving van S. Andries*, bl. 3.

't lijf hebben, liever naar Sint-Andries trokken dan naar de kapel binnen stad, en hier geen ander heiligdom meer aantroffen waar S. Anna vereerd was, dan de parochiekerk. Ik vermoed dat de parochianen met een ware voldoening den nieuwen titel, S. Anna, hebben aangenomen. Deze was toch een soort 'reclame' voor hun beevaart, en nog een middel om zich onafhankelijk te stellen tegenover de abdijheeren, waarmede ze, als naaste gebuurs, voortdurend in onmin leefden.

Toch is de benaming S. Andries nooit volledig uitgeschakeld geweest(1), en is binnen de kerk de eeredienst van S. Anna eerst laat tot zijn volle ontwikkeling gekomen door het oprichten van een eigen altaar. Den 13 Augustus 1642 deed bisschop de Haudion het kanoniek bezoek der parochiekerk en consecreerde de drie altaren: het hoogaltaar onder de aanroeping van S. Katarina, het nevenaltaar aan de Evangeliezijde onder den titel van S. Barbara, het derde, aan de Epistelzijde, onder den titel van S. Andries(2). Tanghe heeft, in het verslag van het decanaal bezoek in 1720, gevonden dat de kerk toenmalig onder de aanroeping stond van S. Anna, en twee altaren bezat, het hoogaltaar toegewijd aan S. Jozef, en een zijaltaar toegewijd aan S. Anna(3). Dat er dan slechts twee altaren waren, wordt hierdoor verklaard, dat de zuidelijke zijbeuk was afgebroken in 1680-81(4). Tanghe weet niet wanneer deze verandering intrad. Men kan geneigd zijn te denken dat het eerst na de verbouwing van 1680-81 was, maar eene oorkonde in het Bisschoppelijk Archief te Brugge leert ons dat dit

(1) DE FLOU, a.w., col 572: 1693 '*daer die prochiekerke van S. Andries, wylent ghenaempt Bethferkerke... in staet*'.
(2) *Acta Episcopatus*, 13 Aug. 1642. Den derden April van 't zelfde jaar had de prelaat de vier altaren der abdijkerk gewijd. Tanghe, a.w. bl. 7, schrijft '*het vierde* (altaar) *ter eere van den H. Joseph en de H. Barbara*. De Acta Episcopatus zeggen echter '*quartum in honorem Sancti Judoci* (S. Joos) *et Sancte Barbare*'.
(3) Aldaar bl. 7.
(4) Zie hierboven bl. 93.

vroeger gebeurde, althans vóór 1656. Daar dit stuk (gemerkt F, III) nog onuitgegeven is en niet zonder belang is voor de geschiedenis der beevaart, laten we het verder volgen.

Dat in de jaren 1600 de beevaart in vollen bloei was, leeren we nog uit de volgende bijzonderheden, ontleend aan de Acta Episcopatus. Den 11 November 1680 was de bisschop de parochiekerk komen bezoeken en had ze in een zeer vervallen staat gevonden; wat aanleiding gaf tot de overeenkomst betreffende de herbouwing waarvan hierboven (bl. 92) is gesproken. De bisschop had gevraagd dat, tijdens de verbouwingswerken, de parochiediensten in de abdijkerk zouden geschieden; wat toegestaan werd. Maar toen in den zomer van 1681, de werken eenigszins gevorderd waren, weigerde de abt de parochianen nog langer herbergzaamheid te verschaffen, en zooals het gaat tusschen 'goe geburen', koos de abt het passend oogenblik om zijn besluit over te maken, n.l. den vooravond van het feest van S. Anna. Hoofdman en kerkmeesters namen dadelijk hun toevlucht naar Brugge; de bisschop was echter afwezig, en de groot-vicarissen wisten geen raad daar de bisschop alle diensten in de parochiekerk had verboden totdat hij, in h oogsteigen persoon, de herstellingswerken had onderzocht en goedgekeurd. In dien zin schreven ze naar den abt, maar abt Pìacidus vond hier nogmaals de gelegenheid om te bewijzen, wat hij overigens niet meer hoefde te bewijzen, dat de naam 'Placidus' voor hem zeer slecht gekozen was geweest. Hij weigerde.

Laten we verhopen dat, niettegenstaande dit ontijdig bewijs van Benediktijner vredesgezindheid, parochianen en beevaarders zeer godvruchtig S. Anna hebben gevierd in de kerk met haar in stroo-gestopte ramen.

M. ENGLISH.

Bijlagen.

A. *Inventaris van alle de ornamenten raeckende de kercke van St Anne ter Straeten ten jaere 1656.*
Autaer-cleers dienende tot den Hooghen Autaer.

1. Een gheschildert op lynwaet.
2. Een van witte zyde met geluwe strypen.
3. Een root met swarte blommen turcksche stoffe.
4. Een heel wit van zyde ermosyn.
5. Een swart zyde damast met een witte valle met meer vander middelsten van diveersche gheblomde coleuren(1).
6. Een saey gheblomt van alle coleuren.
7. Een swart say met een swarte en witte fryne met een papiere kant.
8. Een violet van syde.
9. Een violet van say met witte ende blauwe frynen.

Tot den autaer van St Andries.

1. Een root gheblomt met een zyde geluwe fryne en een papiere kant.
2. Een root say met witte blommen.

Tot den autaer van St Anna.

1. Een root zyde damast met bancxkens(2) van de selve stoffe met sylver kanten.
2. Een root gheborduert met twee houtte versylverde lysten by donatie.
3. Een wit damast om daeghelicx, int midden St Catharina gheborduert(3).
4. Een root damast met geluwe blommen ende met een zyde geluwe fryne.
5. Opden autaer de drie beelden van Jesus, Maria, Anna, syn daeghelickx ghecleet met saye kleederen,

(1) Te verstaan: altaarvoorhang of antependium waarvan de sierboord (boven en op de twee zijkanten) gebruikt wordt met meerdere middenstukken (vallen) die volgens de liturgische kleur veranderd worden.
(2) *Bancxkens*, ook *passé* of *passette*: de met het antependium meegaande bekleeding van de kaarsebank.
(3) Een antependium dat herinnert aan den vroegeren titel van het altaar. Was die verandering niet eigenmachtig geschied?

op heylighdaeghen met zyde kleederen, ende op de hooghtyden met gout ende sylver laecken, met drie sylver vergulde croonen van notabel ghewichte.

6. Den autaer is verciert daeghelicx met goude leren[1] die er nevens hanghen.

Sylver, tin ende metael.

1. Twee vergulde kilcken wiens voeten alleen syn van coper vergult.
2. Een vergulde ciborie.
3. Een coper vergulde Remonstrancie in forme van een sonne omcingelt met sterren.
4. Aen St Anna syn opghehoffert goude ende silver Juweelen, te weten beenen, borsten, ermen, ooghen, ringhen, ketens[2].

.....

9. Twee baneken inde zytbeuck.
10. Een tafelken voor credentie.
11. Een casse voor het lynwaet.
12. Een casse ofte buffet voor de casuyffels.
13. Een reliquie casse met de reliquien van de elf duysent maeghden.
14. Diveersche koffers dienende tot het bewaeren vande bewysen vande kereke ende de ornamenten.
15. Een menighte van opghehoffert was aen St Anna, ermen, beenen, handen, voeten, borsten ende diergelycke van alle soorten.

B. *Lofdichten tot Sinte Anna*[3].

Compt al tot St Anna ter Straeten,
Die versouckt troost ende baeten.

Compt tot St Anna groot ende cleen,
Want zy is ons moeder alghemeen.

(1) Goudleder komt dikwijls voor als kerkversiering.
(2) Hier is een tusschenblad weggevallen. De verdere nummers behooren tot een nieuw hoofdstuk. Op de rugzijde van dit eerste stuk staat '*Confrerie St Anna inde prochiekereke van St Andries*'.
(3) Dit tweede stukje is van dezelfde hand als het voorgaande, en gaat dus terug tot 1656. Deze opschriften zullen wel altaar en kapel versierd hebben; enkele schijnen 'ex voto's' te zijn.

Compt tot St Anna van West en Oost,
Al die in droufheyt wenst om troost.

Compt tot Anna vrough ende laet,
Die niemant tot inde doot verlaet.

Bidt Anna uyt herten gront,
Wildy hier werden ghesont.

Tot St Anna ter Straeten
Heeft my myn quael verlaeten.

Anna, moeder der ghenaeden,
Geeft ons troost, wy zyn belaeden.

Jesus, Maria, Anna, drie hooghe naemen,
Wilt ons Christen princen versaemen.

H. Moeder Anna, wilt ons gheven
Hier in pays en rust te leven.

H. Moeder Anna, bidt voort lant
Nu bedruckt van allen kant.

Laet ons bidden al ghemeen
Dat St Anna pays verleen.

Pays te geven, soo ick merck,
Is dees onse Moeders werck.

Anna, Moeder, syt besorght
Dat den pays wordt uytghewrocht.

Van pest, oorlog, en dieren tydt
Jesus, Maria, Anna, ons bevrydt.

Laet ons Anna aenbidden naer behooren
Godt sal ons terstondt verhooren.

En wilt voor St Anna niet spaeren,
Die u goede vruchten doet baeren.

Compt tot d'H. Anna, cleen en groot,
Zy helpt, zy troost in allen noot.

Napoleon van uit Brugge bekeken.

NETJE van uit de Vette Vischpoorte[1] was een g'heel kleen koppelstekkertje van een vrouwtje, een eerste snatergatje van tachentig jaar,... maar 'en geestig! 'k En heb het nooit anders gezien dan in z'n zeteltje, met een wit klakkermutstjen aan, een bebloemden cachemiren neusdoek over de schouders en een lijnwadene schorte aan in bolletjesblauw. Bij slecht weêr zat het binnen in 't godshuiskamertje, te koekeloeren tusschen de bloempotjes: maar 's zomers kwam het lijk 'en grooten, buiten op de zulle zitten genieten... e' beetje in 't zunnetje. 't Had geren bezoek; tateren van den ouden tijd was ze' lang leven; dan schoot het wakker en boven wind! dan zaten z'n oogstjes te pinkelen en te glinsteren lijk sterretjes.

'De oude menschen zijn 'onze beste leermeesters' heeft er iemand gezeid, maar wie? 'n weet ik niet meer.

Op 'en keer dat wij gezellig gezeten zaten:

- Netje, zei ik, Netje vertelt e' kir van Napoleon[2].

- Wadde Napoleon?! Napoleon! Wel! z'n gevaartenissen zijn zoo oud of God!... Ja wat dingen, ge zoudt gij willen hooren vertellen van Napoleon... 'k Moete daarvoor al m'n 'herinnernesse' thoope rapen...:

Hier in Brugge gaven de menschen hem een lapname, ze noemden hem: 'Boonappart'; wat geestigheid dat ze in dien name vonden, is God bekend.

(1) VETTE VISCHPOORTE gesticht in 1434. Godshuis met 4-5 woonsten en een paar achterpoortjes van gebuurs. Rechtover de Noordpoort van St Jacobskerk te Brugge.

(2) NAPOLEON is in Brugge geweest, toch zeker één keer, en werd ontvangen door Burgemeester Baron de Croeser. Zie daarvan in 't stadhuis een schilderij van Odevaere. Bonaparte, als Eerste Consul, bezocht West-Vlaanderen in Juli 1803, om de haven van Oostende te bezichtigen. Hij waste Brugge 12-14 Juli 1803. Zie Annales de la Soc. d'Emulation LXI, 1911, bl. 185 vv.

Maar volgens 't zeggen van vader zaliger 'n was dat maar een simpele boerezeune van ‘Sent Omer’ zulle? entwat van niet vele, een gelukzoeker alzoo, een stratedretser van niemendale, die altijd geren schoone gekleed ging, fijn uitgeklopt en op z'n pijkebeste. Maar met dat schoone kleêren niet 'n willen werken, m'n kozen gerocht op droog zaad... en, van krotte, hij stak hem piot in 't fransch leger. 't En duurde niet lange, hij had daar ook algauwe den kouden beu van,... en op een keer, een schoonen zomerschen zondagachternoene, dat die kerel zat een pinte te stekken aan een herberge, komt er daar flak neffens hem een grooten groeven bliksem zitten: een blokpeerd hooge van groeite, breed van steke en zwaar van koppe; van hoofde tot te voete beslegen in 't goud en in 't zilver... 't was, mezinke, een generol!... Zoonu, lijk of dat dat gaat tusschen dat soldatengoedje, ze waren algauw kompaks.

‘E'wel, vroeg Boonappart, smijt je weg met eentje’?[1] - ‘Jâ'k’, zei den anderen; en ze schonken en ze dronken, me' mensch, lijk gotegaten; en ze aten toen koeievleesch met karotjes en erweten... Als ze nu goed binnen geleersd hadden en van mondjebabaatje gedaan: ‘Maar, zegt Napoleon al met e' kir, Ge nerol, met permissie van 't eten, dat 'k in j'n redens klappe, mag ik nu ook entwat zeggen’? - ‘Bah ja je’, zegt den anderen. - ‘E'wel, weet je wadde?... doe'-je meê?... als je wilt... me gaan een slag slaan... ik en gij, en al dat er van afdruipt gaan me deelen... broederlijk deelen ons getween! Wat peis'-je?... Jamaar, wat peis'-je’? - ‘Toegeslegen’! riep generol. En ze sloegen hand in malkaar, en ze dronken lijk zimperputten, en ze betaalden hun gelag, en ze gingen, al wiegelen en waggelen de achterdeure uit. Wat ze verders onder malkaar verknoezelden?... niemand die er 't fijne van wist... maar!!... vier en twintig uren daarachter vloog g'heel de Groote Raad van Parijs

(1) SMIJT JE WEG MET EENTJE? - betaal je mij een pintje.

in de vangenesse, en Napoleon stak feestelijk den sleutel in z'n broekzak! G'heel Vrankrijke draaide nu op z'n duim, en ze' broodje was gebakken. ‘Laat waaien dat waait, m'n drake hangt[1], zei de man, en ze kunnen nu naar m'n kop kijken’![2]

Zoo... dat was dus Napoleon den Eersten. En toen kwam Napoleon den Tweeden er aan; en toen den Derden; maar den Vierden schoten ze voor den kop... of anders hij zou er, sernitriene, ook aangekomen zijn!

- Heb'-je gij Napoleon den Eersten gekend, Netje?

- Den Eersten, den echten?... Of ik hem gekend hebbe! 'k Wil je gelooven! Iedereen kende hem, hoe 'n zou 'kik hem niet gekend hebben?... Bah ja ik... alleszins... alla kijkt e' keer, 'k ben ik van 't jaar 30 versch nieuwe... 1830! Zoo 'k moet ik hem gekend hebben;... maar 'k was ik van eigen nog een kind.

- Hoe is 't mogelijk, Netje, 't staat in de boeken dat hij gestorven is in 1821?

- Mo mo mo! Boeken, boeken! Tut tut tut! Geloof gij mij, mensch;... die 't beleefd heeft weet het best! Boeken!! dat is van jonghedetjes geschreven; ik die volle tachentig jaar oud ben, 'k heb al die mannetjes weten ter wereld komen.

Luistert, 'k en heb ik nooit naar 't mannevolk gekeken, 'k was daar gerust in,... en zoo komt het dat 'k dat alzoo zoowel niet meer 'n wete. Maar vader zaliger, en dat is de peure-zuivere waarheid, vader zaliger vertelde altijd dat: als Boonappart naar Brugge kwam dat hij altijd al ze' geld op zak droeg..., en hij was aan 't dorp weê![3] binnen best! Je meugt het gelooven!! E'wel 't goude geld lag op z'n herte, men zag dat: hij zat standvastig met z'n rechtere hand in z'n onderveste; en met z'n linkere hand was hij

(1) DAT 'T WAAIT M'N DRAKE HANGT! - Nu ben ik in alles gerust; de moeilijkheid [van de draak te doen opklimmen] is overwonnen.

(2) ZE KUNNEN NU NAAR M'N KOP KIJKEN. - Nu ben ik de grootste.

(3) AAN 't dorp zijn: rijk zijn. Die bij de plaatse van 't dorp gaat wonen, en dus kan uitscheiden van boeren, is weeldig.

maar gedurig bezig aan 't foefelen daar van achter... alleman wilde hebben dat de bankbriefjes aldaar zaten. En nòg entwat, 't schijnt te zijne dat hij altijd op z'n sluffers liep omdat z'n voeten zoovele zweetteden. En 't was een suissenhoed ‘dat’(1) hij droeg; maar z'n hoofd 'n gerocht er niet al te gemakkelijk in, en de twee tuiten, in de plekke van achter en voren te staan - lijk van den suisse hier van ‘Sin' Saacobs’ - ze stonden op zijds gekeerd. Nu, de vent had daarin gelijk, ge moet weten dien hoed had geld gekost en, goed of slecht, hij moest toch opgesleten worden, e'ja... 't is klaar.

- Ze zeggen dat 't zoo 'en lange drendel van 'en vent was, ei Netje?

- Wat zou 't wel, zie je 't zi' met jen boeken! onzen burgemeester Croesere kost er schoone z'n been overleggen... zoo 'en kleen patuttertje van 'en ventje was dien Napoleon. Vader, die hem kende lijk z'n pullemutse, zei dat 't alzoo een hooveerdig, donker, zenuwachtig mannetje was, met steuren kijk, grauw gezichte en geluwe oogen(2).

- Is die knape van z'n leven nog getrouwd geweest, Netje?

- Getrouwd? getrouwd?! Menschlief, hij 'n deed niet anders, zóó 'n liefhebber van witte mutsen! Hij liep te minninge(3) bij twee-drie met 'en keer, en trouwde en hertrouwde dat 't haar door z'n mutse groeide! Maar 't is te peizen dat ze er niet te vele loechen,... al die wijfs waren lijk met 't zelfste zop overgoten, ze gingen allemale dood. Daar 'n was gelijk maar eene: Marie-Louwieze, dat was nog 'en taaie dekwisse, de deze leefde en bleef leven; maar man en vrouwe 'n zagen malkaar nooit: ze zat zij... God weet

(1) 't Was een suissenhoed DAT: eigenlijk *dien*’ hij droeg; *dat* is echter Wvl.; door aanlijking met 't onzijdig voornaamwoord (he)*t* was... dat.

(2) GELUWE OOGEN: de Bruggelingen moeten goed gekeken hebben, want Napoleon was maag- en leverziek.

(3) TE MINNINGE GAAN of LOOPEN: uit vrijen gaan.

waar te nestelen; en hij... hij moest hij gaan vechten en gaan duivelamenten, te messe en te spoore jaaruit jaarin. Een g'heel flauw mannatje[1], alla,... met zoo 'en hutsepot van 'en vent!...

En nog entwat: g'hebt toch nog wel van Capoentje gehoord ei? Dat was 'en kasteelheere van hier in 't ronde. E'wel, Capoentje, die nete, had al 't goed van de Tempeliers. Die Tempeliers ommers ‘rezierden’ juiste vóór Napoleon. Ze speelden baas in Oost- en Westvlanderen; en 't was zooverre gekomen dat ze zijnder nu 'n keer rezierden.... Maar op een nacht, dat was in 1658, kregen ze de ‘goeze’[2] en wierden ze allemale gekokkeduind, omverregestoken en uitgemoord!... En als je 's anderdags jen hoofd op strate stak... je 'n zag gij geen Tempeliers meer, ze lagen daar al gat-en-scharre[3] in de zunne te bleeken.

- Jamaar jamaar, Netje, van wat klapt ge nu?... Van Capoentje en van Tempeliers?... Wat komt Napoleon daarbij te passé? Hoe past die kouse nu aan dat been?!

- E'wel, hurkt en zwijgt, je gaat 't gaan hooren. De pastors hebben al die boeken van de Tempeliers weggefoefeld; - wat dat ik zegge is van over oudsen-ooits geweten. - En weet je waarom dat ze die boeken wegstaken?... Maar - dat 's op een eeuwig zwijgen - dat was ‘omdat’ ze niet 'n zouden aan den hals komen. Maar daar is nog wel hier en daar een die die boeken heeft. Ze waren in waterdruk geschreven. Dat waren geen letters lijk nu: de *d* had z'n buikske rechts en de *p* droeg z'n tunnetje links;... en ge moest dat weten of ge 'n gerocht gij daar niet uit, maar ba' neen je... al geen kanten! Zoonu ei, Capoentje, die nete, bezat al dat zwart goed; en mijn vader

(1) MANNATJE of *het mannat*: man(n)aatje, ménage fr.
(2) DE GOEZE KRIJGEN, of geven, of *iemand de goeze draaien*: dood steken of gestoken worden. Oud geer- of speerwapen; dit woord is thans nog als ‘goeze’ of ‘gudsebeitel’ gebruikt.
(3) GAT EN SCHARRE LIGGEN: kop en eers; een scharre is: het hoofdhaar in borstel geschoren of gesneden.

zaliger had ongelukkiglijk e' kir entwat mispikkeld of tegen z'n schenen geloopen, God weet 't, alleszins één dingen: Capoentje, die nete, smeet hem buiten en van 't hof!... Peist e'kir: zes gemete land en de drie schoonste koeien van de streke. 't Kwam daar proces van; maar... 't was er klaar lijk slijk in g'heel dat geding,... en al hemel en fransch, zoodat je er noch kop noch steert 'n kon aan verstaan. En als ze een geslegene ure gezeeverd hadden, vroegen ze aan vader: ...'En gij? Wat weet je gij daar nog op te zeggen?' - Vader, die geen tinnen kop verstaan 'n had, vader 'n wist daar geen gebenedijd woord bij in te brengen, en... ''t ging al naar de justitia' vertelde vader. 't Wierd verkocht, huis en erve en g'heel 't geluchte, voor stront en strooi! De man kreeg z'n 'paspoor' en vloog de strate op... En de boerhofsteên deden er toen zoo dinne en waren zoo kwâkrijgs!

...Netje zweeg... en zweeg... en peisde en schuddebolde in 't stille. 't Vrouwtje was aan 't suffen...

- Netje, zei ik op een einde, en Napoleon toen? Komt 'en keer zeere weder naar Boonenappart. Was dat zoo 'en wroede vechter of dat ze wel zeggen?

- 't Was nog slechter of een vechter, 't was een voorvechter! Maar hij was nog zoó slim: hij zelve 'n kwam er niet tusschen, neen neen! hij stak liever een ander in 't gat om den bakkelei te slaan,[1] en hij zelve stond van verre te kijken... preusch lijk 'n menheereman!

Al 't jong mannevolk van hier in 't ronde moest meê; de beremutsen[2] kwamen er om. Van ons Lophem aleene waren er 22, en daar zijn er twee g'heele van weergekeerd... twee oude mannetjes, doodopversleten sukkelaartjes, afgebeuld van dretsen en draven van den eenen oorloge naar den anderen, van Ingeland naar Spanje en van Rusland naar Sina! Ze vertrokken van

(1) EEN BAKKELEI SLAAN: vechten; misschien van 't lat. bacillus (stok).
(2) BEREMUTSEN of berenmutsen: landsknechten of gendarmen.

hier met den kop rechte, maar 't herten zat bijlange zoo hooge niet of dat 't hoofd hield. In den oorloge 'n is dat geen offer *gewillig* maar een offer *gedwongen*.

Al 't Fransche dààr waren ze stapelzot met dien Poleon; maar onze jongens 'n waren maar preusch als ze gedaan hadden met klauwieren, en als ze schotevrij, in 't gers mochten liggen den grooten uithangen, vechten met hunder tonge, en liegen dat de gordijnen omhooge vlogen!

- Hebt ge nog van Waterloo gehoord, Zannèttje?

- Wel! Of ik! Vader kon dat ophalen met man en stuk, g'heel die gevaartenisse. Heeft Napoleon dikwijls geluk gehad en mocht hij dikwijls op z'n achterbille kletsen, dààr ten minste 'n was de achtersmake algelijk maar wrange! Dààr heeft hij een leelijke pijpe gesmoord en z'n zante gekregen[1] voorgoed.

Kijkt zie... dààr op de schouwfrieze... dat telloorke;... enwel dat is de slag van Waterloo. Zegt dat ze dààr peper gaven, zeê! 't Ging er eeuwigmenschens onstuimig, ge moogt het gelooven. Ze gaven daar van de neute van 's nuchtens vroeg tot dat de zunne ten hove ging! 't Schol zoovele dat ze blauw en onnoozel geslegen waren; 'k weet dat van soldaten die 't met eigen oogen gezien hebben. - 't Ging zoo erg dat de peerden de pooten afgekapt waren en op hunderen blooten buik lagen te moorelen en te batavieren om dood. Napoleon was er leelijk aangefruit! Hij zat met 'en ei op, je kost dat zien aan g'heel z'n doeninge.

Maar al met e' kir 't komt daar een Ingelschman van achter gekropen, op handen en voeten... een beer van 'en vent!... en hij stekte Napoleon bij de lepels, met een hemelsch geweld, en 't was van: ‘gij 'n alhier en gij 'n alginder’! Maar, mensch, al met e' kir ei,... den Djik[2] haalde z'n zweê, en Poleontje kreeg me daar

(1) Z'N ZANTE KRIJGEN: van zanten, verlezen. Dus: zijn verlezen (uitgekozen, voor hem uitgestoken) deel.

(2) DJIK: lapnaam voor Engelschinan; (union-jack).

een schup onder z'n veste en een verzet in z'n spinde! en toen nog een lap langs z'n ooren en een muilpere, zi'... dat z'n hoof(d) in z'n buik schoot! 't Mannetje schreeuwde naar z'n hemelsche glorie: ‘Oei oei oeije! kermde 't, wal wal wal! die soepe riekt zuur’! Als hij goed ingesmout was en nog maar half 'n wist waar dat z'n kei stond, scheurden ze al de plate met hem en een pink derachter zat hij gevangen op een sloepe en 't zeegat in!...

De trommels van de grenadiers hadden zoodanig vele kardjas gegeven dat er dat niemand gehoord 'n had; en als de huzaren ommekeeken... jonkman was den bosch in...

De Ingelschmans roeiden met Napoleon rechte naa r 't eiland van Sent Holleene. 't Was 'en beereweêr, 'en hoereweêr op zee, de schuite deed van den dienen zi?... alsan maar op en neder!... 't En duurde niet lange, Ampoleon lag over boord, met z'n arms gekruist, te raizeneeren tegen de vischtjes en van Jantje te doen[1] meer of e' beetje! Als ze aan wal kwamen 'n was er daar nu e' kir geen levende luis op g'heel dat eiland. Napoleon schoot hem naar den schipper en deed leelijk z'n beklag:

‘Maar, vent, in Gods name, wat ga kik hier uitsteken’? vroeg hij.

‘E'wal, al dat je wilt, zei den anderen, je zijt hier nu e'kir eindelijk waar da'-je zijn moet, nè! g'hebt hier nu loop zi', zoovele of dat je wilt. 'k Zou kik beginnen met alle dage een beetje te vechten met de boomptjes, dat is geestig, en er staat er hier de veelte van; of speelt e' kir met jen teen tot vermaak van jen hielen,... dat is ook nog plaisant; e' mensch moet alsan entwat doen in de wereld: de leegheid is 't oorkussen van den duivele! En als je moê zijt, je leg'-je toen e' lestje[2] in 't zout.

(1) VAN JANTJE DOEN is te Brugge een euphemisme voor braken; *braken* is een woord dat in onze ooren afstootelijk en onfatsoenlijk klinkt.

(2) E' LESTJE of e' letje (bij letter, Eng. little): een weinig.

‘'k Heb zoo'n wroedenhonger, knees Boonappart, en geen kreveltje, geen kruimeltje brood, geen kastje kaas te vinden’.

‘E maar wrijft 'en keer goed op jen buik met glaspapier... de derms blinken daarvan zoo schoone’!...

‘'k Ben daar vet meê’, snikte Poleon, en hij sprak de schoonste woorden van de wereld.

‘Schoon fransch 'n is ook niet leelijk’, loech de zeeman, maar hij gaf hem algelijk nog een kiste beschuiten... e'ja, 't was toch ook e' moeders kind.

‘Ja, zei de schipper, enfing... je staat daar nu, ei, met jen gebakken peren en met jen zweetvoeten? 't Ga'-je varen, ventje,... 't is nu gedaan met prullen te verkoopen en te zottebollen met g'heel de wereld!... Alla, de neerstigheid, zu(li)e, en de groetenesse thuis! zalig nieuwjaar en van je bedde naar den hemel’!

't Schip keerde schoone z'n karre, en m'n kozen stond daar te blinken... dutsaleene... hooge en droge en verre van 't geluk. 't Is toen dat hij dat liedje zong in zes klauzetjes... En krijschen dat hij deed, krijschen maar krijschen... zi'... ô ... z'n herte zwom in 't getraan.

Na-po-le-on, waar zijt gij ge-ko--men? Na-po-le-
on waar is u-- wen tijd? In den tijd waart gij
Kei-zer van Ro-o-o-men maar ei-laas de-zen
tijd is voor bij! In den tijd waart gij Kei-zer van
Ro-o-o-men. maar ei-laas de-zen tijd is voor bij!

Na-po-le-on, waar zijt gij ge-ko--men?
Na-po-le-on waar is u-- wen tijd?
In den tijd waart gij Kei-zer van Ro-o-o-men
maar ei-laas de-zen tijd is bij!
In den tijd waart gij Kei-zer van Ro-o-o-men.
maar ei-laas de-zen tijd is voor bij!

Waar zijn nu al... - en j'hadt hem daar moeten zien zitten! 't was, alla, 't was lijk e' lauwtje op 't vertrek[1]; jen herte brak dat je zaagt.

(1) E' LAUWTJE op 't vertrek: een arme duts zittende op het gemak.

Waar zijn nu al mijn brave saldooten?
Waar is, Marie-Lowieze, mijn kind?
G'heel het Nederland moet ik verlooten
Omdat ik geen troost meer en vind'.

Ik riep altijd: ‘Och! komt over, Balgieke,
Och, komt over en geef' mij de jhand!
Had ik u, ik en zoude niet wijken,
ik en hadde geen vrees voor Olland.

Waterloo zal ik altijd onthouden
als ik denk op dien droevigen dag,
'k meende daar mijn drapauw té ontvouwen
Maar, eilaas! ik verloos er den slag.

Je kunt peizen hoe dat hij opteerde van verdriet als hij dàt zong! hij was er van over[1]!... Maar 't is algelijk schoone, ei? Jamaar voor 'en boerekneukel van Sent-Omer uit den flakken buiten, zeg?! 't Was algelijk kerel, zulle! Hij kost wel als hij wilde. ...Vijfde komplauzetje[2]:

Adju! An(t)werpen, Vlissinge en Oostende,
waar dat ik trokke zoo menig miljoen.
Eertijds had ik er plaats om te woonen,
en nu heb ik er geen meer van doen.

En in onze apejaren, als 't ‘Comparitie’[3] was, me kwamen toen al over de markt, arm en arm al dansen in en ‘zwiete’[4] wel van twintig koppels! En met onze kappemantels over ons hoofd - 't regende dat 't goot - en me gaven snoer, zulle:

(1) HIJ WAS ER VAN OVER of HIJ WAS ER OVER VAN: over van verdriet.
(2) KOMPLAUZETJE en KLAUZETJE: Samensmelting van cou(m)plet met clause.
(3) COMPARITIE; 't is comparitie van den avond: vergadering van de eene of de andere volksgilde: hondenkweekers, duivenmelkers, vinkenvangers; van de Mieren; van de Contente; van de Brugsche Leeuwen van Gent en andere.
(4) ZWIETE van 't fr. suite, (beinvloed(?) door zwe(d)e, zwade, zwier, zwaai).

Adju! wereld, ik moet u verlooten!
Adju! zeg ik aan scepter en kroon.
De overwinning en kan mij niet booten
want het leven is met mij gedoon.

K. DE WOLF.

Zonne

Zonne, zonne,
mijn ziele verschiet,
als z' in 't Oosten
uw oogstralen ziet!
Zonne, zonne,
mijn herte is ontroerd,
als g' in dat herte
Gods heerlijkheid voert,
en ik, onweerdig,
nog nen dag
alom in die heerlijkheid
wandelen mag!...

.....

Ga 'k langst den akker, ga 'k langst de weiden,
't minste kruid
verblijdt mijn ziele!
Voele ik den wind die steekt of streelt,
't gewaai van den wind
bedaart mijn ziele!
Kijke ik omhooge en op naar God,
't gedacht van God
verheft mijn ziele,
drijft ze... drijft ze... boven de wereld,
naar 't onmetelijk onbestaaktzijn,
daar waar hemel en zonne,
daar waar wind, waar akker en weide,
daar waar mensch en al dat leeft hier
uitgebeeld staat
in Gods almacht!

Welgekomen![1]

Welgekomen uit
't zomerland!
Waar de Paus, met
zegenend hand,
over uw hoofd Gods
kruise sloeg,
en met dat kruis,
voor u, voor thuis,
voor al, Gods hemelsche
gunsten vroeg!

Welgekomen in
't vaderland!
Waar den heiligen
huwelijksband
u voor goed ver-
eenigd heeft
Betrouwt op God,
bewaart 't genot
dat liefde steunt, en
vrede u geeft!
Ja welgekomen!

Kruisen[2]

De wereld is vol
kruisen - en
den tijd dat ik op de wereld ben,
hoorde ik menig
herte klagen,
al zijn bitter kruise dragen.

(1) Bij de speelreize in *Italiën*, van Heer Advokaat J. Strauven (Hasselt), met zijn achtbare echtgenoote: Mevr. Godelieve Van Houtte, (Nieuwcappelle).
(2) Aan den hooggeachten Heer Kamiel Vanhoutte-Leuridan; twee eereteeken bij zijn 25-jarig burgemeesterschap te Nieuw-cappelle (bij Dixmuide) - 1904-1929.

Maar dees kruisen
vallen u licht!
glans van zorge en burgerplicht,
huldeblijk,
sleuters van Gods hemelrijk!

't Straal naar boven:
God voor doel;
't straal naar onder: 's werelds gewoel;
links: de kommer
van ons leven;
rechts: 't geluk door God gegeven.

O 't zijn kruisen
die gegeerd zijn!
die vereeren en 't dragen weerd zijn!
puik sieraad van
blij bedied,
altijd zingend koningslied!

Zonder last en
zonder klagen,
zal uw hert die kruisen dragen,
want ge leeft, ge
blinkt er in,
gij, met gansch uw huisgezin.

Kortrijk, Verruelaan, 39
A. MERVILLIE.

Stampkarre: een taalvonke.

Goedeltje L. van Ieper, een jaar of acht oud, had een *trottinette* of *scooter* gekregen. Het kind kende noch den leelijken Franschen noch den Engelschen naam van zijn nieuw speelding en 't sprak algauw van zijn '*stampkarre*'.

En waarom niet? We kennen immers 'steekkarre' en 'trekkarre' en met al ons verstand en zouden we Goedeltje's prachtige vondst niet gedaan hebben.

V. DE BIJSER. Ieper.

Volkszeg over dorp en steê.

ONDER dien titel gaf Guido Gezelle in *Biekorf*, 1892 en 1893, veel volksspreuken en -gezegdens.

Anderen verzamelden er insgelijks en J. CORNELISSEN bracht alles bijeen in zijn standaardwerk *Nederlandsche Volkshumor op stad en dorp, land en volk*, 5 Bd., Antwerpen, De Sikkel. In Gezelle's nota's, nu in het Gezellemuseum bewaard, zijn er nog eenige die, ons dunkens, ongeboekt bleven en, in elk geval, niet in het werk van J. Cornelissen voorkomen, althans niet in de zegswijze waarin wij die vonden.

Wij laten ze dus hier volgen, alphabetisch gerangschikt, maar in de spelling lijk het door Gezelle werd opgeteekend. Verzendingen naar bovengemelde werken hebben we bijgevoegd (NV verwijst naar het werk van Cornelissen), alsook een paar spreuken die, lijk we op hun plaats doen opmerken, niet bij Gezelle zijn gevonden.

P. ALLOSSERY.

AARSEELE: zie Deinze en Vinkt.

AMENGIJS (- Amougies): zie Rozenaken.

ANZEGEM: zie Tiegem.

ASTENE.

Astensche brakken,
luizen met zakken,
vlooien met hoopen
g'en hebt geen geld om uw brood te koopen.
Zie Variante voor Uitb ergent NV. IV,
bl. 327; voor Sint Denijs aldaar II, bl. 242.

BAARLE.

Baerle kermesse, één kraam,
en als 't regent géén kraam.

Karele,
van Baerle
met al zyn knechten

ging gaan tegen den keuning vechten:
de keuning was te kloek,
Kaerle kreeg op zijn broek.

BACHTE-MARIA-LEERNE.

Bachte
telt zeven huizen
en ach te
en een ovenbuur.

BERCHEM: zie Rozenaken.

BESELARE.

Tjike, tjoke, wagenare,
voske, wie is er u vare?
Ne man van Becelare.
'k Wille dat hij g'hangen ware
aan nen droogen mispelare,
ne mispelare uit den dijke.
N..... is zoo rijke.
Werd dikwijls over de wieg gezongen,
schrijft G.G. onderaan. - Vgl. *Biekorf* XXXVI, blz. 349.

BRUGGE.

Tot Brugge vindt men ze,
tot Ronse bindt men ze,
tot Mechelen zijn ze in getal
en tot Gheel zijn ze 't al.

Zotten vindt men overal:
te Ronse zijn ze in groot getal,
te Gheel zijn ze g'heel gemeen
en te Brugge is 't elkendeen.

Damme.

Damme (- de hamme) ligt onder water
= 't Is morgen kermis.

DEINZE.

't Haantje van Deynze torre
en de zulle van Aers'le kerke
zijn waterpasse.

DENTERGEM: zie Vinkt.

Een ander, dat niet komt uit G.'s papieren maar dat

we zelf hoorden uit den mond eener bejaarde vrouw, die het van haar ouders afwist:

De looverscharters van Dentergem.

Die benaming moet haar oorsprong vinden in de jaren 1846-1848, zoo rampzalig voor Vlaanderen, waar ze moesten, uit armoede, de afgevallen bladeren, de loovers, verzamelen om vuur te maken.

DRONGEN.

Jongen
van Drongen,
geen kromme sprongen;
Gerulfus van aanschouwe
de ellebogen deur de mauwe,
met 't haar al deur den hoed,

't en is geen eene mensch die weet wat dat S. Gerulfus in den hemel doet.

GEEL: zie Brugge.

GELUWE.

Preus Gelve(1)
hooverdye
naar Meenen
om kruisgeld.

Zoo zongen de meisjes van Wervick om die van Gheluwe kwaad te maken (begin 19e eeuw): staat er bij de spreuk aangeteekend.

GENT: MEULESTEDE.

Gaat gij meê
na' Meulestee,
waar dat den hond
zijn broek afdeê?

GISTEL.

Ne puid op nen distele,
dat is Ghistele;
en ne puid op zij' gat,
dat is Ghistel stad.

INGOOIGEM: zie Tiegem.

(1) Streekuitspraak voor Geluwe.

KACHTEM

Als 't te Cachtem noene luidt,
de roste zitten aan tafele,
en 't eerste dat er vooren komt
't es ne roste wafele.
Variante van wat staat in *Biekorf*, III,
blz. 234, IV, blz. 28, en in NV. II,
blz. 229.

KLERKEN.

Heed, heed,(1)
dat den duvel scheet;
en ha 't den duvel niet gescheten,
men ha nooit van geen Clerckenaars geweten.

KOOIGEM: zie Ooigem.

KORTRIJK.

Kortrizanen,
broek vul pane,
broek vul striepen,
de Kortrizanen moe 'n 't al uitpiepen!
of
Kortrizanen,
frak me' pane
broek me' striepen,
doet de Kortrizanen piepen.
Varianten nevens NV. II, blz. 231-232
en *Biekorf*, IV, blz. 46.

LOOCHRISTI.

De pastor van Loochristi,
die kocht een peerdjen bruin,
hij meendige dat 't een merrieken was
en 't was ton nog ne ruin.

MARDYCKE.

Hij is te Mardycke (= in dommeringe van slaap).

MECHELEN: zie Brugge.

NUKERKE: zie Zulzeke.

(1) Gewas waarmede de bezembinders, hier de Clerkenaars, hun borstels maken. Zie De Bo's *Idioticon*, in v^{o}.

OOIGEM.

Slapen in Oyghem boven Coyghem
(= op den hooidilte boven de koeien).

OOTEGEM: zie Tiegem.
RONSE: zie Brugge en Rozenaken.
ROZENAKEN (Russeignies).

Rosenaken en Amengys
acht men van kleinen pays;
Berchem blinkt, hoe schoone,
maar Ronse spant de kroone.

Vgl. NV, II, blz. 50.
TIEGEM.

Tiegem, berg en dal,
Ingooigem, lang en smal,
Ootegem, de fleure van al,
Ansegem, het ergste van al.

Variante nevens NV. II, bl. 242. Uit L. SLOSSE. *Rond Kortrijk*, Bd. I, blz. 9. Vgl. Biekorf XL, blz. 143.
VINKT.

Vynckt stinkt,
Aerseele blinkt,

en Denterghem draagt den gouden ring.
Vgl. NV. II, bl. 223, onder Aerseele.
WAKKEN.

Wie gaat er meê naar Wacken
kleem gaan plakken?
gij met uw tanden
en ik met myn' handen.

Vgl. NV. II, bl. 50, onder Appelterre.
ZEVEKOTE.

Zevecote,
zeven gaaien,
die meest kan tooveren
zal boven kraaien.

ZULZEKE.
Heel Sulseke is een aksternest, de die van Nukerke weten 't best. Vgl. NV. II, bh 91 en 62.

Plaatsnamen te Knokke.

De Koolschaarde.

HIERBOVEN bl. 224 wordt door B.D.L. medegedeeld dat de *Koolschaarde*, een kreek of inham in 't voormalige Knoksche schorrenland, haar naam kreeg naar de stranding van een koolschip.

Deze mededeeling verschaft ons eindelijk de oplossing van een vraagstuk, dat wij reeds vroeger alhier gesteld hebben[1]. 't Ging er over den *Koolschaart*: zoo werd de naam ons medegedeeld door een oud vrouwtje van den Oosthoek te Knokke - 't moet eigenlijk *Koolschaarde* zijn. Naar 't zeggen van 't volk strandden er daar vroeger schepen en zou er daar zelfs een haventje voor schuiten geweest zijn.

Een landbouwer van den Oosthoek wijst ons de ligging van de Koolschaarde aan ten Noorden van den Zoutedijk. Zij was dus eene van de verschillende kreken in de schorren ten Noorden van Zoutedijk en Zeedijk (dijk van den nieuwen Hazegraspolder).

Honderdvijftig jaar geleden, toen de nieuwe Hazegraspolder nog niet uitgepolderd was[2], hadden wij te Knokke de volgende schorren:

westelijk de *Zouteschorre*, thans ten deele de Zoutepolder (ingedijkt in 1786);

de *Hazegrasschorre*, thans den nieuwen Hazegraspolder; daartusschen ten Noorden van den Zeedijk de *Paardemarktschorre*, thans genoemd *'t Groot Schorre* of *'t Koeischorre*; de *Zwijnschorren* en *Zwijnslikken* langs het Zwijn.

De Koolschaarde moet eene der verschillende Paardemarktkreken, dwz. kreken die in de Paardemarkt(schorre) liepen, geweest zijn.

De kreek langs den Zeedijk wordt op een kaart van

(1) Biekorf 1929, blz. 177.
(2) Deze inpoldering' geschiedde in 1784.

't Hazegras uit 1784[1] genaamd: ‘creque du marché au chevaux’. De Paardemarkt, waarschijnlijk voormalige zandbank, mag niet verward worden met den zandbank van denzelfden naam in de zee vlak vóór 't Zwijn, op korten afstand van de kust.

J. Drubbele teekent op zijn kaart van 1839[2] drie breede kreken die recht in de *Kleine Vlakte* (Paardemarktschorre) loopen. 't Is de westelijkste van deze drie kreken die de Koolschaarde moet geweest zijn[3].

Het koolschip, waaraan de Koolschaarde haar naam dankt, is volgens den volksmond een honderd jaar geleden in de kreek vastgeloopen. 't Is de Engelsche schoener Charlotte, die geladen met kolen den 30 November van 't jaar 1833 op deze plaats strandde. Hij kwam van Sunderland en stevende naar Esther (Eng.)[4].

Volgens Verdam[5] is het Middelned. *schaerde* (scheerde, scharde, schaert, schard) een breuk of opening in een voorwerp, ontstaan door houwen of snijden, en in afgeleiden zin een bres, opening. Een schaarde is dus een bres, die door de zee dóór de duinen geslagen is, een opening, een geul.

Het Sloe.

Verschillende kaarten der 17e eeuw[6] noemen een breeden inham in de Zwijnschorren ten Noorden van den Paulusdijk (dateert van 1627) *het Sloe, de Sloe*. Een sloe is een geul. Het zuidelijk gedeelte van het nauw tusschen Walcheren en Zuid-Beveland heet eveneens *het Sloe*.

(1) Plan du terrain dit le hasegars au village de Cuocke. 1784. Staatsarchief Brugge nr 114.
(2) Beschrijving der Vereenigde Wateringen van Eyensluys en Groot-Reygarsvliet. J. Drubbele 1839.
(3) In de toponymische monographie van Knokke, die in bewerking is, zal de ligging van deze kreken nauwkeurig worden opgegeven.
(4) J. Opdedrinck. Knocke: Histoire et Souvenirs, p. 179.
(5) J. Verdam. Middelned. Handwdb. blz. 545.
(6) a - Sanderus. Flandria Illustrata. I blz. 280 (1641).
b - Flandriae Comitatus Pars septentrionalis per Nicol. Visscher. Begin 17e eeuw. Private verzameling te Sluis.
c - Kaerte van Sluys, het Zwin, ende de Schansen aen weder syden. Claes Jansz. Visscher 1627. Gemeentearchief Sluis.

Volgens Verdam[1] is het Middelned. sloede, sloe een goot. Misschien is dit woord verwant met slodderen = slap zijn, flodderen. Een sloe zou alsdan een plaats zijn waar het water slap, kalm is en aldus dezelfde beteekenis hebben als het Middelned. *slake*, dwz. een kalme wateroppervlakte, een rustige inham. Dit slake is verwant met slaken, dat beteekent slap of los maken, bedaren (verwant met slecht). Een *slake* wordt er te Knokke vermeld in 1487: ...een bollebaken dat stond ten hazegarze voor tslake[2].

Is dit slake hetzelfde als het sloe? Wij en kunnen 't niet achterhalen.

JOZEF DE LANGHE.

Mengelmaren

Schoolgebed.

In een stuk schoolschrijfboek van omstreeks 1750, berustend in Rijksarchief Brugge, Triage de Liasse, n^{r} 58, vonden we 't volgend schoolgebed:

Ave Maria,
Moeder des Heeren,
Bidt aen uwen lieven Sone
Dat ick wel magh leeren.
Amen.

Het schrijfboek komt wel van een Westvlaming, maar bij ons was meer bekend, en 't klinkt ook beter, wat in het welbekende en veel verspreide schoolboek, *Het Dobbel Kabinet der Christelyke Wysheyd* staat:

Kruysken, kruysken goed begin,
Den heyligen Geest in mynen zin:
Dat ik wel mag leeren,
Dat bid ik onze lieven Heere,
Dat ik wel mag onthouwen,
Dat bid ik onze lieve Vrouwe.

Zie daarover *Gedichten, Gezangen en Gebeden*, II, blz. 57-58, in de jubileuinuitg. van Gezelle's werken. Dit laatste gebed, eenigszins gewijzigd en opgeteekend te Ruisselede, staat opgegeven in *Biekorf*, 1895, blz. 384.

P.A.

(1) Verdam, a.w. blz. 548.
(2) K. de Flou. Woord, der Toponymie XIV, 837.

Telrijmpje.

IEpen ESschen EEken HOUT
WIEN ISser HIER zoo STOUT
VAN te KAPpen IN mijn HOUT
WIMme WEDden VOOR een VAAN
DATter EEN en TVVINtig SCHRIFtjes STAAN.

Dit telrijmpje moet zoo rap mogelijk gezegd worden en bij ieder stemzate, hier aangeduid door hóófdletters, moet er een ‘schriftje’ getrokken worden. ‘Wimme’ beteekent natuurlijk ‘willen we’; en te Poperinge, waar ik dit rijmpje hoorde is ‘vaan’ de term door de vinkeniers gebruikt om de groep van vijf ‘schriftjes’ (vier rechtstaande en eentje dwars erdoor) waarmede het aantal liedjes van de vinken worden aangeduid en geteld.

De beteekenis van ‘wedden voor een vaan’ is hier blijkbaar ‘wedden voor een vaan bier’ (vaan: maat van vloeistoffen = vier mengel; mengel: oud-Nederlandsche vochtmaat = 1,21 liter).

V. De Bijser.

Kletserskloefen.

Kloefen in wulgenhout zijn de kloekste, gaan langst mee; zij klabetteien in 't gaan, de andere soorten maken zooveel geen geruchte.

- De kletserskloefen gaan nog zoolange mee als d'andere. Brugge

A.V.W.

- 't Is weerom geen weere gelijk t'Ootegem!... zeggen als 't slecht weder is, omdat het op Ootegem-kermis gewoon lijk slecht weder is.
- Van iemand die een tip van zijn hemde laat zien, zeggen ze:

't Is kermis te Bossuyt
zijn hemd' hangt uit!

Deerlijk

L.D.

[Nummer 11]

De inteekeningen hernieuwen voor 't jaar O.H. 1936.

'T **J**AAR is weeral oudbakken, 't wordt tijd om te tuiten voor den nieuwen oven, voor 't heetebrood van 't nieuwe jaar. En Biekorf mag wel toeten lijk de goe' bakkers van vroegertijds: hij zorgt voor gezond brood aan tijden thuisgebracht. Gezond tafelbrood, en koekebrood bij gelegenheid, en klein gebak voor een afwisseling, alles met Vlaamsche zorge wel gebakken en... niet verbrand?

't En is niet om voor onzen winkel te klappen, 't zijn onze trouwe goe' klanten die 't zelve getuigen: wat wordt er toch, in boeken en bladen, veel verbrand Nederlandsch verkocht! Een Nederlandsch dat wil ‘het’ Nederlandsch zijn en noch koeke noch deeg en is: niet doorwerkt noch doordeesemd; dat niet thoope en houdt noch en kan houden om dat er te veel onverkneedbare en onverteerbare-n bucht tusschen zit, uitvaagsel van

vreemden dorschvloer. Bakt krenten in de koeken, rozijnen in 't koekebrood, ('t is een kermisse lijk moeder dat kan bakken!) maar om de liefde Gods, 'n dient geen podding op voor brood!

Vroeger en verschoot een Vlaming er niet in, vreemde talen te kennen: g en zaagt dat niet op zijn wezen en g en hoordet niet aan zijn taal: hij bleef eigen Vlaamsch en Nederlandsch. Hij wist met smaak en gevoel uit den vreemde over te nemen en over te zetten. Dat was Vlaamsche beschaving! Al te veel klerken die nu zoo schermen met de Vlaamsche cultuur, onze ontdekkers van Amerika en Vlaanderen, zij moeten dat vreemd goed niet meer schiften en zuiveren: zij gapen en slikken en zwelgen 't en... zwellen lijk Lamme Goedzak en meenen dat de geest van Vlaanderen hen vervult... Laat Tijl er maar eens op trommelen, en 't bedrog moet uitkomen.

Want Tijl leeft nog, en zingt nog, en, is Lamme tenden asem, Tijl en is nooit tenden gezongen. Zijn lied is altijd nieuw en jong: 't is leven immers en ziele, en dat en vergaat nooit! Zoo Biekorf telken jare eenige klanken van dit onsterfelijke lied kan opvangen en vastleggen, dan is het dank aan Uwen steun en medehulp, beste Lezers en Medewerkers; met Uwe trouwe begeleiding: vooruit dan maar: de twee-en-veertigste klausel van 't liedje dat nooit tenden is!

'T BEREK.

- B.L. Uwe *vijf-en-twintig frank*, (buiten 't Land: 6,50 belga) voor het jaar **1936** storten en overschikken op de Rekening *2335.37*, zooals aangewezen onder onzen Blok, dien vele vrienden wel zullen goedgunstig zijn.

Beetekruinen (Dudseele) en Beetekoppen (Lapscheure):

zoo heet de afgesneden groenkop van de suikerbeeten die aan 't vee gegeven worden, hetzij om te vetten, hetzij om vettere melk te geven.

A.V.W.

Het Fransch kerkhof te Nieupoort.

DE eerste Fransche troepen kwamen Nieupoort binnen gerukt in de tweede helft van October 1914. Ze trokken in bendetjes de Markt over, de Markt-, Lange- en Oostendestraten door en werden over de Sassen in den vuurpoel van Lombartzyde geworpen.

't Duurde geen getie of daar vielen er!

De Fransche bevelhebber koos dadelijk een plaatske in stad uit om de dooden, die ze van het slagveld brachten, ofwel de zwaargewonden die aan hun kwetsuren bezweken, treffelijk te begraven.

Het oorlogsgeweld kwam uit het Noord-Oosten en uit het Oosten. De bevelhebber zocht dan ook een beschutting voor de gesneuvelden achter de Onze Vrouwekerk aan de zuidzijde van de rechterbeuk. Geheel het kerkgebouw beveiligde die plaats tegen bestendige omwoeling. Het is wel opmerkelijk dat men de mannen met honderden den dood injoeg, maar dat men de gevallen soldaten voor verdere verhakkeling, zooveel mogelijk, wilde behoeden.

De eerste dooden werden begraven rond de kolom die midden het kerkplein achter de rechter zijbeuk was opgetrokken, gedurende de herstellingswerken aan de kerk, in de jaren 1899-1901; zij moest herinneren aan de spaansche beuk die in 1834 werd afgebroken.

Op dit plein - de ruimte tusschen de kerk en de De Roolaan - lagen de graven eenigszins buiten schot. Nu en dan vloog een obus wel langs dien kant aan stukken, maar voor zooveel men van veiligheid in die rampzalige tijden kan gewagen, 't was toch 't veiligste plaatske van heel de stad. Aldus werden de stoffelijke overblijfsels van de gevallen Fransche soldaten zooveel mogelijk voor verdere schennis gevrijwaard. Het

plein lag daarbij heel stemmig en innig in zijn omgeving van eeuwenoude linden en kastanjeboomen. En alleen daàr, kon men de vogels zien spelen en hooren schuifelen wijl ze, in de onmiddellijke omgeving, weggeschoten of verschuwd werden door 't oorlogsgedoe.

Dit kerkplein werd alzoo het eigen kerkhof der Fransche soldaten.

Het aantal graven groeide gestadig aan. Weldra werd de plaats, te klein. Zij die men van 't levend schouwtooneel had weggevaagd, overrompelden als dooden den overkant van de De Roolaan en gingen bezit nemen van den uitgestrekten hof der pastorij. Weldra lagen er honderde en honderde zouaven, scherpschutters, territorialen, mariniers. Belgische soldaten van alhier werkende afzonderlijke eenheden, pontonniers e.a., vielen eveneens en zooveel mogelijk begroef men deze dapperen in een hoekje van den hof d er pastorij. Ook de gevallen Mohammedanen en andere uitheemsche soldaten kregen hun eigen hoekje in denzelfden tuin.

Dit Fransch kerkhof had een eigenaardigen aanblik, een wonderlijk uitzicht verkregen.

Terwijl het oorlogsgeweld Nieupoort onmeedoogend verpletterde en alle leven versplinterde, was er in diezelfde stad steeds een werkende gedachte en 't was op dit kerkhof dat men ze aantrof. Daar werden honderde en honderde graven onderhouden, opgesmukt en versierd. Waar de soldaten rustten, wrochten de levenden om hun herinnering te doen heerschen. Alles wat de overlevenden in de verbuischte woningen vonden. alles wat maar een tint van eigenaardigheid vertoonde of een zweem van schoonheid blinken liet, alles wat tot mooien opschik kon dienen, werd weggenomen en naar het kerkhof gedragen, om de graven te versieren. Die versiering was zoo zonderling verscheiden als kinderlijk.

Kruisbeelden, heiligenbeelden, vazen, glazen kappen, gasluchters, potjes en tellooren, kaders met heiligenprenten, kaders met het bekende ‘Gods oog’ en ‘God ziet mij, hier vloekt men niet’: alles kon dienen, om

als een soort ex-voto's, op die graven te hangen. Een verdwaalde obus mocht somwijlen een oppervlakte verpulveren en alle aangebrachte voorwerpen in gruis rondstrooien: een dag later was de kuil weer dicht gemaakt, de kruiskens stonden weerom op de graven en uit den onuitputtelijken rijkdom van de puinen werden andere kruisen en heiligenbeelden, andere vazen, andere bokalen opgedolven om de graven op te smukken. Het eenige dat in deze stervende stad niet stierf, was het kerkhof. All es werd vergeten, het leven had geen weerde meer; alleen de dood en het geheimzinnig overleven der ziel hield de gedachten wakker en de handen veerdig. Met liefde en eerbied werd het kerkhof door de opvolgende legereenheden in bewaarnisse genomen en verzorgd.

Waar, in de nieuwe tijden, de kerkhoven in de steden van rond de kerken weggedrongen werden, deed de oorlog hier de oeroude gewoonte terug herleven. Tot zelfs de groote Christus, op al onze kerkhoven aanwezig, ontbrak hier niet.

In 't klooster der Arme Klaren, te neerewaard de Recollettenstraat, stond een Calvarieberg. De Christus was uit sterk ijzer gegoten om weêr en wind te kunnen uitstaan, en met ijzeren bouten aan een stevig eikenhouten kruis vastgemaakt. Een obus had een gat geslagen in den kloostermuur en de Christus keek door die opening meewarig de straat in. De Fransche overheid ging dien werkelijk-tragischen Christus halen en hing hem met ijzerdraad aan de herdenkingskolom, die 't middelpunt van 't kerkhof was geworden. Toen men hem er hing (begin 1915) was die Christus haast nog niet geschonden door 't schroot, en zijn wit lichaam hing loodrecht aan de paal, den bovensten top van het kruishout juist onder den steenen uitsprong die de kolom bekroonde.

Die Christus kreeg het gedurende den oorlog leelijk te verduren. In 1916 sloeg een obus de kroonlijst van de kolom weg, de Christus kreeg een lading hagel en schroot in dij, lenden en borst, stukken ter grootte van

een mannenhand sprongen weg, de ijzerdraad brak ten deele en 't kruis zakte scheef aan de paal. Die verhakkelde Christus bleef er zoó hangen tot op 't einde van den oorlog. Toen het kerkhof verdween, werd hij ook naar zijn herbouwd klooster teruggebracht. Hij is thans nog te zien in 't kerkske der Arme Klaren.

Iedere nieuwe legereenheid bracht ook nieuwe versieringen en schikkingen aan 't kerkhof. Waar de graven eerst zonder stelselmatige regeling waren aangelegd, werden ze van lieverlede in perkjes en hovetjes gerangschikt. Bloemen, meest veldbloemen en waartusschen dan zelfs de roode papavers kwamen klateren, struikskes en haagskes werden door devote handen langs wegelkes of in hoekskes en kantjes geplant. Hier en daar groende een laurier in zijn kuipe zijn ronde kruine daartusschen.

Maar aldoor werden de puinen doorzocht, om toch maar steeds nieuw versieringsgoed te vinden. Kinderbeddetjes uit ijzerwerk gevlochten en wit verlakt, werden als groote schatten naar 't kerkhof gedragen. Men sloeg het onderste lattenstel uit en de vier zijden dienden om de graven te omranden met een wit gelentje waar weldra rozenstruiken langsheen omhoog rankten.

Dag nà dag donderden de obussen het heele kerkgebouw in stukken. De altaren vlogen aan splinters, het dokzaal stortte in, pilaren kantelden om, het prachtige tabernakel schokte omverre en uit die verwoesting haalden de soldaten de marmeren kolonnetjes, de kapiteelen, de witsteenen nissen en al de geschonden heiligen- en engelenbeelden om ze een beetje verder, achter den zuidelijken kerkemuur, op 't kerkhof in vereering op te stellen. En zoo zag men daar de beelden van de vier Evangelisten, van O.L. Vrouw, van Sint Jozef, van Sint Antonius met zijn zwijntje, van de H. Familie, van Sinte Barbara met haar torretje op heuren arm, in al hun schamele schoonheid in regen en wind over al die graven waken.

Uit de verbuischte huizen haalden de soldaten roode en gele en groene vloertichels, uit de kerke de blauwe geslepen schorren, en ze schakeerden dit alles over en

rondom de graven in lieve kleurenspeling. Enkele groote stukken marmer voortkomend uit 't puin van altaren en grafsteenen der kerk, werden door vaardige handen herwerkt en een bijzonder vriend of een geëerde overheid kreeg zoo 'n grafzerk van zijn kameraden of manschappen.

Waar men midden het oorlogsgeweld, in de kelders ko okte en plaschte, piano speelde en zong, kwamen de soldaten hier om in de rust en de stilte, in warm aandenken de dooden te vereeren. Hier was het eenzaamschoon en innig-verlacen. Alleen de musschen tjilpten in de gesplinterde boomen en zaten hun eitjes uit te broeden in hun nestjes die ze tot in de gapende holten van 't Christuslijf hadden verstopt.

Veel aalmoezeniers en geestelijken vertelden me dat ze hi er hun beste gebeden brevierden, wandelend tusschen die graven spijts oorlogsgewoel en bommengeweld.

***

To en de bevolking, nà den oorlog terugkwam, was een der eerste zorgen dit Fransch kerkhof zoó te bewaren gelijk het in den oorlog was aangelegd geworden. Het werd een wedijveren om de graven te versieren, te bebloemen en te onderhouden. Het leek een bloeiend bloemenperk, ongekunsteld maar zoo aandoénlijk schoon. Geen enkel voorwerp, zelfs niet dezulke die men als eigendom herkende, werd vandaar weggenomen.

Toen werd het Fransch kerkhof een begankenisplaats van belang. Ontelbare families kwamen hun dooden opzoeken en eeren. De Fransche regeering steunde de bezoekers en vergoedde de reiskosten. Daar kwamen ouders, vrouwen, moeders en kinders uit alle kanten en streken van Frankrijk. De Bretoensche families waren in meerderheid, want een groot aantal soldaten waren uit het verre Bretanje met de zee-eenheden hierheen gebracht om er het leven te laten. 't Is dan ook begrijpelijk dat het uitzicht van het kerkhof de innerlijke gemoedsgesteldheid van dit volk ten volle weergaf. 't Bretoensch volk is immers dóór en dóór christelijk.

't Duurde niet lang, of nu en dan zag men een fam een dierbaren doode komen ontgraven. Met de maand die verliepen werden die ontgravingen een dagelijks bezigheid. Een flinke Fransche luitenant was bij ied ontgraving aanwezig. En vooraleer de zinken kist de stoffelijke overblijfsels voorgoed gesloten en lascht werd, kwam de pastoor der parochie de laa wijgebeden zeggen en gaf met een leekske wijwater zegen over dooden en levenden.

***

Die ontgravingen schokten u tot in 't diepste van ziel. In Januari 1921 woonde ik er een bij, waarvan indruk mij levenslang bijbìijven zal.

't Gebeurde op een winterschen Zondagmorgen. Het motregende. Triestig-verlaten lag het kerkhof met witte kruiskens, en de verhakkelde Christus met doorschoten lichaam scheen aan zijn paal te hangen in uitboeting van ongekende gruwelen. De motregen leekte langs het gelaat waar 't schroot sporen had geschribbeld: en 't was alsof Hij weende om al de schooljeugdige levens die daar geknot en verbuischt waren en onder Zijn laatste hoede waren te ruste gelegd.

Rond een vierkant grafterptje, vóór een wit kruis met in zwarte letters de naam van een oud-bretoens geslacht, stonden twee vrouwen in rouw en een jeugd officier in licht-hemelsblauw pak. Ze waren gekomen uit een der verste hoeken van Bretanje. Ze hadden hun beste zwarte satijnen rok en schoudermantel aan en op hun hoofd vlinderde het witte kantmutske met een zwarten strik doorstoken. In die zwarte verschijning blekten de wezens, oneindig droef, met oogen daar die stillekens weenden; weenden, precies als die oogen van den Christus daàr hangend een eindje verder. Ze stonden er, tegen malkaar geleund, vóór dit graf, stonden roerloos. Achter hen, eerbiedig zwijgend, de jeugdig officier in zijn blauw pak.

Drie werklieden kwamen midden de graven aange

stapt; een zinken en een houten kist op de schouders, spade en houweel in de hand. Bij de vrouwen gekomen werd de last weggezet. De officier wees, met de hand, het graf aan. Twee werklieden begonnen te delven. De derde trok gummi schoenen en handschoenen aan en wachtte.

Een lange wijle was dan alleen hoorbaar het gesis van de spade en het gekap van het houweel in de vaste aarde. Ze werkten zonder haast, zonder zichtbare ontroering. Ze waren dit werk reeds gewend. Op een bepaalde diepte gekomen, werd het een omzichtig tasten. To en kwam een rotte kist te voorschijn. De officier deed teeken dat ze moesten ophouden. Hij taalde de twee vrouwen, die hardop begonnen te snikken:

- Het zal moeilijk zijn de kist op te halen. Zoudt u niet wat op afstand blijven staan. Het is steeds pijnlijk een lijk in ontbinding te aanschouwen.

Ze knikten: ‘Neen’, beslist en kort. De jongste van de twee vrouwen begon te huilen. De motregen hulde de heele groep als in een lijkwade.

- Comme il vous plaira.

De man met de gummi schoenen en handschoenen was in de groeve geschoven. Met zijn beide handen duwde hij de bovenste plank der kist in stukken. 't Gaf een dof maar akelig gekraak. De officier en de andere twee mannen hadden zich, werktuigelijk, voor de beide vrouwen geplaatst. De jongste echter weerde met bevende hand den officier op zij. Toen, op 't zelfde oogenblik, schokte ze achteruit, sloeg de beide handen voor 't gelaat.

De aanblik was te akelig geweest: stof en bruine beenderen lagen door malkaar geschud, met aan 't uiteinde het grijnzende doodshoofd. Ze slaakte een luiden gil, viel tegen de andere vrouw aan.

- Du courage, ma petite! Du courage! en ze kropte de snikken die in haar oude moederhart opzwoegden.

Voorzichtig nam de man met de gummi handschoenen de beenderen een na een op, legde ze in de zinken kist. 't Duurde slechts enkele stonden.

- Ne fermez pas encore, zei de oude vrouw, il faut que je bénisse mon enfant!

En breed teekende ze het kruis op de doode beenderen. De officier sloeg de hakken tegen elkaar, bracht de hand aan de kepi en verroerde niet, een lange wijle. De pastoor was gekomen, als afgesproken. Hij teekende een breed kruis, las stillekens de gebeden, verdween geluidloos zooals hij gekomen was.

Toen nam de officier de beide vrouwen bij den arm, trok ze van 't graf weg. Reeds siste het gesmolten lood op de zinkranden der kist,

- Pleurez, madame, zei hij tot de jonge vrouw, cela vous soulagera.

De oude vrouw bleef een wijle roerloos staan. Ze keerde haar wezen naar de kist toe. Haar wit mutske beefde op heur hoofd. Het volle fierheidsgevoel van het ongeschonden, oude ras schokte omhoog in haar. Ze vatte de hand van den officier en gedempt zei ze dan:

- Het was mijn kind! Het was haàr man. Mijn man verloor ik op zee. We zijn twee arme vrouwen. Ah! que c'est triste!

Voorzichtig nam de officier beide vrouwen bij den arm, zij zwijmelden; hij trok ze een paar stappen vooruit en duidelijk sprak hij met bevende stemme:

- Ze vielen voor een edele zaak en voor een edel land. Et toujours, mesdames, vive la France!

Enkele oogenblikken later werd de kist in een auto geschoven. Langs weerskanten zaten die beide vrouwen in 't zwart en baden den rozenkrans. Een geronk van de motor en.... de dierbare schat vloog langs de wegen van Vlaanderen naar het verre Vaderland.

***

Langzamerhand, na maanden en maanden, werd alzoo het kerkhof van 't eene na 't andere graf ontdaan. Op een einde waren het alleen nog de onbekende dooden, of dezen waarvan de families geen teeken van leven meer hadden gegeven, of zij die in groep in een ge-

meenschappelijken kuil waren begraven; ook nog diegene die om een of anderen reden door de aanverwanten niet waren opgevorderd of konden weggevoerd of niet zouden ontgraven worden bij mangel aan geldmiddelen (de ontgravingen door families aangevraagd werden door deze families bekostigd): zulke waren het die onder de schaduw van dien gekwetsten en verhakkelden Christus daàr bleven liggen.

Intusschen vorderde de heropbouw en toen besloot de Fransche legeroverheid al de nog overblijvende lijken op staatskosten te ontgraven, om ze op het nationaal kerkhof van N.D. de la Lorette te Atrecht of op het beenderenveld van Yper gezamenlijk bij te zetten. Dit gebeurde in April-Mei 1922.

Het werd dagen naeen een eendelijk werk. Twee, drie ploegen werklieden arbeidden daar, onder het toezicht van Fransche officieren. De overblijfsels werden in ruwhouten kisten geborgen; op iedere kist werd een naam of nummer gespeten. Geregeld kwamen vrachtautos, 's morgens, een reeks van veertig, vijftig tot tachtig doodkisten afzetten. Rond en in het kerkhof zwermde het van Fransche families die bij de opgravingen wilden tegenwoordig zijn. Men kon er dagen naeen de verschillende kleederdrachten van Bretoeners, Elzassers, Provencalen en andere zien slenteren over het kerkhof. Bij 't openen van ieder graf werd alleen de familie van den afgestorvene of de aangewezen vriend of kennis toegelaten. Kwestie was van zeker te zijn dat *die* kist wel de stoffelijke overblijfsels bevatten zou van een dierbaar wezen. Dikwijls werd toen ondervonden dat het kruiske van het eene graf behoorde te staan op een andere groeve. Het waren soms hartverscheurende tooneelen. Om die smartelijke stonden zooveel mogelijk te voorkomen, werd alle plechtigheid vermeden. De pastor van Nieupoort ging van 't eene graf naar 't andere, bad een wijle over het hoopje beenderen, sprak een woordje van troost tot de familie en de kisten werden toegenageld[1].

(1) E.H.A. De Meester was toen pastor te Nieupoort en dit werk van naastenliefde en bermhertigheid, dat door alle vreemdelingen zeer op prijs werd gesteld, beoefende hij met de meeste toewijding.

Deze opgravingen verwekten diep hertzeer bij alwie aanwezig was. Vele gesneuvelden waren zonder kist begraven geworden. En hoe omzichtig ook te werk werd gegaan, daar werd dikwijls toch eens te diep gehakt of gedolven. Het vereenzelvigen der lijken in gemeenschappelijke kuilen begraven, was tragisch. Het werd dan een eendelijk zoeken tusschen al die beenderen om een lapke goed, een medalje, een uurwerk, een ring, een kettingje waaraan het plaatje met het ingeschreven stamnummer van den soldaat was vastgehecht, te ontdekken. Bij vele lijken vond men flesschen gedolven en daarin de papieren op den gesneuvelde gevonden en ook naam en thuiswijs op een bladje geschreven. Gedachtenissen werden door maagschap en vrienden medegenomen. Zoo zag ik een hand blootmaken en rond de beenderige vingeren was een verroeste rozenkrans gestrengeld. Zulke gedachtenissen werden als relikwieën behandeld.

Mij n heele leven lang zal ik de herinnering meedragen van deze opgravingen. Bij vele stond ik als getuige van de familie. Een voorval trof me diep.

Ik had de opdracht ontvangen van een Parijsche familie. Hun eenig kind - een jongen van zeventien jaar - was als marinier gesneuveld. Hij was gevallen te zamen in één slag met een tiental zijner kameraden. En ze lagen daar allemaal bijeen en de kruisjes stonden er nevenseen gereekt, dichte tegen elkaar. Een gemeenschappelijke kuil!

Drie jaar naéen waren ze, vader en moeder, in beewege gekomen op 't graf van hun kind. Ze vonden dit graf ingekuild tusschen een hoop graven. Daarop een eenvoudig kruiske, maar de andere kruiskens gaven duidelijk te kennen dat ze allemaal geplant werden om een gemeenschappelijken dood te herdenken. En toch wilden ze hun kind nog op een bijzondere manier vereeren.

Er moesten bloemen komen voor hun kind, alhoewel de oppervlakte één bloemhof was. Ze wandelden de laan door, kwamen voor een barakske, waar vele trossen steenbloemen bruingeel bloeiden. Twee kleine kleuters speelden tusschen die bl oemen. Onmondige kleuters. En die vreemde menschen wezen naar die bloemen, mieken gebaren om zulke bloemen te bezitten. De kleine kleuters gingen ‘madame’ een handje geven en trokken haar het barakske binnen. De man volgde, gebogen en bedeesd. Een stoel genomen, een zate gegeven. Al snikken hun leed getaald. Een kinderloos ouderpaar. Was het niet te veel gevraagd een hutje bloemen te mogen uitspitten om te planten op het graf van hun zoontje? Het graf kreeg armsvollen bloemen. Ook de volgende jaren.

En nu moest de kleine ontgraven worden. De officier zei me dat de familie verwittigd werd niet te komen omdat het zoo triestig kon wezen. Ik wist het. We pleegden overleg. Heel de vlakte werd uitgedolven. De lijken kwamen bloot: een vormelooze massa beenderen, hout, kleederen, schoenen. Waar zouden we den kleine vinden? En dààr midden dien kuil, schoon afgescheiden door twee rotte planken, lag die kleine. Het was ‘de kleine’ geweest en ze hadden hem midden die vleeschelijke verhakkeling gescheiden begraven om de ouders ter wille te zijn! Toen hebben we het nummerplaatje van z'n pols genomen en bij uitzondering mocht ik die relikwie aan de ouders doen geworden als bewijs dat hun kind gekend was en rusten zou te Atrecht onder *dit* kruisje dat zijn naam vermeldde.

En als 't al gedaan was, zei me de officier:

- Het moet een bloeme van een kind geweest zijn. Un amour....

Nieupoort.

JUUL FILLIAERT.

Astrid

Lijk èn sterre
èn vliegende sterre,
kwam uw beeld naar
hier gedreven!
lijk èn zonne
èn glanzende zonne,
zijt gij onder
ons gebleven!

Plots verdwenen
is dat licht!... de
wereld zag dien
glans bezwijken,
waar, bij 't hoogzijn
van de bergen,
't kleinzijn van den
mensch ging blijken!

*, elk be-
schouwt dien boom nog,
waar de sluipdood
u verwachtte!
treurboom voor uw
dierbaar volk, en
voor uw konink-
lijk geslachte!

Schamele waaiboom
langst de bane!
rouwbericht!... en
waar, nadezen,

* Astrid, Koninginne van Belgenland, Jonkvorstinne van Zweden, geboren te Stockholm 1905 en verongelukt te Küssnacht (Zwitserland) den 29 Oegstmaand 1935.

menig herte o
Koninginne, voor
u zijn stil ge-
bed zal lezen!

Weemoed in ontstelde
zielen!
deernisse in genegen
oogen!
tranen, die Gods
heilige hope
glinsteren doet, en
af komt droogen!

Wondere vrouwe,
wondere moeder!
tusschen d'uitge-
zochte bloemen
die met 't kruise uw
lijk versierden,
tusschen al die edele bloemen,
mag men, ASTRID,
mag men U de SCHOONSTE noemen!...

ASTRID!... ASTRID!
troost u, Koning
dààr, daar hooge 'n
zal heur liefde
niet verminderen!
dagelijks komt ze,
dagelijks spreekt ze,
lach't z' uit d'oogen
van uw kinderen!

Kortrijk, Verruelaan, 39.
A. MERVILLIE.

Testament rhetoricael van Eduard Dene.

(*Vervolg van blz. 180*)

24[a] Junij
1561.

Nu (36 v.)
hoort. hoort
myn testaments accoordt
voort.

Prochiekerken. (37 r.)

DE ACHT brugsche prochykercken dienen oock verschoont
mids datmer inne doet, gods dienst warachtich.
Diese wei doet, zal blyfven niet ongheloont,
Tdien upziene wil icx se zijn ghedachtich.

Sint Donaes

ACHTERLAET ICK der musycken zanck;

Sint Saloators

Den lusteghen ommeghanck;

Onser Vrauwen

De ghemaecte thorre lanck;

Sint Qillis

Twel ludende doeken gheclanck.
[Sint-Donaasparochie]

T waswyf tSint Donaes.

COSTER INGHEL[1] twaswyf van Sint Donaes
die zo moylich tjaer over daer de zantjens pareirt,
Jon ick, omdat hy heeft een costerlich faes*
(zyn joncwyf kendt hem wel jaes?)
een pondt vyncoorde zaet*, dan wel ghestoffeert
van moy crudeken, end een heere fraey ghemonteirt.

(1) Coster Inghel: Angelus van der Ilaeghe (de Duino) was - tusschen de jaren 1500 1550 - lange jaren ‘coster vande voorkereke’ van Sint Donaas. De Schrevel, Hist. du Séminaire, I, bl. 20 (Brugge, 1895).

Clocludere

DUPPERLUDER tsint donaes, die witbrood kuwere,
tmartiaen nat* was noyndt gheen schuwere;
ick hebs hem tanderen tyden gheschoncken,
die jon ick intyds een onderluwere,
principaelic als hy varsch bier heeft ghedroncken.

Sint Bazelis (37 v.)

GHEMERCT ick niet begheere kerclicke proffyten
maer liefver zelve daerof tghewin sommen
jon ick jonstich gheerne al de offermijten
die daer binden jaere, meer dan tsvrydachs incommen.
DAERME bedelaers en truwelghen* ghaende staende
ter helich bloetsteegher[1] aelmoessen ontfaende
ligghende cryelende of zittende beneden,
of hemlieden nyemandt naer myn doodt vermaende,
de corte rente achterlaet ick bij hemlieden ghebeden.

Scepenhuus

VOOR tschepenhuus laet ick doude keysers en graven
alzoo zy staen in oorden vanden eersten af,
dat God de zielen (wien zy figureren) wil laven,
oock ghedyncken die de nieuwe keyser Carolus gaf[2].

Voor t'Vrye.

DEN wel ghemaecten Adam, die upden houck beclaeght
dat daer ter plaetsen menich patient moet sterven
en tslands overdaet voorziende, twelck den landsman plaeght
end hemzomtyds dolende huutlandsch jaeght,
die jon ick wel te bewaerne jeghens tbederven.

Nietten de naeysterghe.

VAN slicht Nietjen met huer hennen end haenghecraeysel,
creigh ick oock gheerne een gherustich ghepaeysel,

(1) Een treffend beeld van den steeger der H. Bloedkapel, bezet en bekropen door zooveel echte en gemaakte miseries.
(2) De Dene schrijft kort na 't overlijden van Keizer Karel (- 1558).

by sint Donaes wuenende in een cleen wynckelken:
achterlaet ick veel diversch moy duerbroddelt naeysel;
zomtyds lippebribbelet* als een schemynckelken.

Sinte Pieters kercke.[1] **(38 r.)**

Aldaer de ghilde beneden onder inden crocht
ghehouden by tambocht van die maecken scheen
totten waslichtmaecker daer by ghewrocht
al datter behouven zal, heb ick ghedocht,
hemlieden te jonnene eer ick zal scheen.

Sint Jans kercke[2]

Zomtyts ghedient van schotsche* beneficianten,
Bon enfanten,*
daer dueverhent of toebehoort tsinte Donaes;
de rekenynghdraghers met veel magher calanten
van tappoort van sint Jans pelgrems, oft andré zantten
jon ick hemlien tsint Jansnacht tmeeste cabaes*;
al slickzer up goet aes,
kercke zal niet verliesen:
daer de zant mirakel doet, zalmen plaetse verkiesen,
en daer schapen wandelen, wassen vliesen*.

Sint Christoffels kercke[3]**.**

De schamel priesters daer, met wyf en kyndren belast
hoord icxse recommanderen zoo van een slim gast
gheenen zekeren dienst hebbende in staer
hadder zom tyelick dienst, hadde tyelick ghebreicvast,

(1) Bij (of onder) de Sint-Pieterskapel (in de Philipstock straat) was er een afzonderlijke kapel '*in den Croch*' ook 'Sinte Catherine croch' geheeten. Het ambacht der Keersgieters 'hield' dus alleszins deze kapel 'inden crocht' rond de jaren 1540. De Sint-Pieterskapel was gebruikt door de Sint-Jorisgilde 'vanden ouden boghe'. Gailliard. Invent. Table Anal. bl. 78. Duclos, Bruges bl. 517.

(2) De kerk (later kapel) van Sint Jan den Dooper, afhangend van Sint-Donaas, stond op de huidige Sint Jansplaats (Kiekenmarkt). Er kwamen veel bedevaarders naartoe, vooral rond Sint Jansmesse te midzomer: dit was de dag van het groote 'appoort' van offerpenningen. Deze stroof staat gedrukt (met verwarden uitleg) in de Annales de la Soc. d'Emulation XLI, 1891, bl. 335; over deze kerk vgl. ook Rond den Heerd, XXV. bl. 233 vv.

(3) De Sint-Chistoffelskerk, afhangend van Sint-Donaas, stond op den hoek van de Groote Markt en de Eiermarkt. Tegen haren zuidkant stond de kapel van *Sint-Joris ten steeghere*, Duclos, bl. 432.

doch dieser stelt te wercke eenen pennynck overpast
tmoet zyn ghebrast
twee placxkens zyn vullicx vertheert voorwaer:
by den outaer wandelt, leeeft by den outaer.

Sint Jooris steegher cappelle

der boven.
Gheregiert zynde, ken weet van wat muenicken
omme dueverheyt wasser oyndt questie vry
tusschen hemlyen, en Sinte Christoffels canuenicken:
dies jon ick deene nederst, dander dupperste zy.

Sint Salvators kercke Episcopale (38 v.)

daeromme icxse voor dander verhale.
DEES kercke als busschoplicke kercke voorwaer
Representerende thooft van andre kerken daer
zynde onder der Doornycxscher Diocesen,(1)
jon ick een Refereyn dat ment openbaer
inde voorkereke yewers mach schicken claer
updat de godsvruchteghe menschen lesen
hoe dhelighe kercke als godskereke ghepresen
ghefondeert mach wesen:

Refereyn 26 Junij 1555

CHRISTUS god almachtich, grootwonderlick in wercken
hueverhooft toeziender zynder heligher kercken
mids tshelichs gheest bevlercken
ghefondeert ghesticht up een vast gheloove reyn....
[een zestigtal verzen (f. 39) over Christus en Petrus, de steenrots waarop de Kerk gebouwd is, besloten door een *Princhе* van 26 verzen (f. 39 v.). Dan volgt f. 40 r.:]
DIE DAER jeghens erreren
Gods kercke perturberen
wiens gheest, tshelichs gheest, gheest contrarie dryft.
Laet hu niet verleeden int argueren
maer zonder cesseren
om hemelsch tryumpheren
tot ghy wordt ontlyft
in Gods kercke blyft.

(1) De bisschop van Doornik was de begever van Sint Salvators (tot aan de oprichting van het bisdom Brugge in 1559). De bisschop Petrus Quicke verhief Sint-Salvators tot collegiaalkerk in 1501.

Ghilde vanden helsenaers aldaer.

T GHEZELSCHAP vanden helsenaers zeer goe cnappers,
ken weet offer onder sorteren schoelappers,
tsint Salvators kercke houdende statie,
die jon ick om lesen daer de moe clappers
een Refereyn van onser vrauwen visitacie
in wiens eere zy jaerlicx ter capellen spatie
doen decoratie.(1)

Refereyn

Maria uprysende in dien daeghen A^{o} 1542.
heeft totten gheberchten met haesten gheghaen
in die stede van Juda, en zonder vertraeghen
te Zacharias huuse inghanck ghedaen
ende heeft daer ghegroet Elysabeth zaen....
[43 verzen over O.L. Vrouw Bezoeking, besloten door een:] (40 v.)

Princhе (41 r.)

EN MARIA die reyne Gods moedre gheeert
die bleef by Elysabeth drie maenden omtrent,
daernaer es zou weder thueren huuse ghekeert:
dits den zin van thelich Evangeliën ghehendt
zoet de kerstene kerk gheloovelick kendt
en zoomen dat costumelick te zynghene plach
zoo gheordonneert by tgheestelick regiment
up onser vrauwen visitatien dach.
God d er góden onsen heere die veel vermach
heeft dit al willen doen tot onser vraeme*
alle dyngh brynght hy tonder met een ooghupslach
die daer machtich end helich es in zyn name.

T shelich gheesthuus zusterkens.

DESE zusterkens die zomtyts by ziecken waecken
naer den dach haecken
en tsnachts laet up zyn wier jeghens rampte

(1) Het gezelschap der elsenaars of schoeinakersknechten had sedert 1448 zijn altaar in den oosthoek van de noordkruisbeuk, onder de aauroeping van O.L. Vrouw Bezoeking. Verschelde, St Salvators, bl. 241.

mids dat de keerssen zyn costlick end om ander zaecken
jon ick barnolye elck in zyn lampte.(1)

Sint Amands Cappelle. (41 v.)

GHEHOUDEN by den crudeniers stercke spetie(2)
wel ghefondeert en commodieus esse
omme de marctwyfs elck tzynder discretie
tsnuchtens tyelick commen hooren daer deerste messe
hemlieden by expresse,
zo langhe marctwyfs zyn
jon icker thueren coste bezoorghen brood en wyn.

Schilders Cappelle.

OYNDT heb ick pictura goetjonstich bemint
dies esser den gheest noch toe ghezint
dat hemlieden oock een ghedyncken gheschie
zou men vander Zelverstrate incommen beghint(3)
Achterlaet ick daer veel schoone schilderie
en tmynent te verheghene* tafereelkens drie.

Pypers Capelle

UUTGHEBLASEN, meer dan te vooren tachtere,
nietmin die niet heeft can lettel verliesen,
mynen voys laet ick hemlieden achtere
dat ze alle jaeren daer een nieu dekene kiesen;
en de goede costumen niet laten vervriesen

(1) De Zusters van het *Helich Gheesthuus*, in de Goezepitstraat, behoorden tot de Derde Orde van Sint Franciscus. Zij bedienden ook een huis in de Zelverstraat. Duclos bl. 304 spreekt ten onrechte van 'broeders'.

(2) De Sint-Amandskapel stond op de Bezemmarkt, in de huidige Sint-Amandstraat, omtrent waar de pomp nu staat. Zij is duidelijk afgebeeld op het plan van Marcus Gheeraerts, 1562. De Nering der Kruidhalle (waarbij de Apothekers behoorden) gebruikte deze kapel alleszins sedert de 15e eeuw. Ook de Waslichtmakers hielden daar hun diensten. Allossery, Gildeleven, bl. 206.

(3) De Schilderskapel in de Zelverstraat, toegewijd aan Sint Lucas en Sint Elooi. De huidige kapel der Zusters Jozefienen is op de grondvesten van deze oude kapel gebouwd. Allossery a.w. bl. 205. Deze stroof staat in J.B. Gailliard, Kronyk van Brugge, bl. 147.

diese jaerlicx totten aermen daer onderhouden
vermaen ick of zeyt onthouden zouden.(1)

Sint Loys godshuus ofte gasthuus.

ESSER gheen beset huut een jonstich ontfaermen
daer by dat hem tswynterdaeghs mueghen waermen
de fielts, jonghe vervrosen cackhieleghe slurfven,*
clippertandende ydelbuucx ende daermen,
ongheschoeyt, zonder lynwaedt, niet anden aermen
zo jon icker jaerlicx een coppel last* turfven(2).

Sint Juliens godshuus. (42 r.)

Die van tleylecker evel* zyn meest besmet
daer te gaste tsnavents commen groot ende cleene,
jon ick tzijne ghetoust* te magher noch te vet
maer emmers zonderlynghe, hoemer anders up let,
dat mense doch goe herberghe verleene:
den pot van aelmoessen behoort tzyne ghemeene(3).

T godshuus ten Magdaleenen.

DE KERCKE houd icker wel gherepareert zynde(4)
zoo ick bevynde

(1) De Speelmanskapel aan de Sloterbrugge: met haren zuidkant strekkend langs het Speelmansreitje. Biekorf 1913 bl. 18 en 60 vv. - De Dene zinspeelt op de oneenigheid en nieuwe inrichting van 't gezelschap in de jaren 1540 en 1559. De speellieden gingen jaarlijks, rond Halfoogst, de leprozen bezoeken. Zie Annales Soc. d'Emulation xx (1868), bl. 79-81; Gilliodts. Les Ménestrels de Bruges, bl. 84 en 111 (Brugge, 1912).

(2) Sint Elooi in de Smedenstraat: oorspronkelijk een *gasthuis* voor 'passante lieden'; de smeden bouwden er *godshuizen* en een grootere kapel in de jaren 1350-1400. Allosserv a.w. bl. 205. Uit De Dene blijkt dat Sint Elooi in de 16e eeuw nog tevens 'gasthuis' gebleven was.

(3) Sint-Juliens gasthuis aan de Boeveriepoorte voor arme passanten; eerst na 1600 als 'zothuis' ingericht. Duclos, 508.

(4) De Leprozerij van de Madeleene, gelegen tusschen de Boeverie- en de Smedepoorte. - Sint Victor was de patroon van de mulders, en daarom ook 'vanden wynde'. - Sint QUINTINUS wordt in Sint Janshospitaal gediend tegen de waterzucht; hij staat als waterheilige bekend. A. Franz, Die kirchlichen Benediktionen. II, bl. 60 (Freiburg, 1909). Een 'ghildenhuus van Sinte Quintins' stond bij de Madeleene aan de Smedepoort. Gilliodts. Inv. Introd. bl. 373. Blijkbaar had deze gilde haar altaar in de kapel der Madeleene. Staat die gilde elders bekend?

verchiert met sint Quintins sint Victors cappellen
deene heere vanden watre. en dander vanden wynde
wien de muelnaers voor hueren patroon upstellen.
Ick schicke wyndt noch water zal tkerckwerck quellen,
zyn die twee beschermheeren ghelogiert daer binnen,
het waere ommueghelick ne doent ander ghezellen:
eenyeghelyck zal emmers zyn logyst beminnen.

Maria magdalena cappelle.

TOT dhelighe Magdalena wild ick oock keeren;
ter capellen dienst jon ick veel milde voeders
ende boven dien een refereyn, God ter eeren,
der helighe zanttinne end huere ghildebroeders.

Refereyn

Doe God end als menssche quam mensschen verblyden
[over de zondares volgens Lucas 7: 2 bladzijden].

Princesselicke (43 r.)

VRAUWE spyts elcken kettere
al en vyndt men hu name niet naer de lettere
des helich evangeliën warachtich bequame,
gheen dan helighe doctueren bescryfvent nettere
dat *Maria Magdalena* was huwe name,
ghecoren me-patronesse eerzame
als eenne van tbroederscap der Drie Zanttinnen
ghehouden binnen Brugghe, tes openbaer faeme,
by een partye die Rhetoryck beminnen,
die devotelick bidden met herte met zinnen
Gode voor ons om zalicheyt, tbidden niet slaect,
dat wy oock die troostbaereghe woordekens winnen:
Ghaet in vreden, hu gheloove heeft hu zalich ghemaect.

*Den Lazarus ziedden.**

Wat zoud ick dese vele te ghevene peynsen:
zyn al redenlick voorzien bin hueren convente;
verclaerssende vermaenende zonder veynsen,
thueren lyfve, had ick ghelt, cocht ick gheerne rente
mids datse meest zieck zyn en in tormente;

nietmin tmoet al ghestorven zyn in tsweerelts ronde,
ghelt men hemlieden yet te zomer wynter lente,
God verleense metten rentier tsamen ghezonde.

Ghilde Sint Eeuwout buten daer die van tleeumout ruten[1].

IN DESE GHILDE ten voorleden saeysoene
bem ghildebroeder gheweest, met veel oude vaderen;
huut jonsten ghildelick dies thueren verdoene
jonze onderalf thunne maertsbier int groene
als de ghildebroeders tsamen eendrachtich vergaderen,
behoudens datse scheeden metten vullen aderen;
maer mueghen hemlieden niet te zeere betrauwen
up de speyepachters, alias verraderen,
de bancknechten heetense int Orragoens cauwen.

AANTEEKENINGEN (op de woorden met een*).

FAES: gril? vgl. Verdam onder *Vase*. - VYNCOORDE: anders Maagdenkruid, Maagdenpalm; zie hierboven bl. 105 en 164. - MARTIAEN NAT = Maertsbier (bl. 280): een soort sterk bier. E. Gailliard, Keure v. Hazebroek, V, 345, 347. - TRUWELGHEN - truwanten: bedelaars, landloopers. - LIPPEBRIBBELEN: bribbelen met de lippen. Bribbelen staat nevens brabbelen > brabben: rammelen, op verwarde wijze spreken. De Jager, Wdb. Frequentatieven I, col. 40. - SCHOTSCH: raar, verdraaid. - BON ENFANTEN: choralen, kapelaans. - CABAES: profijt. Verdam 3, 1089. - VLIESEN: vachten. De pelgrims laten er van hun wolle. Met een toespeling op de

(1) Twee kapellen toegewijd aan de Sint Eewouds - er was een 'oude' en een 'jonge' Sint Eewoud vereerd - stonden buiten de Smeepoorte, op de Sint-Baafsparochie en Sint-Andries. Tot aan den Geuzentijd (1577) vergaderden aldaar de gildebroeders van Sint Eewoud. Welke soort gilde was dat? Zij werd na de beroerte vereenigd met het Scheppersambacht. Zie Biekorf 1934, bl. 295; 1899, bl. 9 vlg. en 1891, bl. 249. - Uit De Dene blijkt dat de gildebroeders (in een gildehuis?) bij de kapellen kwamen drinken en, bij dranke, met de messen staken: daar komen de mannen van het *leeumout* (vechtersbier) *ruten* (leven houden, brallen). Sommige leden, 'speyepachters' moeten onlangs lafhartig ruzie gestookt hebben. Zou het w. *cauwen* geen terg- of scheldwoord zijn op *Cauwersijn*: lombaard, woekeraar?

1915
1916-18
Thans
DE CHRISTUS VAN 'T FRANSCH KERKHOF TE NIEUPOORT.

voorstelling van Sint Jan den Dooper. - VRAEME: voordeel, welzijn. - VERHEGHENE mnl. verhegenen: schoon maken, opknappen. - SLURFVEN: lummels, stumpers. - LAST: veertig zakken; de inhoud van een last turf juist opgegeven ten tijde van De Dene bij E. Gailliard. Keure v. Hazebroek V, bl. 336. - LEYLECK EVEL: leelijke ziekte; is hier niet bedoeld de armoede, bedelarij? immers Sint Juliens is een passantenhuis, geen ziekenhuis. - GHETOUST: bevonden. Wvl. *tousen* = proeven. - LAZARUSZIEKEN: melaatschen in de Leprozerij verpleegd.

De Yperleet.

VAN onze kleinere rivieren is er geen zoo dikwijls in de oorkonden vermeld als de Yperleet; al zoeken in de oude stukken en op de oude landkaarten ontmoet men *Yperleet* te allen kante veronze meld en aangeteekend in onze Vlaamsche kustvlakte. Voortgaande op de bloote teksten, hebben de schrijvers van al wat Yperleet is één riviere gemaakt. Ziehier hoe, volgens hun papieren studie, de Yperleet in vroegere tijden er moest uitzien.

De Yperleet ontsprong bezuiden Yper, liep in den Yzer aan 't fort van Knokke en vloeide in gemeenzame bedding tot aan Nieuwendamme. Hier vertakte de waterloop: een tak schoot Noordwestwaarts over Nieupoort in de zee; de andere tak draaide naar het Noord-Oosten en liep evenwijdig met de kust tot aan Plasschendale. Hier kreeg die Yperleet een wrong naar 't Oosten, aldus van de zee weg, en geraakte alzoo te Brugge en ten slotte door de Reie en het Zwin in de zee.

Een bekend geschiedvorscher, E. Vanden Bussche, wijzigde in 1832 dien wonderbaren loop: hij gaf hem een nog zonderlinger richting. Steunende op de bloote archiefteksten teekende hij in een kaart den Yperleet

van vóór de XIe eeuw: hij laat hem vanaf Merkem evenwijdig met den Yzer loopen tot aan Schoore. Hier krijgt zijn rivier een wrong naar het Noord-Oosten; te Plasschendale sprietelt de Yperleet zeewaarts met een tak, naar het Oosten, over Brugge en met een anderen, naar het Westen, over Oostende.

Overschouwt nu dien Yperleet van rond het jaar 1000 (vóór de zg. omwenteling in zijn loop): Yper, Brielen, Boezinge, Zuidschote, Bikschote, Merkem, Noordschote, Woumen, langs den oostkant van Diksmuide, Beerst, Keiem en Schoore (langs het latere klooster van Spermalie); dan naar 't Oosten over Slype (langs het latere klooster der Tempeliers) en Snaaskerke, langs de wallen van Oudenburg naar Plasschendale en verder tusschen Jabbeke en Stalhille naar Scheepsdale-Brugge(1).

De Yperleet is aldus een waar sprookje geworden! We zeggen een sprookje, en met reden.

We laten hem loopen tot aan Knokke, en vandaar samen met den Yzer of liever inden Yzer. Maar 't spel begint te Nieuwendamme (Nieupoort). Van hier loopt een zg. Yperleet tegen alle wetten in *evenwijdig met de kust*! Het staat toch vast dat in die streek van plassen en kreken, zooals onze kustvlakte vóór de inpoldering was, het afvloeiende water zijn beddingen gegraven heeft *loodrecht op de richting van de kust*.(2) De kaarten, zoowel de oudere o.m. die van Nic. Visscher, J.B. Homanni, als onze jongste Belgische stafkaarten leveren daarvan het bewijs. De studie van het landschap liet ons talrijke en belangrijke sporen van het oude waternet verkennen. Alzoo ontmoeten we de Sluisvaart die uitmondde in den Sluispit te Middelkerke; verder het Tavierniersgeleet, Steenovengeleet, Zijdelings- en Fleuriskotgeleet; de talrijke kreken bezuiden Oostende zijn

(1) E. Vanden Bussche. L'Yperleet in het tijdschrift La Flandre, XIII (1882), bl. 177 vv. - Zelfs R. Blanchard, La Flandre, bl. 191 en 276 (Parijs, 1906) aanvaardde, aarzelend en zonder eigen onderzoek, de overlevering van een Yperleet Diksmuide-Oudenburg.

(2) K. Loppens. La Région des Dunes de Calais á Knocke, bl. 25 (Coxyde 1932).

eveneens de overblijfsels van waterloopen die vroeger over Oostende in de zee vloeiden.

De Yperleet van 't sprookje zou dus al die natuurlijke waterwegen in een bijna rechten hoek moeten doorsneden hebben om in Plasschendale te geraken! En verderop is zijn doening effenaf ontstellend: liever dan met de andere natuurlijke waterloopen de helling te volgen en Oostendewaarts af te vloeien, gaat hij den trap op naar Brugge! Hiermee zijn we alleszins verhuisd in 't land van den glazen trog!

Ook de vondst van E. Vanden Bussche leidt ons in dit wonderland binnen; zijn Yperleet die van Merkem af naar Diksmuide draait, moet *Oostwaarts* langs die stad voorbijkomen: aldus over een hooger liggend land heen, weerom den trap op! Als er ooit dààr een waterloop bestond, dan zijn het alleszins de menschen die hem hebben moeten uitdelven. Tegenwoordig is er geen spoor meer van te vinden. Moest die 'leet' over Merkem-Diksmuide ooit bestaan hebben, hoe zouden de Yperlingen toch gezorgd en gewerkt hebben om hem in stand te houden, zoo'n korten en voordeeligen vaarweg naar Nieupoort, Oostende en Brugge![1]

Waar ligt nu de knoop van al die verwarde en onmogelijke waterwegen? Ziehier de eenvoudige ontknooping.

In de oude teksten en op de oude kaarten heeft men den naam 'Yperleet' gegeven aan al de waterwegen waarop er schuiten van en naar Yper vaarden. Tegenwoordig nog spreken ze te Nieupoort niet van den Yzer maar van de Ypersche vaart en de Ypersluis.

En de Yperleet tusschen Nieuwpoort en Plasschendale? Filips van Elzaten bevestigt in 1167 de Yperlingen in hun voorrechten op den waterweg tusschen 'Scipstal en Dixmude'. Deze vaarweg, in latere oorkonden 'Yperleet ofte binlandsvaert' genoemd, was een smal vaartje dat krinkelde door en tusschen de natuurlijke waters die naar de zee afvloeiden. Waar een

(1) E. Vanden Bussche's stuk 'Yperleet' dat stroomafwaarts Diksmuide evenwijdig met den Yzer loopt, bestaat nog: 't is de Vladsloo-vaart, vroeger Sydelinck en misschien wel - lijk vele andere waters - soms Yperleet genoemd.

einde van deze rivieren niet heel loodrecht op de kustlijn stond, werd het door een gedelf aan een wat noesch liggend einde van een verderen natuurlijken vaarweg verbonden. De bovengemelde kaarten laten dit duidelijk zien. Zelfs de kaarten van 1750 teekenen nog duidelijk de oude krinkelende vaart, doorsneden door het bijna regelrechte kanaal van 1639.

Op onze jongste kaarten ziet men nog een kleinen waterloop, Yperleet genoemd: hij komt van 't Oosten van Leffinge, loopt ten Noorden van het dorp voorbij en dan westwaarts tot aan de brug van Slype. Het is een deel van die oude krinkel-vaart, ond er haar ouden naam door de Wateringen bewaard.

Uit dit alles blijkt hoe onvoorzichtig het is de kennis der oude aardrijkskunde blootweg uit de oude oorkonden te willen kloppen. Het is noodwendig de plaatsen zelf te onderzoeken; al de geologische en geographische gegevens van het landschap moeten nauwkeurig samengebracht en aan elkaar getoetst worden. Dan eerst kan men de oude topographische bescheiden zonder gevaar benuttigen.

Alzoo kennen wij met zekerheid den weg gevolgd door de schuiten die vaarden van Yper op Nieupoort, Oostende en Brugge. Vóór 't jaar 1417 moesten de koggen al Nieupoort rond en hier door de Leekesluis (Leicsluus) oversassen in de Leekeleet tot bij Nieuwendamme; hier kwamen ze in de Yperleet, het tegenwoordig kanaal van Plasschendale. In 1417 verkregen de Yperlingen de toelating van den hertog om een ‘cleene cort rivierkin’ te mogen delven in de Watering van Vladsloo-ambacht, te weten bij Nieuwendamme; daardoor zouden de Ypersche schuiten buiten Nieupoort weg kunnen varen, de tijen en 't versassen vermijden en tijd en geld winnen[1].

De wonderlijke Yperleet, natuurlijke waterloop tusschen

(1) Het stuk in La Flandre XIII (1882) bl. 229 vv. Ook de bijdrage van A. De Smet in Annales Soc. d'Emulation, 1929, bl. 168 berust in de oude voorstelling.

Diksmuide en Brugge, blijft ook in de goed begrepen teksten onvindbaar!

Meer nog. De schuiten van Y per bereikten Nieupoort over Nieuwendamme: dit bewijst tevens dat de booten vanaf Knokke tot aan Nieupoort eenvoudig weg den Yzer bevaarden. Het werk dat de Yperlingen in 1417 mochten uitvoeren, was klaarblijkelijk: het delven van een vaartje tusschen den Yzer en het kanaal dat de Leekeleet met Plasschendale verbond.

Het besluit is kort en klaar: de eenige natuurlijke waterloop die den naam *Yperleet* droeg, is de rivier die van den Kemmel over Yper naar den Yzer afvloeit en er vanaf ('t oud fort van) Knokke mede samenvloeit(1).

K. LOPPENS.

Boekennieuws

- Gerard Walschap. De Vierde Koning. Een Vertelsel voor mijn Kinderen. Rotterdam, Nijgh en Van Ditmar, 1935, 16 × 23, 108 blz. met teekeningen van Edgar Tijtgat. = Fr. 35.

De vierde Koning, grooter en schooner dan de andere ‘Drie Koningen’ is, in zijn edelen moed, rapper geloopen dan de sterre en... mist de aanbidding in 't stalleke. Hij blijft en loopt altijd ‘in 't goed gedacht’ en heel zijn leven wordt één dwaasheid en dwaling en mislukking. Hij sterft voor 't goed gedacht: 't is de *heilige* Koning.

Dit vertelsel is sterk, is meesterlijk geschreven: zulk een brok telt voorgoed mede in onze Vlaamsche letterkunde. Een grootsche eenvoud in de taal. De kinderen zullen aan 't vertelsel hangen, de grooten zullen daarbij met een zeer diepe gedachte blijven loopen...

Er zijn wel een paar zwakkere plaatsen in 't werk: de lange redevoering van den bekeerden officier (bl. 35 39) is storend in den bouw van 't vertelsel; naar het einde (bl. 98 v.) krijgt de bitterheid enkele malen een declamatorischen klank. 't Zijn

(1) Heer K. Loppens behandelde dit onderwerp verleden jaar in liet seizoenblad Le Coxydois (14 en 21 Juli 1934); met zijn toestemming zorgden wij voor een Vlaamsche bewerking van zijn belangwekkende bijdrage. - V.

kleine zwakheden maar toch zijn wij er spijtig om, wijl ze voorkomen in een anders zoo gaaf en zoo sterk letterkundig werk.

V.

Der Grosse Herder, Bd. XI (Sippe-Unterfranken) Freiburg im Breisgau, Herder, 1935. In kalfsleder Mk. 34.50.

Het voorlaatste deel van den G.H. (vgl. Biekorf 1935, blz. 221 en de vorigen) is reeds een heel tijdje van de pers, en zijn laatste broer is hem sedertdien al gevolgd. De behandelde stof is zeer uitgebreid. Ook zullen wij ons ditmaal ertoe beperken een paar garven uit den rijken oogst van 12 à 13000 artikels te vermelden.

Sociale kwestie, sociale wetgeving, socialisme en sociale politiek (20 kol.) vertegenwoordigen hier de maatschappijleer. Het is bekend dat de Duitsche school in die Wetenschap het meesterschap verworven had. De G.H. toont er zich waardig van. Herinneren wij hierbij dat het werk van katholiek standpunt is opgevat. - De bespreking van de Spelen (6 kol.) behoort grootendeels tot de folklore en is zeer grondig: wij stippen hier twee merkwaardige prenten aan, over oud speeltuig en oude speelkaarten - Ook de staats vraagstukken zijn het voorwerp van uitstekende artikels (25 kol.). Een bizondere melding verdient hierbij een tafel waarin al de verschillende staatsvormen overzichtelijk gegroepeerd staan. - Het standen vraagstuk wordt behandeld (5 kol.) zooals zijn tegenwoordig belang het vereischt.

Men ziet het, de G.H. kan iedereen dienen; hij is voor ieder die zijn diensten gebruikt, een bron van kennis en een trouwe gezel, bij wien men steeds voor alles kan te rade gaan.

J.-A.V.H.

Mengelmaren

Liedje van de Renne.

Perdjieke-perdjakke de Schelde
laat dat meiske (knechtje) maar drijven
voorzichtig dat 't zijn eiers niet en breekt.
Hoevele zou 't wel kosten?
Driehonderd frank en 'ne stuiver.
't Is te vele, 't is te vele,
loopt ermee naar Romeschele.
Romeschele en is niet thuis.
Loopt ermee naar 't achterhuis.
't Achterhuis is gesloten.

Loopt ermee naar de Joden.
De Joden zijn al op het stik
Kwik! kwik! den boer is kwik!
Hij wiste niet waar dat zijn wijveke was.
Zijn wijveke was in den hemel,
beter of in den kemel,
beter of in de bontekoe -
Flitse-fletse de deure van den hemel vloog weerom toe.
Geh. te Bellegem bij Kortrijk. - Vgl. De Cock-Teirlinck,

Kinderspel, IV, bl. 196 vv.

Ciesje Bailleul - Meneere den Baljuw.

Aanmerking bij het kinderdeuntje ‘Ciesje Bailleul...’, aangehaald hierboven bl. 87.

Dat liedje - hetwelk nu een kinderliedje geworden is, luidde oorspronkelijk, zooals wij uit zeer goede bron komen te vernemen, als volgt:

Menheere den Baljuw è zijn hondje verloren... enz.

Het eindigde ook niet met: Juu!, maar met Ahoe!

Het was dus een spotliedje van het volk op den Burgemeester van Poperinghe, ongetwijfeld van uit den tijd vóór de Fransche Omwenteling, toen de burgemeester nog den naam droeg van ‘Baljuw’, naar aanleiding van een of andere gebeurtenis geschied tijdens den Ommegang die nu niet meer kan achterhaald worden.

Thans luidt de uitroep op het einde: ‘Juuj!’ of ook: ‘Bolliejoo!’

L.D.V.

Vijftig jaar korrebreister.

Marie De Groote van Heist (geb. 3 Juni 1874) heeft den 24 September jl. haren ‘jubilé’ van vijftig jaar korrebreister gevierd.

Een korre is het groote zaknet der visschers.

Op heur elfde jaar leerde Marie korren breien onder toezicht van heur vader Jacobus, bijgenaamd Koo Tjippen. En ze kreeg met de naalde op haar kneukels ‘dat het klonk gelijk een belle’ als ze niet rap en veerdig genoeg was. Na drie jaar was ze 't spel meester en zoo heeft ze korren gebreid tot heden ten dage, niet ‘in stukken’ gelijk ze nu ook al breien, maar korren op hun geheel uit één stuk. Dat was geen kinderspel.

De k o r r e s t o e l waarop ze werkt, is deze ven heur vader zaliger, die hem gekregen heeft van den ouden Sissen Poorters, Loeftens over grootvader. Die stoel is al over de honderd jaar en Marie's kinders zeggen dat ze hem, als ze dood is, in een Museum gaan steken. Wie zorgt er dat die korrestoel alleszins niet in stoofhout gekapt worde?

Marie zegt nog dat haar leute was, in al de miserie en den kweek van heur jongens, een keer te zitten zingen en klingen. Waren dat geen eigen liedjes, eigen aan den gang en zwier van 't werk? Wie zal er dat nader onderzoeken?

En wie verzamelt er, wat er van doening en taal nog overleeft bij de uitstervende korrebreiers en korrebreisters van onze kust?

Het Brugsch Handelsblad van 21 September 1935 liet Marie heur leven vertellen en geeft er een prente bij: de vrouw aan 't breien vóór haren korrestoel. 't Is een lofweerdig begin. Wie snuistert er verder?

B.

Ajuinbedden belezen tegen de wormen.

In 't jaar 1866 belas men aldus te Houthem bij Veurne de andjoenbedden om ze te bevrijden van de worms.

't Is gewoonlijk een soort van ouden beevaartganger die daartoe de macht heeft. Hij betrappelt slinks en rechts, kruisewijs vanewijs, het andjoenbedde, al gedurig het volgende te zoggen:

Grooten Heiligen Cypriaan die bachten de bergen dood lag en wiens lichaam door de wormen opgevreten wierd, wil dit andjoenbedde van de wormen bevrijden.

Als nu de wormen dit spel afgemuisd hebben, steken zij met den gruw op het lijf de frut om nooit meer terug te komen!

M.

- Mijn voeten en hangen lijk maar aan een koordeke meer, dat ze zoo koud hên.

S. Catherine.

- Heel 't ventje en is maar aan malkaar geplakt lijk schuifelethout.

Poperinge.

- De afwezigheid is de slijpsteen van de vriendschap, zei de schareslijper.

K.D.B.

- Loop' zeere met uw t o e b a k k o o r d e ! d.i. een slechte koorde. Houthem bij Yper. Nu zeggen ze ook al, voor bucht van koorde: ‘een m a c h i e n e k o o r d e ’ d.i. een koorde van den pikbinder.

M.C.

[Nummer 12]

Van Berengeertje Boogaerd.

WANTJE Pecke en heur zuster Dokaatje, van uit 't godshuis ‘Van Sucx’* in 't Gloribusstraatje* te Brugge, waren twee kleine ingestuikte affairtjes van minstens tachentig jaar en d'r in.

- Ze moesten al tien jaar dood en begraven zijn en ze leven nog! grijnsde de Ratte van ‘Van Peenen's’*... die bek had op hun huizetje. Die Ratte was zoo'n droef gedraaisel! een droever dingen van een vro'mensch 'n bestond er op de aarde niet!... Nu, 't en is wijlder niet die ze moeten oordeelen.

Dokaatje, die de jongste was en nog best te beene, kwam op en keer thuis - dat ze om e' barretje* fruitertjes gegaan was naar de Kleene Visschemarkt - en:

- Kijkt e' kir hier, kraaide Wantje, 'k hên ik e' kindtje gekoch(t)! Is 't geen schoontje?

Dokaatje, met heur paandertje visch, bleef paf, staan kijken in 't deuregat.

- Madamtje Boogaerd moest uit stad voor 'en dag

of twee, en z'heeft heur dochtertje gebracht om er 'en beetje voor te zorgen en d'r de ooge op te houden. Zoo 'k hên ik gezeid van ja, enja ei?

- E' zeker, en maar vaneigen! dat ga' geestig zijn! 't Is lijk e' rozetje in een paander, zoo lief! loech Dokaatje binst dat 't zeere mutse en mantel weghong. En hoe heet dat scha(a)ptje?

- 't Is 'it e' Boogaerdetje, maar hoe dat de voorname is... wacht e' kir, 'k moete nog peizen... 't is entwat van Bellanzèrtje, geloof ik; en 't moet alle twee uren e' slokstje van die doozemelk* hebben, met e' klomptje suiker in. En drie keeren daags: droge doekstjes, e' lekstje zalve en e' strievelingstje slierpoejer daarop, tegen 't snerten van de billetjes. En als het te lastig is, w'hebben daar e' grondetje sarope van anijs gekregen om ze' tutje in te doppen; maar 't kweekt zoo goed meê, zegt madamtje, 't is e' godsblokstje van bravegheid.

- E' wat e' vriendelijk boontjen is dat! Kijkt het lachen! En 't hoort zoo lijze, 'ei? Maar zou-'je toch peizen nè!... 't heeft al die pereltjes van die mutse gezien! Wat 'en negenooge!

De twee Peckstjes ketsten met dat nieuw speeldingstje dat 't al en te vele schol. 't Ging van de eene hand in de andere, en ze waren de gelukkigste van de wereld; ze 'n kosten hun geluk niet zwelgen! Jamaar peist 'en keer wat dat dat moest zijn: een kind van vijf maanden in 't Gloribusstraatje! Over tijd varx, jaren hadden ze nog wel met een puppe gespeeld, een kallemoeie van slunsen en zagemul, maar nog nooit met 'en kind van vleesch en beenen! G'heel 't straatje moest dat weten en zien! Ze riepen ze bij van Oosten en van Westen, en ze kwamen allemale afgespotterd, de schorte bij een top opgepakt en een halsdoek over 't hoofd. 't Waren àl corregatiemaagden, g'heel dat geweste, en àl van propere jaren; 'k geloove niet dat er ooit eene van was getrouwd geweest.

Zoo, ze moesten er al 'en keer aan trekken en meê spelen. 't Meisje en was in 't geheele niet eenhandig, wel neen 't! 't loech lijk 'e zotje en naar alleman. Ze

zagen 't al om 't even geren, en zouden 't al willen meêdoen hebben naar huis. Uit den name aleene 'n gerochten ze niet wijs: 't was van Billezèrtje en Zillebèrtje en Billemèrtje al dooreen.

- E'mo' geeft het e' kir aan mij! - Kom 'k gaan 't ik e' kir dragen. - Gauw hier, je 'n he' gij daar geen handelinge van! - Als dat gaat beginnen kwakkelbeenen ze 'n gaan 't niet meester kunnen... 't is al kwik dat er aan is! - Let op, jandikke, 't gaat overslaan! moe'-je z'n hoofdetjen alzoo laten hangen? 't Zou wel 'en attakstje krijgen!

Berenzeertje liet maar pootelen, een fraaier krotje 'n was er op de aarde niet. Maar Wantje en Dokaatje zorgden er voren lijk voor e' gewijdtje*, dat moet gezeid zijn. Ze vergaten eten en slapen om 't kind den oppas te geven, zoo verre ging dat.

De Ratte van ‘Van Peenen's’ kreesch bloedige tranen van klaren spijt omdat madamtje Boogaerd met dat kind, niet naar t'heurent, maar naar die onnoozele tuthoofden gegaan was. Zoo ze kwam ook heur zeg zeggen en heur galle uitspuigen:

- Nè, zei ze, 't sjoerelt*... kijk'... z'n ziele is naar buiten gedraaid... Is dat wel een hoofd? 't Heeft een voor z'n leven!... Voorzekers een hoofd van tzestig!... Schoon kind dat aan z'n vader gelijkt... hij is uitgeteerd ommers. En die beenen, wat gelijkt dat!? 't Is lijk van e' moonekind*! Alla gauw, 't is dood waar dat 't ligt.

De Peckstjes voelden wel waar dat 't hem neep bij de Ratte en ze lieten ze pratelen. Als ze uit en tenden was:

- Mensch, antwoordde Wantje, g'heel gezapig weg, me gaan 't nu maar in ze' wiegstje leggen, ei; 't heeft vaak 't moet nu e' tukstje doen. 't Is algelijk best dat me mijnder te late op de wereld gekomen zijn om te trouwen, God weet wat 'n rave van e' kind dat me mijnder zouden gekocht en gekweekt hebben. Dag vrouwe.

...En de Ratte lag buiten... met den leegsten dienst.

G'heel d en dag spelen met Billanzeertje 'n was niet

doenelijk; de vrouwtjes 'n hadden ook maar 't water uit de pompe, en moesten ook zien dat ze met hun handen de vliegen afkeerden: 't spellewerkkantje moest alle dage af zijn om aan 't brood te geraken. 't Wiegsje pakten ze tusschen hen; en massoefeltje, dat geen tik van 'en harloze stille 'n zat, kreeg het naaibakstje om meê te spelen, en 't zat er al maar seffens met z'n tien geboden in te wroetelen tot dat er alles uitgeklaaid en rond verstrooid lag. Dokaatje was heur garen kwijt en, met dat 't al donker en luchtaanstekenstijd wierd, zoeken was lastig:

- Alla, waar is dat garen nu belonden? 't Is weêre weg met vier vingers en 'en vieskoprol*!

...En de brilkasse was ook gaan fluiten:

- Zwijg toch! Je zou' 't wel moeten wegsteken lijk 't hemde in den broek! Met zoo'n onruste van 'en (a)aptje je 'n zij' niet gebeerd* dat je entwat doet.

Maar dat 'n ging niet in; Billanzèrtje mocht mooschen, 't mocht 'it z'n duiveltjes ontbinden zooveel of dat 't wilde. Maar bah jâ 't, Wantje en Dokaatje hadden ook kind geweest...

't Kindtje z'n barbeltjes* begosten te jeuken; 't droeg het al naar z'n mondtje, en 't zat nu te knasperen en te knosperen op een kno(o)ptje, dat 't spuigsel langs z'n kinnetje liep.

- Dat 't maar niet in 'n slikt, vermaande Wantje al kijken over heuren bril.

't Vrouwtje had 't pas gezeid... 't sloortje ging aan 't walgen en aan 't aardig doen... Dokaatje sprong toe... maar t was te late! Zoeten Herder! 't knoptje was binnen!! Ge kunt peizen wat e' verschot! Wantje zat verdunderd op heur stoeltje, wit lijk e' lijk; beide heur armen vielen langs heur lijf! Dokaatje, g'heel verwilderd en verwaaid, met oogen lijk pappels, stoof de strate op en schruwelde moord en brand! G'heel 't gebuurte kwam toegeschoten en ze stonden daar, in 'en vloek, met viere-vijf wijven rond het wiegstje getroppeld en lijk al van d'hand Gods geslegen!... En donker dat 't daar was ineens, 't waren lijk al spoken

die rondwareerden, ze 'n zagen geen steke vóór hunder ooge. Die oude Peckstjes wrochten altijd de laatste steke uit de lucht, en met al dat volk in huis 'n wierd het niet klaarder. 't Wilde er omme doen: de petrolkarre 'n was niet gekomen en 't moest nu al bij den tast en donkerlinge gebeuren. En e' kot en e' nest dat dat daar was! Jammeren en klagen, och-heere-walheeren en krijschen al dooreen...

- Zwijg'! zwijg' zeg ik!... e' zwijgt dè!! riep er eene al met eens.... 't Was Barbara van ‘Van Campen's’*, de avvekaatesse van 't hoekstje. Hurkt, zei Barbara, en laat mij 'en keer spreken: den eenen zeg' si en den anderen zeg' la; en hadt-ge-dit en zoudt-ge-dat! Haad'-hij en Zoud'-hij waren twee gebroers, maar ze 'n geleken aan malkaar niet. Dat de Wale zooveel verloren Vlaamsch kende of dat er hier verteld wordt hij ware smoutrijke. Luistert, 't is nu al lange genoeg gebabbeld en getaterd: en luistert, Wantje, je 'n moet niet schreeuwen, mensch, steltje, Doka. Luistert, laat ons...

Maar die sakkertriesche leelijke Ratte was ook binnen geslibberd, ja, ze moest er ook heuren haak in slaan en ze ging op met een blekstemme die schetterde lijk de tuiter van 't Laatste Oordeel:

- He' je gij waarlijks van 'en aap geëten, Wanne? van 'en rosten aap? Aan jen oude, poddorie, moes'-je gij joen dat aantrekken? kinders kweeken! en toen nog zoo 'n tetting, de dood op stokken! Je weet toch wel: een eenig kind dat is doodbedorven en aan geen verbod. Hadt-je geen ander eten in je' kot of knoppen?!...

Wantje en Dokaatje beefden lijk 'en riet; ze waren 't herte in.

- Tut tut tut! al tijdverlies en klaps tegen den vaak, streed Barbara tegen.

- Enwel, God zegene je, als dat klaps zijn, beet de Ratte; wil ekkik e' kir entwat zeggen? 'ei?... let op m'n woorden, 't is goud: als er de ko(o)rtsen bij slaat... van tiene negen is zoo 'n spreeuwe van e' kind gaan hoepelen. 't En heeft van eigen niet vele meer bij te zetten.

- Ik ga 't besterven, snikte Wantje.

- En nog entwa'... als er bubbels komen en porrelinge* op ze' lijf... zet maar 't water op, 't is uit en ament! Je *weet* het nu, ei?

- Jâ me, je *wit* met 'en breuze*, spotte Barbara, en vaag' nu jen mond af.

- Ook goed! Ze hebben 't gezocht en ze kunnen nu maar zien dat ze 't klaar spinnen. Die hem in z'n krotte niet 'n kan verhelpen 'n is niet weerd dat hij er heeft; en 'k gaan ik gaan slapen, nè!...

- 't Is best! Goên avond! De komplamenten aan jen slaapmutse, riepen ze al te gare, en de deure sloeg toe.

- Luistert, deed Barbara voort, weet je wadde? Willen of niet willen dat knoptje moet er uit, en d'r uit moet dat knoptje! En daarom, luistert: ...afgaan... is 't mannetje*!

- Afgaan is 't mannetje, besloten ze allemale, en dat 'n was nog zoo moeilijk niet! Z'hadden van alles in huis en bij de werke: Buskopspillen* om te sprezieren, poejer de léglise*, gestampte petatjes met vet, casperolie* en ingelsch zout, daar was zelfs eene die nog vier gestoofde pruimtjes overhad van 's noens.

Maar 't was al weêr 'en snateringe en 'en babbelinge om d'r met geen natten dweil deure te slaan:

- Moeten we geen koortsen trekken? - Met 'en tange zeker? - Nog 'en geluk dat 't e' knoptje was zonder stekkertjes, ei? - He' je gij nu nog knoopen gezien met... - Houd-jen asem op, alhei, Babe, doet voort!

- 'k Meen dat je gelir nooit 'n ging' zwijgen, snauwde Barbara, en ze zag er zoo kwaad uit... Luistert, mijn gedacht, 't beste ga zijn: kasterolie!

- 'k Peize 't ook, knikte Wantje en ze gaapte de woorden uit Barbara's mond. Toe zeere, Doka, 'en scherpen* lepel, jongstje.

En Berenzeertje kreeg 'en g'heelen lepel olie, 'en lepel met 'en torre! 't Was kop-af-kop-aan! Met dat ze niet goed 'n zagen - z'hadden wel een olielamptje

bijgeschart, maar 't was lijk om bij te krijschen - en een kindermondtje niet gewend 'n waren, zoo liep de helft van de olie (en meer nog dan de helft), in z'n nekstje.

- En we moeten 't nu maar aan God opofferen, sprak Barbara, afverwachten en zien wat dat er van komt. 't Is hier voor ons gedaan met te kokken, 't beste is nu van elk naar z'n huis en naar z'n dooze.

- Jamaar, en 'n heeft 't al te mets geen bubbeltjes op ze' balgstje? rischierde er eene.

- Och loop' met jen bubbeltjes, hang' ze aan jen nekke! Alla navond, Wantje; navond Dokaatje, en me gaan nog 'en Onze Vadertje lezen, zu'-je.

En ze drumden alzoo voorzichtig naar buiten.

- 'k En kan joender niet genoeg bedanken, snikte Wantje. Barbara, gij zijt 'en ingel! Toe, Doka, geef die menschen nog elk 'en snuif.

- En moesten we Stefaantje niet aanroepen, dè? vroeg er nog eene op strate.

- E' bah nee me, zeiden de andere, dat 'n is maar voor 't steen, onnoozele trunte, 't steen in de nieren en in 't galleblazetje, maar 't is hier in de derms te doene.

- Enwal! dat 's al 't zelfste-paril voor mij... demmers zijn toch demmers...

Kloefen en stemmen versmoorden in den nacht...

.....

Wantje en Dokaatje bleven alleen in den halfdonkeren met dat kind, een doodbraaf Billanzèrtje dat nog geen traantje gekreeschen 'n had, en sliep lijk 'en engeltje... toch zoo gerust in den Heere en in dat knoptje! 't Nachtlamptje was om zotjes en stond daar 'en beetje te rooken en te stinken; maar de borst van de stove lag opengeklakt, de vlammende kooltjes zaten oogstjes te maken tusschen de splete, en alzoo zagen ze toch nog entwat. De twee vrouwtjes lazen 't eene tientje achter 't ander, maar ze waren gedurig verstrooid.

- 'k Wenschte dat 't knoptje in mijn buik vloog, sprak er eene in den donkeren, en bad toen verders voort... Men 'n hoorde niets anders dan paternosterbeiers die tikten tegen de stoelesporten, en entwaar

entwatsche katte die heur versmeet of te spinnen lag van deugd, achter de stove. Een beetje later:

- Och, kloeg de andere met 'en grooten verzucht, och, Onze Lieve Vrouwe, dat 't niet 'n ware dat 't klagen in een mensch z'n mond zit... 'k zou je gerust aan jen bezigheid laten.

Geen een van de twee die naar bedde dorst gaan, ze bleven geflokt elk in z'n stoel al weerskanten van 't wiegstje, aan 't luisteren of 't buikstje niet 'n robbelde en of den asem toch rustig bleef... tot dat ze, oversmeten van den danigen vaak, al gaperen en al geeuwen in doliorum vielen. 't En waren algelijk maar hazetukstjes dat ze deden en alle vijf voeten met bangten wakkerschieten. Ze hoorden 't klokstje van de Goddelievetjes, dàt van de Capucienen, van de Capucienestjes en van Blendetjes; den beê van St Salvators; ze hadden al de uren en de halve uren hooren wekkeren op de Halle; en 't schuifelen van de eerste treins! Wel! wat een triestige benauwelijke nacht was me dat! Al van den grauwen uchtend schrok Dokaatje rechte... 't Kindje lag te knutteren om een slokstje drinken, en haas'-je-zeere ontstak ze de stove om 't melkstje te warmen. Dan keek ze 'en keer rond: wat een zwijnsboel! 't Stond er al overende gesmeten nog van den avond te voren, en de koude koffie van 's achternoens stond onaangeroerd op tafel te jubileeren. De katte kwam wakker en viel aan 't rekken en 't trekken, aan 't kemelen en 't lekkepooten...

- Gelukkige Poere, kloeg Dokaatje.

- Wadde wat zeg'-je, riep Wantje en ze schoot ook wakker, en hoe zit het?

- Noch achter noch voren, alsan gelijk...

Wantie sloeg een schoon kruise en bekeek het wiegstje, och toch zoo weemoedig!

- 't Is al verloren, sprak ze, ik 'n heb hier geen geduren meer... 'k ga mijn herte gaan openen! 'k Ga d'r Sint Antonius over gaan spreken.

En zij die in geen twee jaar de Bouveriestrate 'n had overgestoken, zij die van Patertje Gardiaan de toelatinge

bekomen had van de messe thuis te hooren, ze smeet heur kaleerze* over de schouders, liet het al zooals het reilde en zeilde, en trok op: voetje voor voetje al blazen en stenen, leunen en steunen, tegen muren en deuren. Ze had een geslegen half ure noodig om dàt minuutje verre te geraken. In de kerke van de Capucienen gekomen, liet ze heur vallen op den eersten stoel den gereedsten:

- Och Sint Antoontje, bad ze, Sint Antoontje hooggeprezen, wil ons dat knoptje weêregeven. Sint Antonius doet toch den hemel een beetje geweld aan; och ja, toe... weer'-je, lijk 'en fraaien.

De Peckstjes waren oprecht den kop kwijt, 't moest vele schillen, want ze hadden alle twee glad vergeten dat de Generale Berechtinge van de Gulden Portie* dezen morgend op gang was, en bij Wantje te naargange kwam!... Jan Gallet de knozzedrager, kwam vorenop het straatje binnen, en al die Heeren met fakkels d'r achter; en toen Menheertje Delputte, de onderpastor, met z'n halfgewaad en z'n overslop aan, en 't Hoogweerdigste in z'n handen! Dokaatje zag ze opkomen en was om de dood te smachten:

- Och, schruwelde ze, 't is waar! Hoe is 't toch mogelijk dat me dat vergeten hebben! Wel, zoeten hemel toch! Rood van gepijndheid viel ze op heur knien in 't deuregat: Vergiffenisse, Onze Lieven Heere, smeekte ze, vergiffenisse dat 'k tegen je klappe, maar... Wantjen is in de kerke! 't Is 'it enja 'ei,... naar Toontje gegaan voor dat knoptje!

En ze keken al zoo leelijk al die Heeren en g'heel de percesserij moest wederkeeren... wat een oneere en wat een schande!!...

Seffens daarachter een kletsinge van klakkerkloefen en een duivelen op de deure... wie mocht dat nu zijn?

- 't Is ik zei den hond! riep de Ratte die lijk 'en steen binnenviel. Enwel, dat s proper, Doka! Hoe dat je durft! Hoe dat je door de steenen niet 'n zinkt van schaamte!

En druistig weg snakte ze de dekkinge van 't wiegstje:

- Wat deerlijk dingen! 'k en kan d'r niet van zwijgen! Kijkt het witoogen. 't Zit in een slecht vel zulle, ho-hooo!

Dokaatje versloeg als ze 't hoorde. De Ratte lei heur hand te midden op 't hoofd van 't kind en betastte het zachte vlies dat de hersens dekt:

- 't Moet slecht zijn, oordeelde ze plechtig, 't moet fameus slecht zijn... z'n memorie 'n slaat al niet meer*. Ja-ja... 't is voor de busse, de klakkebusse! En nu, zei ze verders al weggaan en heur schouders opsteken, als Madamtje Boogae rd komt je gaat gijnder moeten doen lijk de katte: je zelven reên!*

Dokaatje, 't dutstje, zonk op den roôn tegelenvloer en kermde:

- O nze Vrouwtje beste moedere, als ik hier weg moete, als ze me naar den bak doen,* zorgt toch goed voor Wantje.

- Wat is dat hier van ‘naar den bak doen’, vroeg Barbara die binnentord, alla toe-toe, geen flauwe raisons 'ei! Kom' hier m'n cieteboontje! En ze lei Bellanzèrtje op heur schoot en viel aan 't wrijven op z'n buikstje.

.....

Een half uurtje later kwam Wantje thuis en 't mensch 'n zag niet anders dan groote oogen en monden die blaasden van: Ssst! 't Was wederom algemeene vergadering van de wijven van gisteravond, ze waren àl overgestoken benieuwd om te weten...

- Zwijg, Wantje, fluisterden ze, d'r is wat op komste,... d'r procedeert entwadde!!...

De dermtjes brobbelden en kookten lijk orgelpijptjes. Billezertje zat met ze' fondamentje in een doompot van warm water, en alleman stond er rond... mee te duwen, te zweeten en te verzuchten. Ze 'n dorsten albij niet roeren om 't kind niet te storen in z'n berzoelie. Niet roeren dat ging nog, maar zwijgen is lastiger...

- Awal Heere dat sukkela(a)rtje 't is compassie weerd. - 'k Zweete lijk 'en das. - 'k Zijn alzoo ongemakkelijk of 't dutstje zelve, zou'-je 't gelooven. - En ik dà! - E' mensch moet toch kramen 'ei? - Zwijgt er van.

- Goe' continuatie, me scha(a)ptje, zei Barbara g'heel plechtig, me zijn d'r à preprei, carooze!

En al met e' kir: joup! ging dat; Barbara snakte Ballemeertje weg, en... ja! waarachtig 't knoptje lag daar te blinken! een hemdeknoptje, een kleen kleen dingen van niemendale, e'... gewillig een erweetje groot. Maar een gejubel al met eens! en een zweet afvagen, een lachen en een gabberen! zie, 'k en heb het nooit geweten!! Wantje en Dokaatje lagen in malkaars armen te krijschen, te krijschen lijk kleene kinders! 't Meistje 'n wist voorzekere niet wat er gebeurd was, maar 't kraaide maar meê!

- Kijk' kijk', riepen ze. 't verklibbert da' j'het ziet! - Jamaar kasperolie is goe' tuig, zulle! - M' hebben toch goed ons beste gedaan, 'ei? - En goed gelukt, man! Ho-hooo!...

Stijne, zot en half, liep van de eene naar de andere:

- Als madamtje komt, zeg', zwijgen lijk vermoord, zu'e, geen maren van maken, 'ei! Dat 's tusschen ons en op een eeuvig zwijgen!

- Op m'n mond, antwoordde Toria, de grootste babbelesse van den hoop, op m'n mond ligt er e' slot!...

.....

Tegen den noene kwam madamtje Boogaerd, van reizen thuis, heur Berengeertje halen; de Ratte stond heur aan 't hoekstje af te wachten:

- Zeg', madam, 't is entwat te zeggen, zulle! hooo... 't heeft meer soldateknopen binnen of boterhammen...

Madamtje smeet een schruwel uit en vloog lijk 'en zotte binnen bij de Peckstjes. 't Deurtje ging seffens toe en de Ratte 'n verstond geen gebenedijd woord meer; maar een beetje later kwam moeder met 't kind buitengerold. 't Had een bleekblauw lintje in z'n krulletjes ter eere van Onze Vrouwtje, om te bedanken. Wantje en Dokaatje bleven in 't deuregat staan: twee paar kloeftjes, twee blauwe schorten, twee grauwe jakskens en twee witte mutstjes. Ze riepen nog e' kir geestig goên dag, maar z'hadden toch zoo 'n hertzeer. 't Madamtje loech vriendelijk tegen; en als ze voorbij de Ratte kwam:

- 't En was niet erg, sprak ze, maar dat zijn toch heilige zieltjes, 'ei? En hertelijk dank, zulle, en al de andere ook voor de hulpe en de genegenheid en den goên raad. De vrouwtjes hebben 't àl verteld. Als ik nog weg ga, 'k ga 't hunder nóg brengen. Dat is hier zoo' 'e goe' volk allemale. Zoo, nog e' kir, wel bedankt, zulle.

- Wel, fleemde die leelijke Ratte, 'k en moete daarom niet bedankt zijn, madam, e' mensch doet z'n beste, en je doet dat met liefde, enja, voor zoo 'en kleen dutstje, enja 'ei? Dag, madam, en dag me' lief molletje! 't Is toch zoo 'e schoon geestig krotje!...

K. DE WOLF.

Aanteekeningen (op de woorden met een *).

- De godshuisjes VAN SUCX (1450) staan al den oostkant in 't Gloribusstraatje (1634). - De godshuisjes VAN PEENEN (1626), gesticht door Pieter Van Peene en z'n huisvrouw, een dochter Gloribus, staan in de Bouveriestraat, rechts van 't Gloribusstraatje. Dat Gloribusstraatje heete 't Muysevallestraetkin of Raemstraetkin tot in 1634. - Een barretje fruitertjes. Tot vóór den oorlog verkocht men op de Kleene Visschemarkt: pla(a)tjes, scharretjes, rooba(a)rdtjes en rochevlerkstjes tegen fr. 1,25 - fr. 1,75 het barretje. Dat waren langwijsde houten plankskens waarop men de vischjes lei de eene nevens de andere, zoo het plankske vol. Nu gaat alles bij 't gewichte. - DOOZEMELK: ontkiemde melk in toegelaschte tinnen bussen; gelijk van Nestlé b.v. - GEWIJDTJE: relikwietje. - SJOERELEN: scheel kijken. - MOONEKIND: Br. uitspraak voor manekind. Een kind dat wegteert. Een kind voor de busse, voor de mane. Vgl. met loopt naar de mane. - VIESKOPROL (vieskorporal) hier: duim. - NIET GEBEERD Of GEBERGD ZIJN VAN IETS TE DOENE: lliet bekwame, niet vrij van iets te verrichten. - BARBELTJES: tandvleesch waardoor de bijtertjes zullen priemen. - De godshuisjes Van CAMPEN (1436) staan in de Bouveriestraat, links van 't Gloribusstraatje. - PORRELINGE: Kleene porretjes of bubbeltjes of zweertjes bij malkaar. - BREUZE: borstel met dikken kwast om te witten. - Dat is 't mannetje: dat is de eisch, de redding, wat er noodig is. - BUSKOPSPILLEN OM TE SIPREZIEREN (purgieren). Vgl. Biekorf 1924, bl. 277. - POEJER DE LÉGLISE: poudre de réglisse. - CASPER of CASTOROLIE: oleum ricini. - Daar zijn ronde PAPLEPELS, die zijn de oudste (zie Breughel's

schilderijen); en SCHERPE lepels met den top puntwijsde. - KALEERZE is een kapmantel die maar tot aan 't achterste komt. De melkegen, om gemakkelijk met 't jok de melk uit te dragen, hebben een kaleerze aan. - Generale Berechting van de Gouden PORTIE. Het Broederschap der Berechtingen van Sint-Salvators is verdeeld in drie sneden onder den naam van *Gouden, Zilveren*, en *Looden* Portie. Zie K. Verschelde, De Kathedrale, bl. 224. - KNOZZEDRAGER of *knorre*- of *roede*drager van de kerk. - DE MEMORIE DIE SLAAT is de slagadersklop in de fontanel. (Fonteyne zegt Palfijn; Bregma zegt Hippocrates)- - DE KATTE REEDT HEUR, kuischt en kamt en lekt heur, maakt heur schoone *gereed*; de vrouwtjes moeten ook maar zien dat ze hen zelven schoone maken of schoone klappen of uit den slag trekken. - Bak: gevang.

Pestlijders te Poperinge.
1564

POPERINGE bezat een Madeleene voor de melaatschen, te weten de Leprozerij gelegen langs den weg naar Yper. De kapel van het gesticht was toegewijd aan de H. Maria Magdalena.(1)

De pestlijders waren ook afgezonderd; hun hutten of huizekens (pesthuizen) stonden in den '*Pestebilk*': een weide palende aan den weg naar Krombeke.

De oorkonden van Poperinge spreken dikwijls over melaatschheid en pest. Eigenaardig is de volgende overeenkomst in 1564 gesloten tusschen de wetheeren der stad, de gasthuismeesters en den geneesheer Joris Van Houcke. Deze 'gesworen chirurgien' van Poperinge verbindt zich, onder zekere voorwaarden, de pestlijders te zijnen huize te verplegen.

Het stuk staat ingeboekt in het Register der Resolutiën A, bl. 110.

O.F.

Conventie betreffende de pestlijders.

'Meester Joris van Houcke, gesworen chirurgien deser Stede, heeft by conventie ghemaeckt met Burghemeesters

(1) Vgl. Fragmenta I, bl. 186.

ende Scepenen, ter presentie ende agreatie van Dischmeesters ende Gasthuismeesters deser Stede, aanghenomen van nu voortaen alle gheinfecteerde personen die by de Wet ghesonden worden, te weirden binnen sijnen huise, de selve te begaene, bestieren ende van allimentatie t' onderhouden, ghedeurende den tyd de zelve onder sijne handen sijn ende blyven moeten, omme van henlieden zeeren ende infectie ghenesen te sijne, ende dat voor de somme van XII pond parisis van elck persone by hem so onderhouden, boven sijn pensioen ordinaire van sijn curen.

Dewelcke XII pond p. hij ontfanghen sal, den helft van de stede ende dandere van den Dissche.

Up conditie dat indien eenighe zulcke miserabele persone binnen 3 maanden van dat sij ghecureerd wert ende uyt sijnen huyse gescheiden, verviele in de zelve zeerigheden ende infectie, dat hij ghehouden wert de selve wederomme in zijnen huyse te nemen alsvooren ende die op te ghenesen, 't zijnen coste ende zonder breeder cost deser Stede ofte Dissche.

Dies ende boven de voorseide XII pond p. Meester Joris toegheleid, werden de Gasthuysmeesters van stede verplicht te leveren een bedde omme de gheinfecteerde personen te houden ligghen, ghestoffeerd met VIJFF baelzacken ende VIJFF slapelaeckens, ende de zelfde te doen onderhouden ende ze voortan te vernieuwen telckens als de zelfde Meester Joris betooghen sal ende by eede vervanghen die verdorven, verrot ofte versleten te zijne, zonder dat dese aermen de voorseide Gasthuysmeesters verbonden staen, breeder ofte meer te contribueeren met de voornoemde Stede ofte Dissche.

Actum den XXIII November XV^{c} LXIIII'.

Geeft den boffer een brood.

- 'Terwijl dag na dag de evolutie van liet epineuse conflict door de bladen overvloedig gecommenteerd wordt, worden ook de diverse facetten van het vraagstuk [lees: probleem!] onder oogen genomen'. Elckerlyc 23. XI. 1935.

Het bondelke myrrhe

DAT ZIJN Taal- en Letterkundige Wetensweerdigheden *neerstig uitgelezen door Leenaart Vlamincx en eerbiedig opgedragen aan den Eerw. Heer Voorzitter van het Davidsfonds, afdeeling Brugge.*

1873. - ‘In de schrijvende taal nogtans hebben de West-Vlamingen, om tot de eenheid, die onze naburen gebroken hadden, weder te geraken, sedert lang de eigenaardigheid van hunne spelling en spraakkunst, hoe oud en logisch ook, geslachtofferd; ja zelfs de woorden en de wendingen, die hun vreemd zijn, aangenomen... Iets waar zij nooit van afgezien hebben is het recht van ook hunne eigene woorden en wendingen, *die den toetssteen van een gezonde taalkunde niet vreezen*, te baat te nemen.’

- Deken De Bo in de Inleiding van zijn Wvl. Idioticon.

1899. - ‘Eenheid van taal voor Noord en Zuid is zeker gewenscht, maar ze moet vóór alles bestaan in eenheid van bouw, van syntaxis, veeleer dan in eenheid van woordenschat. Dit laatste wordt door de Hollanders zelf niet meer verlangd: de grondbeginselen, waarvan de tegenwoordige taalwetenschap uitgaat, zijn in Noord-Nederland, althans onder het hooger ontwikkeld publiek, reeds zoo verspreid, dat het recht van bestaan der dialecten in 't algemeen overal reeds vrij wel bekend en erkend is, zoodat men heel goed begrijpt dat het verschil tusschen Noord- en Zuidnederlandsch in 't bijzonder een verschil is in topographische en chronologische ontwikkeling, die met geen machtspreuk weg te cijferen is.’

- Dr. W. De Vreese. De Gallicismen in het Zuidnederlandsch, bl. XLIII (Gent, 1899).

1923. - ‘Door de tongvallen en de daarin erborgen “schatten uit de volkstaal” leeren wij de gelijkgemaakte, de keurig opgemaakte, en met zorg bewerkte schrijftaal

beter begrijpen, juist omdat wij daar het oorspronkelijke natuurleven - d.i. den oorspronkelijken woord- of taalvorm - kunnen terugvinden...'

- J. Verdam. Uit de Geschiedenis der Nederlandsche Taal, bl. 103 (Zutphen, 1923; 4e druk herzien door Prof. A. Stoett).

1924. - 'Sommige leeraars nemen voor beschaafde taal *de taal-op-papier* en denken dat het vaderland gered is als men den regel toepast: Spreek zooals er geschreven staat. Zoo bekomt men een misselijke schoolmeesterstaal...: een mozaïek van geijkte formules, zinlooze woorden, versleten beelden.'

- Prof. Dr. A. Boon, Algemeen Voorzitter van het Davidsfonds, in zijn voordracht over *Taal en Onderwijs*, n. 224 (1924) der Verhandelingen van de Kath. Vl. Hoogeschooluitbreiding, bl. 26-27 en 43.

1924. - 'Bestudeer dus de woordkunst eerst en vooral in uw moedertaal.

Moedertaal in den eigenlijken zin is die taal, waarin moeder ons heeft leeren spreken, waarin we thuis zijn opgevoed, door wier warmte ons zieleleven ontloken is. Voor velen is dit niet het Algemeen Beschaafd maar hun *dialect*. Dat alleen bezit de woorden en klanken, die innig spreken tot hun gemoed. Daarbij vergeleken heeft het Algemeen Beschaafd, dat op school geleerd werd, iets kouds, iets van een vreemde, van een stiefmoeder.'

- H. Padberg. De Mooie Taal, bl. 12 ('s Hertogenbosch, 1924).

1930. - 'Ons Algemeen Beschaafd was en is voor de meeste Vlamingen een soort vreemde taal, uit de boeken geleerd, niet levend en daardoor minder geschikt voor kunstuiting.'

- J. Van Ham en Dr S. Hofker. Een Nieuwe Nederlandsche Spraakkunst, Tweede Deel, bl. 12 (Groningen, 1930; derde druk).

1930. - 'Voortdurend is het Algemeen Beschaafd in voeling met het dialect en tusschen het een en het ander

Cliché Brugsch Handelsblad
Marie De Groote van Heist, korrebreister sedert 50 jaar, aan 't werk op haren ouden korrestoel.
(Lees Biekorf 1935, bl. 287)

heeft een onafgebroken wisselwerking plaats. Steeds blijft het algemeen Nederlandsch dan ook bestanddeelen ontleenen aan zijn dialecten...' [...de Vlaamsche niet uitgesloten. B.]

- C.H. Peeters. Nederlandsche Taalgids, bl. XII (Antwerpen, 1930).

1934. - 'Dialect is natuur en àl wat natuur is bij 't kind, is bruikbaar voor zijn opleiding. De grootste vergissing die de moedertaalleeraar kan begaan is: te denken dat het dialect iets is wat het beschaafde-taalonderricht in den weg staat, dan wanneer het er een uitgangspunt en een in allen deele bruikbaar hulpmiddel toe is.'

'Modern moedertaalonderwijs (kan) toch nooit aansturen op inwijding van het kind in geest en bezit der "hoogere taal", *ten koste* van de zeer gezonde, want natuurlijke, taalkennis en taalinzicht die het reeds bezat vóór of buiten zijn schooltijd!'

'Maar ik blijf bij mijn oordeel: het dialect, dat de kinderen van de jeugd af bezitten, kan met zijn woordenschat, z'n vormleer, z'n eigen zinsmelodie en spreukenrijkdom in den dienst worden gesteld van de heele kinderlijke taalopleiding...'

'Ontwikkelen in den groeienden mensch van *een karakteristieke eigen taal*, een persoonlijken taalstijl, dàt weze het verre doel [van het moedertaalonderwijs]; en dat veronderstelt ontwikkeling van het karakter, d.i. het eigene. Pas op dezen grondslag is ware taalgroei te verwachten; en zóó komt het dat de taalvaardigheid van een Gezelle, een Streuvels, een Timmermans - buiten alle boeien van correctheid en taalschematisme - zooveel hooger staat dan ons aller 'doorsnee-Nederlandsch' (bl. 44).

- Prof. Dr. Fr. Baur. Moedertaal, bl. 44 en 70-71, in Deel II van *Nieuwe Banen in het Onderwijs* uitgegeven onder leiding van Dr V. d'Espallier, Antwerpen, 1934.

1935. - Bepaald ergerlijk is het hoe onze schoone, kernachtige, rijke moedertaal wordt verhaspeld en verknoeid met doorspekken van aan vreemde talen te pas

en te onpas ontleende woorden en gezegden. Nieuwe Rotterdamsche Courant, Avondblad B. 28 Sept. 1935.

> De Vlaamsche tale is wonderzoet
> voor die heur geen geweld en doet,
> maar rusten laat in 't herte, alwaar
> ze onmondig leefde en sliep te gaar,
> tot dat ze, eens wakker, vrij en vrank,
> te monde uit gaat heur vrijen gang...

GEZELLE.

> Verlos ons van den preêktoon, Heer!
> Geef ons natuur en waarheid weer.

DE GENESTET.

Een soldatenbrief uit Spanje. 1810

JAN-BAPTIST Gaermink, een loteling van Avelgem, is met zijn regiment uit Versailles vertrokken: met Nieuwjaar 1810 zijn ze in Spanje waar de guerilla tegen Napoleon's leger nog altijd voortduurt. Hij schrijft uit de havenstad Santander (op de Golf van Gasconje) naar zijn ouders om geld, natuurlijk; tot nu toe had hij minder ruzie met de brigands dan met het ongroei en zijn ijle mage.

De brief is in mijn bezit. - P.D.D. Ingooigem.

Dezen 7 maerte 1810 tot Santandeir in Spagnien.

Zeer lief en beminden vader ende moeder, zusters ende broeders, vrienden en alle goede kennisse.

Ik laet ul. weten den staet van mijne gezondheyd het welke ik ook verhope van ul. En ik laete ul. weten als dat wij den 22 december 1809 uijt Versailles vertrokken zijn en dat wij den 26 van het nieuwjaer in Spagnien gearreveert zijn, het welke aen ons niet aengenaeme geweest en heeft, want in het ingaen van Spagnien die geen gelt en hadde, hebben grooten onger geleden; maer het heeft met mij nog beter gegaen

want ik hadde nog gelt, maer het is nu uijt, en indien gij mij syto geen ander en sent, ik kome in dezelve armoede. En ik laete ul. weten als dat wij van den 26 van het nieuwjaer tot den 2 maerte geen bedde gehad en hebben om te slaepen, niet anders als wat kort stroij in de caseyrens, hetwelke leefde van de luijzen; gij kont wel dunken dat de wilde niet groot en is. En van wegens van het eten, gij weet wel wat de fransche geven, het brood dat wij hebben op eenen dag, als ik thuijs was ik konde het opeten op eenen keer. En van wegens van het nieuws in Spagnien, wij van niet vele en weten, wij hebben op wege geweest naer Portegael, maer wij zijn terugkeert. Ik rekene van omtrent de 400 uren van mijn huijs geweest te hebben, maer wij en zijn nu zoo verre niet, en hoe verre wij zijn, ik het zelve niet en wete. En wij en hebben nog geen bragons (brigands) gewaere geweest meer als dat er wij twee voor den kop hebben zien schieten en dat er drij vermoord zijn geweest uijt het batiljon. En ik ben verwondert om te weten hoe het is met de lotinge en met mijnen broeder en of mijn sertijfijcat gearreveert is ofte niet, want ik van mijnen brief daer mede ik het afgezonden hebbe, noijt geen antworde gehad en hebbe. En schrijft het nieuws dat er is, want ik ben verwondert hoe het gaet en met de deserteur. En ik hebbe voor cammerate Thomaes van Hamme woonachtig geweest tot Rugge (sic) en dat is zijnen brief die hier in zit. En Santandeir is een zeestede.

Daer mede blijve ik ul. dienaer.

Joannus Baptiste Gaermink tot Santandeir in Spagnien, soldaet 122 regijment, 4 batiljon, 6 compagnie. Dezen 7 maerte 1810.

[*Adres*] A monsieur Jacobus Gaermink, canton Haevelgem, arrandissiment Cortrik, De Partement De Lalijs A Vlaenderen.

[*Stempel*] ARM. Française en Espagne.

Liedje van den Duitschen schaper.

Men hoort van over vele jaren
Dat er veel duitsche schapers waren;
Rap zijn zij in de ermouncie,
In de kunsten van guichelarie.

Dewelke in Duitschland zijn geprezen,
Dit schijnt nog heden zoo te wezen
Van eenen schaper van Duitschland
Nu wonende aan den Scheldekant.

Die schaper speelde zooveel kluchten
Tot vele Scheldenaars genuchten;
Laatst speelde hij eene rare klucht
Tot zijn en veel burgers genucht.

Eene klucht geleerd in konstescholen.
Hij kwam laatst van den plaatsemolen
Met eene mudde meel belaân
In twee kleene zakjes gedaan.

Hij daar twee komiezen ontmoette
Dewelke hij eerbiedig groette,
De komiezen zeiden: Boer, staat,
Wacht u zoo gij voorder gaat.

Zij zeiden: Wil uw vracht afleggen
Zonder daar iets tegen te zeggen;
Of zoo gij daar iets tegen zegt
Wij straffen u volgens het recht.

Straks smeet hij hun zijne twee bakten,
Zij elk een kluts op hun hoofd pakten;
Maar als zij dachten weg te gaan,
De schaper zei: Heeren, blijft staan.

‘Ik zal u de boete betalen
En 's konings recht voor het malen’.
Straks speelde hij op zijne fluit,
Turlu, turlu, turlutuit.

De komiezen vielen aan 't dansen
A la mode van de duitsche mansen
Met elk een mudde op hun hoofd,
Als twee gekken van zinnen beroofd.

Hoe meer de schaper op zijn fluite
De duitsche deuntje tureluite,
Hoe meer zij sprongen hoepsasa,
Op-signortje du-haut-en-bas.

De schaper speelde zonder staken,
Het zweet berstte uit hunne kaken.
Zij riepen: Schaper, om Gods wil
Zwijg toch met uw fluiten wat stil.

Neen, zei de schaper, geheel uw leven,
Of wildet gij mijn meel weeregeven,
Moet gij dansen den duitschen dans
Of eens geestig dansen op het fransch.

Genade, riepen zij al janken.
De schaper zei: Geef mij zes franken
En laat mij met mijn meel vrij gaan,
Ik zal u van het dansen ontslaan.

Wij zijn tevreden, zeiden zij brave.
Zij hem zijn zakje meel weergaven
Met nog elk drie franken daarbij.
Gij gaat maar vrij, schaper, zeiden zij.

Zoo klonk het liedje over 72 jaar te Loo in 't diepste van den Noordhoek. Opgeteekend door M.V.H. en vriendelijk medegedeeld door Heer P.V.

- 't Verschilt merkelijk met de lezing die gedrukt staat in Rond den Heerd, XXIV, 1889, bl. 401. Zou er nog iemand den voois kennen? - B.

Mengelmaren

Schijtjager - Zeestekker.

Hierboven bl. 223 vraagt B.D.L. nadere bijzonderheden over een meeuwe-schijtjager: ziehier wat ik over dien vogel kon vernemen.

Eerst en vooral de ‘schijtjager’ is geen meeuwe, wel een zeevogel door de visschers ook ‘zeestekker’ genoemd. De schijtjager gelijkt in zijn doening nogal op den landschen ‘stekveugel’ (épervier): vandaar zijn naam ‘zeestekker’.

Die vogel teert waarlijk op de kosten van een ander: hij is verlekkerd op wat de meeuwen in hun maag zitten hebben. Hij gaat de meeuwen in hun vangste na; ziet hij er eene over 't water die genoeg binnenspeelt, dan begint hij de achtervolging. Hij beult het beestjen af, zit het al achter te stekken en te koteren totdat het zijn bekomste ‘van voren’ uitsmijt. Dit braaksel is de geliefde kost van den schijtjager.

Een vogel op zulk een uitgeworpen maagzootje verlekkerd, kan toch maar een vuile kwast zijn en verdient ten slotte zijn naam? Ja, maar men vergete niet dat de meeuwen zeer langzaam hun voedsel verteren. Ze kunnen een halven haring inslokken en uren nadien hem uitbrengen zooals hij er in gegaan is.

De zeestekker is de schrik van de meeuwen. De visschers moeten het nooit vragen of er een schijtjager omtrent hun boot wareert: van verre in 't ronde komen al de meeuwen naar den boot toegeschoten. De beestjes vluchten voor den stekker en... de vlage, en hopen wellicht hulp en redding bij de visschers te vinden.

Een zeestekker in den omtrek van den boot is ook een aanduiding dat er daaromtrent haringscholen zwormen; overouds d.i. over een dertigtal jaren, rekenden de visschers dat mede voor 't nagaan van hun vangste. Immers zij beschikten toen nog niet over motoren die snelle verplaatsing en het zoeken over een breed bestrek toelaten.

J.F.

- Voorzeker zal J. De Langhe onzen zeestekker wel willen thuiswijzen, wetenschappelijk, in 't groote geslacht der zeevogels? en daarnevens ook de soorte der afgejaagde meeuwen verkennen? - B.

De klok van het Toreken te Gent.

In het Toreken (in de verleden eeuw voor den Collatiezolder gehouden) op de Vrijdagmarkt te Gent, hangt er een klok van 't jaar 1511 met het volgende opschrift:

MARIA EST NOMEN MEUM
ET GEORGIUS WAGHEVENS ME FECIT.
ANNO DNI XV^{c} XI.

Boven deze woorden is een mooi, nu wat uitgesleten, reliëf gegoten, voorstellende de Aanbidding der Wijzen; de omlijsting ervan is in gotischen trant. Op de andere zijde is een kruipende leeuw afgebeeld met boven hem de keizerlijke kroon. (Messager des Sciences Historiques, 1850, bl. 29).

In de 16^{e} eeuw was het Torenke eigendom van de Nering der Huidevetters en werd het 'Huidevettershuis' genoemd. (F. De Potter, Gent... VI, bl. 350; Gent 1892).

Het ware belangwekkend de *Maria* van het Gentsche Torenke te vergelijken met den *Petrus* van de Sint-Jacobskerk te Brugge, in 1525 gegoten door S i m o n W a g h e v e n s . De *Messager* t.a.p. drukt den naam 'Wagheneus': dit is voorzeker een verkeerde lezing of een verschrijving van de *v* en *n*. Wie zal er te Gent eens onderzoeken of ook de voornaam 'Georgius' juist afgeschreven is?

Wij meenen nu reeds de Maria van het Gentsche Torenke te mogen rekenen bij de klokken familie, waarvan sommige zusters hier in Biekorf 1934, bl. 160 en 1935, bl. 194 beschreven staan.

V.

Polkabrood.

In de jaren 1845-47 was het duur leven: de patatten en de terwe sloegen tegen en er was groot gebrek t'allen kante. Mijn grootvader betaalde in die jaren honderd frank voor een zak terwe dien ze 's nachts bij hem thuisbrachten.

Land en Stad kwamen tusschen om hulpdiensten voor de behoeftigen in te richten.

De bakkers van Brugge kregen hun meel van de Stad; zij moesten het tegen een vastgestelden prijs, mits één centiem winst per kilo, aan de verbruikers verkoopen. Dit meel leverde zoo'n taaien deeg, dat ze hem moeilijk met de vuisten konden bewerken. En wat deden onze bakkers? Zij legden een viertal ledige bloemzakken op den grond, goten den deeg daarop: een ledige meelzak daar bovenop en ze gingen er op los; barvoets wierd er op getrappeld en getorden en gedanst en zoo gerocht dat 'goedje' gekneed.

Dat brood noemden ze dan 'p o l k a b r o o d ' om wille van

de trappel- en danspartij waaronder de deeg zijn recht kreeg. Zoo werd mij medegedeeld door den Heer Legein, Deken van 't Bakkersambacht te Brugge.

A.V.W.

Zeispreuken. - *Zie hierboven bl. 168 en de vorigen*.

- We zullen ze wel krijgen! zei de advocaat, en hij meende de guldens.
- Alle vaten zijn vol, zei de pater, nu kan de vasten beginnen.
- 't Is overal Gods wereld, zei de pater, en hij lag in den dijk.
- Ju! zei Lante, en hij spande zijn wijf in den ploeg.
- Dat is een muziekant, zei den boer, en hij droeg e' verken in 'ne zak.
- Met den kop werken is lastig, zei den boer, ik zie 't aan onzen osse.
- 'k Wilde dat ik Baai zijnen buik hadde, zei den boer, en hij zat aan tafel bij den deken.
- Wat een mensch al niet en doet voor geld, zei den boer, als hij den eersten keer een aap zag dansen.
- Dat en is geen vleesch voor de katte, zei de dief, en hij stal twee hespen.
- 'k En kan 't niet alleene, zei Mietje als z' heur vroegen waarom ze niet en trouwde.
- Sla'je er honderd duivels uit, ge slaat er duist duivels in, zei 't wijf als heure vent heur aftrommelde.